VBERTI FOLIETAE

DE SACRO FOEDERE IN SELIMVM

Libri Quattuor.

EIVSDEM

VARIÆ EXPEDITIONES in Africam, cum obsidione Melitæ.

Accedit Index copiosissimus rerum memorabilium.

GENVAE.

Ex Officina Hieronymi Bartoli.

MDLXXXVII.

AD PHILIPPVM
REGEM MAXIMVM.

PAVLI FOLIETÆ IN
Historiam Vberti Fratris Præfatio.

MIRVS *est ille appetitus,* REX MAXIME, *quem summus opifex rerum omnium Deus naturæ nostræ indidit, solidæ gloriæ, atque verę excellentiæ. ex eo enim, tamquam ex fonte, oriri pręclara illa consilia, atque facta, quibus mortales seipsos quandoque superant, atque superiorem quandam naturam æmulari videntur, iudicandum est. Occurrunt mihi statim quotquot fuere a mundi primordijs excellenti virtute præstantes viri: qui sapere tam alta, egregiaq; conari visi sunt; vt rei admiratione quidā eorum a sensibus abalienati, mirabile illud aliquando mente comprehenderint, quod verbis deinde minus assequi potuerunt: nimirum terrenum hominem* Deum *esse mortalem,*

Deum vero cæleſtem eſſe immortalem hominem. Quod ſi cuiquam antiquitatis maxime ſtudioſo, itemque diligenti humanę naturæ contemplatori ſententia iſta philoſophiam acutam magis, & admirabilem, quam veram, & antiquam ſapere videretur; conuertat iſte paulliſper mentis oculos ad eam vnam gentem, quam oriens ſol, & occidens antea quidem plurimum, hodie vero etiam longe magis veneratur; Auſtriacam dico: & illico laudare ſententiam, quam reſpuebat, nedum amplecti, vel inuitus cogetur. modicum mihi, & temperatum ſermonem de ijs, qui adhuc viuunt, ſed de te ipſo in primis, Rex modeſtiſsime, imperas: de ijs, qui huius lucis vſuram amiſerunt, præſertim vero de CAROLO V. parente tuo, liberiorem orationem, & parem etiam virtuti illius, ſi poſſem afferre, concedis. Sed quis, ſi appetitus eius, quem dixi nobis ingenitum, admirandos effectus in tua gente demonſtrare velit (& quanam queſo in alia commodius poterit?) non CAROLVM ac PHILIPPVM ex omnibus eligat? quis tum alterius diuinas res geſtas, aut extenuare verbis, aut ſilentio inuoluere audeat? quis eius animum offendere timeat, qui omnem humanam gloriam ſuperarit, etiam ſi ei cæleſtium laudes tribuat? dicam igitur iam libere, huius præſtantis appetitus vim omnem in patre expreſſam antea, in te perfecte, pleneque defluxiße: nec ſua ſponte tamen; ſed magnis tuis ſtudijs, perpetuaque animi, & corporis contentione deriuatam. Exhorreſcunt enim fere homines virum, quo cum Deus immortalis diuiſum orbis imperium habere videatur: tantam maieſtatem ſtupefacti intuentur: tantum numen in terris conſtitutum humano auguſtius eſſe putant. Verum de iſta gloria illud vere affirmari poteſt, quod de permultis alijs rebus: quod licet natura ſua ſimpliciſsimæ ſint, neque diuiſionem aliquam, aut diſtributionem in partes patiantur; tamen ad id, quod in eis perfectum eſt omnino, & omnibus ſuis numeris abſolutum, per plures quoſdam veluti gradus peruenitur. Sic gloria, una quidem ea eſt, & ſimplex, neque ex pluribus partibus ita conflata, ut ab ea illæ abſcindi, ac ſeparatim aliæ ab alijs conſtitui poſsint; non eius tamen inſatiabili pulchritudine ſola voluntate frui poſſunt mortales: non eius eximium ſplendorem uno, atque altero conatu intueri: ſed contendendum eſt ad eam uarijs ſtudijs, atque conſtantibus: & quaſi, quæ per exiguos radios ſe ſe pallatim ad nos effunderet, ſic cupidiſsime, & intente excipienda. Hinc igitur illa exiſtit in hominum genere uarietas admirabilis; dum omnes quidem (ſi modo homines ſe eſſe meminerint) inflammato ſtudio ad gloriam rapiuntur; non omnes tamen id, quod in ea ſummum putatur, attingunt: quamuis alij alijs præſtantiores eiuſdem gradus, & plures teneant. hinc illa deinde præclara, & exim ia ſpecies orbis uniuerſi, ex tam diuerſa

diuersa præsertim hominum dignitate enata, dum summi, medij, infimi status (honesti tamen illi quoque, quod aliqua gloria sint illustrati) omnes inter se cum quodam lepore consentiunt. At quis non videat ad gloriam consequendam magni referre, quam quisque rationem ineat, qua via insistat? quis viæ maxime certę, atque illustri similem exitum respondere neget? Inuitus a gemino in omni gloria pari, raro, excellenti, non omnibus ætatibus obuio, discedo, cum est prestantis rei experientia in certis viris ostendenda; a te videlicet, ac genitore tuo. Nam & si vestrum vtriq; in luce clarißima nasci, hoc est nobilitatem gloriosam generis ab ipso ortu trahere cōtigit; quod inde nihilominus eam manare amplitudinem, quæ summa est, ad quam nimirum vos ipsa natura genuerat, minime videretis; comites vobis virtutes omnes, quæ Christianum virum, ac Principem ornare possunt, adiunxistis: tum, quæ extrinsecus posita erant, preclara quæque, difficilia, ardua, labore, patientia, armis peruicistis; sic tandem, vt cum nec orbis hic noster antiquus, nec nouus inuentus a vobis, & edomitus, vestram gloriam capere videatur, iam cælum ipsum penetrarit. Cogor ingenio meo, ac stylo satis negligenti, ac rudi diffisus, infinita propemodum in angustum verborum gyrum compellere: ne si tot facta, tam gloriosa, quæ vix, & generatim, & coniunctim attigi, vel persequi, etiam moderatius, vel mediocrius saltem distinguere velim, ijs aliquam labem aspergere videar. commodius fortasse, ac tutius de fratre meo, patruoque, mediocribus viris, dicerem aliquid, si mihi a te hoc loco daretur venia. Nam cum hominum genus vniuersum isthæc attingat gloria, exiguam quoq; eius partem illi sibi vindicare possent. in quo illud omnium instar esse poterit, quod ijs primum parenti tuo CAROLO, *cui, & quanto Imperatori? ac tibi deinde Regi omnium maximo, patrio non solum splendore, sed tuo longe clarissimo, diuinitus seruire contigit. hæc via quam sunt ingressi ad laudem, quam directa illa sit, quam nobilis, iudicent ij, qui* CAROLI V. *ac* PHILIPPI *decus, atq; splendorem mente, atq; animo suo consequuntur. Ac licet eiusdem regiæ viæ, latissimæ sane, innumerabiles fere habuerint comites; in ipsa tamen incedendi ratione, dicam apertius, in obsequij genere, non ita multos habuerunt. etenim Augustinus Folieta patruus meus, homo alicuius doctrinæ atq; consilij, quo tempore ardebat in Italia bellum contra Gallorum Regem, cum esset Leoni X. Pontif. max. a consilijs, prævidens fore, vt si Imperator, in quem summa tāti belli incumbebat, Pontificis animum leuiter tum a se abalienatū recollegisset, Galli conatus omnes comprimerentur; non modo eam voluntatem Pontificis, quę fuerat erga Cæsarem, recuperauit, sed eum etiā suis cōsilijs, et hortatibus sociali fœdere cum Cæsare coniunxit. mirū, quam fuerint illo fœdere consternati*

nati

nati Galli: quàm repente velut quodam fulmine icti, reuulsis castris, ac signis, Italicum solum verterint. quanta est porro gloria Imperatorem hoc euentu secuta? quę amplitudo imperij? qua demum beneuolentia, qua caritate, quibus gaudijs recreatę iam vrbes ex diuturno malo liberatorem suum exceperunt? Edoctus itaq; de Folietæ officio, ea facilitate, atq; incredibili munificentia animi, qua sibi omnes deuinciebat, hominem complexus est; impetrauitq; a N. vt Mazarensi Episcopatui in Sicilia præficeretur: at paullo post quattuor millibus aureis nummis in singulos annos auxit. Sed maior sane humanitas, maior voluntas, singularis fides Caroli erga patruum meum enituit, cum illo Romæ commorante Ioannem Emmanuelem oratorem suum, ac reliquos omnes, qui suo nomine vel Romę, vel in alijs Italię vrbibus negotia tractarent, de rebus omnibus maximis Folietam consulere iussit. hoc enim ipse de se iudicium, hoc fidei, & amoris argumentum, istud honoris, ac dignitatis ornamentum diuitijs omnibus, ac commodis præferendum putabat Augustinus igitur suam omnem operam, laborem, studium, consilium, & quæcunque in eo tenuia reperiebantur, Imperatori maximo addixit. At vero Vbertus frater meus, virtutes tuas, atque facta, Rex inuictissime, quę splendent quidem per se satis, nulla hominum laude illustrata; sed tamen, vt sunt humanæ res omnes, vetustate obscurari, ac penitus tandem extingui possent, scriptis suis ab interitu vindicanda putauit. Contulit igitur suum omnem laborem ad scribendam Historiam de rebus tuis; arbitratus fore, vt ea tibi non minus officij præstaret, quam Augustinus antea parenti. Nam, ut in ista vita mortali sapientũ, & fortium virorum prudentia, atq; lacertis indigent principes viri ad sua consilia, atq; facta perficienda, & exsequenda; sic in ęterna illa eruditorum hominum litteris, atq; doctrina ad sui nominis commemorationem cum omni posteritate adaequandam. hic itaque fratris mei labor vnus ex eis erit, Rex maxime, qui magnitudinem nominis tui in omni hominum memoria immortalem conseruabit: si minus tua caussa, qui non, vt multi insipientes, tuæ virtutis mercedem laudem, & gloriam hanc falsam, & nullam hominum constituisti, sed veram illam, & solidam, quæ Deus est; at saltem posterorum, quibus memoria rerum a te gestarum vehementissime animus ad virtutem accẽdetur; crescetq; illis in pectore tamdiu excitata hæc flamma, quoad virtutes tuas in se ipsis expresserint, & gloriam etiam non longe inferiorem consecuti sint. Statuę quidem tuę, & imagines circumferuntur passim: tradentur etiam posteris ad omne tempus duraturæ: sed ista non animi simulacra sunt, sed corporis. consiliorum igitur, ac virtutum tuarũ effigiem mediocri suo ingenio expressam, & politam reliquit Vbertus. Ergo ambo illi honestum naturæ appetitum egregie secuti sunt: neque, vt video, exi-

guum

guum laborum suorum fructum retulerunt. Vtinam mihi quoque huiusmodi aliquid polliceri possem: quem nescio, utrum magis natura ipsa, an familiæ exemplum ad ea, quæ pręclara putantur, impellat. Prospexi quidem iampridem, quæ via me duceret ad laudem domesticę parem, a qua nullo tẽpore mentem auocare poteram: exarsi etiam diu ad illam voluntate incredibili: sed voluntati defuere vires; quibus, nõ dicam humi iacere semper, sed quidem humiliora tractare studia sum coactus. neq; enim ijs me naturæ, atq; animi dotibus pręditũ eße cognoui, quibus egregie instructi fuere frater, ac patruus meus. quid igitur? naturam ne ego tamquam iniustam nouercã impudẽter accusem? minime vero. habebo potius illi gratias immortales, quod me non solum maximi honoris domestici spectatorem, & participem fecerit; verum etiam compotem eximiæ illius, & singularis voluntatis, qua incitati nostri sua omnia studia, quæcunque illa essent, familię tuæ dicãda putauerunt. quam cum factis egregijs explere me posse non videam, indicabo tamen demisse, vt potero, commemorato iam opere fratis. diuulgatur enim a me typis, vt vides, tuo nomine inscriptum: & tibi redditur id, quod tuo iure repetere poteras. Nullum est istud munus, si grauem illam maiestatem tuam intueamur: aliquod forte, si admirabilem, illam facilitatem consideremus, qua vel leuissimorum hominum munuscula excipis, quę a deuoto erga te animo profecta esse cognoscis. Quod ego si a te acceptum humaniter fuiße intellexero, si locum aliquem in maximis illis regnorum, & prouinciarum curis, saltem ad relaxandum animum habuisse, tum tibi & non inuisam esse patrui memoriam, & fratis acceptum laborem, & gratam meam voluntatem cognouero, & inde etiam mirabiliter triumphabo. Genua quarto Calendas Decembris.

SERENISSIMI AMBROSII de Nigro Reipub. Genuensis Ducis.

DVm Patriam celebras, & facta Vberte tuorum,
Pro meritis debet Patria sola tibi.
Nunc tua sit celebris maiori fama theatro,
Atq. orbis tibi iam debet vtrumq. latus.
Tunc ego cum multis cecini, sed laude minora.
Idem ego pro multis nunc tua, teq. probo.

Alexandri Iustiniani.

QVis ne aurum donet? gemmas ve oriente petitas?
Aut in Erythræo munera lecta sinu?
At tua tunc donet; nam sol oriensq. cadensq.
Subiectos populos, & tua regna videt.
Iure ideo Paulus præclara volumina fratris
Donat; non regnis munera nata tuis.
Quòd si Thraca mari domitum victricibus armis
A' te scripta ferunt, iam tua facta dabit.
Sume tuos igitur titulos, Rex Maxime, quando
Fortuna, aut virtus nil dare posse sinit.

Pompeij Arnolphini Lucensis Epigramma.

HIs folijs Folieta docet populata, Philippe,
Auspicijs toties Barbara castra tuis;
Oranum, & Meliten dira obsidione leuatam,
Et capta in Lybicis opida littoribus;
Nec non Threiciæ celeberrima funera classis,
Fractaq; in Ambracio Turcica rostra salo:
Hæc meritò ergo tuum præfert sibi pagina nomen,
Cum referat titulos magne Philippe tuos;
Adde quod vt Regum tu primus, sic quoq; fertur
Vbertus Latia primus in historia.

PERMISSV SVPERIORVM.

VBERTI FOLIETAE DE SACRO FOEDERE IN SELIMVM LIBER PRIMVS.

BELLVM, quod fœderati Christiani Principes cũ Selimo Turcarum Rege Potentissimo gesserunt, tempore quidem breue fuit, non plus trienne, cęterum magnitudine rerum gestarũ, ac nauali pugna ex omnium sæculorum memoria clarissima in primis insigne, illa quoq; re memorabile, quod docuit turcarum opes superabiles esse, neq; tam suis ipsas viribus, quàm nostra ignauia Christiano orbi terribiles esse, dum nos armis, quæ in communem hostem vertenda essent, ad nosmet ipsos mutuis cladibus conficiendos abutimur, illiq́; assiduis damnis nos carpendo maiores vires, maiusq́ue robur in dies assumunt. Contraxit hoc bellum Insula Cyprus, quam Veneti hæreditario Imperio possidebant. Cuius Insulæ inuadendæ consilia ab hoc ipso Selimo iam pridem occulte animo agitata hoc anno, qui fuit Christianæ Salutis millesimus quingentesimus septuagesimus, in apertum bellum eruperunt. Quo bello Iurisiurandi religio spreta, ac fides recentium fœderum violata dubiã existimationem fecit, vtrum Solimanus parens cursum vitæ perpetuis gloriæ incrementis celebratũ præclariore exitu concluserit, an filius à fœdiore initio primam Regni commendationem duxerit. Suscepisse autem duabus de caussis cogitationem hanc, iam inde ante initum Regnum, Selimus dicitur, cum prouinciam Ciliciam cum Imperio obtineret; quod & se parũ reuerenter, vt putabat, parumq́; demissis obsequijs à Venetis cultũ vir tumidi, & superbi ingenij indignabatur; & quod piratas continentibus excursionibus Asiæ, ac Syrię oram infestam facientes, prædasq́, nauium, & hominum Ottomanico Imperio subiunctorum sub ipsius oculos agentes, vel Cyprios esse; vel in illius insulæ portus, quę in Ciliciæ conspectu est, recipi, ac refici pro certo credebat: quam rẽ genti Ottomanicæ in tanto rerum fastigio turpem, & erubescendam putabat. His de caussis Venetis acerbissimo odio irritatus, sępe persancte iurauerat, si Imperij aliquando compos fieret, sese eam Insulam Venetis adempturum, simulq́; genti Ottomanicæ inueteratam

maculam deleturum,ac primum initi Regni opus eam expeditionē fore. Accedebat parua dictu res,ac non modo tantæ fortunæ altitudini indecora, sed ne in obscura quidem sorte ferenda. nam vir omnis Diuini, & humani iuris, præ indomitis libidinibus suis, aperte contemptor,vini dulcedine illectus,cuius vsus lege Mahumetica diserte interdicitur,quodq́; Cyprus generosissimum fert,tantæ voluptatis materiam non ab alijs precariam habere,sed sui iuris esse volebat. Haud parua quoq; momenta ad Selimum impellendum fuisse dicuntur in Ioannis Michij adhortationibus. Is vir Lusitanus genere ex ijs Hebræis oriundus,qui ne edicto Regis solum vertere cogerentur,auita lege eiurata,in Christianam religionem nomina dederant,patria extorris,varijsq́; casibus iactatus,Constantinopolim tandem concesserat. Ibi Mendesiæ coniugio ex egenti repente ditissimus factus animum ad spem altioris,ac splendidioris fortunæ continuo extulit. Præterea infensus Venetis,à quibus,cum ad illos diuertisset,vrbe exactus fuerat,occasionem quærebat contumeliam vlciscendi,cui consilio aptum in primis Selimi ingenium ratus, sese in Ciliciam ad illum contulerat; in omneq́ue assentationis artificium compositus,qua re ad animos Principum captandos nihil est validius,in intimæ familiaritatis iura peruenerat,cuius munera leniter, & comiter obeundo,breui sese in eius animum ita insinuarat, vt illius ingenio,& humanitate delectatus Selimus,hominem ad conuiuiorum quoq;, & iocorum hilaritates,& ad secretiores voluptatum secessus adhiberet. Is igitur,quò æstus cupiditatū Selimum ferebat, oratione incumbens;ac modo illius vicem indignando, modo iram sua sponte commotam acuendo,modo vectigalem Insulam Ottomanorum dicendo,quæ fiduciaria olim Memphitici Sultani simul cum Mamalucico Imperio in ius Ottomanicę domus cessisset; haud parum valuisse ad Selimum incitandum dicitur. Qui cum quodam die in conuiuio Paullo hilarius fuisset,multoq́; vino incaluisset,surgens e conuiuio Michium, qui in eodem triclinio haud procul discubuerat,ad se accersitum corpore illi acclinatus,humerumq́; altero brachio in signum effusi animi amplexus,ita allocutus fertur. Tu vero Cypri Rex,si votis Numina annuerint. Graues auctores habeo,Michium ita certa spe sibi Regnum illud despōdisse, vt eius insignia in vexillis picta Regio diademate superposito intra domesticos parietes parata haberet,cum tali inscriptione. Iosephus (mutauerat religionem Hebræus factus,ne à Mendesia respueretur,ac simul

cum religione, vt moris eſt, nomen) Rex Cypri. Quin etiam ea de cauſſa fertur Selimus, cum ex Vngaria Imperator acclamatus cum reduci exercitu rediens, Michium, qui gratulatum proceſſerat, obuium in itinere habuiſſet, ad genua aduolutum amplexus continuo Inſula Naxo, vetere Domino ex poſſeſsione deiecto, cum inſigni Ducatus titulo donaſſe; vt mentionem promiſsi, ad quod impetu animi temere prouectus fuerat, prę cideret: pœnitentia ductus, cum ardor ille reſediſſet, remq; ſedato animo ſuis momentis ponderaſſet, cum etiam Mahumetes, cum quo de ea re ſermonem contulerat, cæcum conſilium vehementer improbaſſet, cum diceret turpe tantæ maieſtati, tum autem cum magna Procerum, & militantium offenſione fore, ſi diſcriminum, & laborum exſudandorum in Inſula acquirenda, tantæ que hominum, atq; pecuniarum faciendæ impenſæ præmium degener trãsfuga, ac nulla alia re, quàm vilibus, ac ſcurrilibus prope miniſterijs commendatus auferret: ijs, qui ipſum virtute ſua eius Regni compotem facturi eſſent, præteritis. Suſpectum eſſe cœperat Venetis hoc bellum, ante obitum Solimani. nam iniquo in ſe animo Selimum cognouerant, cui Regni ſucceſsio haud dubia deſtinabatur; horrebantq́; barbarum, ac trux ingenium, nullisq́; ſatisfactionibus placabile. ad hoc nonnulla loca oræ Cilicię, ex quibus breuiſsimus eſt in Inſulam traiectus, iuſſu Solimani communiri cœpta erant, in eaq́; tormenta, atq; omne bellici apparatus genus comportari: quæ res ad bellum aperte ſpectare videbantur. Quare, ne improuiſo opprimerentur, loca Inſulæ magis neceſſaria communire, validioribusq́; præſidijs firmare conſtituerant; eaq́; de cauſſa Iulium Sauornianum eò miſerant. Qui, ſimulq́; cum illo Præſides Veneti, adhibitis Inſulæ Primoribus, abiecto conſilio portus Limiſi, qui veteribus Amathus fuit, Nicoſiam caput Regni munire decreuerunt. nam & hoc ratio belli poſtulare in primis videbatur, quippe ex qua in cæteras Inſulæ partes veluti in membra virtus influeret: & Procerum ſtudijs gratificati ſunt, qui cum ſemper egregiam fidem, omniaq́; ſingularis pietatis officia in rempublicam Venetam præſtitiſſent, tum vero præclarum cumulum ſuperioribus meritis addiderunt, maximam partem impenſæ ſubeundo, videlicet cupientes locum munitum, atq; amplum habere, quò veluti in tutum receptaculum coniuges, liberos, ac prætioſiora ſua à belli procellis ſubducerent. Erat natura loci munientibus opportuna. In patenti enim planitie vberrimi ſoli eſt Nicoſia, quam Tremitum fuiſſe nonnulli putant;

tant; nullo colle, aut edito loco alicunde vrgente, cuicunq; munitionis formæ apta. Quare Sauornianus tantum ſpatium munimento amplexus, quantum locus dabat, vndecim prominentibus turribus, quas belloardua vulgo appellant, iuſtis interuallis ex bellica ratione inter te diſtantibus, ac valido terreno muro vrbem rotunda forma cinxit. Cui deinde tectorium cæmento, ac calce duratum ſuperinduci cœptum eſt, quas res vt ſedulus, & impiger tanta diligentia, animiq. contentione adminiſtrauit, vt nulla ſibi diurna, aut nocturna quiete a laboribus data, decem menſium ſpatio hæc perfecerit. Cæterum ad aliarum rerum procurationem peſsime publico ab opere auocatur: cum ex Inſula diſceſsiſſet, ſucceſſorum culpa, & negligentia, ac præſertim Nicolai Danduli ſummi Inſulæ Præſidis ignauia, quæ toto eo bello damnoſiſsima reipublicæ fuit, ita lente omnia adminiſtrata ſunt, nulla in præſens neceſsitate vrgente, ac diligentiam ſtimulante; vt cum tempus belli venit, murus multis in locis nōdum ad ſummum eſſet perductus, neq; foſſę in eam altitudinē depreſſę, qua belloardua peruijs bombardarum ictibus mutuo defenderentur, nec tectorium calce duratum terreno muro ſuperinductū. Quare factū eſt, vt in oppugnatione muri terrena cruſta facile, & ad omnem leuem ictum decuſſa foſſam impleret, conſcenſumq; hoſti expeditū pręberet. At Selimus Imperator factus, quamquā nihil habebat antiquius, quàm expeditionem Cypriacam, tamen multis occupationibus diſtentus eam cogitationem in commodius tempus differre coactus; vetus amicitiæ fœdus ad antiquam formulam, conſuetiſque inter Venetos & Ottomanicos conditionibus renouauit, Muſtapha Damaſci Bellerbeio abſente. Hunc Selimus ob bellicę virtutis commēdationem, ac multa, & egregia in ſe merita, tum, cum adhuc in priuata fortuna eſſet, Imperator factus à Bellerbeiatu Damaſci ad ſummum Baſſæ viſiris locum extulit, in Regiamq; euocauit. Is præcipuam in rebus bellicis ſcientiam omnium conceſſu ſibi aſſumens, ac materiam belli vndiq; quærens, in quo ipſius virtus eluceſceret; Imperatoremq; eximio aliquo obſequio demereretur, cupiditatem Regis in res Cypriacas vltro verſam incendebat. Nec parua vis fuit ad animum ſua ſponte propendentem prorſus inclinandum in Mophti oratione (ita appellant Turcę eum, qui in ſacris rebus ſummum obtinet munus) cuius verbis tamquam Diuino numine afflati magnam fidem habent Imperatores; nec quidquam ferè magnæ rei illo non conſulto incipiunt; ex illiusq; reſponſis tamquam Diuino

oraculo

oracúlo editis de maximis rebus, ac de summa Republica sæpe consilia capiunt. Mos est Turcarum Imperatoribus Diuersoria aduenis, & peregrinis per Regna sua iter facientibus immenso opere, immaniq́; sumptu ædificare: quos, simulq; illorum iumenta benigne, & comiter exceptos gratis alunt, triduiq́; quiete refectos dimittunt. Hospitio sacram ædem rei Diuinæ faciendæ caussa, peramplaq́; ædificia continuant puerorum receptacula: qui magno numero legis Doctoribus in disciplinam traduntur. Cæterum pecuniam ad tãtos sumptus tuendos neq; ex veteribus, ac iam constitutis Regni vectigalibus, neq; ex ærario erogari fas putant; sed aduenticios fructus nouæ alicuius prouinciæ Imperio adiectæ illis asignant. hoc pietatis, ac religionis suæ maximum, ac præstantissimum opus existimant; Deoq́; immortali supra omnia acceptum credunt, atq; eius numen hac liberalitate in primis propitium fieri; labesq́; ex noxis animo conceptas elui. Quare Selimus, ne pietate, atq; animi magnitudine vlli maiorũ suorum concedere videretur, hospitium, quod mole sua superiorum ædificiorum magnificentiam superaret, Hadrianopoli ædificari iusserat, qui cum in eam vrbem operis inspector se contulisset, Mophtum secum habuit. Is in multo familiari sermone, cum pietatem, & magnificentiam laudasset; perpetui moris Imperatorem admonitum hortatur, vt maiorum exempla æmulatus, ad nouam aliquam prouinciam Imperio adiungendam animum adijciat, nullam autem esse opportuniorem affirmat Insula Cypro, quæ parta Diuinum Numẽ duppliciter conciliaret, duplicemq́; vtilitatem afferret, primam hãc ipsam institutæ hospitalitatis ex nouis illius Insulæ fructibus tuendę; alteram nauigationis, & commercij Monsulmanis hominibus Mecham Vrbem, & sacrum Mahumetis sepulchrum religionis caussa petentibus tuti reddendi, quibus ipsorum pietas in malum, & perniciem vertat, à Christianis piratis, per summum ipsius Imperatoris dedecus, ac sacrę legis suæ ludibrium, quotidie interceptis, & in miseram seruitutem abductis: illis receptaculum esse Cyprum, nec finem malorum, & miseriarum prius fore, quam ea Insula Christianis adimatur. Nec minus felicem, quàm piam, & vtilem eam expeditionem fore, lumen sibi Diuinitus menti præferri. Læte ab Imperatore auribus admissus est sermo Mophti libidini iam commotæ aptus, nouumq́; hoc incitamentum veteri cupiditati admotum est, tamquam Diuino Numine perfidiæ, & periurij auctore accepto. Submissum à Mustapha, & Piali, qui omnibus artibus omniq́; ope Impe-

ratorem ad belli Cypriaci consilia impellendum sumpserant, pro certo creditur Mophtum ea Imperatori suggessisse, quam opinionem alterum eius factum priori contrarium confirmauit. Per idem tempus Legati à Mauris Granatensibus Constantinopolim venerunt, miserias suas lugentes: quibus tandem compulsi sint à Rege Hispano deficere, atq; intolerandum iugum excutere, opemq́, orantes; tũ autem, consilia precibus miscendo, ac vires Hispaniæ, & Philippi opes eleuando, spem magnam facientes, si eò classem, & copias suas mittat Imperator, totius Hispaniæ Imperio breui, ac sine discrimine potiundi. in quam rem fortem, ac strenuam, & fidelem operam suam pollicebantur, qui adhuc haud leue operæpretium fecissent, aditu illi patefacto, cuius in prouincijs inuadendis, ac rebus magnis aggrediendis maxima semper fuerint momenta. sexaginta enim ipsorum millia in armis esse; præter Valentinos, & reliquarum prouinciarum Mauros, qui nunc metu compressi haud dubie in aduentu Turcici auxilij ad bellum ipsi quoq; ingentibus animis sint consurrecturi. Se haud contemnendam prouinciam occupasse, ac locis munitis se tenere, aduentumq; Imperatoriæ classis exspectare posse, si maturet. Præclaram occasionem enimuero arripuit Mahumetes à cogitatione rerum Cypriacarum Imperatorem abducendi, à quibus ipse abhorrebat. Quare callidum, ac vafrum ingenium eodem astu commentum Mustaphæ, & Pialis ludificandum intelligens, eundem Mophtum ingentibus præmijs inductum ad Imperatorem allegat. Is suasisse se quidem ait superioribus diebus Cypri expeditionem Granatensium motuum ignarum: Cæterum vbi maior sit fructus, eò rectius operam, & laborem impendi; idque etiam Diuino Numini magis cordi esse, miseros Granatenses in ipsius opem confugientes nullomodo deserendos, nec quidquã tã pio, & religioso officio præuertendum. Cæterũ imbecillum fuit secundũ hoc monitũ ad animũ iã contraria cupiditate insessum mutandũ, quã confirmauit triremis piratarũ à Siroco Præfecto Alexandriæ per eos dies capta, ac Constantinopolim missa. qui tormentis extorti fassi sunt, sese tutum, & certũ receptum, tutamq́; aquationẽ in Insula Cypro habere, ibique sese, & alios piratas reficere solere. Satis idoneus titulus visus est, qui perfidiæ in rumpendo fœdere prætexeretur, si Veneti priores ipsi illud violasse insimularentur. Accendebat cupiditatem spes facilis effectus concepta ex recenti Naualium Venetorum incendio, quo incertum, fortuito, an hostili machinatione oblato, omnem illam veteris

ris fortunæ coaceruatam bellicam, ac naualem opulentiam conflagrasse, fama res in maius semper augente, vulgo ferebatur, quæ non nisi infinito, vixq; opulentissimis Regnis tolerabili sumptu, ac multorum annorum labore reparari posset. Quare inermes, ac maritimis classibus nudatos, in quibus spes Victoriæ, ac summa belli vertebatur, sese Venetos oppressurum sperabat. Consilium distinebat Mahumetis & Mustaphæ: Bassarum dissensio, actaq; res est ingentibus certaminibus: quæ non tam contrariæ, ac discrepantes sententiæ, quàm taciti simultatum, atq; æmulationum stimuli accendebant, cũ vterq; bonum publicum, atq; Imperij dignitatem preferens consilij priuatis rationibus, ac studijs apti auctor esset. Mahumetes enim, qui & opinione prudentiæ, & meritis in Regem antecellebat, occasione Granatensium motuum arrepta, bellum in Hispaniam intendebat, idq; ea de caussa, vt æmulum potentiæ in extremum orbem ablegaret, haud dubie tanta mole obruendum. id fieri non poterat, nisi Regem à rerum Cypriacarum cogitatione auertisset, quæ expeditio certioris, & exploratioris exitus haud dubie Mustaphę destinabatur. Is igitur à Rege equitante, vt mos est Principum Ottomanorum, seorsum rogatus sententiam ita locutus fertur. Maiores tui Imperator initia Regni magno aliquo, & memorabili facinore insignia facere semper studuerunt: bellorumq; caussas idcirco serendo materiam crescendi vndiq; quæsiuerunt, neq; vmquam vllam vtilitatem amplexi sunt, quæ abhorreret à dignitate, sed omnia cõsilia ad gloriam, & ad amplitudinem dirigentes nihil vmquam humile, aut submissum, nihil non celsum, atq; amplum cogitarunt. quæ res Turcarum nomen antea obscurum clarum fecit, gentisq; Ottomanicæ Imperium à paruis initijs ad hoc fastigium extulit. Huius moris clarissimus Imperator parens tuus non in ipsis modo Regni initijs, sed in omni vitæ cursu, atq; in extremo ipso spiritu retinens fuit, qui in castris vindicem Turcicæ Maiestatis per summam gloriam effudit. Illorum te virtutis non minus, quàm Regnorum hæredem esse oportet, Imperator, neque crescendi occasionem tibi à Granatensium defectione oblatam, quæ & ad gloriam amplior est, & ad præmia, ac fructum maior, & ad facultatem inchoata perficiendi expeditior, per summam turpitudinem, & inscitiam præterire. Austria gens euersa, Hispaniensisq; Regia excisa, cuius opibus nostra ætate Christiana res imprimis stat, iter tibi ad cælum ipsum gloria conscendendum, & ad totius Europæ Imperium communiunt. Contra Veneti nul-

la aut perexigua gloria, minimoq; emolumento vincuntur, maiorisque laboris, ac magis dubij exitus est cũ Venetis, quàm cum Philippo dimicatio, neq; id mireris, priusquam totam rem audieris. Principio aditus laborem, qui magni moliminis semper fuit, ac sine quo nullus sapiens Regnum vllum vnquam tentauit, fortuna gentis Ottomanicæ tibi adimit, Mauris tantis motibus ad res nouandas consurgentibus, teq; vltro accersentibus, quorum haud quaquam dubia esse debet fides, ac constantia; quam desperatio, ac metus suppliciorum, si in Hispanorum manus reciderint, in te firmant. Parem animorum habitum, eosdemq; motus in Valentinis, & Aragonensibus Mauris, qui & ipsi magno numero sunt, similis fortuna, eademque iniuriarum atrocitas factura est, simulatq; tua arma viderint. Hoc aditu firmato, reliqua procliuia futura sunt: nam vnum Philippum, vnamque Hispaniam hostem habiturus es. quæ prouincia non, vt splendidi, ac magni nominis, ita difficilis, & ardua est, pecunijs quidem locuples: cæterum hominibus, armis, bellicis apparatibus inanis, ad hoc continentibus sumptibus, & expeditionibus exhausta, extraq;, quàm intra se, validior. nulla preterea sunt in ea munita oppida, neq, ea præsidio firmata, quæ lentas habeant oppugnationes, Hispanis, vt nullo suspecto bello, & in longa quiete, pacis more incuriose agentibus. Regna vero, quæ posśidet Philippus, oneri potius, quam præsidio illi futura sunt, propter parum sinceram populorum fidem superbia, & auaritia imperantium exasperatorum. Quorum nonnulla etiam tumultibus, & intestinis seditionibus ardentia Hispaniæ potius opes ad se trahant, quàm ipsa illam suis iuuent. Circumstant præterea Philippum, & Hispanos acerbisśima omnium Europæ Principum odia: qui gentem inuisam, atq, omnibus prægrauem excisam cupiunt, nedum illi opem sint laturi. Gallia quidem tot veteribus iniuriarum caussis in nomen Hispanum perpetuo implacabilis, ac nobiscum fœdere, & amicitia coniuncta tibi studio suo in illis euertendis pæne præcurret: in qua prouincia Hugonianorum præualens factio, haud dubium est, quin armis tecum subito coniunctis ad sese à metu Philippi dies noctesq; animo insidenti vindicandum sit exarsura: vt non tam supplicibus Maurorũ precibus, quàm Christianorum ipsorum votis communium iniuriarum vindex voceris. ostende modo arma tua: obtorpebit, mihi crede, Philippus tantis terroribus circumuentus: quiq; vix nunc stare potest, tua insuper tanta superincumbente mole, ab omnibus desertus

priusquam

priusquam sese colligat, obruetur. At contra Venetis inuadendis arma totius Europæ moues; Italiam certe omnem armis, viris, equis, pecunijs, omni bellico instrumento, & apparatu, omni terrestrium, & naualium copiarum genere, omnium prouinciarum, quæ sub cælo sunt, refertissimam, vnaq; Philippum ipsum in te excitas haud grauate cum Venetis arma coniuncturum. quippe quos ruere non posse intelligat, quin Italicas ipsius prouincias secum trahant, nudas, & apertas tibi relinquendas, Venetorum classe deleta, tuaq; subsidiorum iter intercludente, cum ipse solus tibi par esse non posit. quod idem periculum tibi à Venetis consilia cum Philippo consociandi à te non lacessitis imminere non potest. Non igitur illud nunc agitur, vtrum tibi Philippum hostem sumas, nec ne; sed vtrum cum eo solo, solaq; illius classe, an cum eadem & Veneta coniunctis maiore mole, periculosioreq; exitu pugnes. Nec parua moles Cyprus est, Nicosia valida munitione ad horum temporum formam cincta, & Famagusta Regni emporio natura, & opere munitissima. quæ singulæ vrbes validis præsidijs firmatæ, (vt in semper suspecto bello verisimile est) copias tuas diu possunt distinere, irritosq; fortasse conatus facere. Iam vero illud consilium prius, ac potius esse debet, quod omissum reuocari non posit, eo, quòd sit perpetuo nostræ facultatis. at Cypriaca expeditio semper tuæ potestatis est, Hispaniæ petendæ si Diuinitus oblata e manibus emittatur occasio, sine qua omnis conatus irritus est; quando eandem de cælo iterum putamus nobis in sinum deuolaturam? At enim magna hæc quidem sunt, quæq; magnos, ac fortes viros acuere posint, cæterum nullam eadem necessitatem specioso consilio adhibent: at religio, at iustitia, at tuorum misericordia, ad hoc hostium multorum temporum iniuriæ, postremo indignatio, necessaria tibi, ac pia induũt arma. Religionis disidium iustum nobis, & sempiternum bellum cum Christianis facit: quorũ omnes curæ in legem nostram de toto orbe exterminandam sunt intentæ, nullam eius rei occasionem prætermittentes. Id quod, ijs ipsis Granatensibus subactis, docuerunt, quos per summam iniuriam, & contumeliam, religionem nostram eiurare coegerunt. Iidem nunc Granatenses diuturnis, atq; intolerandis acerbitatibus tandem victi defecerunt, ab hostibusq; nostris circunsesi in tuam opem confugiunt, cuius vna spe arma sumpserunt: fidem tuam implorant. eos si deserimus, ibi socios posthac quæramus licebit, vbi Granatensium nomen non sit auditum, qui ne tuis quidem armis defensi fuerint,

quos sola nominis tui maiestas tutos facere debuit. Contemnantur Granatensium querelæ, nihil te moueant illorum miseriæ, quid? tibi ipsi, ac domui tuæ factæ iniuriæ nihil ad te irritandum valebunt? poteris inquam ferre, in tantis Ottomanorum opibus, Hispanos non modo de Africanæ oræ imperio cum domo tua tot iam annos vario Marte bellare, verum non veritos esse, vltro tibi arma inferre? Vrbesq; & opida in medijs Peloponneso, & Dalmatia, ac prope in oculis Ottomanorum expugnare? satisq; famæ hominum, & gloriæ factum putabis, si eos duntaxat à te lædendo arcueris, ac capta dimittere coegeris: cum ipse nihil animi habeas ad par illis referendum, paresq; reddendas clades, ne nunc quidem tam præclara vlciscendi occasione à Dijs armatus? Tibi vero Ottomanica maiestas sancienda est graui illorum pœna, & excidio, qui eam lædere ausi sunt, memorabiliq; documento prouidendum, ne quis Turcarum Regiam vllo tempore iniuriæ opportunam ducat. Neq; tantam turpitudinem velabit excusatio moderati animi, & aliena non appetentis: quam nobis adimunt Veneti, cum quibus sacrosanctum fœdus icisti omnibus obsequijs ab illis diligenter cultus. sed existimabunt homines te conscientia imbecillitatis tuæ à Philippo, & Hispanis abstinere, cum quibus parem tibi dimicationem non videas fore. Duo igitur prima erunt Imperij initi opera: alterum Turcarum nomen cunctis gentibus adhuc terribile contemptum facere: existimationemque, qua Regna, & imperia in primis continentur, à maioribus tuis, paullatim, tantaq; laborum, & sanguinis impensa collectam vniuersam profundere: alterum fidem, & iurisiurãdi religionem, quas virtutes nulla vnquam gens, quàm nostra, sanctius coluit, violare. Cum igitur decus, gloria, Iustitia, religio, misericordia, existimatio, maiorum exempla, ad hoc præmiorum magnitudo: præterea iniuriæ, indignatio, postremo occasio, quæ recurrere haud quaquam solita numquam sine pœnitentia omittitur, te ad Granatense bellum vocent; quæ, malum, tanta ista est mentis cæcitas, vt pro magnis, amplis, facilibus, exploratis, tutis, pijs, parua, humilia, ardua, incerta, periculosa, nefaria consectemur: idq; bellum præferamus, in quo (Dij omen auertant) maiore cum dedecore victi, ac minore cum emolumento victores simus? Apta fuerat tanti Imperij magnitudini generosa oratio, valereq; poterat ad ambigentem in suam partem trahẽdum. Cæterum animus angustus, & ieiunus tanti consilij splendorẽ non capiebat; neq; alte insidens cupiditas vlla ratione poterat extorqueri.

queri. Aequioribus igitur auribus auditus eſt Muſtaphas,ipſe quoq; ſeorſum à Rege conſultus;cui eximia,vt diximus,bellicarum rerum ſcientia magnam auctoritatem,magnaq́; hominum ſtudia conciliabat,cuiusq́; opes ſecundum Mahumetem inter cæteros Baſſas eminebant,ac cum eo Pialis Baſſa Regis gener,cui claſsis Pręfectura,ac ſumma naualium rerum deſtinabatur. ij coniunctis ſtudijs expeditionem Cypriacam vrgebant,pro qua Muſtaphā cum rege equitantem ita diſſeruiſſe accepimus. Non vtilitas modo Imperator,qua deliberationes ferè gubernantur, ſed decus quoq;,ac gloria, quas res primas in conſilio habendas non infitior, te à rerum Hiſpanicarum cogitatione deterrent. Nam non magna amplecti, ſed quæ amplexus fueris,ad exitum perducere,laudem,& vtilitatem habet. Aliter nihil ab ignauo ſtrenuus differat, æque enim vterq; ampla expetit. Quare ea,quæ ſupra vires ſunt,& in ſuſcipiendo pro magni animi laude temeritatis famam,& in deponendo pręter damnum dedecus pariunt. Nec maiores tui magis audacia,quàm conſilio tantam gloriam,tantumq́; imperium pepererūt, qui tibi magis in hoc,quàm in illa ſunt imitandi, quod audacia à conſilij ſocietate deſerta damnoſa, & ad exitium præceps ſemper fuit,conſilium etiam per ſe fructuoſum, & amplum eſt. Atq; Imperia,niſi efferentes ſe cupiditates ſalubriter cohibeantur,quanto altius aſcenderunt,tanto fœdius corruunt. Quattuor iactari audio ab ijs,qui curas tuas à Cypro in Hiſpaniam auertunt:aditum,quem tibi Granatenſes patefaciunt, quam occaſionem magnam,ac magnifaciendam nullo modo è manibus emittendam contendunt. Imbecillitatem Hiſpaniæ, prouinciæ videlicet hominibus,& armis,vt aiunt,vacuæ:periculum,ne Venetos petēdo omnes Europæ Principes tibi irrites, ipſumq́; in primis Philippum, cum contra Philippo laceſſendo quieturi ſint Veneti. Addunt miſericordiam Granatenſium,quos intolerandis malis,& iniquitatibus ad neceſsitatem deficiendi ſubactos in tuam opem,& miſericordiam confugientes turpe tibi ſit in tanto Ottomanicæ gentis Imperio deſerere. ſingula exſequamur. Aditum in prouincijs aggrediendis magnā partem habere non negauerim, ſed non omnia ſunt in eo. qui tum prodeſt,cum cætera ſpem effectus faciunt: quæ niſi adſint, non ad victoriam,& gloriam,ſed ad cladem,& dedecus aditus fit. Quamquam hæc quoq; pars magis mecum, quam cum aduerſantibus facit. Neq; enim tam tibi Granatenſes aditum patefaciunt,quàm mare, ac cęlum,& natura ipſa rerum humanis viribus inſuperabilis ob-

ſtruunt. Cumq́; bellum, vt omnia feliciter procedant, diu extrahi neceſſe ſit, ac propterea nouis ſit ſubinde hominum, & commeatuum ſupplementis ſuſtentandum, quæ ipſa niſi in tempore adſint, inutiliter ſubmittuntur, quod in bello magnarum rerum momenta puncto temporis ſæpe vertantur: ijs rebus fit, vt ſubuectiones certæ, exploratæ, neq; infeſtæ eſſe debeant. at mare, & tempeſtates quid tandē certi habent præter ipſam mutabilitatem? quam is demum corriget, qui idē cælo, mari, ventis poterit imperare. Quis igitur furor eſt, ſpem, & cupiditatem in illud Regnum extendere, ad quod tanto cœli, & terrarum tractu à nobis diſsitum ne acceſſus quidem vllus certus, & expeditus eſt, nedum aditus pateat? cum contra in Cyprum in oculis noſtris poſitam inſulam ex Regnis tuis, à quibus vndiq; circunſidetur, breuiſsimus ſit dimidij diei traiectus. Multa ætatis noſtræ exempla, niſi ea nota eſſent, commemorare poſſem eorum hominum, qui breuiſsimo ducentorum millium paſſuū traiectu, aduerſis tempeſtatibus complures menſes intercepto, morbis ex mutatione cœli conceptis, varia peſte perierunt. Et nos immēſa ſpatia quotannis ſine offenſione nos emenſuros ſperamus? ac claſſes noſtras cælo eximias, nec maris caſibus obnoxias ſtulti ſomniamus? Nam, qui eleuāt Hiſpaniæ facultates, occaſionisq́;, ac primi impetus, non diu extrahendi belli eſſe eam prouinciam volunt; ab ijs quæro, quid ita tam imbecillum Regnum ætate noſtra omnibus Chriſtianis Regibus, quibus ex propinquo eius vires notæ ſunt, terribile fuerit, ipſisq́, in primis Gallis, quorum opes maxime excellunt, quiq, in bellica laude ſibi primas apud Chriſtianos vindicant, vt illi amicitiam noſtram tantis impendijs redimere coacti ſint, formidinem Hiſpaniæ turpi, vt Chriſtiani putant, conſilio prætexentes? neq; enim cum Hiſpania ſola, ac ſimul cum opulentiſsimis Regnis, quibus ſubnixus eſt Philippus, futura tibi res eſt: ſed cum tota fere Italia, atq́; Germania, vtiq́; ea parte, quæ genti Auſtriæ paret. Quarum opulentarum, & bellicoſiſsimarum prouinciarum vires coniunctas ipſemet Philippus, vt ab omnium Chriſtianorum Principatuum ſocietate deſeratur, tibi in ipſa Hiſpania eſt oppoſiturus. præ quibus quota tandem pars ſunt Veneti? Nam, vt dem tibi, Hiſpaniam ab aſsiduis bellis nonnihil exhauſtam; præſto habet Philippus eas, quas dixi prouincias: quæ nulla re magis, quàm nimia ſubnaſcentis ſobolis multitudine prægrauentur. cuius vtriuſq; nationis homines non modo non retractanter ex prouincijs ſuis educantur, ſed ipſi vltro à

nemine

nemine euocati, vbi arma concrepare audiant, eò subito accurrant. Quas prouincias non longe disitas, sed cum ipsa Hispania coniunctas, atq; adeo esse in ipsa Hispania debes putare. Quippe quas classes Philippi cum illa coniungant, breuissimo expedito ex liguria, quò vtriusq; prouinciç copiæ momento temporis contrahuntur, in Hispaniam traiectu; quem nemo intersæpire posit, Philippo maris Europei potente. Qui verentur, ne simul cum Venetis omnes Europæ Principes concites, non ijdem animaduertunt, eosdem, te Philippum aggrediente, eo promptius, & celerius in te arma versuros, quo maius discrimen ex Philippo, quàm ex Venetis oppresis sibi imminere intellexerint. Longe, mihi crede, alius animorum habitus Christianis Principibus erit, te Cyprum paruam, ac procul ab ipsis remotam insulam, quæ nullum, aut perleue momentum in Christianarum rerum statu faciat, petente, atq; ad intima Christiani orbis penetrante, eâq; Christianæ libertatis arcem inuadente, qua deiecta, ipsorum quoq; res mox sint ruiturç. Ipsiq; in primis Galli eo celerius, ac prõptius ad illud incendium restinguendum accurrent, quo illi propiores sunt; ac propterea ne, eodem per continua serpente, ac proxima quæq; prius absumente, mox conflagrent, verebuntur, fœderum tecum ictorum obliti, quibus interitus metus præponderabit. Quos Gallos si suspecta propinqua Hispaniæ potentia nobiscum lege diuersis hominibus coniunxit, quanto minus illi longe maiores opes tuas alienigenæ, & diuersæ religionis hominis prope se conualescere sunt passuri. Amicitiam tuam cupiunt Galli; vicinitatem horrent: illam sibi vtilem, hanc damnosam, & periculosam putant. Neq; Philippus ijs ipsis Gallis, aut cæteris Christianis Regibus suo nomine est inuisus, quo etiam stimulo spem tuam incitari, & cupiditatem acui ab istis audio; quippe cũ quo affinitates quotidie iũgunt: sed illius potentia suspecta, & formidolosa illis est. quanto igitur formidolosiores ijsdem, & suspectiores, magisq; inuisas censes fore tuas tanto maiores vires? Misericordia vero tua Granatenses non magis digni sunt, quàm si quis stultitia sua sese in puteum proijciat, vecordiæ moxq; pænitens crudelitatem illorum accuset, qui, vt imploranti opem ferant, sese præcipites simul nolint dare. Temere, teq; inconsulto, Granatenses defecerunt. Suam igitur ipsi stolidam temeritatem supplicijs suis luant, consiliumq; sua sponte cœptum suis viribus exsequantur: neq; te furoris sui socium quærant, qui particeps consiliorum non factus nulla illis verecundia es obstrictus. Existi-

mationem agi dicunt in illis deserendis, nihil immo tam existimationi aduersarium est, quàm te tantæ maiestatis Principem ad nutũ paucorum degenerum Maurorum circumagi, tamque leuibus de caussis tantam rem ingredi. Parentis tui obliti sunt; qui cogitationẽ Cypri humilem, ac tanto fastigio indignam putant. qui parens expeditione Rhodiensi, cui ipsemet præfuit, haud parum insignia Imperij sui initia se facturum putauit. Cyprus igitur s[illegible]debit, aut bellũ cum Venetis inferius maiestate tua duces; cum parentem tuum clarissimum Imperatorem gloriæ partæ in Rhodo expugnanda, longeq; imbecillioris hostis victi non pœnituerit? Deniq; iurisiurandi religio obijcitur: quæ res responsu multipliciter facilis est. Quid enim præposteri in consilijs sumus? Priorem locum in deliberando obtinet vtilitas, quæ cætera post se trahit: vtilitatis consilijs explicatis aliqua iuris species accommodari solet. at hanc speciem tibi Veneti ipsi vltro præbent, qui priores, fœdera multipliciter frangendo, fidem tuam liberarunt. Quorum peccata si quibus leuia videntur, ij nondum didicisse videntur iniurias non tam suis momentis, quàm dignitatis comparatione ponderari. vt leuissima inter pares, eadem aduersus longe superiores atrocissima fit iniuria. At enim tolli possunt iniuriæ legationibus, & satisfactionibus. Certe ab ijs, qui disceptationem iuris, non caussam belli quærunt: cui honestandæ satis est speciosum titulum prętendere: quem perpetuum Respublicas gerentium morem non nos primi vsurpamus. ergo inanibus & damnosis abiectis, te ad solida, & frugifera conuertas cẽseo Imperator: illudq; statuas, caussas à victoria iustas fieri; ac moderationem, æquitatem, ius, vocabula bello superiorum semper fuisse. Quo æstus cupiditatis rapiebat, oratio incumbens magno assensu audita est, in eamq; sententiam bellum Cypriacum decretum. Cuius Mustaphas ipse Dux creatus est, addito Piali collega maritimæ classis Præfecto; occasioq; Granatensium motuum præterita, peropportuna ad tegendam bellicorum apparatuum caussam, qui ingentes expediri cœpti sunt, opinionemq; hominum à Cypriaca expeditione ad res Hispanienses auertendam, quæ res rationi propior, & ipsis commodior, cũ pronior esset ad fidem; fecit, vt Veneti plurimum de diligentia, & industria in comparando remitterent, omniaq; lentius administrarent, quàm si certa belli exspectatio eorum curam, & sollicitudinem stimulasset. Qui tamen ingentibus motibus auditis non omnino cessarunt. Cæterum magnam conatuum partem in ipsis initijs fortuna

varijs

varijs aduersis casibus elusit. nam Hieronymus Martinengus cum valido præsidio Famagustam missus, vt vrbi præesset, in itinere ex morbo decessit; præsidiumq; omne, quod ducebat, varia peste absumptum, ac dissipatum est: vt necessario Astor Balionius, omissa Nicosia, ad cuius custodiam destinatus erat, Famagustam se contulerit; Palauicinusq; Rangonus, qui in locum Martinenghi suffectus fuerat, triaq; militum millia noua conscripserat, vnaq; cum illo Sebastianus Venerius Quæstor varijs casibus in Creta Insula retenti numquam in prouinciam peruenerunt, cum Rangonus paullopost ex morbo decessisset. Quibus rebus factum est, vt Nicosia, cum circunsessa est, sine Præfecto bellicarum rerum perito, ac cum infirmo præsidio mille, & quingentorum stipendia facientium fuerit; exiguo numero in longe minore vrbe, minoreq; mole incumbente. Interea Turca, omnibus rebus ad bellum necessarijs comparatis, maturum ratus inchoata consilia ad effectum perducere, Mahumeti negotium dat legatum Venetum per colloquium tentandi. Ille per interpretẽ legatum appellat, eiq; demonstrat, Imperatorem multis iniurijs, & indignitatibus compulsum, insulam Cyprum à Venetis petere. Eadem autem, quæ supra cõmemorauimus, de Memphitici Imperij iuribus, & de receptis piratis perfidiæ in rumpendo fœdere prætexebat. cum illud insuper adderet, homines imperatori subiunctos piraticam facientes à triremibus Venetis captos capitali supplicio affici; qui ex fœdere essent restituendi, cum sese tantummodo defendentes in prælio interficere liceret. cohorruit legatus atroci, & subita re, Mahumetemq; continuo adit, ac postulatorum iniquitatem conqueritur: quæq; obijciantur cum re falsa, tum facilia responsu esse docet. Nam nulla monumenta exstare insulam Cyprum Monsulmanorum aliquando fuisse; quam iusto titulo partam, ac tot annorum pacata, numquamq; intermissa possessione retentam, ferentibus tacitũ atq; approbantibus Ottomanis, diuturno vsu suam fecerint. cuius vsus ius si labefactetur, tum vero ad incertum omnia reuocatum iri nulliusq; rei dominatum, ac ne Regnorum quidem, quæ plurima, & amplissima gens Ottomanica possideat, stabilis, ac firmi iuris fore. Damna, quę à Christianis piratis facta dicantur, ea non modo ipsorum iniussu, sed ne scientia quidem facta esse: Mirum vero nõ esse, si cum magnus Imperator, cuius immensæ sint opes, piratarum latrocinia, & excursiones prohibere numquam potuerit, ipsi, apud quos omnia sint tenuia, eadem careant facultate. iniquum igitur esse ipsos

insontes

insontes scelëratorum latronum culpam luere. quemadmodum ipsi longe maiora detrimenta sibi, suisq; ditionibus à piratis continenter illata Imperatori non asignẽt: quos etiam piratas docere posint à ministris Imperatoris non modo non coerceri, sed foueri etiam, ac tegi dulcedine prædæ (sibi enim ad libere agendum tantam rerum iniquitatem animum dare) quam piratæ cum illis partiantur. Illud autem non modo non verum, sed ne verisimile quidem esse, piratas Turcas post pugnam à Ducibus Venetis interfici: quos constet metu suppliciorum, quæ ipsorum audaciæ, & sceleri debita sint, si capti à Venetis in potestatem Imperatoris tradantur, occumbere pugnantes malle, quàm in manum carnificis fœdum in modum excarnificandos dari. sæpe tantas iniurias ad Præfectos, & presides prouinciarum Ottomanicarum ipsorum querelis delatas; multosq; piratas captos in illorũ manus datos. Verum ludibrio fuisse suas calamitates Ottomanicis proceribus. Atq, hæc, qualiacumq; tandem sint, tamen armis vindicanda non esse, neq; bello persequenda, aut ad interpretationem rupti fœderis reuocanda. Disertis enim verbis in fœdere caueri, vt eiusmodi rerum controuersiæ, ac querelæ per iudicium transigantur, damnaq; vtrimq; reficiantur; ac pax nihilominus, & amicitia firma duret. quod haud ambiguum fœderis caput querelis Venetorum sæpe testatum præfectos Ottomanicos semper neglexisse: neque appellatos de iniurijs satisfecisse. Intolerabilis esse arrogantiæ, ac præmortui pudoris, quam rem sibi impune licitam faciant Imperatoris proceres, ex eadem in alijs crimen perfidiæ, & iurisiurandi violati colligere; Iudicium non recusare Venetos ex fœdere. quod si non accipiat magnus Imperator, nihilq; iuris inopi aduersus se relictum putet; omnia diuina, & humana iura potentia sua perfringere sibi fas putet; at sese ad Deum immortalem iurisiurandi, & fœderis rupti testem, numinisq; sui spreti vindicem confugere. Aduersus ea Mahumetes, omisso iuris certamine, sese pro Venetis acriter pugnasse responde ; summaq; omnia fecisse, vt Imperatorem ab ea mente deduceret: Cæterum illi stare sententiam, aduersus quam si ipse tendere pergat, pertinaciam sibi capite luendam. notam illi esse egregiam suam, ac perpetuam in Venetos voluntatem; de quorum commodis, & dignitate non minus, quàm de sua ipsius semper laborarit. Quare sese omnibus officijs amicitiæ erga illos perfunctum hoc vnum, quod restat, fidelis consilij additurum. Sapientis esse consilia ad tempora accommodare, atq; animum æqualem fortunæ, nec supra

pra eam gerere, cuiq; pares esse bello non possint, eius odium sibi nō irritare; neq; paruæ rei caussa omnia sua in præcipitem casum dare. Vlla se de tanta re à Senatu habere mandata legatus negat; aut secū de ea agendum; aut se iniussu Senatus in illud consilium interpositurum. Venetias igitur mittendum, ac mandata Imperatoris Senatui exponenda. id duabus de caussis faciendum: Nam & tantam rem magnum Imperatorem à Senatu ipso petere verum esse; & fieri posse, vt Senatus, cui nihil sit antiquius, quàm gratiam magni Imperatoris sibi integram conseruare, vel vectigali augendo, vel immani auri aliqua vi difficultates ærarij Ottomanici subleuando, eas conditiones ferat, quæ ab animo magni Imperatoris non omninò abhorreant. quam rem perpetuæ ipsius Bassæ, & egregię in Venetam rempublicam voluntati, ac pacis studio, quod ille præferat, aptam in primis esse; viamq́; illi expedire, vt quod aperte non potuit, id per hos ambitus assequatur, vt magnum Imperatorem à paruo incepto deducat; caussasq́; dissidiorum, ac belli, & imminentium cladium discutiat. Probat consilium magnopere Bassa; seseq́; enimuero de eo cum magno Imperatore non modo haud grauate, sed cupide quoq; acturum respondet, neq; desperare sese rem cum tanta æquitate coniunctam facile persuasurum: quod paullo post, se impetrasse legato demonstrat. Qui extemplo Senatum de ijs, quæ Bassa secum egit, certiorem facit; vt in aduentu internuntij à Turca mox adfuturi præparata consilia habeant. Quæ res Venetijs cognitæ, adeo iram, & indignationem accenderūt, vt quamquam inuenti sunt nonnulli, qui in consilio suaderent, nihil per iram, aut impetum agendum; neq; deliberationem de tanta re, aut atrocitate iniuriæ, aut indignitate, aut iustitia caussæ; sed ipsorum fortuna metiendam, quæ omnem contentionem cum potentissimo Principe respuat: neq; Rempublicam in tantam aleam dare sapientis consilij esse, sed aliam consilij viam ingrediendam; satiusq́; esse Turcæ animum pecuniæ vi, (quam vnam semper experti sint optimam, & certissimam belli gerēdi rationem) expugnare; ac Bassarum fauorem magnitudine munerum, quorum auidissima gens est, emere: omnia deniq; prius tentare, quàm ad arma eatur; quæ res certa ipsorum pestis sit, quamquā ita nonnulli disputabant, nemo tamen illorum orationem auribus admisit. Bellum igitur, simulq́; responsum internuncio dandum, magno cum animorum ardore decretum est. Quam rem cum Senatus iussu Michael Sorianus vir grauis, ac prudens legatum apud Pontificem eo tempore agens

re agens Pontifici exposuisset. Indoluit quidem Venetorum vicem Pontifex; cæterum vehementer lætatus est, manusq́; ad cælum sustulit, occasionem sibi diuinitus dari, optata cõsilia fœderis inter Christianos Principes aduersus communem Christiani nominis hostem sanciendi (quę cura iam inde ab initio Pontificatus antiquissima ipsi fuerit) ad effectum perducendi; quorum voluntates sua sponte nũquam mouendas, Venetorum exemplum excitaturum speraret. neq; enim illos suæ ipsorum saluti tam supine indormientes fore, vt patiantur, Venetis oppressis, quorum opibus maritimę Christianorum res magna ex parte stent, facilem viam Barbaro hosti, atq́; omnibus Christianis regnis perpetua, atq; hianti cupiditate imminenti ad se euertendos sterni. Interea sedulitate sua ipsi Venetorum desiderio præcurrens, ne omni ope plane destituti essent, cum Philippo Hispaniarum Rege enixe per litteras, & nuncios agit, vt ille quinquaginta triremes, ex ijs, quas plurimas alit, Venetis laborantibus eo anno auxilio mittere ne grauaretur: & secundum ea totus animo, & mente in consilijs de fœdere ad effectum perducendis insistit: quamquam nonnulli humanarum rerum vsu, & scientia præstantes viri illum à molesto, magniq́; sumptus negotio, sine vlla fructus spe, sese inuoluẽdo magnopere deterrerent: cum dicerent numquam Turcam in maiore virium flore fuisse, omnibus circa regnis, & prouincijs late perdomitis: quibus Christiani omnes Reges, si facultates suas in vnum conferant, vix pares fore. At coniungendi, & in Turcam armandi tãtis iniurijs exulceratos inter se animos, ad hoc suis quemq́; priuatis molestijs, & curis implicitos, quæ publicis potiores sint: quam tandẽ spem ostẽdi? Maximilianum Cæsarem fœdere quamuis iniquo, atq; obnoxijs inducijs Turcę alligatum; ad hoc nõ suarum virium dimicationem cum Turca existimaturum. Illum igitur Turcæ obiectum non aliter tantam molem, qua illico solus obruatur, sibi cõflaturum, quàm Germaniæ subsidijs fultum. At eam prouinciam compluribus Principibus parentem, qui sua quisq́; habeant priuata studia, ac sua quisq; separata consilia, ad hoc in mille sectas distractam, quę animos disiungant, atq; inter se suspectos faciant, quando tandem, aut quomodo consensuram? Galliam veteri gloria Christianæ religionis aduersus cæteros, & domesticos hostes perpetuo propugnante fulgentem, nunc conuersa ratione amicitiam cum Turca constitutã habere: ad hoc intestinis flagrantem odijs, tumultibus, & seditionibus omnem ardere; diuturnisq́; malis, ac quamquam nonnumquam

consopitis,

consopitis, subinde tamen maiore motu semper exsurgentibus fessam suarum ipsam rerum potentem non esse, nedum illa externo se se bello possit onerare. Impuram, & sacrilegam Angliæ Reginam ab Ecclesiæ corpore diuulsam, potius formidandam, quàm adiutricem sperandam. A Polono quid exspectandum sit; docuisse illum proximo Vngarico bello, quod ingens, & formidolosissimum ad Zighetum constitit, Solimano ipso clarissimo Imperatore præsente, atque omnibus viribus orientis sæpto. Quod incendium ipsius oculis subiectum tamquam nihil ipsum attingens si illum excitare non potuit ad vlla Maximiliano in tantas adducto angustias submittenda publice auxilia, quid tandem Venetorum mala immenso pene terrarũ spatio ab illo remota illum esse commotura? Transyluanum in fide Ottomanorum exsistentem illorum partes palam profiteri. Iam vero liberas Ciuitates, & Italos Principes, quid tandem, vt ardentissima sint illorũ studia, in tam angustis finibus, & tenuibus opibus eniti posse? spem omnem in vno Hispaniæ Rege Philippo esse, cuius inuictum animum, expertamq; in caussa religionis fidem, & constantiam nulla vmquam discrimina, nulliq; terrores infregerint, aut labefactarint, alacremue, & impigram operam inhibuerint. Cæterum pium, ac fortem, omnibusq; laudibus cumulatum Principem amplissimis illum quidem multorum regnorum opibus subnixum, verum duobus ingentibus bellis implicitum Flandrico, & Granatensi; quorum illud infinito, ac vix toti orbi Christiano tolerabili sumptu tueatur, hoc in ipsis Hispaniæ visceribus hęreat; quomodo Venetos, aut alienas res respicere posse? Accedebat nondum oblitterata memoria superioris fœderis inter hos ipsos Venetos, ac Paulum Tertium Pontificem, & Carolum Quintum Cæsarem icti, quod & tempore breue, & conatibus irritum euasisset. Valuissent hæc ad cuiusuis animum desperatione debilitandum. At non inuictum Pontificis animum fregerunt, neq; à stabili, certaq; sententia deduxerunt; non magis humanarum rationum momentis res põderare solitum, quàm Diuina spe, & fiducia fultum de illis statuere. Igitur legato Veneto demonstrat, se quidem Pontificij solij opibus, quantæcumq́, eæ sint Venetos adiuturum. Idem Philippum facturum confidere, cuius perspectam habeat pietatem. qui, Pontifice præsertim efflagitante, atq; enixe agente, postulatarum triremium auxilium non sit negaturus. Cæterum vnam esse salutis arcem, fœdus inter Christianos Principes. In eam rem sese omnem sollicitudinis, & Pontificiæ auctoritatis

tis neruos intendere decreuisse, neq; prius desistere, quàm re ad effe ctum perducta. Debere Venetos, quibus primis arma inferat Turca, quiq́; propiores sint exitio, atq; adeo quorum caussa cæteri arma sumpturi sint, primos quoq; nomen in fœdus, & in sacrã militiam dare; alijsq́; exemplo præire. quam rem, vt haud retractanter faciant, hortatur. Enimuero Veneti, cognita Pontificis voluntate, eo, quod omnibus votis ab ipsis expetendum fuerat, vltro de[illegible]o læti, sese in sacrosancta fore potestate paullo post respondent. Secundum Venetos appellandus erat Philippus, virq́; aliquis ad eum mittendus, qui ingenio, & consilio pollens, ac Philippo gratus, ad animum tanti regis tractàndum, tantamq́; molem sustinendam aptus esset. Nemo in aula potior visus Ludouico Torrio ex septem viris Quæstore, viro impigro, quiq́; cum nobili ingenio, ac genere, & non vulgari dicendi facultate, litterarumq́; ornamentis summam morum grauitatem, & vitæ integritatem coniunctam haberet, tum autem Philippo, vt euentus docuit, in primis acceptus Archiepiscopatu Montis Regalis omnium Italicorum opulentissimo ab illo ornatus. Huic igitur ad se vocato necessarijs mandatis instructo, vt sese e uestigio itineri det, imperat, litterasq́; grauitatis, & religionis plenas ad Regem dat, in quibus cum pręsentem, ac miserum Christianarum rerum statum pluribus, & grauibus verbis deplorasset, quæ hinc à Turca nefario, & exitioso bello petantur, qui non Venetorum modo res, sed omnia Christiana regna inexhausta cupiditate iampridem deuorarit, id quod proximis bellis Vngarico, & Melitensi declararit: illinc ab hæreticis, qui in Flandria, in Gallia, in Anglia omnia seditionibus, tumultibus, cædibus, incendijs, rapinis, direptionibus, stupris, sacrilegijs, misceant, consilia precibus coniungendo postulat, & obtestatur, vt fœdus secum, & cum Venetis, cumq́; cęteris Christianis Principibus, quos ipse exemplo suo multis de caussis excitare debeat, inire ne cunctetur, ventum ad extrema esse, neq; Christianorum vires nisi coniunctas ad tantam molem suffecturas. Interea ex classibus suis eum triremium numerum, qui visus fuerit, in Siciliam contrahi imperet; quæ ex propinquo ad omnes Turcæ conatus, quocumque ille belli terrorem intulerit, oppositæ sint. Responso a Venetis accepto, cum illi postulassent, decumas vectigalium sacerdotiorum Ditionis ipsorum sibi concedi. Rem ad Senatum refert Pontifex, sententiasq́; Patrũ exquirit. Ad vnum omnes in tã pia, & necessaria caussa dandas censent, cum Pontificis sedulam curam, atq́; operam tanta cum

ta cum pietate coniuncta laudassent. In quibus Antonius Perenottus Cardinalis Granuelanus cæterorum orationem in Pontifice laudando subsecutus, multa dixit in eam sententiam, quamobrem non modo decumę Venetis dandæ essent, sed nullis impendijs parcendum, omnia deniq; summa facienda, Christianis vt Cyprus Insula retineretur, detrimenta ex illa amissa, & commoda, & opportunitates ex retenta sigillatim persecutus. Quæ omnia sese dicere ait, reipublicæ caussa, non Venetorum, quos alienarum cladium, ac funerum spectatores, nullamq; partem publicorum discriminum vmquam subeuntes, tamquam commune periculum nihil ipsos attingat, indignos omnium misericordia dixit; qui nullius ipsi vmquam miserti sint: Neq; fœdus illos ad Turcam oppugnandum, sed ad meliores pacis conditiones impetrandas quærere. quod fœdus eadem inconstantia, ac parum stabili sententia, ne quid grauius dicat, sint elusuri, qua superius fœdus Paulo tertio auctore cum Carolo Cæsare Philippi parente ictum destituerint. Commeritos igitur Venetos, vt ipsi vicissim deserantur, suumque ipsorum exemplum in ipsos vertatur. Granuelani verbis exarsit Ioannes Franciscus Commendonus Venetus, cui paullo post ordine sententia dicenda fuit, haudq; tacitum præteriens; Ita ne vero, inquit, Granuelane huius sacrosancti solij, & Ecclesiæ ope indigni sunt Veneti, quam ipsi sua numquam deseruerint? Expeditiones sacri belli numquam sine Venetis susceptæ, Ahenobarbus Cæsar contusus, & ad Pontificem adorandum supplex adactus, pro suo iure mutuum officium à nobis reposcunt. Vt mittam Italiam patriam, cuius tu Pater, ac Sâctum hoc solium magna pars, & caput est, cui Veneti semper & in pace ornamento, & in bello adiumento fuerunt. Nam, quod fœdus superius exprobratur, id est eiusmodi, vt & mirandum sit, eam rem alios non silentio comprimere; & optandum pijs, & communis salutis studiosis viris ex animis Venetorum sempiterna obliuione deleri. Approbatione igitur Patrum decumæ Venetis datæ sunt; ab ipsis quoq; Cardinalibus sacerdotia in Veneta Ditione possidentibus exigendæ. Quin etiam Pontifex magni Quæstoris, quem vulgo camerarium vocant, amplissimum munus, quod Michael Bonelus Cardinalis Alexandrinus ex sorore pronepos obtinebat, de illius voluntate, & Pontifici morem gerentis, & rempublicam priuatis commodis anteponentis, venale habuit; pecunia ex illo redacta in vsus belli impendenda. At Venetijs litteras legati Veneti Paullo post Cubates Turcæ internuncius

consecutus epistola Imperatoris Duci, & summo collegio reddita, mandata exponit. Quorum hæc fuit summa. Quanti magnus Imperator Venetorum amicitiam semper fecerit, vel eam esse fidē, quod simulatq; Regnum inierit, fœdus cum illis haud retractanter, nullisq; iniquis, aut nouis adiectis conditionibus renouauerit. Id fœdus ab Imperatore integra, & sincera fide perpetuo cultum. Dolere illum non eandem sibi voluntatem à Venetis redditam; neq; par studium obseruandæ fidei in illis fuisse: qui receptum in suos portus piratis dando, hominesq; ditionis suæ captos necando, fœdus sæpe violarint. Quæ iniuriæ, quamuis bello vlciscendæ fuerint, magnum tamen Imperatorem honoris illorum caussa magis adhuc amicitiæ, quàm maiestatis memorem fuisse. Cæterum finem iniuriarum nullū fieri; eòq; ventum esse, vt dissimulatio non iam lenitati, sed ignauiæ possit dari. Amicitiam inter ipsos integram, inuiolatamq; seruari, longe magis ipsorum Venetorum, quàm Imperatoris interesse, cupereq; proinde illos non minus, quàm ipsum debere, vt omnes eam labefactandi caussę præcidantur; ac prouidendum esse, ne in tanta mutua beneuolentia animi nouis quotidie suborientibus querelarum caussis exacerbentur: eius rei vnam omnino esse viam, si insula Cyprus, quæ caussa dissidiorum sit, sibi tradatur. Debere Venetos, pro sua sapientia, tam paruam rem præ tanti Principis gratia leuem ducere. qua si libenter cesserint, bene & sapienter illos rebus suis consulturos; Imperatoremq, cum illis in perpetua pace, & amicitia futurum. Quod si pertinaces sint; tum Imperatorem enimuero non modo illis insulam belli caussam adimere in animo habere, sed acerrimo illos bello terra, mariq; persequi; testemq; se Deum facere cladium, quarum mercede temeritas, ac violata fides illis statura sit: omnem culpam penes fœderum ruptores fore. Ad ea Veneti responsum in hanc sententiam ante compositum, nulla mora deliberandi petita, descriptū dederunt. Magnum Imperatorem non magis pudoris oblitum in tam improbo postulato faciendo, quàm in eo tam leuibus caussis, ac vix puero dignis commentis velando. quæ genere leuia, ac re falsa sæpe antea à se, & à suis legatis refutata nihil esse, quod nūc refellere aggrediantur aduersus eum, qui non disceptationem iuris, sed locum iniuriæ aperte quærat. Amicitiam Imperatoris sese cunctis rebus semper prætulisse, ac perpetuo prælaturos, quæ modo non sibi excidio sit; Remittereq; se illi, ne in cōsilijs, quę ipsi non petant, dandis ipsorum vicem sollicitus sit. Cypro insula iure ab

ipsis

ipſis tot annos poſſeſſa ſe non ceſſuros, quam ab illius iniuſto impetu ſeſe defenſuros ſperent, Dei immortalis auxilio freti. quem non dubitent violati iuriſiurandi, ac numinis ſui ſpreti vindicem fore, cladesq́;, quas ille ipſis minetur, in eius caput, eiusq́; regna verſurum. Neq; mirari ſe ab illo diuinum Numen fide amicitiæ violanda contemni, quod in legis præceptis à maioribus, & à Solimano parente perpetuo c[illegible]tis cum ſumma populorum ſuorum offenſione perfringendis quotidie contemnere non erubeſcat. Præclara vero Regni initia, quæ tantæ perfidiæ nota commaculet; dignam maioribus, ac nomini Ottomano pro tãta gloria relicta redditam gratiam, quod lutulentis flagitijs ſuis aſsidue inquinet. Egregium Imperatorem, qui perpetuo hoſte, & ſplendido certamine declinato, miſerorumq́, ſpe in ſuam opem cõfugientium fœde deſtituta, virium ſuarum impetum in veteres, & innoxios ſocios, quia viribus ſint inferiores, flectat. Accipere ſeſe bellum ab illo per ſummam iniuriã, ac ſummum ſcelus indictum, quod ſe non ſuis modo, ſed Chriſtianorum Principum viribus fultos ita geſturos ſperent, vt citius illum, quàm ipſos nefarij conſilij pæniteat. Cum hoc reſponſo internuncio dimiſſo, conſilijs ad bellum deſtinatis Veneti partitas curas in comparandum, & auxilia quærenda acriter intendunt. Ac legationibus ad Chriſtianos Principes tota Europa circummiſsis, opem implorant, precibus conſilia addentes, ac multa de Barbarorum cupiditate diſſerentes, quam tota Aſia, ac maxima Europæ pars explere non poſſit. In cæteris regnis, quæ Turcę ſingula capiant, damnum tantummodo amiſſæ prouinciæ fieri; at in Venetis ſubigendis omnes Chriſtianas prouincias labefactari, & eneruari; magna maritimarum virium parte adempta, quibus res Chriſtiana in primis contineatur. expergiſcendum igitur eſſe aliquando; communiq́, hoſti obuiã eundum, ac pro ſe quemque ad illud incendium extinguendum accurrere debere, quod ſedendo, & inſpectando adhuc aluerint. Quæ legationes quamquam vera dicere videbantur, neminem tamen mouerunt; fatali quadam inſita hominum ingenijs cæcitate, qua nemo gliſcentem peſtem, ac proxima quæq́;, & ante oculos poſita corripientem prius ad ſe peruenturam credit, quàm illã viſceribus hærentem ſentiat. Ne ipſe quidem Maximilianus Cęſar quidquam motus eſt; cuius in Turca contundendo, & profligando non minores partes, quàm Venetorum eſſe videbantur. quippe cuius ditiones Turcæ finitimæ, expoſitæ quotidianis, neq; paruis damnis ab illo carpantur,

tur, ac periculosissimis bellis sæpe vexentur. qui non modo se illi bel lo interpositurum negauit; Turcamq́; tantum, ac tã formidolosum hostem, tum autem finitimum, cum quo sit in indutijs, temerario bel lo prouocaturum; Germania præsertim aduersa, quæ à lacessendo Turca perpetuo abhorreat, arma tantummodo inferenti resistere pa rata; verum ne Iacobum quidem Superantium Venetum legatum Viennam accedere passus est; vt omnes suspicionum caussas cum tam potente hoste præcideret, iussitque illum certo homine de suis obuiam misso, se Ratisbonam conferre, quò ipse mox accessurus es set, ad conuentus Germaniæ habendos, in quam vrbem cum ambo venissent, cum eo, quod diximus, responso descripto dato Venetus dimissus est. Quod Cæsaris responsum fecit, vt Veneti Antonium Teupolum ad Regem Polonum missum ex itinere reuocarent; haud dubij Polonum minoribus odij, ac minus necessarijs belli caussis sti mulantibus, nihilo alacriorem, aut promptiorem ad arma capienda fore. Vnus Pius v. vt diximus, officij, ac muneris sui memor, caussam Venetorum non libenter modo, sed ita cupide est amplexus, vt illis ipsis ardore pene præcurreret. At Veneti in apparatum belli omni bus curis intenti, centum triginta duas naues longas armarunt: qua rum duodecim maioris formæ fuerunt, quas galeatias vocant; reli quæ centum viginti omnes triremes, ac non exiguus onerariarum numerus ad commeatus transuehendos, atq; ad alios belli vsus ne cessariarum. quam classem breuissimo spatio, postquam parari cœ pta est, omni commeatuum genere abundantem, atq; omni bellico apparatu, naualibusq́; armamẽtis instructam, ac frequenti remigio, tum magna egregiorum bellatorum copia firmatam pluribus agmi nibus è portu subinde emiserunt. conscenderunt classem præter nau tas, ac nauales socios, quibus affatim referta est, duodecim bellatorũ millia stipendio conducta, ac mille exteri ætate florentes, ac virium robore insignes. ad hoc fortuna, & genere Principes; quos cupido ostentandę virtutis, ac fama splendidæ, ac sacræ militiæ Venetias at traxerat: quibus voluntariam, & gratuitam operam professis à Se natu gratiæ ingentes actæ sunt, ac magnus habitus honos. Quæ res cum celeritate, & copijs exspectationem longe superasset, omnium mentes in admirationem præpotentis ciuitatis, ac veteris fortunæ opulentia abundantis conuertit. Tantæ classi Præfectus est Hiero nymus Zanes; duoq́; legati adiuncti Antonius Canalius, & Iacobus Celsus, vterq; rei naualis ob diuturnum vsum peritissimus habitus,

socius

socius additus est Præfecto Sfortia Palauicinus terrestris militiæ Dux, quem Gubernatorem vocant, qui fama prudentiæ, ac bellicæ virtutis multis locis conspectæ ad eum auctoritatis locum adscenderat, eamq; cõsilijs suis apud Venetos fidem firmarat: vt, præter perpetuum illius Reipublicæ vsum, vi imperij exterus homo Præfecto æquatus sit, re ita inter illos comparata, vt mari præfectus, terra Gubernator cum summo imperio res administraret. Cuius sententiam non consilij tantum pondus, & auctoritatem, sed ius, & vim suffragij habere voluerunt: ita vt e quattuor suffragijs, quod maxima pars censuisset, id ratum esset: idq; summus Præfectus mari, terra Gubernator exsequeretur. Quod si par fuisset vtrimq; numerus; momenta sententiæ Præfecti, & Gubernatoris consentientium præponderarent, ac vincerent. Per idem tempus Turcæ mense Martio nondum exacto Amurathem magni nominis piratam e porta Constãtinopolitano emiserunt; qui Rhodum vsq; pergens interea, dum reliqua classis comparatur, commeatus, & subsidia, si qua à Venetis in Cyprum submitterentur, interciperet. At Venetijs de Palauicini consilio decretum est, classem Ladrã contrahi: quę priusquàm omnes naues, ac quorum facta erat à Põtifice spes, quinquaginta Philippicarum triremium auxilia conuenissent, non se moueret, ne paruo numero in hostem incidens, iter retro cum dedecore repetere cogeretur, quæ res militum, ac ducum ardorẽ pessimo publico restingueret: vt periculosissima semper fuit in ipso initio gerendarum rerum omnis offensio. Dissenserant ab eo consilio nonnulli, qui tum erant in summo Magistratu; req; ad Senatum relata, multa in eam sententiam disseruerant, quamobrem cessandum non videretur, neq; otio marcescendum in portu Iadrensi; sed ex tota classe sexaginta delectas triremes interea, dum reliquæ contrahuntur, in Cretam mittendas, multiplicemq; ex ea re vtilitatem fore demonstrarant. Sed vicit, vt diximus, contraria sententia, quæ consilium diuidendæ classis, vt in omnes partes inutile, & periculosum repudiabat. Decretum tamen est, vt Quirinus sinus præfectus cum viginti quinq; tantum triremibus ex vetustioribus in Cretam extemplo se conferat; ibiq; cum præsidibus insulæ omni adhibita contentione viginti triremes armet, quarum aluei ad eiusmodi belli casus in ea insula pridem relicti fuerant; reliqua classis Hispana auxilia exspectãs Ladrę subsistat. Vt sic eo anno res Veneta centum quinquaginta duabus triremibus, quarum duodecim maioris formæ erant, administraretur. Quæ res, vt

ſuo loco dicemus, ad effectum perducta eſt. Interea Torrius à Pontifice miſſus cum acceleraſſet, in regiam Hiſpaniæ peruenerat, quæ tum erat Cordubæ, iterq́; Hiſpalim habebat. ac quamquam regis iuſſu, aduentu eius cognito, monitus fuerat, ne primo illo congreſſu mandata attingeret; ſed omnia integra Hiſpalim reſeruarentur, tamen ſecum reputans, id genus eſſe nonnullorum negotiorum, quæ dilationem nullam ferrent, ad regem admiſſus monitum diſsimulans Pontificis litteras reddit, quas oratione apta ſubſecutus mãdata exponit. quorum ſumma fuit, fœdus, & ſocietatem aduerſus Turcam tam inferendi, quàm propulſandi belli cum Pontifice, & Venetis iungere ne grauaretur; eaq́; de cauſſa vel legatos cum liberis mandatis Romam mitteret, vel idem negotium daret ſuis, quos Romæ habebat. Cęterum, quoniam rem ſuo ipſam molimine grauem aliquandiu extrahi neceſſe eſſet, Turcaq́; vrgeret, Venetos mox faucibus preſſurus; in terea imperet præfectis ſuis, vt claſſem ex omnibus Italiæ locis in Siciliam contrahant, Pontificiæ, & Venetorum claſsi præſidio futuram, quam illi ingentem, omnibusq́; rebus inſtructiſsimam paratam habeant. nam præter longas naues, quarum numerum recenſuit, magnum onerariarum numerum coegiſſe, ad pedeſtres, equeſtres copias, & commeatus, ac reliquos belli apparatus tranſuehendos. quæ claſſes coniunctæ ex conſilijs, & cœptis hoſtium conatus capiant. Ad hoc imperet præſidibus Siciliæ, & Neapolitani regni, vt Venetos commeatibus, annona, ac cæteris in vſum claſsis neceſſarijs petentes iuuent. Rex Pontificis ſollicitudine, & pietate laudata, paucaq́;, & modica de ſua in illum obſeruantia, deq́; ſuo in Chriſtianã rem ſtudio, quam numquam opibus ſibi à Deo immo[r]tali largitis deſerturus ſit, pręfatus; mora ad deliberandũ, vt mos regius eſt, ſumpta, ſe reſponſum quamprimum daturum reſpondet. Poſteroq́; die per internuntium Torrio demonſtrat, ſe Io. Andreæ Auriæ illico imperaturum, vt volũtati Pontificis morem gerat. Idem ſe Pręſidibus de neceſſarijs rebus Venetorum claſsi ſuppeditandis iuſſurum. quod vtrumq́; fecit litteris cum enixis mandatis continuo ad ſingulos datis. Quod ad fœdus attinet, cupere ſe non minus hac in re, quã in cæteris voluntati Pontificis tanta præſertim pietate incenſæ morem gerere: verum rem eſſe in tantis bellorum occupationibus, quæ religionis cauſſa in primis ſuſtineat, magnæ, ac longę deliberationis. Cogitaturum ſe, & reſponſum breui daturum, bonoq́; animo nuntium eſſe iubet. Poſtulata enim ſacroſancti Pontificis Imperij vim, ac maieſta-

maiestatem apud se obtinere, monetque, vt interea cum Proceribus consilij sermonem conferat, ac rem animo versent, & disputationibus agitent. Primus congressus fuit cum Didaco Spinosa Cardinali, Principe regij consilij, qui summum auctoritatis locum apud regē obtinebat. cum eo multa disseruit Torrius, quamobrem non pium modo, & honorificum, sed vtile quoq;, & necessarium esset regi ad fœderis, & belli consilia animum adijcere. Nam, si libera esset regi deliberatio, vtrum sese bello inter Venetos, & Turcam conflato interponeret, tamquam in Venetorum casibus nulla ipsius res ageretur, nihilq́, illorum excidium ipsum, aut Regna ipsius attingeret; illius tamen pietatis, & animi magnitudinis esse, Pontifice præsertim enixe adhortāte, eiusq́; fidem implorante, laborantibus opem ferre, communi Christianorum officio adductum; turpeq́; fore cum cæteris regibus, & Christianis Principibus, tum in primis ipsi Philippo in tanto imperio, tantisq́; opibus, eiusdem religionis necessitudine coniunctos homines, quorum Respublica Christianis rebus magno præsidio, & ornamento semper fuerit, in tantas angustias adductos deseri; Christianoq́; nomini tantam labem, Christianis Principibus sedentibus, & inspectantibus, inuri, ac rempublicam asiduis damnis subinde carpi; Christianiq; orbis fines quotidie imminui, & coarctari. Verum nemini dubium esse; quin Turca non minus cæteris Christianis Regnis, quàm Venetorum ditionibus effrenata cupiditate immineat; neq; minus perniciem illis machinetur. nullo enim priuatim odio Venetis infensum: quin contra, recenti fœdere cum ipsomet persancte icto, nullaq́; re ab ipsis violato, cum illis coniunctum ambitione, & inexplebili aliena rapiendi cupiditate instigatum arma illis inferre. cuius cupiditatis stimuli non magis illum in Venetos, quàm in cæteros acuant; sed proximū quemq, priorē inuadere, & ex illo sibi ad cæteros viam munire. Venetis igitur domitis, Philippum ipsum, atq; ipsius regna, quæ proxima sint, petiturum. Quare non illud nunc agi, vtrum ille a bello abstineat, vel illo sese oneret, sed vtrum ipsum solum, an Venetorum classibus adiutum aduersus Turcam belligerare satius sit. sapientius igitur esse Venetos, & Philippum, cum suis ipsi per se viribus stare non possint, alternis innixos sese à casu mutuo sustinere. Intellexisse id vafrum hostem; qui insidiatus sit, ac tempus captauerit, quo Philippum Granatensi, ac Frandrico distentum bello non putarit ad defensionem quoq; Venetorum suffecturum. Mirifice præterea Pontificis voluntatem, &

 benefi-

beneficentiam,quæ tot in rebus ipſi, & ipſius regnis commodo, & ornamento eſſe poſsit,morem gerendo ad ſe attrahere. Ad hoc ipſos Venetos magis obnoxios habiturum,ſocietatem cum illis iungendo tanto diſcrimine ceruicibus impendente,quàm ſi idem feciſſet eiſdē integris,& ab omni clade belli intactis; aut vero vtriſq; mutua ope egentibus:magisq́; honorificum id etiam regi fore. Tum enim neceſsitatem, & priuata cōmoda, formidinemq; excidij fœdus ab ipſo expreſsiſſe vulgo exiſtimaretur;nunc rem ipſius pietati, religioni, animi magnitudini omnes aſsignaturos. Magna igitur ipſius felicitate facultatem datam regi neceſsitatem ad materiam gloriæ flectendi. Iam vero, ſi Veneti ſubſidijs Philippi deſerti in contentione ſuccubuerint, (quis autem vtriuſq; viribus penſatis non illos breui caſuros videat?) illorum clades cum Philippo communes fore. quod ſi ſocietate illius fulti vincant,totam futuram penes Philippum gloriam. eum enim viciſſe exiſtimari,ſine cuius ope victor victus eſſet. Magnificum illud etiam Philippo,& Regiæ Hiſpaniēſi fore,eas videri fuiſſe eius opes,eamq; potentiam,& maieſtatem, vt omnes, vel aperti aliquando illius hoſtes,vel diſsimulanter iniqui,eius opis indiguerint,in eamq; confugerint. quos omnes eadem regia amplexa ab iniuria defenderit. Ad hoc,ſi quis rem vere exiſtimare velit, tantum abeſſe,vt maioris ſe impenſæ neceſsitate oneret Rex, vt contra eas haud exigua ex parte leuet. ſi enim Turca arma in ipſum vertat,quam rē Venetis ſubactis,vt diximus, nemini dubiam eſſe poſſe;augendam magno numero ipſi claſſem,atq; infinito ſumptu tuēdam. at Venetorum claſſe communito,illam ſufficere,quam ordinariam alat. ſummæ igitur nolle dicere, inſcitiæ, ſed ſupine negligentiæ fore, occaſionem oblatam tanto ſeſe munimento ſæpiendi prætermittere. At enim Venetorum perſeuerantiam incertam, & dubiam eſſe, hominum videlicet longa armorum deſuetudine à bellis abhorrentium,atq; ad omnem auram ſpei pacis mobilium; quare facile ſit Turcæ illos,cum libuerit,à rege abſtrahere quibuſcumque tolerabilibus conditionibus pacis oſtenſis, quas illi illico arripiant; & ad ingenium redeant. Quæ vna ſuſpicio cum conſilium in primis tardaret; multiq; ex proceribus regem pro ſe quiſq; ſedulo monerent,etiam atq; etiam caueret,ne publici boni,ac pietatis ſpecie deceptus priuatam ſibi perniciem conflaret,atq; in præcipitem caſum temere demitteret; memoriaq; repeterent ſuperius fœdus cum ijſdem Venetis & Pontifice aduerſus eundem hoſtem icti,quod in ipſo initio Veneti deſeruerint. Me quoq;, inquit Torrius, iſta mouerent,

rent, si Venetis libera essent consilia: ac nisi necessitas omnibus rebus præualens me securum illorum constantiæ faceret: illosq; indissolubili vinculo regi adsti ingeret. An illos tam desipere putandum est, vt certam, & stabilem amicitiam pij, fidelis, ac religiosi regis, quę vna ipsos e manibus barbari hostis eripere possit, cum infida pace hominis, apud quem religionem, fidem, iusiurandum, pudorem nihil sancti habere experti sint, sint commutaturi? quæ pax quid aliud tandem, quàm ipsos præsidio regis nudatos superbissimi hostis pedibus proculcandos subijceret? Cuius hostis profundam voraginem, vel ipsa Cypro sine dimicatione cedendo haudquaquam se expleturos sperare debeant; sed potius impotẽtem libidinem ad alia ex alijs iniquiora postulanda, donec ipsos plane exinanierit, mollibus istis, & imbellibus consilijs prouocaturos. Ad extrema ventum esse intelligunt Veneti; Turcæ perfidia omnem spem salutis pacatis, & quietis consilijs retinendæ prorsus abscindente. ad extrema proinde descẽdendum, seq; suæ ipsos salutis vindices armatos, & omnia experientes esse oportere: quam ne à perdito, & impio homine perpetuo precariam habeant, omni dimicatione aliquando enitendum. Neq; Veneti vitio ingenij multis ab hinc annis, sed temporibus coacti à cogitatione bellorum remoti fuerunt. Neq; quod consilij, & sapientiæ fuit, id ad ignauiæ interpretationem est reuocandum. nouæ enim res noua consilia hominibus facere solent. Arma illi olim cum magna gloria tractarunt: conuersa temporum ratio arma illis exuit: iterum in aliam partem conuersa induet. vt omittam desertionem superioris societatis non tam Venetorum ignauiæ, ac fugæ laboris, & periculorum, quàm necessitati, annonęq; inopiæ assignandã: quam Cæsar parens leuare non potuerit, ipsomet Cæsare Venetorum factum haud magnopere improbante. His, atq; eiusmodi in eam sententiam cum Torrius regem, & proceres consilij sigillatim sæpe conuentos ad belli, & societatis coeundæ consilia impellere conaretur, orationem ad extremum ita conclusit, vt religionem regi leniter inijceret: secumq; regem, & proceres reputare iuberet, qui sermones hominũ essent futuri, si, cum Pontificij solij beneficio tam immanem pecuniarum vim, e sacerdotijs, & sacris locis eroget ad classem aduersus religionis hostes tuendam, (speciosum enim hunc præferri titulum) eam Ecclesiæ laboranti tam duro illius tempore, ipso Pontifice petente, atq; obtestante, subtrahat. Oratio sententiæ regis, atque animi propensioni congruens, facile illum, & maximam, consilij partem

commouebat. Cæterum obſtabat habitus animorum, quem in proceribus à Pontifice tamquam parum Hiſpanienſibus rebus fauente abhorrentem offendit. Cuius rei multa opponebant ſigna. Nam in bello Granatenſi, quod ipſis ceruicibus immineat, nullum exſtitiſſe Pontificis officium; nullamq́; illum in tanta occaſione beneuoli animi in regem ſignificationem dediſſe; nulla vmquam per nuncios, aut litteras regi dediſſe ſolatia, neq; illius vicem ſollicitum ſe oſtendiſſe: numquam non modo illius pietatem, & conſtantiam laudaſſe in tantis exantlandis laboribus, & ſubeundis diſcriminibus pro Chriſtiana re, quæ illius in primis virtute, & opibus innixa ſtet; ſed ne quæ gereret quidem ſaltem approbaſſe. Iam vero multa à Pontifice quotidie manare ad iura, & iuriſditionem regiam tam in Regno Neapolitano, & ditione Mediolanenſi, quàm alibi imminuendam, aliudq́; ex alio diploma contra ipſum naſci: quæ omnia regi grauia, & acerba ſint. Poſtremo ſuperiorum Pontificum munificentiam perpetuo promptam, & prolixam in regẽ exſtitiſſe; idq́; rebus regis minus aſperis, minusq́; duris temporibus; at huius Pontificis nullam regem experiri benignitatem. Aſsiduis impendijs in religionem vndiq́; oppugnatam tuendam, ſanguineq́; quotidie mittendo exſanguia, & enecta eſſe regna ſua; nulla tamen ope regem tantis circumſiſtentibus bellis ſuffocatum, tantisq́; anguſtijs circumuentum à Pontifice ſubleuari; neq́; ea rogatum concedere Pontificem, quæ vltro deferre debeat; cum non minores Pontificis, atq; adeo maiores partes in religionis oppugnatoribus, atq; hoſtibus reprimendis, quàm ipſius regis agantur. Ius decumas à ſingulis carptim laribus paroeciatim exigendi nullis precibus impetrare potuiſſe: conceſſam quidem ſocietatem crucis titulo inſignium; verum beneficium tot conditionibus adſtrictum, & coarctatum, vt regi plane inutile ſit. Aequum cenſere Pontificem, vt Rex nouo, atq; alio ex alio ſeſe oneret bello; eius fidem, religionẽ, virtutem obteſtari; ſuperos, & mortales ciere, vt aduerſus communem hoſtem pia, & iuſta arma capere ne cunctetur: Cæterum vnde pecunias eroget in tam immanes faciẽdos ſumptus, nihil ſane laborare. contra regem ſeſe in ſacroſancta poteſtate fore dicere (quem enim pium regem conſilia ab Apoſtolaris ſolij auctoritate vmquam ſeparaſſe?) ſed Pontificis ſapientiam, pietatem, liberalitatem implorare, ac poſtulare, vt quantum in ipſo ſit, viam ſibi expediat tantas pedeſtres, & nauales copias alendi. Hæc cum proceres leuius, aut acrius pro ſuo quiſq; ingenio agerent, magni operis, magnæq;

gnæq; contentionis fuit, illud vulnus sanare; vt opiniones animis penitus insidentes difficile euelluntur. cum omnia firmis rationibus refelleret torrius; doceretq;, graue, ac sincerum Pontificis ingeniū, ac fucis, & blanditijs minime assuefactum, ab omniq, eiusmodi artificio abhorrens inania ista, & futilia contemnere. illum rebus, non verbis semper regi declaraturum, quem is gradum, quamq; filij charitatem apud [illegible] obtineat; quanti ipsum faciat Pontifex, quantum in eius virtute, & constantia ponat. Non igitur cessationem Pontificis in eo officio, quod ille superuacuum semper putarit, mirari debere regem. Id sese omni asseueratione affirmare, cui ex diuturno vsu perspecti sint intimi Pontificis sensus. quę vero à Pontifice mandata grauia regi esse dicantur, ea non à maleuolo animo, quo immo in regem indulgentissimo vtatur, sed à studio sacerdotalis, ac Pontificiæ iurisditionis, & auctoritatis propugnandæ proficisci, ad quam lædendam ambitio, & assentatio regum vicarios, & Procuratores propensos faciat. Qua de caussa Pontifici succensere, id & à sapientia, & ab animi magnitudine regis esse in primis alienum: qui contra suspicere debeat talem Pontificem iuris, & dignitatis sacerdotalis retinentissimum: quem ab eo munere, cuius colendi caussa à Deo Ecclesię prę fectus est, tuendo nulli neq; terrores infringant, neq; gratia flectat. Nam quod in comparatione superiorum Pontificum parum benignus videatur: non ex ea re minorem ipsius indulgentiam in clarissimum filium colligendum; sed cogitandum aliam esse sanctissimo seni, atq; ab omni sordium labe integro morum viam: qui damnatis largitionibus regum gratiam non studeat captare; neq; Ecclesia prodenda cum magna Christiani populi offensione genti, & cognatis suis opes, & potentiam struere; sed diuinum Numen semper in oculis habeat, ad eiusque præscriptum omnes cogitationes dirigat, ac præ mentis suæ conscientia omnia leuia putet. Neq; vero beneficentiæ Pontificiæ prouocandæ hanc esse aptam viam, quasi occasionem arripuisse videantur Philippici Proceres illum in ipso articulo temporis adstringendi, atq; ad suas conditiones adducendi, veluti societatis spem cauponantes. Indignationem ista mouere celsis, & generosis ingenijs, quale sit in Pio. Libere, & sincere cum illo agendum, eiusq; voluntatem alacri, & prompto obsequio demerendam. Id si faciant; recipere in se, Pontificem omnia cumulatius etiam; quàm ipsi optent, facturum. tempus, & melius cogitatam rationem scrupulum illum, & religionem, quæ eius animo insederit, erepturum: postulataq;

ta'q; omnia, leniter,& reuerenter Pontificis animum tractando, sem per Regem impetraturum. Hæc,atq; eiusmodi multa cum in eam sententiam magna contentione disputaret Torrius; nullumq; instandi,& vrgendi finem faceret,peruicit tandem,vt proceres illos ab inueterata opinione deduceret. Hocq; præcipuum,& maximum exstitit legationis ipsius officium,quod animos exasperatos, incommodis suspicionibus plane extirpatis, magno bono publico in Pontificem firmauit. Quæ res non ita facilis fuisset alienigenæ homini; libertatemq; orationis communis Patriæ necessitudo proceribus, & regi ipsi gratam fecit,quam forte in extero haud patienter tulissent. Multa sunt Hispanorum in Christianam rẽpublicam omnium temporũ merita; multa Regia Hispaniensis pro religione magna,ac grauia bella suscepit & gessit;multos labores exhausit: magnaq; hominum,& pecuniarum impendia perpetuo fecit in Sarracenis tota Europa expellendis, Africæq; ora Christianis littoribus perpetuo infesta perdomanda,ac pacanda. Vt nulli omnino genti maiora,ac plura beneficia, quam Hispanicæ nationi Christiana res debeat. In quibus illud est haud quaquam comparabile promeritum, quod Christianum nomen angustijs Herculei freti terminis antea inclusum in ignotũ ad eum diem,atq; ab ipsis repertum orbem per uastissima maris ac terrarum spatia protulit;humanæq; salutis religionem præsidem per immensa cæli climata late propagauit. Maiorũ suorum contestatæ pietati,atq; animi magnitudini proximus fuit Philippus: cuius rei quam plurima,ac varia in omni vita documenta dedit. sed nihil magnificentius,quàm quod,cum duobus maximis, & periculosissimis bellis (vt diximus) vrgeretur,Flandrico,& Maurico; quorũ alterum etiam Hispaniam in intimo sinu vreret,quæ res illum à sese nouis negotijs implicando posset deterrere; tãta tamen in illo fuerit animi altitudo,tamq; incensa in religionem studia,vt immẽsa mole noui, ac longinqui belli sese onerare non dubitarit, quod tantam virium suarum partem tam procul à se esset abstracturum,ac potentissimum Principem sibi irritare non formidarit. Quare nuntio tandem respondet; sese,vt ipse,ac maiores sui semper fecerint, aduersus communem hostem Pontificis iussa facturum Nec dictis,quàm factis promptior,extemplo Granuelano, & Patieco Cardinalibus ditionis suæ hominibus,ac Ioanni Sunicæ legato suo apud Pontificem imperat,vt fœdus,& societatem contra Turcam quibus conditionibus visum fuerit, ac quibuscumq; in rebus Pontificis voluntati ob-

sequendo,

ſequendo, cum Pontifice, ac Venetis iungant; in easq́; res amplißima, ac libera mandata ad illos mittit. Quod ſi Philippi promptam voluntatem in mandatis dandis, procuratorum alacritas in exſequẽdo mandata ſubſecuta fuiſſet, maior fructus tantorum apparatuum percipi potuiſſet. Interea in Italia inter Pontificem, & Venetos de ratione belli gerendi magnis diſputationibus actum eſt. Veneti enim ſeſe ijs conditionibus fœdus icturos dixerunt; in quas ſuperioribus annis cum Carolo Philippi parente ſocietas conueniſſet. Formam tantum ſummi Imperij prȩteritorum incommodorum memores mutatam voluerunt, neq; abſolutam omnium rerum poteſtatem penes vnum tantum Ducem, ſed penes tres claßium præfectos eſſe poſtularunt; ſententiamq́; duorum in conſilijs capiendis valere, quam is, qui titulum ſummi Ducis haberet, exſequeretur: ſummum autem Ducem à Pontifice creari verum eſſe. amare ſe quidem hanc Venetorum voluntatem, & pietatem reſpondit Pontifex: Cæterum rem per ſe ita perſpicuam eſſe, vt nemini de ea controuerſiam inferre in mentem ſit vnquam vẽturum. Illud rem aliquandiu diſtinuit, cuius cauſſa litteræ, ac nuntij vltro, citroq́; ſæpe commearunt. Nam Pontifex ſeſe pecunijs, ac reliquis opibus ſuis fœdus iuuaturum dicebat, quam rem illi quoq; ſubiectam fuiſſe à Philippi procuratoribus, ſunt, qui credant, maiorem fore in imperando ſuam auctoritatem ratis, ſi in claſſe vexillum pontificium non erigeretur, cuius maieſtati omnes cederent. Negantibus Venetis ſe à perpetuo ſuo more receſſuros; neq; fœdus vllum icturos, in quo non eſſent naues, vexilla, ac præfectus pontificius; ſeſe illis morem geſturum Pontifex reſpondet; duodecimq́; triremes armaturum: ſummumq́; claßis ſuæ præfectum M. Antonium Columnam nominat, cui multis, ijsq́; grauibus de cauſsis plurimum fidebat. Veneti, & exiguum numerum triremium conqueri, quæ, quemadmodum in priore fœdere, non pauciores triginta eſſe debebant; neq; Columnam præfectum probare Philippicarum partium hominẽ, peramplasq; ditiones in illius regnis poſsidentem, eumq́; locum illi homini mandandum contendere, qui libera fide, ac neutrò propendente animo vtens, ſententia nemini obnoxia, controuerſias inter ipſos, & Philippi Duces, ſi quæ ſuboriantur, pro communi amico tranſigat. Vtrumq́; tenuit Pontifex; cum & numerum nauium ſatis eſſe magnum diceret ad præfectum creandum, & vexillum erigendum; neq; M. Antonij ſuſpectã fidem illis eſſe debere, quam ſeſe præſtaturum confirmat; cuiusq́;

hominis studia in Venetam Rempublicam, à qua antiquitus sit ciui tate donatus in patriciorum corpus acceptus, egregia cognouerit. In potestate Pontificis Veneti tandem fuerunt: Qui in Aede beati Petri tertio Idus Iunias, qui dies diuo Barnabæ tutelari insulæ Cypri festus est, sollemni ceremonia vexillum Pontificij solij M. Antonio tradidit. Ille e vestigio se Anconam confert, duodecimque triremes extemplo comparatæ, & armatæ sunt, remigio vndiq; conquisito, cuius partem Romani quoq; proceres, ac pecunias in illorum stipendia conferre coacti sunt; alueis quoq; nauium à Venetis, nonnulloq; nautarum, & naualium sociorum numero stipendio Pontifici commodatis. Dum Veneti toto orbe Christiano bellum Turcæ concitant; dumq; Christiani consulendo, de conditionibus disceptãdo, nuntios, ac litteras vltro citroq; mittendo, aliusq; alium exspectando tempus terunt, interea Turca non parabat, sed gerebat bellum: quod primum in Dalmatia commisit, incursionibus, cædibus, rapinis, incendijs, agrum Ladrę vrbi circumiectum peruastans, in quem maior belli procella incubuit. Interea Pialis Bassà carinis nauium ad Euboeam sartis, & refectis, commeatibusq; necessarijs acceptis, e portu soluit, iterq; Rhodum dirigit; atque in itinere cum Mustapha Bassa, & Hali, qui reliquas naues ducebant, se coniungit: qui omnes Rhodum calendis Iunij appulerunt: quò etiam conuenerunt omnes nauium præfecti, quorumq; in naualibus rebus nomen apud Turcas notum erat, præter vnum Vluzalim magni nominis Piratam: qui littora Siciliæ eo tempore excursionibus, ac prædationibus infesta faciebat. Is vir Calaber genere à Turcis forte captus, ac remo mancipatus liber factus, Christianaq; religione eiurata, ex humili, & obscuro loco egregia audaciæ, fortitudinis, consilij documenta dando, meritorumq; gradibus ad magnam amplitudinem, summumq; in rebus maritimis locum tandem peruenerat. Interea classis Veneta, quę non dubitatur, quin si cursum statim in Cyprum intendisset, magnum aliquod operæ pretium factura fuerit; dum tardum Philippi auxilij aduentum exspectans ad littora Dalmatiæ in anchoris inaniter terit tempus: & præclaras occasiones rei bene gerendæ corrupit, & morbis tentari cœpta est, qui ex mutatione cœli, alijsq; caussis contracti copias indies imminuebant. At Turcæ cũ Rhodi tres dies fuissent, corporibus, & animis refectis, e portu soluentes iter Finicam dirigunt: quæ vrbs est in ora Ciliciæ e regione Cypri insulæ: vnde pedestres, & equestres copiæ ad bellum destina-

tæ, quæ

tæ, quæ in eam vrbem conuenerāt, bellicique; apparatus, & commeatus in Cyprum traijciendi erant. Gliscebat interea vis morbi, quæ Venetam classem, dum in littoribus Dalmatiæ otio marcescit, vt diximus, inuaserat: quæ non iam paruis damnis, vt primo, classem carpebat, sed funera cateruatim pereuntium cumulabat, vt necessario in ea ora morandum diutius fuerit, vt absumptæ copiæ supplerentur. Verum cum vis morbi maior in dies ingrueret; eaq; ederet funera, quę nullis supplementis sarciri possent; præfectus cum asiduis nuncijs, & litteris Senatum diu fatigasset; ac docuisset, vnum tantis malis, ac pesti, quæ totam classem breui esset absumptura, remedium esse cæli mutationem, atq; exercitationem; tandem tribus post mensibus, quos in portu Ladrensi deses contriuit, potestate discedendi, ac porro ire pergendi à Senatu impetrata, pridie Idus Iunias soluit, vndecimq; dierum nauigatione Corcyram tenuit; atq; ibi mensem cōmoratus, cum nihil vis morbi remitteret, remigiumq; in dies minueretur, inde proficiscitur, iterq; in Cretam dirigit, remigium in itinere, ex insulis Zacinto, Cephalenia, Cythera, quę cerigum nunc vocatur, subinde supplendo, atq; in itinere vrbe Margariti frustra à Palauicino tentata est, cum ille enixis precibus diu, multumq; contendēs non plus tres dies à præfecto nullam moram ferente, quæ iter tardaret, ad rem conficiendam abstulisset. quod inceptum non modo sine fructu vllo, sed magno etiam malo rebus fuit. nam milites languoribus, nausea, iactatione maris vexatos, quorumq; affectę vires aliquot dierum quiete reficiendæ fuerant, nouus insuper additus labor confecit: cum paucis ante diebus Sebastianus Venerius præses Corcyræ supotum arcem in littore Epiri felicius tentasset. Vsus enim opera, & consilio Emanuelis Mamurij ciuis Epidaurij, viri impigri, & experientis, ac rerum Græcarum, illarumq; regionum prudentis, Turcis inde deiectis, arce potitus est, cui eumdem Mamurium pręfecit; cum etiam per eos fere dies Marcus Quirinus, quem in Cretā cum vigintiquinque triremibus præmissum diximus, ex itinere Tenariam vrbem expugnasset; arcemq; paullo post, tormentis admotis, Turcis tradentibus recepisset. Per eadem tempora Columna ipsemet operi insistens, nihilq; de summa contentione remittēs breui, ac præter omnium exspectationem duodecim triremes armauerat, alueis nauium à Venetis commodato, vt diximus, sumptis. cum qua classe omnibus necessarijs rebus affatim instructa e Piceno soluens Octauo Idus Augustas Hydruntem appulit, ibiq; subsitit Auriam,

riam,& Philippicam classem exspectans. At præfectus Venetus cum in insulam Cretam tandem peruenisset, ibi classem Pontificiam, atq; Hispanam exspectare constituit.: quibus adiunctis, è vestigio Cyprum, ac classem Turcicam peteret, cum eaq; prælium committeret. quam vnam victoriæ spem, vnumq; remedium ad illorum impetum refringendum Senatus, Pontifice pugnæ non minus cupido, ipso quoq, adhortante, & instante, omni ratione, ac quocumq; loco in eam incidisset tentandam præceperat. Interea ipse in classem exinanitam remigio, socijsq; nauticis, alijsq; necessarijs rebus supplendã omnes diligentiæ, & industriæ neruos contendit. Per idem tempus Pialis cum circiter dies viginti in portu Finicæ fuisset; omnibus, quæ belli vsus postulabat, tandem expeditis, prætorianisq;, quos Imperator Constantinopoli miserat, in naues impositis, ad quartum Calendas Iulias cum tota classe soluit, quæ fuisse dicitur ducentarum viginti longarum nauium, quarum cẽtum sexaginta triremes fuerunt, reliquæ minoris formæ rostratæ, atq; octoginta circiter onerariarũ varij generis, varijq, nominis, ac modi. cum qua classe calendis Iulijs littora Cypri inter vrbem Limissum, ac promontoriũ, quod Gatte incolæ vocant, tenuit, Turcæq;, exscensione in terram facta, opido, ac nonnullis circumpositis pagis defensoribus nudatis ignẽ inijciunt, circumiectumq; agrum populationibus, & incendijs peruastant: inde Salinas petunt, ibiq; nemine obsistente, copias, quas adduxerant, omnemque bellicum apparatum quinto nonas Iulias per otium in terram exponunt: quam rem magni certaminis crediderãt fore. In quo Nicolai Danduli summi præsidis insignem culpam coargui à magnis viris sæpe audiui, qui quanta negligentia, & desidia ante bellum in annona non prouidenda, nullaq; re in vsum belli necessaria præparanda vsus est; non minorem ignauiam in bello gerendo adhibuit. Is igitur vir nullis precibus, aut obtestationibus ab Astorre Balionio summo rei bellicæ, vt vocant, Gubernatore perpelli potuit, vt cum equitatu, quem haud contemnendũ habebat (erant enim ad mille ducenti numero) ad littora occurreret; neq; præclarã occasionem omitteret, vel Turcas ab exscensu omnino prohibendi, vel certe magnam illorum partem de melioribus trucidandi. Verum timidus, & humilis animus magnitudini splendidi cõsilij, quod vnũ salutem expedire poterat, impar fuit: qua in re ne Eugenius quidem Sineliticus, comes Rocasij, Venetorum collateralis, qui magister equitum eo bello creatus, Ballionio Famagustam in præsidium eius

vrbis

vrbis concedente,summæ bellicarum rerum præfectus Nicosiæ relictus est,culpa liberandus est: qui caussatus præsidem Dandulum, penes quem summa imperij esset,iter illud detrectare,ipse quoq, ire recusauit.Deniq; Danduli ignauia, & socordia ita insignis fuit; vt primores tam Veneti, quàm exteri secretis consilijs inter se egerint de imperio,& rerum administratione homini flagitioso, qui desidia sua Rempublicam esset perditurus, auferenda; ipsoq; comprehendendo, atq; arcta custodia cõstringendo. quam rem vtiq; Sauornianus,qua fuit fortitudine,& fiducia vir,ob innocentiæ,& virtutis cõscientiam,facturus fuisse creditur,ac coacturus profligatis moribus hominem se abdicare,aut recusantem interfecturus:quæ res bono,ac fortasse saluti rebus fuisset.Igitur Mustaphas regionis potens factus cum vallo se,ac copias,quas habeat, communisset; non prius inde se mouere constituit,quàm reliquæ copiæ cum reliquo belli apparatu aduenissent:ad quas tollendas Pialim cum centũ triremibus,ac nonnullis onerarijs in Ciliciam; & Alim cum reliqua classe in Pamphiliam mittit.Ipse interea assiduis incursionibus interiora insulæ penetrando,hominumq;,& pecorum prædas agendo, ac ferro, & igni vbiq; grassando,omnem circumiectam regionem late infestam facit.Quarum rerum nuntio Nicosiam perlato, vehementer trepidatum est;vt nulla re tantæ aduentanti moli sustinendæ necessaria satis prouisa;cum etiam,se stipendio menstruo parcere dictitans,Dandulus copias ex delectu dimisisset. Itaq; aduentu Turcarum ipsorum exspectatione celeriore perculsi aestuare Dãdulus, ac cęteri primores,raptimq; omnia,ac per tumultum agere;dimissas copias reuocare;annonam,quantam in tantis temporis angustijs possent,in vrbem conuehere; edicto proposito,vt quam quisq; importasset, eam suam sibi haberet,opportuna loca stationibus firmare, munera inter Duces, & milites partiri, aliaq; quæ vsus belli postularet, expedire. In quibus rebus dum sedula opera, & cura versantur, monachus quidam à Turcis inter captiuos repertus à Bassa dimissus cum litteris ad præsides datis in vrbem venit, litterasq; reddit: quarum hæc fuit summa: Regnum Cypri veteris iuris Regiæ Sultanorum Memphiticorum esse:Quæ cum in Turcarum cesserit Imperium,vna cũ illa Regnum quoq; Ottomanicæ ditionis factum,illud sese vindicatum venisse; ducetaq; armatorum millia adduxisse, quibus copijs, atq; adeo Ottomanicorum Regnorum opibus,quas omnes summus Imperator,si res postulet,eò missurus sit,atq; omnibus viribus connixurus;

nixurus, ne omnes quidem Christiani Reges, si in vnum vires suas conferant, pares esse posint; nedum Veneti tam exigua Europæ pars ab omnium societate deserti resistant. Hortariq; proinde, ac monere, proq; veteri amicitiæ iure, quod illis cum celsissima Ottomanica domo intercedat, postulare, vt Regno iniuste possesso maximo Imperatori, cuius nomen sit toti orbi terrarum, omnibusq; gentibus formidolosum, cedant; insulaq; libere, & sine certamine excedant, integra tanti Imperatoris gratia, & amicitia, quæ inter ipsos sincera fide sit perpetuo culta. Quod si tam sanis consilijs inanes species antepos uerint; tum vero omnes belli clades, omniaq; exépla, quæ irati victores in captos edere soleant, exspectent: adscripseruntq; sese spatium deliberandi, ac respondendi vsq; ad dimidium mensem dare, accersita videlicet auxilia interea exspectantes. Nonnihil certaminis hæ litteræ in consilio præbuerunt: nonnullis respondendum censentibus, vicit sententia negantium. Quod enim tandem esse consiliũ respondere superbissimo, ac barbaro hosti; qui recenter conuentorũ fide violata, & iurisiurandi religione neglecta, iniusta arma fœderatis, & amicis inferens, verbis vltro illudat? quemq; in tanta, ac tam aperta perfidia iuris mentionem facere non pudeat, omnis ipsum diuini, & humani iuris perfractorem? Nam neque de iure cum illo disputandi locum esse, cuius rei non Bassæ, sed ipsius Imperatoris iudicium sit; & per litteras illi supplicare, id tum sine vllo fructu fore, tũ etiam nimis seruile, atq; os contumeliæ vltro offerentiũ videri. Non igitur tantam, tamq; apertam iniuriam verbis coarguendam; sed factis propulsandam. Interea inter Turcas obuios prædas agentes, & equites ex vrbe ad hostium res, & consilia speculãda subinde missos leuia prælia, ac Christianis secundiora committebãtur. Cum nullum Turcæ populationum, ac cædium finẽ facerent, incolæ pagi Lecpharis, quorum exemplum continuo nonnulli alij circumiecti Pagi secuti sunt, siue veteris imperij tædio, parumq; sincera in veteres dominos fide, siue incendiorum, & appropinquantis pestis metu, missis ad Bassam nuncijs, sese in Turcarum ditionem tradũt, quos Bassa benigne acceptos incolumes, & omni iniuria intactos esse iubet; ingẽtibusq; promissis oneratos inducit, vt reliquos Montanos ad exemplum suum imitandum ijsdem præmijs inuitent, qui cum Imperata cupide fecissent, compluriumq; fidem labefactassent: præsides, vt lecpharitanorum perfidiam vlciscerentur, simul, vt supplicij exemplo cæteros ab eiusmodi rebus tentandis, & audendis deterrent,

rent, grauiq́; documento obedientiam sancirent; Cęsarem Tienem cum centū equitibus, sexcentis additis peditibus ex delectibus, quorum tamen fidem, vxorum, ac liberorum pignore, quos in vrbe relinquebant, auctoratam habebant, mittunt ad pagum delendum, dato mandato, vt quoscumq́; lecpharitanorum comprehenderit, eius ætatis, quæ sit armis ferendis, ad vnum interficiat, imbecilloq́; sexui, & ætati tantum parcat. Ille imperata impigre exsequitur: Cumq́; nocte concubia ad Pagum peruenisset, alto somno oppressos adortus ad vnum omnes interficit; quorum numerus quadringentorum fuisse traditur; Pagoq́; incenso, mulieres, ac pueros abducit: qui in loca montana vrbi propinqua distributi sunt. Lecpharitarum casus cæterorum agrestium animos fregit; a nouarumq́; rerum cogitatione abductos imperijs obedientissimos fecit. At Pialis, & Alis, cum quincto decimo calendas Augustas redijssent, aduectasq́; copias, tormentaq́;, ac cęteros bellicos apparatus in terram exposuissent; primū omnium Ceauniam vrbem ad littus, quod Ciliciam, & Septentrionem spectat, sitam, commeatibus ex continenti traijciendis opportunam, præsidio Venetorum deiecto, primo aduentu in suam potestatem redigunt: inde de ratione gerendi belli deliberant. certatū sententijs est. Nam Alis Famagustam, quæ vrbs olim Salamina fuit, (nonnulli Tamassum fuisse contendunt) priorem petendam censebat: cum se munitionem illam inspexisse diceret: quam viginti summum diebus in potestatem venturam in se recipiebat. Illa vrbe expugnata, maritimoq́; commercio adempto, omnem prorsus viam subsidijs intercludi: qua præcisa spe, Nicosiam per se casuram. Tenuit Mustaphas, vt à Nicosiæ oppugnatione bellum ordirentur, in cuius præsidio exiguas Italorum copias esse constaret, cuiusq́; munitio, nondum perfectis operibus, longe infirmior, quàm Famagustæ sit: neq; exspectandum, dum valido præsidio inducto, quę res expedita Christianis sit; ipsis in Famagustæ oppugnatione occupatis, munimentisq́; ad effectum perductis, aggeribusq; excitatis, ac fossis alte depressis, magna vrbs inexpugnabilis fiat. Ad hoc in eam vrbem omnem ferè Regni nobilitatem conuenisse; omnesq; regni opes, quæq; cara homines habeant, congesta; vt cum Nicosia expugnata totum simul regnum captum sit. caput igitur primum petendum, ex quo veluti in membra in Famagustam, & in cætera loca virtus influat. Quare ita munera inter se partiti sunt, vt Pialis, qui numquam in terram descendit, in classe maneat, ac centum, & triginta triremes

bella-

bellatoribus, atq; omnibus necessarijs rebus refertas paratas habeat quas Christianæ classi, si illa Cyprum accesserit, opponat, nec fortunam pugnæ detrectet: qui etiam, ne improuisus deprehendatur, nouem triremes in insulam Rhodum mittat; quæ ex propinquo consilia, & conatus hostis speculentur, ac de omnibus Bassàs' subinde certiores faciant: Mustaphas terra res gerat. Turcarum consilio cognito, Nicosiæ præsides à præsidibus Famagustæ per litteras postulant, vt, quoniam vim belli omnem in Nicosiam vertendam constet, in eaq́; vrbe exiguum præsidium sit, neq; ad Turcas omnibus viribus in illã incumbẽtes sustinendos validum, ijq; ipsi exiguo numero defensores morbis magna ex parte sint impliciti; copias, quas Famagustæ habeant, cum nullus in præsentia ibi sit illorum vsus, vnaq́; cum illis Balionium summum Ducem belli ad se mittere ne cunctentur; ipsumq́; Balionium litteris quoq; ad illum datis accersunt; atque vt maturet, rogant. Nihil à Famagustanis varia excusantibus impetratum est, cum Balionius respondisset, nõ satis certum, aut exploratum esse, quam primam vrbem petituri essent Turcæ, quorum morem eũ esse constaret, vt ad aliam vrbem se accessuros sermonibus differant, aliò copias admoueant; vt securos, atq; incautos improuiso aduentu opprimant. atq; ea cum ita sint, sese tamen imperata facturum, nisi ab alio imperio retineatur: seq́; Nicosiam collaturum, si à Famagustanis præsidibus, quibus ipsis quoq; parendum sit, dimittatur. At Bassa, omnibus rebus comparatis, & instructis; tormentisq;, & omni bellico apparatu præmisso, annonaq;, quæ sit menstruo exercitus alimento, sumpta, profectione indicta, vndecimo Calendas Augustas mouet, iterque Nicosiam intendit. Interea Nicosiæ omnis opera in defensionem instruendam conferebatur, recensæq; sunt copiæ; quæ fuerunt Itali merentes mille quingenti, quorum multi morbis erant inualidi: ex insulanis delectibus tria millia, & opidanorum armatorũ duo millia sexcenti: Insulanorũ partim publice, partim priuatim conductorum duo millia centum; maiorq; hominum numerus scriptus fuisset, si facultas armandi fuisset. Nam ipsi quoq;, qui coacti sunt, gladijs carebant, hastilibus tantum armati; Epirotæ equites quingenti, eiusdem nationis pedites ducenti; bombardarum displosores Insulani ducenti numero, Itali sexaginta; proceres, ac nobilitate insignes viri mille numero fuerunt: vt bellatorum numerus, quorum tamen nonnulli, vt diximus, morbis correpti erant, esset circiter vndecim millium. Conuenerant quoq; in vrbem præsidum accersitu

ad octo

ad octo agrestium millia, quorum omnis vsus erat in opere faciẽdo; mulieres, atq; infirma ætas, omnisq́; imbellis multitudo fuerũt quinquaginta sex millia: vt mortalium fruges consumentium numerus esset omnino sex, & septuaginta millium. cum, quam curam, & diligentiam in prouidendo, comparando, instruendo virtus antea excitare non potuerat, eam nunc intempestiuam extrema necessitas, ac metus vltimi discriminis stimularent, vt quæ expedienda erant, non omnino negligenter administrarent, ad diuinam opem exposcẽdam piorum more sese conuertunt, cum sua sponte, tum Francisci Contareni Episcopi Paphi adhortationibus, & concionibus commoti, assidue monentis, & testantis, frustra spem excidij à se auertendi in humanis præsidijs, & munimentis poni, nisi diuini Numinis pro sceleribus ab ipsis auersi opem, & misericordiam sibi concilient. Quare toti in religionem, & preces versi ieiunijs, supplicationibus, peccatis confitendis, & detestandis, sacrificijsq́;, ac sacri Christi corporis communione, alijsq́; cælestis iræ placaminibus diuini Numinis pacem exposcunt. Igitur noxis expiati, ac veluti certa fiducia diuini auxilij erecti sese alacri animo ad hostes exspectandos parant. Qui septimo Calendas Augustas ad vrbem copias admouent, opidanosq́; in mœnibus per totum circuitum dispositos, ac confertos, fiduciãq; virium præferentes cernunt: acriq́; duarum horarum prœlio inter ipsos & duorum signorum milites opido erumpẽtes dimicatum est: in quo Andreas Cortesius Epirota ordinum ductor fortiter dimicãs cecidit, cum illum in medios hostes impetus animi tulisset; quos circumsistentes, in seq́; vnum incumbentes, ac virtutem mirantes diu sustinuit; cum in cruribus tantummodo vulnera acciperet, reliquo corpore armis tecto: neq; prius ad terram deijci potuit, quàm equo suffosso: sed locus admonet, vt situm, ac formam vrbis Nicosiæ, simulq́; insulæ Cypri describamus. Est autẽ ea insula in mari Syriaco ducenta circiter passuum millia in longitudinem patens: latusq́; longitudinis dextrum Ciliciæ opponitur, sinistrum in Aegyptum versum est, sexaginta passuum millia ab vtroq; littore distans. Vrbs autem Nicosia in media ferè insula in plano sita est, exiguo illam interfluente amne, qui proprio nomine carens, communi Græco vocabulo Potamus appellatur. Forma vrbis rotunda anguloso ambitu vndecim circum prominentibus belloarduis pari interuallo inter se distantibus, ac fossa communita: quorum nomina sunt Podacatarũ, quod meridiem aduersum habet, cui in orientem solem procedendo

proximum eſt Conſtantia; poſt illud Dauila;& deinceps cætera hoc ordine, Tripolis, Rocaſium, Mula, Quirinum, Barbarum, Laureda-num; Hatrum, Carafa. Vrbs tres habet portas: quarum quæ Salina-rum nominatur, meridiem ſpectans belloarduis Carafæ, & Podaca-taro interiecta eſt. Troianā alteram, quæ in occidentem ſolem vergit, Tripolis, & Rocaſium belloardua cingunt. Tertia, quæ citadellæ nominatur, inter belloardua Quirinum, & Barbarum Septētrioni obijcitur. Cum copiæ duobus in locis conſediſſent, ad ſanctam Marinam, & penè cœnobium ſancti Georgij; ſitu vrbis explorato, exercituq́; luſtrato, qui fuiſſe dicitur peditum merentium quinquaginta millium, equitum duorum millium quingentorum, cū omnis multitudo ex calonibus, lixis, ac procerum, & primorum miniſtris, alijsq́; varij generis hominibus, quos ſpes prædæ in voluntariam militiam traxerat, ad centum millium numerum confeciſſe pro certo credita ſit: vrbem quadripartito inuadere, ac quatere conſtituunt, muneribus ita partitis. belloarduum Podacatarum Alexandro Baſſæ quatiendum attribuitur: Dauila Muſafero, Tripolis Dreuiſio obuenerunt: Conſtantiam ipſe Muſtaphas viſir Ali adiuncto ſibi ſuſcipit: Imperatumq́; eſt, vt, dum vrbs ab ea parte quatitur, & oppugnatur, ſinguli Baſſæ de copijs ſibi attributis centenos equites, totidēq; pedites circummittant; qui vrbem continenter circumeuntes prohibeant, ne qua ſubſidia, neuè quod commeatus genus in illam introducatur. At obſeſsi in parte oppugnationi deſtinata omni ratione firmanda, & communienda, omnem operam, & curam ponunt; eique muri parti, quę humilior erat, munitionem pectus tegentem nondū ſuperpoſitam ſuperſtruere incipiunt: terram operi faciendo per portam ab ea parte auerſam in vrbem inducentes: a Balionioq; per litteras, & nuntios omnibus precibus iterum poſtulant, vt quoniam non iam dubia ſint Turcarum conſilia, cui vrbi copias ſint admoturi, ſeſe quamprimum Nicoſiam conferat: poſtulare id ab illo locum, quem teneat. vbi enim belli ſedes ſit, atq; adeo quò omnis belli moles incubuerit, ibi quoq; eum, qui ſummæ rerum præſit, eſſe debere. Nihilo magis eæ litteræ; quàm ſuperiores, (ignotum qua de cauſſa) Balionium mouerunt. Omni tam obſeſſorum, quàm obſidentium opera, & cura in opere occupata, vtriq; aſsiduis ſcloporum ictibus ſe mutuo inceſſere; ijs multi mortales quotidie vulnerari, exanimari & nonnulli: maiore tamen obſeſſorum detrimento: quòd paucorum obſeſſorum Turcas parum læderet, at multitudo obſidentium mul-

tos

tos de medio tolleret. quare fiebat, vt qui erant in opere, præ crebris ictibus in mœnibus nondum summa munitione superstructa consistere non possent. At Turcæ, nullo impedimento tardante, opusque die, ac nocte vrgentes, aggeribus deinceps producendis fossæ paullatim appropinquare: iamq; eò processerant, vt à crepidine nõ procul abessent: castellisq; aduersus belloardua, Podacatarum, Constantiam, Dauilam, ac quidquid inter ea est muri, excitatis, alioq; castello super ruinis sancti Georgij aduersus belloarduum Tripolim exstructo, opposita mœnium loca, & belloardua continentibus ictibus à prima luce vsq; ad vesperum quatere instituunt, cum castella Turcarum vicissim ab obsessis verberarentur, Turcæq; assiduo sagittarum iactu, quæ multum ignem alligatum ferebant, ipso motu maiores flammas excitante, munitionem ex saccis bombice refertis, quã obsessi ab ea parte mœnium, & belloarduorum duxerant, concremarunt, aduersus quæ obsessi in quassatis locis murum introrsus retractum ducere incipiunt. At Turcæ, cum ad fossæ crepidinem peruenissent, muro illam sustinente perforato, fossamq; ingressi belloardua multis in locis subruere incipiunt, caua ita ampla facientes, vt, qui erant in opere, illis tecti à latere vulnerari non possent; tutoque belloardua suffodere pergerẽt: breuiq;, cum suffodiendo veluti gradibus factis facilem adscẽsum in belloardua fecissent. Mustaphas, vt quid animi, quid virium haberent obsessi, periculum faceret, egregiã delectorum manum mittit, qui belloarduum Constantiam per simulatam speciem vrbis iusta oppugnatione aggrediendæ conscendere contendant; ac, si fortuna aliquam facultatem det rei bene gerendæ, illa vtantur. Idem facit Alexandriæ Bassa: mittitq;, qui Podacatarũ, quod illi attributum diximus, simili simulatione tentet. Imperata missi impigre exsequuntur; verum dispari euentu. Nam qui ad Podacatarum accesserunt, facile à defensoribus pugnæ paratis, & intentis expulsi sunt: at, qui Constantiam tuebantur, neq; animis, neq; armis ad pugnam paratis, subita, nec opinata re perculsi locum deserere cœperunt. Qua re animaduersa, Turcæ fauorem fortunæ subsequentes haud exiguo numero munitionem ipsam pectus tegentem supergressi in vrbem perrumpunt: procedebantq;, obuios quosque vulnerando. quam rem cõspicatus Bassa maioribus viribus occasionem adiuuare insistit; alios, atq; alios deinceps submittendo, qui belloarduum conscendentes signum super illo statuunt. obstitit virtus Herculis Podacatari, & Andreæ Spelij ordinum ductoris, ac non-

nullorum ex primoribus: qui eò accurrentes pauentium fugam primo sistunt, deinde hortando, & castigando illos in hostem conuertunt; auxilijsq́; superuenientibus omnibus viribus connixi Turcas tandem auertunt, & de muro deturbant. Constans opinio fuit Bassam, si ille vera, non simulata oppugnatione vrbem tentasset, eo die illa potiturum fuisse. Ea erat obsidionis ratio, vt continuis, ac crebris bombardarum ictibus Turcæ turres ædificatas, atq; interiora vrbis; contra obsessi exercitum incesserent: quibus multi vtrimq; quotidie exanimabantur: sed longe maior erat Turcarum cadētium numerus, vt nullo inani ictu in confertos, plurimisq́; vno ictu cadentibus: qua vna peste quinq; illorum millia perijsse constat. Erat tota res in munitionibus, & operibus, quæ varij generis ad varios vsus vtrimq; inchoata celerius è Turcis ad effectum perducebantur: cum illi die, ac nocte in opere versarentur: obsessi vero ad ictus aperti à sagittarum veluti densa nube à Turcis assidue immissarum vulnerati in mœnibus consistere non possent, opusq́, desererent; vitandæque certissimæ pestis caussa, in sacris ædibus, & priuatis ædificijs laterēt; nonnulli etiam in puteos, & sepulcra se demitterent; vt ex quattuor operarum millibus vix mille in opere essent. omnia igitur lente fieri; neq; inchoata opera perfici; neq; murus introrsus retractus, in quo multo maxima erat defensionis spes, ad effectum perduci. At Turcæ à munitionibus suis ad belloardua vrbis perpetuam viam ducere cœperunt: quam aggeribus quinque passuum latitudine, vt ab ictibus bombardarum penetrari non posset, vtrimq; muniebant ad eam altitudinem, quæ summa belloardua æquaret: cum neq; eruptiones, quæ nonnumquam in operi intentos noctu ex vrbe fiebant; neque ignes in illos die immissi illos ab opere remouerent: magnaq́; in vrbe erat omnium rerum confusio, variaq́; & incerta erant imperia: cum Dandulus, cuius virtute, & consilio res regi debuerant, maiestatē ignauia corrupisset; neq; idcirco milites aut pro imperio posset coercere, aut verecundia continere, ne omnia illorum arbitrio, & libidine administrarentur. qua re fiebat, vt in varijs imperijs omnia temere, & sine ratione fierent; sæpeq́; opera summo cum labore, & periculo ad effectum adducta, tamquam nō e ratione militari facta, essent diruenda, aliaq́; de integro facienda. Adhoc, vt nulla re satis ante prouisa, vini, lignorum omniumq́; ferè necessariarū rerum inopia laborari cœptum erat; vt vinum parce, ac non nisi in milites, eosque, qui arma ferebant, distribueretur. Qua re fiebat, vt qui erant in

opere,cum aſsiduo labore,tum detracto vino viribus debilitatis;pue ri quoq;, ac mulieres,vt quibus generoſo vino aſſuetis potus aquæ inſolens eſſet, tanta victus facta commutatione, alui profluuio fere tentarentur. Quæ res coegerunt præſides,vt per certum nuntium Balionium rem ſæpe fruſtra tentatam accerſerent: à quo enixis precibus contendunt,ne ſe atq; vrbem Regni caput,cuius ab excidio ſeruandæ vna ſit in illius virtute,& pręſentia ſpes,deſerat;ſed ad ſe quã primum accedat.res enim,vt nemine,qui ſit tanto oneri ferendo,moderante, in peſsimam ſpem inclinatas eſſe, niſi ipſe ad eas collapſas reſtituendas quamprimum veniat. Sine effectu ea quoque legatio fuit;non quidem Balionij retractatione. nam is iuſtis precibus obſequi paratus fuerat: iamque re diuina facta ſeſe criminum confeſſione expiatum, ſacra Eucariſtia ſumpta, itineri clam accinxerat, nullo commeatu à præſidibus poſtulato; metu, ne, vt ſemper, denegaretur. Cæterum præſides cum rem ſenſiſſent, hominem retinent; cauſſasque illius à ſe non dimittendi per litteras præſidibus Nicoſienſibus demonſtrant.Nam Balionij aduentum nihil aut parũ res Nicoſienſes ſubleuaturum dicunt; contra diſceſſum Famaguſtanas euerſurum: milites enim clariſsimis verbis denuntiare, ſeſe vna cum illo diſceſſuros, neque ſub alterius imperio futuros: populum quoq;Deum,atq; hominum fidem implorare,ac teſtari,ſi ab illo deſerantur,ſe ſibi conſilium capturos, Turcisque ſe vltro tradituros; neq; exſpectaturos,vt à præſidio deſtituti, quod cum Balionio vrbe excedere ſtatuerit,ipſi Turcis trucidandi, vrbsq; diripienda, & exſcindenda proijciatur. longe maiorem vim habuit ea legatio renuntiata ad animos Nicoſienſium deijciendos;quàm id,quod in præſidũ litteris erat ſcriptum,ad illos erigendos: tria Turcarum millia, quę prope à Famaguſta ſex paſſuum millibus conſederant,noctis inſidijs à Balionio circumuenta,ac deleta; duobus millibus ex illis interfectis,in quibus fuerunt duo haud obſcuri nominis ſangiaci, ſignaque nonnulla capta.Solatium fuit in litteris,quę per idem tempus à pręſidibus mõtanæ regionis acceptæ ſunt:quibus cognitum eſt,ad centum mortalium millia in eos montes,vt in loca tuta ſe ſubduxiſſe, in quibus eſſent viginti millia armis ferendis; omniaq; illorũ in Rempublicam Venetam fidelium,ac bene obedientium ſubiunctorũ munera conſtare. Turcasq; multis agminibus totam inſulam incurſionibus,populationibus,incendijs paſsim vaſtantes ab ipſis per uarias occaſiones excipi, & trucidari ac plus quingentos illorum à Ioanne

Sinclitico pluribus proelijs interfectos. Igitur in vrbe, cum bombardarum, ſcloporum, ſagittarum aſsiduis ictibus non modo ij, qui erãt in opere, ſed milites quoq; in belloarduis, & ſtationibus quotidie vulnerarentur, multiq; ex vulneribus caderent; in primis vero à ſagittis læderentur, quæ veluti denſiſsimæ nubes à Turcis non modo recta regione, ſed in ſublime emiſſæ in capita confertorum militum decidentes ab ictibus ſupernè venientibus haud quaquam tectorum, illos vulnerabant, vt in mœnibus, & locis, quæ defendenda attributa erant, conſiſti non poſſet. Exaudiebantur quotidie militum, ac ductorum querelæ frementium, & indignantium, ſeſe hoſte numquam non modo tentato, ſed ne propè quidẽ inſpecto, ac nulla nauata Reipublicæ opera, nulloq́; militari edito facinore, paullatim confici, nullamq́, facultatem dari ſaltem bene moriendi; neq; ſe virorum more pugnando cadere, ſed funerum tantum ſpectatores, eundemq́; caſum exſpectãtes mœnibus incluſos veluti inertia pecora mactari; magnũ ex tanta timoris ſignificatione animũ hoſtibus addi; ipſis contra imminui. Quin ipſos aliquando emitterent, ac bene gerendæ rei fortunam tentare permitterent. Quibus vocibus victi præſides, etſi ab eiuſmodi conſilio perpetuo abhorruerant, paucitati copiarum parcentes, tanto tamen ardori indulgendum eſſe ſtatuunt; modo id cum aliquo operæ pretio fiat. In ſe recipit Cæſar Tienius, cuius tota ea obſidione virtus, & audacia in primis enituit, hoſtium bombardas configere. Probato conſilio, duo peditum millia, & quadringentos equites Epirotas emitti placuit: reiq́; gerendæ ratio ita compoſita eſt. Ipſe Cæſar cum quattuor ſignis Italorũ militũ, ac duobus millibus ex delectibus, ad hoc tredecim vrbanorum manipulis, qui ſinguli ex vicenis quinis armatis conſtarent, porta ſalinarum exiens haſtis ſubmiſsis, ne erectæ prodant, per foſſam ad Potamum accedat; quem ingreſſus vſq; ad veterem vrbis portam pergat, copiasq́; ſecũ ductas vſq; ad locum, qui eſt è regione belloardui Dauilæ, dilatet; inde ſignum cæteris det, extemploq́; Gregorius Panteus ex belloarduo Conſtantia prodeat cum ſexcentis armatis partim Italis, partim Græcis; amboq; duces ad caſtella Turcarum aduolent, eaq; inuadant; quibus potiti, cuſtodibusq́; obtruncatis, ante quàm Turcæ è caſtris ſubſidio accurrãt, bombardas configant clauis, ac maleis ſecũ allatis. Per idem tempus, ſigno edito, Hieronymus Caleſius porta Traconæ cum equitibus proſiliens ſanctam Marinã petat, vbi Turcæ tendebant: qui paratus, & intentus Turcis ſubſidio accurrentibus ſeſe

bus ſeſe

bus ſeſe opponat, illorumq́; impetum tardet; ac pro loco, & re nata conſilium capiat. Iuſſa impigre exſequitur Tienius: verum ordo cõpoſitæ rei maxime militum, ac ductorum partis culpa turbatus eſt. nam, cum Tienius ad Potamum occultus perueniſſet, multi ex Græcis, vt erant imperio ducum ſoluti, munitionem Turcarum, quam ad foſſę crepidinem perductam diximus, temere inuadunt. quàm rẽ nonnulli ordinum ductores conſpicati, imperij parum ipſi quoque metuentes idem faciunt, ſeu metu à conſilio ad caſtella accedẽdi deterriti, ſeu indignati ſeſe imperio Tienij ſubiectos; gloriamq́; præclari facinoris illi inuidẽtes; manumq́; cum ijs, qui erãt in ſtatione, conferunt. quæ res eos prodidit, Turcæq́; pugnam conſertam è caſtris conſpicati armis ſtatim arreptis ſubſidio ſuis accurrunt. at Tienius nihil ſuorum defectione animo infractus, ſigno, quod cõuenerat, dato, foſſamq, veterem ingreſſus duobus ordinum ductoribus, qui illum non deſeruerant, illorumq; militibus comitantibus ad caſtella peruenit; quibus ſtatim defenſoribus expulſis, duas bombardas configit; omnes profecto confixurus, ſi occultus ad caſtella, antequam Turcæ é caſtris mouerent, perueniſſet: à quorum ingenti multitudine circumuentus, cum ſignum ediditſet; caleſiuſq; auxilio accurrere paratus iam ſe cum equitatu mouiſſet; prohibitus eſt à Dandulo affirmante nolle ſe ad peditum deſperatam ſalutem equitum cladem addere; fuitque hoc in numero cæterorum Danduli dedecorum. non enim dubitatur, quin Tienius peſte eripi potuerit, ſi equitatus in tẽpore aduolaſſet. Quare Tienius à ſuis, & à præſidis ignauia proditus, capta caſtella defendens, ac fortiter dimicans, multiſq; editis incredibilis fortitudinis, & audacię exemplis, cum præ laſsitudine arma iam tenere non poſſet, interficitur: vnaq; cum illo Ioannes Baptiſta Bertocius à Fano fortunæ, & Comes Scotus ordinum ductores, nonnulliq; milites, à quibus deſertus nõ eſt; cum reliqui multitudine accurrentium Turcarum perterriti fuga ſe peſti ſubtraxiſſent. De Turcis eo die ad mille cecidiſſe pro certo creditur; cum de Chriſtianis non amplius octoginta deſiderati ſint: qui tamen vtraſq; copias æſtimando, ac genus hominum amiſſorum, (fuerunt enim omnes delecti ex ipſo copiarum robore: in primis vero tres ſtrenui, ac conſpectæ virtutis, & audaciæ ordinum ductores) maius ſe detrimẽtum accepiſſe, quàm intuliſſe exiſtimarunt. Quo damno perculſi præſides nullis poſt eum diem precibus expugnari potuerunt, vt facultatem erũpendi cuiq; facerent; Epirotis equitibus, ac Randaſio

eorum

eorum duce magni nominis, ac sæpe expertæ virtutis viro vociferantibus, Deosq;, & homines obtestātibus, sese, quorum nullus vsus intra mœnia sit, ab equestri opera, qua vna valeant, Reipublicæ nauanda prohiberi. Dum ea ad Nicosiam geruntur, Pialis ne segne tēpus tereret, sed quæ sui muneris essent, exsequeretur, cum centū triremibus ex tota classe delectis, quas omnibus necessarijs rebus affatim instruxit, ex salinis soluens Rhodum contendit, Christianorum rerum statum, ac ducum consilia exploratum; simul occasionem, si quam dent Christianorum metus, & conatus, rei bene gerendæ non omissurus. Cum ad insulam appulisset, substitit, ac quinq; triremes minoris formæ in Cretā mittit; imperatq́, præfecto, vt quæ plurima posṡit de Christiana classe omnibus vestigijs indagata ad se referat. Ille imperata impigrè facit; Cretamq; appulsus, exscensione in terrā facta, quinq; incolas capit. omnium sermo constitit, classem Venetam solam in Cretam applicuisse; ibiq; in portu stare mancam, & debilitatam, militibusq;, ac naualibus socijs, & remigio exinanitam; omnemq; præfecti curam in accepta detrimenta sarcienda impendi, exspectari Hispaniensem classem: neq; prius se moturam Venetam, quàm illa secum coniuncta ipsa se refecerit. His satis exploratis, Pialis in Cyprum reuertitur. Per idem tempus Ioannes Andreas Auria triremes regias, quotquot erant in Italiæ portubus, Messanam contraxerat. Ibi litteras Pontificis accipit, monentis, & postulantis, ne tempus gerendarum rerum totum inane elabatur, porro pergere ire maturet, ac cum classe Veneta, & nauibus suis, quæ tota æstate tanto cum suo detrimento sedentes eum præstolatæ sint, se coniungat. Negare Auria vlla se habere de ea re à Rege mandata; litterasq; regis proferre, in quibus erat scriptum, vt, quoniam pro comperto affirmaretur, præpotentem Turcicam classem eo anno e portubus exituram; sese Auria in Siciliam conferret, ac quot plurimas posset naues eò contraheret, cum quibus ad omnes Turcarum conatus paratus esset; vt Pontifici, qui per litteras, & nūcios ea de re secum vehementer egerat, gratificaretur; si tamen res Tunetanę aliaque vicina loca regia irruptionibus hostium opportuna, vt iam mandatum fuerat, iustis præsidijs & apparatibus prius firmata essent. Quibus litteris affirmare, se nō obscure prohiberi, ne procul ab insula Siciliæ abscedat, nedū imperetur, vt orientē petat: sese igitur iniussu regis pedem vltra prolaturum negare. Hoc responso grauiter exarsit Pontifex; maiestatemq; suam ludibrio esse vociferari. Neq; mentiebatur

tur, aut extrahebat Auria. Caussa erroris fuit, quod Torrio responsum fuerat, regem Auriæ imperaturum, vt Pontificis voluntati obsequẽs sese cum Italicis triremibus, Pontificis, & Venetorum caussa Messanam conferret. Id pro eo acceperat Torrius, & ita Pontifici scripserat, tamquam Auriæ mandasset Rex, vt iussis in omnibus pareret. Rem ad uerba litterarum Auria interpretari: in quibus erat scriptũ, vt Pontificis honoris caussa, cui obsequendum sit, sese Messanã conferret; obsequium erga Pontificem non ad omnia, quæ mandare libuisset, pertinere, sed loco Messanæ terminari. nouis igitur mandatis opus fuit. Quare Pontifex fremens tabellarium ad Torrium pręcipiti cursu mittit; iubetq́;, vt regem adeat, ac secundum iussum postulet. Cui enim vsui classem in portubus Siciliæ desidẽ sibi, aut Venetis fore? Rex æqua postulare Pontificem fateri; erroremq́; scribæ asignare: qui sententiam suam, vt sæpe fit, non satis perceperit. Dat igitur euestigio litteras ad Auriam, vt omnibus in rebus, sine vlla retractatione, Pontificis iussa faciat, illiusq́; præfecto pareat; atq; illũ, quocumq; is duxerit, sequatur. Is siue scribæ, siue alterius cuiusuis error fuit, mensem, & dimidium rebus gerendis exemit. Auria mandato regio accepto, non prius duodecimo Calen. Septembr. e Messanæ portu mouet; iterq́; ad Columnam, qui illum exspectans substiterat Hydrunti, dirigit, quò non prius vndeuicesimo die, quàm sol uit, peruenit, varijs rebus iter eius tardantibus. Ibi Auria non solum Venetorum se, sed totius Christianæ Reipublicæ vicem angi ait, Venetorum classem pugnatoribus exinanitam, neq; satis ad tanta imminentia discrimina firmatam; quam rem pro comperto cognouerit: ire tamen porro pergendum, ac cum Venetorum classem adepti fuerint, tum subiectam oculis rem certius, & exploratius consilium subiecturam. quod vt celerius, & expeditius fiat, omittendas Insulas interiectas, quæ crebris appulsibus morari iter posſint: extraque eas cursum in Cretam dirigendum. Ita prorsus faciendum fateri Columna. Hydrunte igitur soluentes secunda nauigatione vsi tertio Calendas Septembris in Cretam perueniunt; deq́; aduentu suo præfectum Venetum certiorem faciunt: qui extemplo illis cum quinquaginta triremibus in sinu Amphimali, quem Sudæ portum nunc appellant, calen. Septembris obuius fuit; continuoq́; promissa flagitare, atque instare cœpit, vt coniunctis clasibus, iter secum in Cyprum, & ad classem Turcicam intendant: quam adepti fortunam pugnæ, quæ vna sit salutis spes, experiantur. Columna super ea re proceribus triũ

classium in consilium vocatis, singulorum sententias, atq; ipsius in primis Auriæ exquirit: qui ita locutus fertur. seriorem aduentum meum à nonnullis peruelli audio: ego cõtra vereor, ne præproperus, ac nimis tempestiuus fuerim: nihil enim aut hic paratum, aut de statu, & consilijs hostis cognitum, & exploratum offendi: quibus duobus non ante prouisis, numquam sapientes duces vllam magnam rem agresi sunt: & tamen nos de hoste adeundo, ac proelio committendo, tamquam maturum sit, consilia agitamus præposteri homines. nam comparare, & necessaria expedire tempore, & natura prius est; pugnare posterius. Cum Veneti classem suam sufficienti pugnãtium numero, nauticis copijs, remigio suppleuerint, quarum omniũ rerum summam nunc illis esse inopiam audio, seq; ad pugnam firmarint; cumq́; hostiles vires, & nostræ exploratæ, & lustratæ fuerint; tum deliberatio de fortuna pugnæ experienda, vel vitanda succedet. In duas igitur res, quas dixi, in præsentia omnis cura, & diligentia nostra conferenda est; alterum fiet, viro aliquo impigro, & experienti cum duabus expeditis triremibus euestigio mittendo; qui eò vsq; procedat, vbi statum rerum, ac consilia hostium inuestiget, ac cognita, & comperta referat: alterum, nihil de summa diligentia in rerum apparatu remittendo; ac classe Veneta, & Philippica lustranda, earumq́; vitijs cognoscendis, & corrigendis. Ego quas adduxi naues tibi Columna, ac Venetis ducibus vestro arbitratu inspiciendas præbere euestigio paratus sum: idem me in Venetis triremibus facere verum est. nostris & hostilibus viribus cognitis, & inter se collatis; si non inferiores nostræ apparuerint, tum in præclaro consiliorũ cursu censeo non esse cunctandum: si longæ inferiores, non arbitror te Columna pro tua sapientia, ac ne ipsos quidem Venetos, quorum tantam pugnandi voluntatem video, temerè sese, ac Rempublicam suam, atq; adeo omnes Christianas spes in præcipitem, & irreuocabilem casum velle demittere. Caute igitur, ac grauiter in tanta re, in qua decus, & existimatio, atq; adeo salus ipsa Christianorum vertitur, agendum est: festinatio, ac feruida consilia improuida semper, & cæca fuerunt. vera monere visus Auria. duæ igitur triremes missæ sunt: quibus imperatum est, vt quoad procedere posint, porro ire pergant, ac consilia Turcarum, terrestriumq́;, & maritimarum rerũ statum, numerumq́; nauium, ac quo in loco clasis sit, quidq; animi habeant hostes, explorent, atque omnia diligenter indagata renuncient. Interea in comparando omnia lentè, neq; pro ardore ducum

fiebant.

fiebant, cuius caussa erat parum sincera insulanorũ fides, animusq; vetus imperium auersans: qui omnia segniter, negligenter, contumaciter administrantes, parumq; dicto audientes, curam & diligẽtiam comparantium extrahebant, Auria increpante, monente, testante, si tempus gerendarum rerum interea labatur, se omnis culpæ exsortem, qui paratus, instructusq; venerit; sed penes eos totam culpam fore, qui vel negligentia, vel pænuria occasiones corrumpant: monuitq́, Columnam per primores Philippicorum procerum accelerarent Veneti: rationes enim regis sui ita ferre, vt non plus toto Octobri mense vertente cum illis esse posit: quod satis sufficiens spatium ipsi quoq; Columnæ visum est. Asidua funera, quæ ne in Creta quidem remiserant, coegerunt Venetos classem ad numerum centum viginti triremium contrahere: Columnamq; classem suam ipsam quoq; affectam vna triremi imminuere: vt sic clasis vna, & viginti triremibus minor, cum e Creta soluit, omnino esset centum septuaginta triremium, vndecim rostratarum maioris formæ, vnius myoparonis, septem onerariarum, ad bellum tamen instructarum. Interea triremes exploratum missæ cum Carpathum vsq; processissent, nonnullosq; ex incolis, atq; alijs Græcis, quibus ex propinquitate, & asiduis commercijs res hostium notæ erant, quosq; Christianis rebus fauere cum religionis necesitudo, tum odium Turcici imperij perpetuo cogit, secum adduxerunt: qui constanter affirmarunt, hostem classem ad centum quinquaginta triremium numerum contraxisse. Classe tãdem refecta, ac copijs quamquam nec genere, nec numero absumptas æquantibus firmata, ac lustrata; Venetus instare profectionem, ac consilium rei prælio committendæ vrgere: sese in officio, & in illius potestate esse respondere Columna, neq; detrectare; sed tempus nimium procesisse, ac vereri, ne occasio e manibus emissa sit: proinde, si ipsis idem placeat, aliam se certioris spei rẽ aggrediendam censere. Re ad Venetum consilium delata, variatum est sententijs. Nam Palauicinus, & celsus Columnæ assentiebantur: tenuit præfectus consentiente Canalio, vt porrò iri pergatur: omniaque fiant, vt hostis ad pugnam trahatur. Columna, re Auriæ demonstrata, petit, vt suam sententiam de tota re scripto dare ne grauetur. Morem gesit haud retractanter Auria: qui iam inde exorsus, cum se primum Columnæ coniunxit, omnia, quæ adhuc acta erant, quæque ipse monuerat, strictim persecutus; quamquam inquit, quæ homines adducti de contracto numero nauium referunt: ijs omnino fidẽ

non derogo; quod fortasse Turcæ ignari aduentus nostri se vel illo numero Venetis solis superiores fore non ab re confidant; tamē auctoritas Græculorum,& humilium hominum non satis mihi magna est ad tantam rem mouendam. Duo omnino ad hostem petendum nos incitare possunt:Alterum est,error hostis, qui nos numquam tātam rem,ac tanti discriminis moturos fuisse existimans,nisi omnibus rebus vel ex superuacuo instructos;ac sese contra copijs non satis paratum,neq; ad tatnum impetum excipiendum satis firmum sentiens, certamini se subtrahat,classemq; in continentis portus, qui illi sub manum sunt, subducat: quod illi,vel post classem nostram conspectam, expeditum est;cuius motum propter impedimenta rostratarū, ac claudicantium nauium, quas trahimus, tardum esse, necesse est: quamquam, (cum noster aduentus ex quattuor triremibus ab ipso exploratum missis,quas Rhodum vsq; processisse constat, & ex cæteris speculatoribus circummissis,quorum nonnullos ad hanc vsque insulam penetrasse constat,iam notus sit,) verisimile sit illum in tanta classis nostræ propinquitate in speculis fore, vt nulla iam spes sit illum improuiso deprehensum iri. Alterum est, si forte classis copijs, ac commeatibus,reliquisq; necessarijs belli apparatibus omnibus iā per otium traiectis, ac munere suo plane impleto, nullā esse caussam putet, cur se minime necessariæ Martis aleæ offerat, ac propterea domum repetat classe nullis extraordinarijs copijs firmata: quæ si incautè, & improuisò in nos ad pugnam præparatos incidat, haud desperandus sit felix aliquis effectus. Hæc duo vt dixi, ad hostem adeundum nos hortari possunt. Cæterum vtrumq; eiusmodi est, vt neq; postremi leuissimè fundata spes vllam certam effectus fiduciā præbeat;neq; in priore vlla satis digna tanto labore,ac tanto discrimine merces cupiditatem nostram magnopere inflammet. Hoste enim certamen detrectante,ad existimationem quidem,ac decus nō- nihil;ad fructum,& ad summam belli nihil profectum fuerit. Neq; enim idcirco Turcam Cypro excedere cogimus, aut a Nicosia abstrahimus. At contra si hostis nos exspectare constituat; quod illum facturum,nemini,cui illius superbia,& fastus notus sit, fore dubium credo;momento temporis,nulloq; negotio triremes desertas iterum armare potest; tanta præsertim, vt in magna classe, administrorum copia:id quod ego pro diuturno vsu naualium rerum possum affirmare: vt ne illud quidem dubitandum est,classem pugnatoribus refertam illum habiturum,copijs à terrestri Bassa ad rem tam necessa-

riam vltrò, ac cupide delatis: quibus ille ad vtramq; rē, & vrbis oppugnationem, & clasſis defenſionem abundat. Cumq; claſſem hoſtilem, Venetis ipſis non infitiantibus, conſtet eſſe centum ſeptuaginta quinq; triremium, ac viginti præterea minutiorum nauigiorum, quæ remis agantur; adhoc centum caramuſſalorum, decem mahonarum, atque octo onerariarum; Venetæ contra naues à copijs flagitioſe ſint imparatæ (libere enim in re, qua omnia noſtra continentur, agendum eſt) in quibus ſingulis, cum claſſem luſtraui, præter remigium, non plus octogenos homines inueni partim pugnatores, partim nauticos; non video qua ratione tam magnæ, ac periculoſæ pugnæ claſſem mihi creditam poſsim offerre; atque adeo in certam perniciem temerè proijcere. quod ſi aliquis porrò ire pergendū cenſeat; conſilio in vtramque partem tuto, vt, aut ſi hoſtis ſe certamini ſubtrahat, nos decus illius fugati adipiſcamur; aut ſi ſtet, neq; certamen detrectet, nos nobis conſulamus, atq, in noſtra nos recipiamus, tamquam vtraq; res noſtri arbitrij ſit; is longe fallitur. nam in fugando hoſte decus tantum quæritur ſine vllo fructu; at fugiendo præter certam ignominiam, cuius periculú nos magis mouere debet, quàm decoris inaniter fundata ſpes; illud damnum fit grauiſsimum, quod maximam claſsis partem amiſſuri ſumus, etiam longe minore numero nauium, quàm noſtra claſsis ſit, nos inſequēte, compluribus, vt in magna claſſe, nauibus claudicantibus. Ego igitur ſic ſtatuo ſapientis conſilij non eſſe, aliter Turcam adire, quàm centenis bellatoribus, vt minimum, in ſingulas Venetas naues impoſitis, præter remigium, ac nautas, & ordinarios nauales ſocios: in qua re expedienda ſumma ope laborandum cēſeo, & obteſtor. Quibus rebus ad effectum perductis, tum vero tantum abeſt, vt ab hoſte adeundo abhorream, vt contra omnes horter, atq; obſecrem, vt, quod bene vertat, itineri nos ſtatim dantes, corpora, & animos ad decus, ad gloriam, ad opulentam prædam acuamus: teq; teſtor Columna, omiſsi certaminis culpam non penes eos fore, qui omnibus rebus claſſem inſtructiſsimam habentes, non parati modo ad pugnam fuerint, verum illam vltro flagitarint; ſed penes eos, qui inopia omniū rerum bene procedentia conſilia morati ſint, ac ſtudia, & ardorem pugnare cupientium eluſerint: illudq; repeto, me menſe vertente exacto, cum magno dolore occaſionis tanti decoris omiſſæ iter retrouerſurum. Contra ea M. Antonius diſſerere; non adeo eſſe infirmam Chriſtianam claſſem, vel cū ijs ipſis, quas habeat tum, copijs, que nullo modo in pręſentia

augeri posſint, vt a manu cum Turca conferenda abhorreat, atq; vt numero, & genere militum Turcas aliquanto ſuperiores libeat fingere; Chriſtianos contra multis rebus præſtare; numero nauium: ad hoc armis, & pluteis tectos pugnaturos eſſe ſuos milites; maioreq́; vi bombardarum, tormentorum, ignium artificio compoſitorum eſſe inſtructos, quibus rebus vires pugnantium mirè adiuuentur: contra Turcas omnibus his rebus longe inaniores, nullis armis, aut pluteis tegentibus, nuda, & patentia corpora ictibus Chriſtianorum habituros. magnam vero felicis euentus ſpem facere Galeatias, quo præſidio Turcæ omnino careant: quæ reliquæ claſsi intermixtæ; atq; opportunis locis diſpoſitæ inſtar munitarum arcium pugnantibus imminentes, creberrimisq́;, ac ſupernis bombardarum maioris formæ ictibus, vel ipſę ſolæ claſſem hoſtilem diſijcere, & profligare valeant: neq; conſilium eſſe in conſpectum Turcarum venire, vt ſi ipſi certamini ſe offerant, Chriſtiani, magna parte claſsis omiſſa, turpem retro repetant fugam; ſed immo contra optare, vt is animus Turcis detur, vt proelio committendo materiam ſibi tantæ ſperatæ gloriæ prębeant. Deinde quid turpius, quid nomini tantorum Principum, a quibus miſsi ſint, deformius, quàm tam exiguam virium ſuarum partem nolle ijs diſcriminibus obijcere, quibus Veneti offerre non dubitent eam claſſem, quæ duplo, & amplius maior ſit, quaq; ipſorum omnis res contineatur, omnesq́; ſpes innixæ ſtent? Poſtremo cum fœderis contra Turcam ſanciendi iam inchoata ſint conſilia; e re Chriſtiana non eſſe, timore tam paruæ, & ambiguæ iacturæ, quam, vt maxime offendatur, Philippus, & Pontifex facturi ſint, Venetos a Pontifice, & à Philippo Rege alienare; atq; ad neceſsitatem amicitiæ Turcicæ appetendæ, ac ſocietatis cum illis iungendæ adigere Chriſtianorum auxilio deſertos. Ac nos, inquit, perinde, quaſi noſtri conſilij, & arbitrij res ſit, ac non Principum, à quibus miſsi ſumus, imperio ſit parendum, ita deliberamus. Inſtant aſsiduè, & vrgent pro imperio Pontifex, & Senatus Venetus, vt rem communi Marti decernendam demus, quod illi diſertis verbis imperant, idem tibi Auria à Philippo mandatum puta; qui, vt vexillum, & conſilia Pontificis ſequaris, imperauit. Non igitur ad decus modo, ſed ad fidem quoque noſtram pertinet; quam ignominiam detrectati certaminis fugiunt, eam nos illis non conflare. Non noſtrę, ſed Principum noſtrorum hæ claſſes ſunt, eas ſi vel in certam perniciem dare illis cordi eſſet, parendum tamen cenſerem; neq; debere nos in alienis re-

bus

bus maiorem ſapientiam, quàm ij ipſi rerum domini aſſumere. Verum non habet id vitij res; cum multa, immo certam nobis, vt dixi, victoriæ ſpem faciant. Noſtram fidem agi dixi, verius Principum ipſorum noſtrorum dixiſſem. Polliciti ſunt Pontifex, & Philippus Venetis, non claſſes ſuas ad inane ſpectaculum mittere, ſed auxilio mittere. Præclarè verò fidem promiſſorum pręſtiterint, ſi pro eo vt illorum claſſes Venetis laborantibus opem ferant, etiam damno, atque impedimento ad rem gerendam fuerint: quippe qui claſſes noſtras totam æſtatem exſpectantes non modo tempus gerendarum rerum, & occaſiones prætermiſerint, ſed florentiſsimam claſſem, quam Turcis opponere potuiſſent, atq; ita illorum curſum retardare, dū cauſſa noſtra terunt tempus, corruperint. Quid? illud paruum eſt, atque indignum, quod in cōſilium adhibeatur? nos, pro eo vt maculam per hos annos tot naualibus cladibus, quas aliam ſuper aliam à Turcis accepimus, Chriſtiano nomini conceptam deleremus; videri huc veniſſe, vt inſigniorem illam faceremus: quippe quòd ſuperiores clades paucorum ducum vitijs aſsignari potuerunt: hic ſi offendimus, quò quidquid maritimarum opum Chriſtianus orbis habet, conuenit, paucorum adhuc ignominia commune dedecus fiet: quibus numero nauium, atq; omni bellico apparatu ſuperioribus ad Turcas proelio attingendos animus non ſuppetierit. Numerò, & multitudine copiarum nos ſuperare Turcæ antea exiſtimabantur; virtute, ac bellicis artibus, & militum robore inferiores: at poſthac de virtute quoq; illis concedamus licebit. ego ne, vt tantum flagitium admittam? ſcilicet tanta maris ſpatia emenſi ſumus, ſi manum cum Turcis conſerere in animo non habemus, vt cladium Venetarum ſpectatores eſſemus; vtq; cum maiore Chriſtiani nominis infamia Cyprus nobis inſpectantibus, & ſedentibus, Venetis adimeretur; atq; huc uſq; proceſsimus ad gratum ſpectaculum oculis fruendum. Mihi ſtat ſententia, illud conſilium ſequi, quod decus, fama, exiſtimatio, religio, officium, fides, voluntas, & imperium Principum mihi imponit: illudq; proelium committere, quod Deum immortalem ſpero perfidia fœdifragi hominis commotum numine ſuo profligaturum. Cui Auria, quid opus, inquit, eſt verbis? Tibi imperium datum eſt: mihi vnæ relictæ ſunt obſequij partes. quodcunq; aggredi decreueris, id Deum volo fortunare: in eo fidelem, ac fortaſſe non omnino ſegnem operam meam experieris: cuius rei vel ea ſit fides, quod dextrum cornu, ac primum agmen mihi depoſco. Neque vero minus

me desiderium, quàm te, aut quemquam mortalium perfidi, & arrogantissimi hostis contundendi tenet: neque, quod dixi, ad stabile, & certum consilium tuum de hoste adeundo mutandum dixi; sed quærenti sententiam meam superbum fuisset reticere: vitiaq;, quæ in classe Veneta animaduerti, mihi indicanda fuerunt, quæ me à præclaro consilio exsequendo deterrent: illudq; meum ad extremum teneo; si te satis paratum, & instructum sentis, (de q[illegible] re illius est iudicium, cuius est imperium) Deo bene iuuante non esse cunctandũ: si contra, (quod quidem mihi videtur) non esse conandum. Igitur Pompeio Columna, atq; Aluaro Bassano Marchione S. Crucis Neapolitanæ classis præfecto assentientibus, cum Ioannes Cardonius Sicularum triremium ductor cum Auriæ sententia staret, profectio decreta est. Interea Nicosiæ post infelicem eruptionis exitum, quæ fuit decimo septimo Cal. Septemb. ea fuit belli gerendi ratio, vt Turcæ, cum facilem assensum sibi ad belloardua Constantiam, & Podocatarum fecissent; eluderent potius, quam committerent pugnam, aut mœnia iusta oppugnatione aggrederentur. Bis enim in die orto, & inclinato in vesperum sole, per binas horas leuibus prælijs obsessos tentabant, non tam expugnandæ vrbis consilio, aut spe, quàm vt obsessos assidue in armis haberent, lassitudineq́;, & tædio ad deditionis necessitatem tandem adigerent: ad quam etiam litteris ad sagittas alligatis in vrbem quotidie immissis, miscendo promissis minas, modo præsides, modo populum adhortabantur. Postremo cum sub signis instructi stãtes aliquos ex obsessis ad colloquium euocassent: ac iureiurando affirmassent Bassæ sese à capienda vrbe ad eum diem abstinuisse, quæ res in ipsorum manu sit, quod tot mortalium capitibus, tantæq́, vrbis excidio parcerent; addiderunt, ni pertinacię finem tandem obsessi faciant, se enimuero militum ardori indulgere, vrbemq́; prædæ, & direptioni dare coactum iri. Cum nihil minis mouissent; tertio Cal. Septemb. quatuor belloardua multos dies ante quassata, summo propugnaculo pectus tegente decusso, eodem tempore aggrediuntur, acerrimaq́; fuit duarum horarum oppugnatio: quam tandem omittere nox coegit, quæq; multa cæde Turcis constitit; cum de obsessis quoq; nonnulli cecidissent. Ea oppugnatio opidanos eius, quod sentire iampridem cœperant, certos planè fecit, sese tantæ dimicationi impares. Nam & ad summam paucitatẽ redacti erant, (cum ij qui arma ferrent, non plus essent quinque millia) vt integri, & recentes in fessorum, & sauciorum locum succede-

re non

re non possent; & ij ipsi diuturno labore confecti præ lassitudine vix arma sustinerent: accedebat, quod non omnes hæ copiæ pugnæ interesse poterant. Nam neq; reliqua belloardua sine stationibus relinquenda erant; neq; interiectus illis murus sine custodibus: quæ custodiæ in tam late patente vrbis ambitu, totq; belloarduorum numero dimidiam ferè defensorum partem absumebāt. Omnis igitur spes erat in aduentu subsidij, & classis, quæ nusquā apparebat; Turcæq; interea assiduis oppugnationibus modo leuioribus, modo acrioribus obsessos vrgere; non tam quod vrbem se expugnaturos crederent, quàm vt labor, qui eosdem in tanta paucitate assiduus vrebat, & lassitudo confectos vinceret: despondissentq; animos haud dubie obsessi, tot angustijs circumuenti, ni spes aduentus classis eos sustinuisset: quam vt alerent præsides, cum præfectis montanæ regionis agunt, vt signum conuentum classis appulsæ extollant. Quod conspectum obsessorum animos à summa rerum desperatione ad bonā spem erexit; tantumq; fuit, ac tam effusum omnium ætatū, & omnis sexus gaudium, vt lætis acclamationibus omnia in vrbe personarent; ac non milites modo, sed pueri quoq;, ac mulieres ex mœnibus procacibus verbis Turcis vltro illuderent, ignauiamque exprobrarent, nomenq; Melitæ sæpe subijcerent, eundem exitum belli, eundemq; ignominiæ plenum discessum ominantes. At præsides, quibus nota res erat, animo angi, omniaq; circumspectare, quomodo tantæ moli, cui impares essent, occurrerēt. Quare, auxilijs à classe, & à Famagustanis desperatis, ad id, quod vnum reliquum erat, descendunt; petuntq; à præfectis montanæ regionis, vt, quoniam ad extrema ventū sit, vrbsq; defensoribus sit vacua, si regni caput, ex quo omnis ipsorum, ac totius insulæ salus suspensa sit, saluum velint, cum decem millibus ex omni numero armatorum, quos habeant, delectis subsidio properent venire: rationemq;, ac tempus ad vrbem tuto accedendi, ac signum edendum illis demonstrant. Verum nuncius cum litteris interceptus est: Turcæq; captam epistolam, quam non vsitatis litteris, sed conuentis notis exaratam interpretari nesciuerant eiusmodi rerum rudes, sagittæ annexam simul cum litteris suis in vrbem mittūt. Scribebat Bassa se misericordia à capienda vrbe adhuc retentum, qua quoniam illos abuti videat, neq; pertinaciæ finem facere, sese nisi deditionem se facturos extemplo spondeant, vrbem diripiēdam, & exscindendam militibus daturum: nihil esse, quod subsidia aliunde exspectent, classe Veneta in Creta insula consistere coacta,

pestilentia grassante, omnibusq; ferè militibus, nauticis socijs, remigibus assumptis, Philippoq; Rege in se, ac suis defendendis occupato; ad hoc copias Nicosiam obsidentes auctas mentitur, atq; ad ducenta millia primo adducta nouum centum millium supplementum additum. Cum nullum responsum redderetur, Bassa re, non verbis agendum statuens, pronunciari iubet, se eo die omnium virium connixu vrbem tentare decreuisse: proinde ad pugnam, atque ad opera virorum fortium edenda corpora, & animos parent: vtq; illos magis acueret, prædam captę vrbis militibus donat; ingentibus insuper præmiorum additis promissis, si cuius virtus, & audacia in ea expugnatione enituisset: atq; vnam, & vicesimam horam constituit, qua omnes copiæ ad castella, & munitiones accedant. Cupide imperata facta sunt à militibus, spe prædæ, & præmiorum accensis. Cum præstituta hora venisset; obsessi copias omnes castris motas ad munitiones tendere cernentes, rati Turcas Christianæ classis, ac subsidij aduentu tractos consilium soluendæ obsidionis cepisse; atq; ideo constituisse vrbem vltima oppugnatione tentare; ac propterea non dubitarent, quin illi summa omnia essent facturi, atq; omnibus viribus connixuri; se ipsi quoq; ad extremam dimicationem parant. At Turcæ omnibus rebus comparatis, & instructis, signo inuadendi à Bassa dato, ingenti clamore sublato quattuor belloardua oppugnationi destinata eodem tempore tanto impetu inuadunt, cum postremi primos vrgerent; vt primo connixu in summam munitionem pectus tegentem euaserint: qui non minoribus animis ab obsessis, quamquã corporibus affectis, excepti, cũ res à sclopis, & missilibus ad hastas, & ad gladios venisset; tandem auersi, ac postremo de munitione deturbati sunt: cum, Bassis in media mole pugnæ versantibus, suosque ad certamen accendentibus, atq; in defessorum, & sauciorum locum recentes, & integros assidue submittentibus, oppugnationem sæpe integrassent. Nox pugnam ingentibus animis accensam tandem diremit; quæ cruenta in primis fuit, cum in singulis belloarduis centeni de obsessis occubuerint; longeq; maior Turcarum numerus ceciderit: luctuosior tamen is dies obsessis fuit. In ipso enim oppugnationis initio Comes Tripolis, cuius virtus tota ea obsidione conspecta in primis fuit, ex vulnere à sagitta in superioribus prælijs in capite accepto decessit. Cum primores extremum discrimen imminens expauescerent; omnibus humanis auxilijs desperatis, in preces, & in diuini numinis pacem exposcendam vertuntur, Episcopoq; Paphi

hortante,

hortante,ac verba præeunte,populoq; approbante, Magistratus Nicosiensium die Deiparæ virginis natali sollemnibus verbis eidem virgini ædem vouit de pecunia à ciuibus corroganda. At Mustaphas, cum extrema experiri decreuisset,iisq́;,quæ illi restabant, copijs de expugnatione desperaret;Piali,& Ali,qui ad salinas in anchoris stabant per litteras, & nuntios demonstrat,se Deum benignitate, & militum labore,ac virtute eò rem perduxisse,vt obsessi se iam defendere non possint:ipsiq; Nicosia,si paullum modo annitantur, sint potituri:prostrata esse mœnia, propugnacula decussa, peramplum iter in vrbem multis e partibus patefactum, obsessos continentibus cladibus magna ex parte absumptos,eosq,,qui reliqui sint, vulneribus, continuatisq́, nocturnis,& diurnis laboribus exsangues, & confectos:vnum esse,quod effectum moretur,paucitatem copiarum, quæ superioribus crebris prælijs,& oppugnationibus,quæ omnes cruentæ fuerint,varioq́; malorum genere perierint. Orat igitur,ac postulat,vt supplementa sibi illico mittant, quæ, vrbe ad primum illorum aduentum expugnata,continuo illis se remissurum promittit: quam rem tuto illos facere posse nullo præsenti metu Christianæ classis; cuius ne nuntius quidem audiatur: aliter se enimuero cum magno summi Imperatoris,ac Turcici nominis dedecore,magnaq́; cum ipsorum militantium ignominia,obsidionem soluere;irritoq́; incepto discedere coactum iri; totq; labores inaniter in ea oppugnatione exsudatos fore;ac tantam pecuniarum,& hominum impensam sine vllo fructu proiectam. Quamquam durũ videbatur Bassis in suspecto Christianæ classis aduentu,qui quando futurus esset,diuinare nemo poterat,classem bellatoribns exinanitam habere, necessitate tamen adacti sunt voluntati Mustaphæ morem gerere.Itaq; ex singulis triremibus centeni armati detracti sunt: quas copias ad vigintimillia numero Alis ipse ad Mustapham adduxit. Quibus ille confirmatus, sexto idus Septembris oppugnationẽ in insequentem diem instruit; imperatq́;, vt omnes,cum dilucescere inceperit, castris vacuis relictis,cum armis in suis quisq; ordinibus præstò sint; ingentiaq́; pręmia,& honorum gradus fortem operam edentibus proponit. Quos motus obsessi ex mœnibus cernentes vario erant animorum habitu. nam vulgus signis,quæ superioribus diebus conspexerant, lætum, classemq́;,& subsidium appulisse credens, motus eos castra mouentium, & obsidionem soluentium esse credere, inter seq; gratulari. quam opinionem ita pleriq́; animo penitus imbiberant, vt nonnulli

tabernacula à Turcis conuelli,& tentoria detendi,ſeſe vidiſſe affirmarent. Cæterum quantum vulgi gaudium eminebat, tantum primores animo angebantur, imbecillitatis ſuæ gnari, cum ad quattuor millia bellatorum redactos ſe ſcirent, in quibus quingenti tantum Itali ſupereſſent,cum duæ tertiæ partes varia peſte perijſſent; hosq; ipſos ſuperſtites haud exigua ex parte morbis correptos; omnes vero laboribus,& vulneribus confectos;ad hoc introrſus retracto muro operarum inopia,imperijq; contemptu numquam ad finem perducto. Quare omni ope, omniq; ſpe deſtituti imminens excidium mœrentes exſpectabant:ſuumq;,ac ciuitatis fatum taciti lamentabantur. At Turcæ nondum orto ſole parati,ac ſub ſignis inſtructi,ingentibus clamoribus ſublatis, canentibus ſignis varij generis, magno impetu quattuor belloardua,Podacatarum,Conſtantiam,Dauilam, Tripolim,eodem tempore aggrediuntur:quibusq; belloarduum Podacatarum oppugnandum obuenit,cum defenſores ſomno ſepultos, omniaq; eo in loco ſoluta,& neglecta offendiſſent,ſine vllo certamine belloarduum conſcendunt,partemq; defenſorum obtruncant:reliqua pars ſtrepitu excitata,fuga ſeſe intra retractum introrſus murum quamuis nondum perfectum recipit; nonnullisq; auxilio ex proximis locis accurrentibus, aliquandiu Turcarum impetum, qui vnà cum illis in retractiorem murum irruperant, ſuſtinet. At Rocaſius ſtrepitu excitatus ex proxima domuncula,in qua cubabat, inermis proſiliens,dum fugientes ſiſtere,& ad pugnam conuertere ſtudet,parum pro ſe cautus ſclopo ictus exanimatus eſt: cuius caſu conſpecto,ij,qui impetum Turcarum ad id tempus ſuſtinuerant,pugna omiſſa, ſeſe in fugam conijciunt. At Dandulus, qui ad portam ſalinarum in proximo cubabat,trepido nuncio accepto,hoſtes Podocataro potitos,domo proſilit,vnaq; cum eo Paphi Epiſcopus;equisq; raptim conſcenſis reliqua belloardua circumeuntes partem præſidiorum ab illis detractam ſubſidio Podocatarum tuentibus mittunt. Cæterum ſerum auxilium fuit, hoſtibus belloarduo,vt dictum eſt, iam potitis:ad quod,ſtrepitu exaudito,Piſanus, & Polanus ſtatim accurrunt, qui dum fugientes ſiſtere,& in pugnam conuertere fruſtra nituntur,Piſanus,& Paphi Epiſcopus,cum ſeſe vrgentibus hoſtibus obieciſſent,fortiter dimicantes cadunt. Polanus turba fugientiũ ablatus ſeſe periculo eripuit. at ad cætera belloardua diuerſa pugnæ fortuna erat,opidanis acriter reſiſtentibus, Turcisque cum magna cæde,ac multo ſanguine ter repulſis. Cæterum Turcæ, qui Podaca-

taro potiti fuerant, defensoribus in fugam coniectis, ad belloardua, vbi accensum erat prælium, accedunt; interioremq́; murum nemine prohibente in potestatem redigũt, cum opidani in exterius prælium omnes animis, & corporibus versi essent; defensoresq; in exteriorem hostem intentos à tergo, & à lateribus aggrediuntur: qui ancipiti prælio impares, pugnam ad id tempus fortiter sustentatam omittere coguntur; ac per interioris muri intermissa spatia, (non enim perfectus, & continuatus erat) magno impetu connixi euadunt, in variasque vrbis partes fuga dissipantur: opidaniq́; pro se quisq; priuatas domos repetunt coniugum, & liberorum caritate attracti, si qua illos pesti eripere possent. At Itali, quibus nullus erat liberorum, & coniugum respectus, multis vrbis locis, vt ad quæq; se recipiendo peruenerant, quæ apta defensioni essent, sæpe constiterunt, pugnãq; cum Turcis prementibus integrarunt; cum nonnulla detrimenta illis quoq; intulissent. Cæterum cum vrbem plenam hostium cernerent; omnesq́; non modo pedestres, sed equestres quoq; copiæ per patefacta loca intrassent, postremique omnium Iannizzeri superuenissent; pugna tandem omissa se in forum recipiunt: quò præfectus quoque cum primoribus, ac cæteris Italis, qui pugnæ superfuerant, conuenerant. At opidani vrbem in potestate hostium, nullamq; reliquam spem cernentes, armis proiectis vxores, ac liberos, quæq; cariores illis erant, secum habentes ad genua irruentium Turcarũ prouoluti illorum misericordiam suppliciter implorãt: quorum lachrymis, miserabiliq́; adspectu nihil immites barbarorum animi inflexi, obuios quosq; nulli ætati aut sexui parcentes trucidant. At præses, ijq́;, qui ex omnibus vrbis partibus in forum se receperant, armaque tenebant, ad omnes aditus fori Turcis irruentibus acriter resistunt: pugnamq́; diutius sustinuissent, ni Bassa Alepi superueniens sex bõbardas eò adduxisset, quibus defensores incessere incipit. Cui pesti, qua multi absumebantur, tandem Christiani se subtrahere coacti in prætorium se recipiunt: obseratisq́; foribus, cum Bassa monachum quendam captiuum ad præsidem misisset, fide data, omnes, qui erãt in ædibus, incolumes fore, si pertinaciæ finem fecissent, ac se in ipsius potestatem tradidissent; præses, ac qui cum eo erant, armis abiectis, monachum, ac cum eo certum hominem mittunt, qui deditionem faciat. Cæterum Turcæ, interea patefactis foribus, non exspectato, dũ monachus legationem renuntiet, in prætorium irruentes omnes, qui in illa erant virilis sexus, cum eisq́; ipsum præsidem obtruncant:

multasq; nobiles matronas, quæ eò vt in tutiorem locum confugerant, capiunt, captamq; vrbem diripiunt: nullumq; inhumanæ crudelitatis, insatiabilis auaritiæ, fœdæ libidinis exemplum in miseros captos prætermissum est; omnibus nefandæ libidinis contumelijs in matronarum, virginum, ingenuorum puerorum corpora editis: neq; vlla alia res cædium, ac sanguinis finem fecit, quàm hostium satietas & lassitudo; cum nullo ætatis delectu ij solum seruarentur, quos rédemptum iri magno sperabant. Ita vrbs magna, & munita nulla annonæ inopia vrgente, nulloq; commeatus, ac bellici apparatus genere deficiente, breui octo, & quadraginta dierum oppugnatione per summum Christiani nominis dedecus capta est: quę seruari omnino, vel saltem obsidionem in longum tempus extrahere potuit, si satis valido militum præsidio firmata fuisset; aut hæc ipsa paucitas ducem habuisset militaris rei gnarum; cuiusq; imperio, & consilio res regerentur, ac bellica ratione administrarentur. Sunt qui Senatum Venetum, cæteroqui cautum, ac prouidum culpa omnino non liberẽt; negentq; Venetos pro cætera ipsorum prudentia, & vigilantia tantam rem gessisse. alij culpam omnem ad fortunam transferunt, quæ Venetorum diligentiam eluserit, ducibus, antequam in prouinciam venirent, ac submissis copijs in itinere varijs casibus sublatis. Nuncio Nicosiæ captæ Famagustam perlato, præsides haud dubij, quin, quod vnum opus belli restabat, omnis moles in Famagustam incubitura esset, omnia, quæ ad tantam in se intentam vim sustinendam pertinerent, prouidere, & expedire instituunt. Quorum fuit primũ, multitudine bello inutili prægrauante vrbem exonerare; quinque mortalium millibus, quæ ex circumiectis pagis in vrbem confluxerant, emissis: qui à Turcis benigne, & comiter excepti, domos suas inuiolati dimissi sunt. At Mustaphas, capta vrbe duorum armatorũ millium præsidio firmata, quibus præfecit Musaferum Bassam, copijs in supplementum euocatis ad classem cum Ali remissis, Nicosia mouet. bombardisq; omnibus, quas habebat, quasq; Nicosiæ inuenerat. (quæ fuerunt ad viginti quinq; numero) conuectis, quartis castris decimo Cal. Octobris Famagustam peruenit, cum prius maritima quoq; classis appulsa esset; leuibusq;, & crebris prælijs in ipso aduentu inter Turcas, & Famagustanos vrbe erumpentes certatum est, dum Turcæ formam, & situm vrbis, quæq; loca opportuna oppugnantibus sunt, explorare contendunt. At Bassæ cum nihil explorati de Christiana classe, ac de consilijs Christianorum haberẽt; eaq;

maximè

maxime cura illos sollicitaret; Caccialebinũ impigrum piratam cũ sex triremibus minoris formæ speculatum mittunt; mandantque, vt Cretam vsq; contendat, omniaq; diligenter perquisita, & explorata referat. Imperata impigre exsequitur Caccialebinus; qui cum Cretã tenuisset, Lembum cœpit cum quinq; nautis: ex his cognoscit classes Christianas in insula Creta coniunctas stare, profectionemq; in Cyprum omni ope parare. Euestigio reuertitur Caccialebinus, captiuosq; coram Bassis statuit, ac quæ cognouerat, renuntiat. Dubij cõsilij res fuit. Nam Pialis à fortuna pugnæ subeunda abhorrebat, quę sapientibus numquam nisi necessaria petenda esset: nullo esse impedimento affirmans Christianam classem rebus gerẽdis, quippe à qua ab aditu Cypri arceri non possint, quam insulam captam teneant: neq; debere eos pænitere rerum eo anno gestarum, ac gloriæ partæ: quam nihil esse, quod temere in nouam, & incertam aleam darent: quę, si quid offensum sit, gloriam tantæ vrbis captæ, tantæq; insulæ in potestatem omnis fere redactæ corrumpat. verisimile esse Venetam classem à præteritis detrimentis, & cladibus refectam, quæ aliter se itineri datura non fuerit: at Hispanam integram, & recẽtem esse; ac florentibus copijs vt ad tantum imminens certamẽ refertam. moueri præterea magno corbitarum numero, ac Galeatijs, quas secum habere dicantur, quæ triremibus adiunctæ infinitum momentum ad victoriam faciant: instar enim arcium esse longis, & humilioribus nauibus imminentium. Cæterum cessit auctoritati Mustaphæ & Alis, affirmantium, hæc quidem inter minutulos Regulos valere omnia vtilitate metientes; at magno ipsorum Imperatori omnia ad dignitatem referenda, cuius ingentem fieri iacturam, si Christianæ classi vltro ipsos petenti cedant; certamenq; oblatum deuitent. Captiuis igitur, ac cætera turba bello inutili, omnibusq; impedimentis classe exonerata, triremes valido bellatorum numero firmat, omnibusq; necessarijs rebus ad prælium instruit, onerarijsq; ad Famagustam relictis, Limissum vsq; procedit; ibiq; Christianæ classis aduentum exspectare constituit, haud dubie prælium commissurus. Interea Christiana classis omnibus rebus tandem comparatis, & instructis, decimoquinto Cal. Octobris ex insula Creta soluens iter in Cyprum intenderat: ac, quamquam secundis ventis vno, perpetuoque tenore vterentur, sensim tamen triremes procedere cogebantur onerarias, & naues longas exspectantes: quæ quamuis valido, ac numquam intermittente flatu, ac tumidis semper velis impellebantur, nõ

tamen

tamen cursum triremium remis, velisq; contendentium ęquare poterant, vt cursui moderari, vt diximus, cogerentur triremes; ac modo velis omnino deiectis, modo minoribus velis dũtaxat in prora sublatis iter facere. In eo itinere simultates, & offensiones inter Auriã, & Columnam, ac Venetos, ex studio vtriusque contentionis iam inde ante profectionem ortæ, nouis in horas suborientibus caussis, mire auctæ sunt: quarum inter cæteras vna illa fuit, quod, cum solus Columna, Venetis Pontificiæ maiestati concedentibus, insigne nocturni luminis in puppi prætoria gereret; Auria alterum in sua sustulit. Quam rem indignantibus Venetis, ac frementibus nullo modo ferendam; precibus primo, ac cum illis non proficeret, pro imperio egit cum Auria Columna, vt insigne illud tolleret: dicto audiens non fuit Auria; non contumacia, sed necessitate, ac metu subitarum procellarum sese id facere dictitans, illudq; in Venetos, & Columnam nonnihil contumeliosum addidit; desiderare sese in vtrisq; viris cæteroqui fortibus, ac strenuis, maiorem rerum nauticarũ scientiam. Altera offensionum caussa grauissima illa fuit, ac nullo modo mihi prætereunda: nam cũ classis Castello Rubeo appropinquasset, quod insula Cypro ducentis circiter millibus passuum distat, ventus, qui ad eum diem secundissimus vno, perpetuoq; tenore flauerat, variare cœpit multisq; mutationibus factis classem totum eum diem iactauit: qui cum tandem sub vesperũ ad id signum, quod est inter Subsolanum, & Eurũ constitisset, aduersusq; classi flaret; Columna, & Veneti sinum Calamattam populari sermone appellatum, quem sub manum habuerunt, subierunt. At Auria rerum maritimarum, ac naturæ tempestatum longo vsu peritus, cum naturam sinus considerasset, neq; ibi tutam stationem esse intelligeret, consilium improbauit; satiusq; esse duxit, aduersę tempestatis impetum, si qua ea nocte forte classem inuasisset, in alto, & libero mari, quod multiplices declinandi facultates daret, excipere, quàm portu ventis multis ex partibus obnoxio inclusum vrgenti tempestati cum periculo classis littori illidendæ, ac perfringendæ frustra reluctari. Quam rem cum Columnæ per codicillos demonstrasset: perculit ea res vehementer Venetos, atq; (vt irritati semel animi omnia ad suspicionem interpretando detorquent) occasionem ipsos deserendi aduersam tempestatem vltro quærere Auriam palam ferre; qua coactus iter retro vertisse videri vellit, sibiq; ab illo illudi clamare: neque vllo modo posthac illi fidendum dictitare. Fuere etiam qui eam suspitionem ad Re-

gem

gem ipſum extenderent, neq; eius iniuſſu Auriam talia commiſſurũ dicerent: ſed tam turpi ſuſpicione Regem non ſumma modo illius dignitas, ac conteſtata pietas, ſed res ipſa aperte liberat: cum Auria ad operam, & conſilia ſua Regi probanda hoc facto, & eiuſmodi multis, quæ poſtea ſcribemus, vſus ſit. Suo enim conſilio, & prouidẽtia cladem à Venetis, & Pontificijs inſcitia maritimarum rerum acceptam claſſem Regiam ſubterfugiſſe non immerito gloriatus eſt. Qua oratione vtiq; aduerſus Regẽ ipſum vti nõ potuiſſet, ſi ea ipſe Regis mãdato feciſſet. In eo portu cum eſſent Veneti, eadem nocte triremes exploratum miſſæ redeunt, Nicoſiamq; ad quintum Idus Septembris à Turcis captam renunciant. lugubris nuntius ancipitẽ deliberationem Venetis ipſis inter ſe præbuit. Sebaſtianus enim Venerius quæſtor in Cyprum deſtinatus, Franciſcus Diedus galeatiarum præfectus, Marcus Quirinus ſinus Hadriatici præfectus, Sanctus Tronus triremium inuiti remigij præfectus, qui ius ſententiæ in conſilio dicendæ, non autem decernendi habebãt, porro iter pergendum cenſebant: neq, videre ſe aiebant, cur Nicoſia capta conſilia tantopere probata deberent mutari. Nam ſi Venetis omnis victoriæ, atq; adeo ſalutis ſpes in nauali euentu vertitur, cum terreſtribus copijs tanto interuallo ſint Turcis inferiores; eundem exitum, quem ante, poſt captam Nicoſiam ſperandum. Claſſe enim Turcica deleta, non modo curſum inchoatæ victoriæ Turcis inhiberi, ſed certã perniciem illis conflari: nam maritimis commercijs ademptis, ac via commeatibus clauſa, neceſſario Turcas in inſula obſeſſos tandem fame conſumptum iri. Quæ res ipſis ſedẽtibus, ſine vllo certamine, aut diſcrimine certam victoriam in manus ſit datura. Eam in primis cauſſam ipſos in eum vſq; locum prouexiſſe, quod claſſem à defenſoribus vacuam, quos bellum terreſtre à nauibus abſtraxerit, ſe offenſuros ſperarint; eam ſpem à Nicoſia capta non modo non minui, ſed etiam augeri. Multo enim ęgrius, ac difficilius milites à præmijs laborum petendis, quàm ab ipſis laboribus exſudandis diuelli; nullãq; rem eſſe, quæ illos imperatoribus minus dicto audiẽtes faciat, quàm prædæ dulcedinem; cuius auiditas nullo imperio cohibeatur; quæ eos quoq;, qui in claſſe remanſerint, ſit ad ſe attractura; nedum illi, qui prædam attrectant, ab ea poſſint diuelli, & in claſſem compelli: hoc inter ſtultos, & ſapientes non in poſtremis intereſſe, quòd ſtultis ſecunda quoq; fortuna prauo vſu, & inſcitia corrumpitur, ac vana euadit: at ſapientes, & gnari etiam aduerſas res, & detrimenta ad vti-

litatem,& fructum consilio flectunt. Horum oratio quamquam non absona vero videri poterat, non tamen à præfecto, & Palauicino, ac legatis in alteram partem propensis æquis auribus audita est: qui responderunt, in spem irritam se iter persecuturos. Turcas enim tantæ victoriæ lætitiam non corrupturos classem in dubium Martis euentum temere dando: qui etiam si ad consilium pugnandi descendant, numquam id illos, nisi certa, & explorata victoriæ spe, facturos: neq; inanem defensoribus classem offensuros se, sed tribus tanto amplius copijs, quàm ipsi sint, ijsq; recẽti victoria ferocibus firmatam. nam vndecim iam dies à capta Nicosia præterijsse, præter eos, qui in itinere, quod restat, ponendi sint: quod spatium ad mille Nicosias exinaniendas satis fuerit. Quare milites præda ditatos, ac bello terrestri defunctos, nulla re ipsos morante, ad classem, & ad secundam prædã sua sponte, vel sine ducum iussu alacres aduolaturos. Vires igitur aliò vertendas, ac si videatur, Euboeam tentandam. Quam insulã non satis præsidio firmatam, cum florem bellatorum ab ea classem abstraxisse verisimile sit, facilem potitu sperandam. Acriter, sed frustra restiterunt Venerius, Duodus, Quirinus, Tronus sententiæ retinentes, ac contraria refellentes; vociferantesq; ingens dedecus admitti, ac magnum flagitium fieri: neq; præfecto liberum de ea re consilium à Senatu permissum testantes, qui omnino pugnandum decreuerit, contra eius iussum illum facere, quem etiã, atq; etiã monent, videret, quemadmodum Venetijs se tanto crimini, atq; inuidiæ eximeret. Quibus monitis spretis, præfectus, & cæteri ad prætoriam Pontificiam accedunt: quò omnes proceres, atque Auria, qui se cum reliqua classe coniunxerat, ipse quoq; conuenerat. Ibi cum prefectus Nicosiam captam demõstrasset, fatumq; Venetorum aliquantum lamentatus esset: quæsiuit ab illo Columna, quid igitur facere constituissent Veneti. Se enim, ac Philippicos ipsorum caussa eatenus processisse, staturos eo, quod illi decreuissent: neq; in se vllam morã, aut retractationem illorum consilijs fore: cui præfectus, quoniam nulla iam subsit caussa vlterius ire pergendi, aliam se consiliorum rationẽ de consilij sententia inire decreuisse ait; ac retro iter repetere, Euboeamq, aut, si qua alia loca opportuniora visa fuerint, tentare. Hic Auria ordine rogatus sententiam, nullam rem mutatam videre se ait, quæ mutet consilia, neq; Nicosiam captã quidquã momẽti ad prælium facere: quæ classem neq; augeat, aut firmet, neq; imminuat, atque imbecillam faciat. Se igitur in pristina manere sententia, si Veneti

ne si sentiant se ad tantum discrimen satis copijs & animo firmatos, præclarum consiliorum cursum non interrumpendum; si non satis instructi sint, id quod sibi videatur, abstinendũ: hoc censuisse se semper, & perpetuo censurum: cõsilium vero Euboeæ petendæ se magnopere improbare: nam magna cæde, neq; exigua temporis iactura staturam eius vrbis oppugnationem: deinde, vt felix euentus sit, magnam militum partem partim absumpturam expugnationẽ, partim præsidium necessario relinquendum abstracturã: proinde periculum ingens in reditu fore clasi Christianæ flore, ac robore defensorum inaniori factæ ab hostili classe florente, atq; omnibus rebus abundante, si in ipsam incidant; quod vitatu perdifficile sit. Postremo quod consilium tandem esse, eam vrbem tentare, quæ expugnata à Christianis retineri non posit? Retractam enim eam penitus esse in Regna Turcica, quo factũ iri, vt simulatq; ipsi discesserint, à Turca circumsessa, omnibusq; subsidiorum submittendorum vijs interclusis, tandem in manus Turcarum recidat. Igitur rectius eandem operam, eosdemq; labores in aliquam ex Dalmatiæ, & Illyrici vrbibus impensum iri: quæ capta, proximaq; Philippicis, & Venetis prouincijs subsidijs ex propinquo securis retineri posit: Neq; porrò ire pergendum, quod censebat Zanes, neq; Euboeam tentandam Auriæ assentiens; nihilq; præterea eo anno conandum multis de causis censuit Columna; sed eandem, quà venerant, viam retro repetendam. Quæ sententia cum vicisset, die insequenti, qui fuit vndecimo Calendas Octobris, magnis conatibus, tantisq; apparatibus nulla re gesta soluunt. Ac postero die, qui fuit decimo Calendas cum insulæ Carpatho appropinquassent; quæ ab insula Creta septuaginta millia passuum distat interuallo, mare agitari cœptum est crebris, ac validis procellis, quæ classem iactarunt, ac disiecerunt, vt vela demittenda fuerint: Auriaq; ab reliquis abscissus, cum sua quisq; consilia, ac suã fortunam sequeretur, sibiq priuatim consulere quisq; cogeretur, remis peruicit, vt proxime à portu, quem vocant Tristani, terram teneret: qui postero die portum subijt, in quo vsq, ad octauum Calendas substitit: quo tempore cum tempestatis desæuientis signa apparerẽt, portum egreditur, Cretam petiturus, eodem quoq, classes Pontificiam, & Venetam iter intendisse ratus: verum valido aduerso vento in portum iterum compulsus est: quem eodem die classes Pontificia, & Veneta ipsæ quoq; intrarunt: quæ varie iactatæ, ac laceratæ, vna etiam triremi Veneta vi sæuientium fluctuum aperta, & vndis hau-

sta,alterum insulæ latus tenuerant. His caussæ suspicionum,& offensionum inter Venetos,& Auriam auctæ sunt. Nam Auria,se,quoniã nullus iam vsus ipsius,ac classis Regiæ Venetis esset,quod bene verteret,discessurum dixit;neq; prægrauante multitudine illis oneri futurum. Veneti summa ope hominem retinere : quem enim diuinare posse subitos casus? aut quem ipsos securos facere,ne Pialis successu tantæ rei elatus classe militibus ex superuacuo firmata, atq; ipsis, si deserantur soli,numero quoq; nauium longarum superior, consiliũ ipsos insequendi capiat? atq; integro,ac frequenti, longaq; quiete refecto remigio connixus illos adeptus inuadat? Illius solum nomen ad Pialis conatus compescendos valiturum. Cæterum nihil ea stabilem,ac certam sententiam Auriæ mutarunt:qui respondit,ridiculum esse; aduentum Pialis timere, quem ipsi tanto interuallo antecesserint; si modo tempus in portubus inutiliter non terãt. Eodem enim vento illum,quo Venetos nauigare necesse esse;neq; eo anni tempore vllum esse remorum vsum. Non se igitur vani periculi metu classem Regiam tãtis discriminibus obiecturum:nullum mare subitis,ac sæuis procellis Carpathio magis obnoxium : id inter omnes peritos rerum nauticarum constare:neq; portus esse in illis littoribus tantæ classis capaces,quò sit ipsis in subitis tempestatibus tutum, ac paratum perfugium. E re igitur non minus Venetorum,quàm ipsius esse,classes separari; vt commodior sit nauigatio, atq; in aduersis tempestatibus exploratior effugij spes. Veneti excusationem non accipere, ac fidem promissorum vrgere : Palauicinus insuper præter exactum Octobrem,cuius adhuc aliquot dies superessent, illud quoque tempus Auriæ manendum cum Venetis contendere ; quod, ducta ratione,si ad insulam Cyprum tum essent,in reditu vsq; ad eum locũ ponendum esset. contra Auria sententiam retinere, ac societatem se illis suam pollicitum dicere necessariam ad gerendas res, quas tum moliebantur:nunc Venetos ipsos fidem suam liberasse, qui nihil eo anno iam aggredi decreuerint. Quod si consilia mutare in animo habeant,ac nouam aliquam rem tentare,tum vero se illos ope, & societate sua non deserturum:in eam rem se fidem suam iterum obstringere;confidereq́; se,nullius operam acriorem,aut impigriorem illos sensuros: minime vero ad vllam rem ipsis vtilem Regis classem;atq; adeo ipsorum nauigationi incommodam,contra Regis Philippi rebus in multas partes magno fortasse adiumento futuram velle retinere : hoc vero videri hominum esse haudquaquam parem voluntatem

tatem Regi suo reddentium. Illud etiam addidit; si Veneti in sua se euestigio recipere in animum inducere possent; sese enimuero ad metum illis à classe Turcica adimendum postremo agmine ipsorum classem à longe insecuturum. Cum res ad dissidium spectaret, Columna hanc optimam viam ratus controuersiæ dirimendæ, Auria seducto, si tecum, inquit, Auria pro imperio egero, vt maneas, eris ne dicto audiens? Multa in eam sententiam dicta sunt ab Auria, quamobrem, cum nulla vel pugnæ, vel alterius rei ingrediendæ causa subesset, libera sibi essent consilia. multa contra à Columna respōsa: isq; exitus sermonis fuit, vt animis iam pridem inter se parum æquis noua hac insuper contentione exacerbatis, cum nihil inter ipsos conuenisset, discesserint: Columnaq;, & Veneti eodem die portum egressi iter in Cretam capiunt. At Auria cœli habitu notato cum imminētem tempestatem horreret, simul vt promissa faceret, eodem portu se tenuit. Parum processerant Veneti; cum valido Septemtrione coorto conflictari cœpti sunt, quo quatuor dies retenti sunt, duabus Pontificijs triremibus laceratis. Tandem, cum ventus desæuisset, iter continuarunt: cumq; tandem Setiam tenuissent, incommodeque tanta classis in vno eodemq; portu staret; præfectus illam bipartitus alteram partem portum Sudæ petere iubet, cum altera ipse Candiā contendit; portumq; ingressus est, nonnullis triremibus extra relictis, quas, simulq; eas, quæ Sudam petebant acer Septemtrio iterum inuasit; qui, complures ex vtroq; agmine perfractas in terram eiecit. In eundem portum Auria, quamuis post Venetorum discessum Carpatho profectus, cum rectum cursum tenuisset, aliquanto ante peruenerat, qui cum tempestas quieuisset, mensisq; Octobris iam aliquot dies exijssent, cōmeatu à Columna, & Venetis nihil retractantibus impetrato, discesit. At præfectus subsidium, quod Famagustam mitteretur omni diligentia comparare, & expedire institit: quæ res cum propter multa impedimenta, tum propter ducum ipsorum discordiā lente administrata est: cumq; vis morbi, quæ numquam plane cessauerat, multos absumeret, hyemsq; appropinquās vrgeret; præfectus parte classis ad necessaria belli Cypriaci in Creta relicta, cum reliqua classe Corcyrā iter dirigit, præsidibus Cretæ præparatum subsidium Famagustam mittere iussis; cuius importandi negotium, Marco Quirino, & Ludouico Martinengo datum est. Moretusque Calaber præsidio Cretæ cum duobus armatorum millibus remansit.

Inde classis soluens Corcyram petit, quo in portu morbi ex commercio vulgati, cum in Pontificiam quoq; classem incubuissent, easdem in ea, quas in Venetis nauibus, hominum strages edebant; vt M. Antonius inopia copiarum, quæ quotidie absumebantur, numerum nauium ad quinq; ex vndecim redigere coactus sit; sex alueis, quos à Venetis commodato acceperat, illis redditis; qui cum omnia muneris sui officia Venetis cumulate persoluisset; ab illis discessit, ingẽtes gratias ipsi, & Pontifici agentibus ob egregiam nauatam operã, ac fidem, & constantiam ad extremum præstitam. Cæterum breue illud iter in Italiam ita infestum fuit, vt nemo in multorum annorum longissimis itineribus pluribus asperitatibus conflictatus, aut atrocioribus casibus iactatus fuerit; nullumq́; fuerit genus pestis à cœlo, à ventis, à tẽpestatibus, ab vndis, ab igne, ab hominibus, cui prope nõ fuerit. Nam principio cũ ad littora vrbis Catari prope Acroceraunios montes in anchoris staret, abominati loci genium veteri fama celebratum re expertus est. Prætoria enim, in qua ipse erat, fulmine icta ignem concepit: quæ, incendio magno impetu per proxima quæq; grassante, tota vestigio temporis conflagrauit; cum M. Antonius signo è circumstantium manu erepto, sese, ac signum saltu appetenti ægre eripuisset: quo eodem die turris templi Vaticani fulmine, & ipsa deiecta est: quæ res perculsis suspicione vulgi mentibus in locum magni ominis accepta est. Columna illis in locis octo dies tempestatibus retentus est: inde satis tranquillo mari, cœloque nullum mutationis signum dante, profectum subita, atq; atrox tempestas adorta est: ventusq́; in horas magis sæuiens littora, ac portum veteris Epidauri petere coegit, quem tamen tenere non potuit valido aduerso flante Euro repulsus. Quare auræ obsequi coactus ad litus prope nouam Epidaurum, quæ nunc Ragusia appellatur, tria passuum millia delatus est: sed tantus fuit sæuientis venti impetus, vt nauem in terram eiecerit, carinamq́; fabuloso vado infixerit. Omnes igitur subito in sinum desilierunt; ibique quod reliquum fuit noctis cum magno prope accolentium Turcarũ metu pernoctarunt. Quare luce orta, M. Antonius triremi eiecta incensa; ne predæ Turcis relinqueretur, bombardisq́; onerariæ, quæ forte illi præsto fuit, impositis; ipse cum paucis ijs, quos secum habuit, Ragusiam se recipit, comiter, & benigne à ciuibus acceptus. Commodum discesserat M. Antonius, cum ingens Turcarum equitum ala eò venit: vt paruo momento, paruaq́; declinatione ex Barbarorum manibus elapsus sit;

eadem

eadem fortuna illum toto eo itinere maximis discriminibus objicien te,& eripiente:qui,cum tempestas desæuisset, cũ tribus triremibus, quæ ex tota classe omnino superfuerunt,in Italiam traiecit,ac pedestri itinere Romam se contulit.At Pialis,cum Christiana clasşis nusquam appareret,tempusq́; anni multum iam procesşisset, eam iam non venturam conijciens,inutiliterq́; se in Cypro morari intelligẽs; cũm præsertim exercitus magna ex parte consumptus supplendus esset;duodecim triremibus in præsidium insulæ relictis,quibus Amates Rais præfectus est,Cypro soluit:qui cum Salinas appulisset;constantibusq; nuncijs cognouisset Christianam classem,cum ad insulam peruenisset, captæ Nicosiæ nuntio accepto consilium mutasse, iterq́; retro extemplo repetisse nullis necessarijs rebus ad tantum prelium satis instructam;iter ipse ad Christianos intendit;si forte ipse,cum se viribus superiorem existimaret, illos ad necessariam pugnam attrahere posset. Verum sine effectu conatus fuit,classe Christiana non inuenta:quare iter Constantinopolim intendit. At Mustaphas,qui in oppugnatione Famagustæ remanserat, oppugnationem in nouum tempus differt.Nam hyems appetens minus idonea rebus gerendis erat; omnisq́; sine maritima classe irritus futurus labor:ad hoc milites, qui superfuerant,vulneribus confecti,ac laboribus debilitati quiete reficiendi erant. castra igitur procul ab vrbe tria pasşuum millia retrahit.Qua re conspecta,Famagustani nulla mora facta ex vrbe prosilientes castella excitata demoliuntur:quos in vrbem reuertentes Turcæ magno numero inuadunt. Acriter vtrimq; per quinq, horarum spatium pugnatum est,longe maiore Turcarum detrimento: de quibus plus trecenti cecidisse dicuntur, longe plures vulnerati,ac viginti capti;cum de Christianis non plus decem ceciderint;quod detrimentum à Turcis in prælio acceptum alio damno cumulatum est.Ingens enim myoparo, in quo multa pretiosa vestis erat,multiq; primæ nobilitatis captiui, quæ omnia ex præda Nicosiæ redacta Mustaphas dono Imperatori mittebat;incendio siue fortuito,siue oblato à nobili matrona (vtrumq; enim traditur) quæ se à tædio,& ludibrijs seruitutis, vel horribili genere mortis redimere non expauit, miserabili spectaculo conflagrauit. At Famagustani acrem,& vehementem oppugnationem primo tempore exspectantes, seseq; tantæ incubituræ moli sustinendæ non esse intelligentes, Venetias subsidium postulatum mittere constituunt. Verum, cum magni discriminis iter esset,classe Turcica portus fauces insidente;

Ragaz-

Ragazzonus Venetus ciuis,vrbisq; Episcopus caput suum cõmuni saluti deuouere non dubitauit. Quare triremi,quæ vna Famagustæ erat,conscensa,silentio noctis è portu elapsus est; omnibusq́; itineris discriminibus superatis,Venetias incolumis peruenit: cum in itinere præsides Cretæ statum Famagustæ , quantoq́; in periculo ea vrbs esset,docuisset. Hæ fuerunt huius anni res gestæ;qui annus Venetis terra,mariq́; infelicissimus,ac luctuosus fuit. Nam terra Nicosiam,simulq́; totam Cyprum amiserunt; sola Famagusta retenta, sed ea in exigua spe,quippe à Turcis circumsessa, subsidijq́; via difficili,& impedita:& mari maiores clades à vi morbi , & ab aduersis tempestatibus acceperunt,quàm ab hoste ipso accepissent iusto prælio infelici euentu congressi. pro re enim comperta , & explorata à multis affirmatur,non minus quadraginta mortalium millia consumpta;cum tota classis sæpe nouis copijs,veteribus extinctis, reparãda fuerit;compluresq́; naues ter toto remigio , ac maxima parte naualium sociorum supplendæ;vt classis,quæ numero nauium, frequentia,& robore virorum florentissima, omnibusque necessarijs rebus instructissima ex portu exierat; numero longe imminuta , quassata, lacerata,omnibus rebus exinanita in portum redierit.Quibus rebus Venetijs cognitis,Senatorum animi cum tantis cladibus,cum lenta à triremibus regijs nauata opera labare cœperunt,veluti lugubri initio bellum tractu durum,exitu infelix portendente. Qua re factum est, vt, qui bellum aduersus Turcas alacres ad vnum decreuissent, mutata ratione,ac priore illo ardore magna ex parte restincto,retractanter ad fœdus sanciendum perducti sint;compluribus ex Principibus Senatus acriter, vt inferius scribemus,resistentibus ; cum nullus fructus sperãdus videretur ex ea societate,quæ inter animos mutuo suspectos iungebatur;Philippoq́;,& proceribus parum explorata esset Venetorum constantia,contra Veneti non sincera fide Hispanos secum agere dubitarent.

FINIS LIBRI PRIMI.

DE

DE SACRO FOEDERE IN SELIMVM LIBER SECVNDVS.

AT insequentis anni varia sors fuit; secundæq;, & aduersæ res gaudium, & luctum Venetis miscuerunt. Famagustam enim, totamq; Cypri possesionem, ad hoc complures vrbes Epiri, & Dalmatiæ amissas, omnemq; ferè maritimam ditionem incendijs, ruinis, vrbium excidijs, cædibus, populationibus deformatam, & exinanitam gloria clarissimæ naualis victoriæ compensauit. Anni igitur initio ij, quibus in Creta negotium datum fuerat subsidij Famagustã submittendi, nulla mora interposita, octingentos ætate florẽtes, ac virium robore insignes ex omnibus copijs, quas habebant, deligunt: ad hoc magnam bellicorum apparatuum, atq; omnis generis commeatuum vim comparant; omniaq; in tres onerarias imponunt, sedecim triremibus in præsidium datis frequẽti remigio, omniq; necessariarum rerum copia firmatis. Quod subsidium ipsemet Hieronymus Quirinus summus præses Cretæ ducendum sumpsit; cum verius fuisset, Sebastianum Venerium legatũ in Cyprum destinatum id munus obire, ni sonticus morbus in Creta illum retinuisset. Clasis secunda nauigatione vsa octo dierum itinere in Cyprum incolumis peruenit; subsidiumq; Famagustam introducit, Turcica classe, quæ in sinu Constantiæ in anchoris stabat numero minor, sese Venetæ opponere, atq; impari certamini offerre non satis tutum rata; quam Veneti, subsidio exposito, petunt, bombardisq; incessere instituunt: cum terrę appropinquare non possent, ac vires ex propinquo conferre, continentibus multarum horarum ictibus tres naues demergunt: reliquæ nouem, cum se tenebræ intendissent, imminenti, ac certæ pesti fuga sese eripiunt. Quirinus subsidio Famagustam feliciter introducto, triremibus Turcicis in obsidionem relictis profligatis, duabusq; Turcarum onerarijs, quæ cõmeatus submissos ad exercitũ vehebant, captis, & incensis, aliquotq; castellis, & munimentis à Turcis circum Famagustam excitatis deiectis; animis Famagustanorum spe firmioris præsidij Venetijs submittendi confirmatis; in Cretam reuertitur. Interea Veneti Zanem

ſummum rerum maritimarum præfectum ſpreti imperij reum fecerant; quòd itinere retrouerſo à claſſe Turcica prælio petenda abſtinuiſſet, quæ res ſumma mandatorum fuerat; comprehenſumq́; , & imperio ſe abdicare coactum, atq; in cuſtodiam traditum cauſſam ex carcere dicere coegerãt; quæ dum cognoſcitur, peropportuna mors hominem iudicio ſubtraxit : ante cuius obitum Veneti Sebaſtiano Venerio, quem in Cyprum legatum deſtinatũ in Creta ſontica cauſſa ſubſtitiſſe diximus, ſummum imperium detulerunt. Erat quidem Venerius vir fortis, ac ſtrenuus, neq; tanto muneri impar, rebus in hoc ipſo bello geſtis, vrbibusq́; expugnatis clarus; tum autem manus cum Turca conſerendę in primis cupidus, quæ tum Venetijs ſumma votorum erat. Cæterum nonnihil offendebat iracundia pene præceps, ac percitus animus, &(quod magno malo ſemper rebus gerendis fuit) ad ſubita conſilia rapidus. Temperandum igitur viſum eſt præferuidum ingenium viri alicuius prudentia, & grauitate, qui lenibus moribus, & ad magnatum animos tractandos aptus, ferociæ moderator nimis ſe efferentem virtutem regeret. Additus eſt igitur illi tum primum inuſitato antea exemplo collega, cuius auctoritas ordinariis legatis longe emineret, Auguſtinus Barbaricus magni animi, ac conſilij vir: quod ſapiens cõſilium vſus comprobauit: complura enim vulnera cauſæ impoſita à Barbarico ſanata ſunt. Creati ſunt ordinarij legati, quos prouiditores vocant, is ipſe Hieronymus Quirinus recenti gloria ſubſidij Famaguſtam inducti conſpectus; ac Zacarias Salomon. Igitur Venerius nuncio creationis ſuæ accepto, continuo triremi conſcenſa, ſeſe Corcyram confert, ibiq; à Barbarico claſſem, quam Zanes ſuperioris anni præfectus illi tradiderat, accipit, ac, quæ ad bellũ opportuna ſunt, expedire inſiſtit. Per idem tempus Venetijs duæ ingentes onerariæ omni genere commeatuum, & bellicorum apparatuum, tum autem delectis bellatoribus refertæ ſubſidio Famaguſtæ comparatæ Nicolao Donato ducendæ datæ ſunt: quę cum in Cretam appulſæ eſſent; audiſſentq́; Turcicas claſſes iam Conſtantinopoli egreſſas omnia circa maria late tenere; neq; eſſe in Cyprum tutum iter; ſubſtitit in portubus Cretæ, conatusq́; ille ſine fructu fuit, cum non dubitetur, quin, ſi ſubſidium illud introductum fuiſſet, ea vrbs à Venetis retineri potuerit. Neq; culpa omnino liberatur Donatus, quod nimis ſupino errore lapſus interiora inſulæ tenuerit; qui ſi exterius iter cepiſſet, Turcicæ claſsis metu liber incolumis Famaguſtam peruenire potuerit. Quæ

res

res illi crimini,& vitio data eſt:eaq́; de cauſa Venetijs in illum capite anquiſitum. Qui tamẽ cum ex carcere cauſſam dixiſſet, dimiſſus tandem eſt, ſiue gratia, ſiue quod crimen purgarit, culpa in alios translata; qui fere potentiorum in humiliores mos eſt prauo vſu, & iudicantium adulatione gratię Principum ſeruientẽ. At Selimus, cũ Venetos quamacerrimo bello vrgere decreuiſſet; multis illos locis adoriendo illorum vires tamquam ad omnes conatus non ſuffecturas multifariam diſtrahere conſtituit. Quare Ahamati Baſſæ Epirũ, & Dalmatiam vexandam attribuit; Halimq́; præfectum rerum naualium in Cyprum cum ſupplementis, & commeatibus mittit. Omnes imperata impigre exſequuntur. Ahamates enim ſeptuaginta armatorum millibus ex finitimis regnis, & prouincijs breui contractis, ad Vlcinium maritimam vrbem oræ Epiroticæ cõſedit; illudque arcta obſidione circumſeſſum tormentis diſpoſitis multis ex partibus verberare inſtituit. At Halis cum quadraginta triremibus Conſtantinopoli egreſſus Chium perrexit: quò paullo poſt Mahumetes Euboeæ præſes appulit, parem nauium longarum numerum, quas ex præſidijs inſularum Aegæi, iuſſu Imperatotis contraxerat, ſecum ducens; cum quibus menſe Aprili profectus Cyprum contendit; ſub cuius menſis finem Pertaus Baſſa viſir cum reliqua claſſe Conſtantinopoli ſoluit; cum Pialis morbo ſiue vero, ſiue ſimulato nauigare impediretur. Summum mandatum Imperatoris fuit, ne ſeſe alijs negotijs magnopere implicaret; ſed in quærenda Chriſtiana claſſe, ſiue illa Venetorum dumtaxat, ſiue fœderatorum eſſet, omnem diligentiam poneret; adeptamq́; ad pugnam attrahere omni ope contenderet. Illud autem ad inſignem memoriam huius belli notatum eſt; ex Baſsis viſiribus, qui omnino ſex ſunt, tres eodem tempore huic bello adminiſtrando præfuiſſe, Muſtapham oppugnationi Famaguſtæ; Ahamatẽ rebus Epiroticis, & Dalmaticis vexandis; Pertaum ad res conſilio, & auctoritate regendas claſſem conſcendere iuſſum. Igitur Halis, cũ in Cyprum perueniſſet, quæq́; ad copias reficiendas neceſſaria ſubuexerat, in terram expoſuiſſet, & aliquandiu cum Muſtapha fuiſſet; dimidio Maio exacto ſoluens, ad ſeſe cum Pertao, & reliqua claſſe coniungendum profectus eſt, tribus, & viginti triremibus ſub Rapamate præfecto in inſulæ præſidium relictis, ac magno onerariarum varij generis numero. Relictis nauibus, Muſtaphas vſus eſt ijs copijs, quas partim Regia in ſupplementũ ſubmittebat; partim prædæ ſpes, quæ ex vrbe regni emporio opima ſperabatur, ad voluntariam mi-

litiam magno numero attrahebat; commeatibusq́;, ac bellicis apparatibus ex continenti transuehendis. Quæ omnia intentissima cura, & magna celeritate administrabat metu Christianę classis, cuius aduentus intercludere iter traijcientibus posset. Dum Turcæ bellum nauiter gerunt, Christianaq́; res terrestribus, ac naualibus cladibus vbiq; concutitur; Romæ interea societatis ineundæ consilia ingentibus certaminibus agitabantur, remq́; sua natura breui transigi solitam in vndecimum mensem extraxerunt contentiones alijs, ex alijs suborientibus caussis excitatæ, vt maioris prope molis, diuturniorisque certaminis apud Christianos sit societatem belli gerendi inire, quàm bellum ipsum gerere. Quæ consilia iam inde à dimidio superiore anno inchoata vsq; ad hunc locum, quo perducta ad effectum sunt, scribere distuli; vt ex illis vnum corpus continuatum contexerem; neq; mihi ad varias res sæpe digredi coacto series crebro interrumpenda esset; resq́; legentibus in vnam rem intentis, nullisq́; diuerticulis animum auocantibus, facilior esset perceptu. Cæterũ singula minute persequi non necesse habui: infinita enim res, ac nullius fructus fuisset. Summam tantum maiorum rerum, ac controuersarũ perstringam. Nam, cum Philippus Antonio Perenotto, & Francisco Patieco Cardinalibus, ac Ioanni Zunicæ legato suo apud Pontificẽ; Senatus quoq; Venetus Michaeli Soriano legato item suo amplissima mandata (vt diximus) misissent de societate ineunda, Pontifex illis ad se conuocatis, cum graui, & flebili oratione miserabilem Christianarum rerum statum deplorasset; Christianorumq́; socordiam, & negligentiam aspera oratione perstrinxisset; quam imminens, & ante oculos positus interitus non excitaret; nec animaduerterent cæcæ mentes, Turcas immanem cupiditatem ad omnia Christianorum iampridem intendisse, quam tot alia ex alijs Christiana regna capta satiare non possent; nec prius expletum iri immensam illam voraginem, quàm omnia absorbuisset: Addidissetq́; eas res cum animum suum perpetuo sollicitum, & anxium habere, nullamq́; sibi nocturnę, aut diurnæ quietis partem largiri; Tum vero, nuntio accepto Cypri insulæ à Turcis inuasæ, vehementer ingenuisse: Eam enim esse insulam, cuius amissio cum per se magna sit, ac magni facienda, tum vero Christianis mentibus præ cæteris debeat esse lugubris; quod Græcię, & Constantinopolis via ad sacrum bellum; sacramq́; regionem recuperandam iam diu obsæpta, hic, qui vnus reliquus erat aditus, ipse quoq; intercludatur: hortatumq́; se proinde per litteras cõtinuo,

tinuo,& nuncios Philippum Regem, & Venetos dixiſſet, quorum præſentius ſit periculum, quod illorum regna propiora, & magis obiecta Turcæ ſint, vt ſeſe nefarijs conatibus opponere ne cunctarẽtur; gratiasq́; ſeſe immortales Deo immortali agere addidiſſet, quod optimorum Principum religio, & virtus nullum ipſius admonitionibus, & precibus locum reliquerit; idem ſe ſtudium in reliquis Chriſtianis Principibus, quorum omnium res agatur, inuenturum confidere; quos non dubitet, quin, ſimulatq́; ſocietatem initam cognouerint, ac rem ſerio agi intellexerint, cõſilia, & arma aduerſus communem hoſtem ſint coniuncturi, ac pro ſe quiſq; partem laborum, ac diſcriminum capeſsituri: ſe quidem in illis excitandis, nullum ſeduli parentis officium prætermiſſurum: quin etiam addidit, ſi ita res poſcat, claſſem ipſum conſcendere in animo habere, ſuoq́; ipſummet corpore in media pugna, & diſcriminum mole verſari. Hæc omnia cum grauiter expoſuiſſet; orationem ita concluſit, vt diceret, cum cæteri partes ſuas cumulatè implerint, vnum ad ſanctum negotium perficiendum deeſſe, ipſorum legatorũ ſtudium, & officium. Quos grauibus verbis hortatus eſt, illorumq́; fidem obteſtatus, vt ad Principũ ſuorum pietatem, & virtutem in pio conſilio ad effectum perducendo, fide, & diligentia ſua ſeſe conforment; inaniaq́; contentionũ ſtudia, quæ rem diſtinere poſsint, omittant; omnibusq́; curis, & cogitationibus ſuis in rem expediendam incumbant magnam ex ea re, & à Deo immortali inituri gratiam, & apud homines laudem inuenturi. Secundum eam orationem, conditiones fœderis ſcriptas edidit, quas vtriq; parti aptas pro ſtudio communis parentis, quantum ipſe, ac ſapientes viri, de quorum conſilio illas compoſuerit, prouidere potuerint, compoſuiſſe dixit, longe melius, quæ è Principum ſuorum re ſint, illos intelligere; proinde ſingula capita verſarent animis, atque inter ſe, ac cum ſex Cardinalibus, quibus negotium ſocietatis tranſigendæ dederit, conferrent; ſermonibusq́;, & diſputationibus agitarent. Ij fuerunt Ioannes Moronus Princeps Senatus vir inſigni prudentiæ fama, ac plurimo rerum vſu, multisq́; in Rempublicam meritis, ac compluribus legationibus de maximis rebus ſemper cum laude obitis clarus, ad hoc caſtis, & integris moribus, perpetuoq́; vitæ curſu iã inde à prima adoleſcentia continentiſsime actę conſpectus

* Collegæ additi ſunt; Michael Bonellus cognomento Alexandrinus, ſororis Pontificis nepos, Carolus Craſſus, in cuius mox demortui locum Ioannes Paulus ab Eccleſia ſuffectus eſt, Ioannes Aldo-

 brandinus,

brandinus, omnes ingenio, & consilio præstantes viri. Colloquia igitur instituta sunt; cum Cardinales, & legati Principum quotidie in conclaue Alexandrini in Vaticanum conuenirent: facileq;, & omnium consensu ad exemplum superioris fœderis Paulo Tertio Pontifice Maximo initi, nullis annis definiri, sed perpetuum esse placuit. Nam neq; tam incertos euentus certo tempore posse circumscribi; & omnem temporis definitionem, siue lōgam, siue breuem, damnosam fore: longam mali ominis, ac populis prægrauem diuturna tributa abominantibus, ad hoc Christianorum Turcæ subiunctorum, ac defectionem spectātium spem infringere, atq; animos debilitare: breuem hosti spiritus addere, ac Christianorum Principum studia consopire, temporis angustijs spem fructus præcidentibus. Facile itē conuenit, quibus ac quantis copijs administraretur Respublica: ducentæ enim naues longæ, quæ omnes triremes essent, omnibus rebus instructæ sufficere visæ sunt, atq; onerariæ centum, peditū quinquaginta millia, equitum quattuor millia quingenti. Hæc omnia vt facilia transactu fuerunt, ita disputatio de summo imperij loco diu tenuit. Nam cum singuli socij suæ quisq; classis, ac copiarum suarū summum præfectum creassent; Pontifex M. Antonium Columnam Pontifici multipliciter gratum, & commendatum; Rex Ioannē Austrium fratrem recentis Granatensis belli confecti gloria fulgentem; Venetus Senatus Hieronymum Zanem, pari suffragij iure, ita vt duorum sententia valeret. Iis vnus aliquis erat preficiendus, qui cōmuniter decreta pro imperio exsequeretur, cuiq; omnes, ipsiq; summi præfecti dicto audientes essent. Nominabantur complures, atque omnes fere Italiæ principes. Quos tamen omnes cum generis nobilitate, & vetustate, tum autem opibus, & finium amplitudine, lateq; patente populorum dominatu Emanuel Philibertus Dux Sabaudię facile anteibat: quem præterea bellicarum rerum vsu, & scientia commendatum Pontifex nominauit. omnibus acceptus erat Sabaudius. Cæterum periculose Sabaudius à veteri ditione sua recenter recepta, eaq; hominibus nouarum sectarum æmulis circumfusa, ac rebus (vt in nouo regno) nondum stabilitis abfuturus erat: Gallia pręterea finitima prouincia religionis caussa excitatis bellis ciuilibus ardente, atq; Italiæ quieti imminente. Quare contendentibus Philippi procuratoribus, negantibusq; Ioannem Austrium sine summa ipsius, ac Regis fratris iniuria prætermitti, datum est hoc & Regis gratiæ, & Regij generis altitudini omnem comparationem longe antecedenti.

cedenti. Itaq; Austrius creatus est. Cæterum longe magis controuersus fuit secundus locus legati in Austrij absentis locum creandi. eam facultatem Philippi procuratores ipsimet Austrio pro illius iure asserere. Perculit vehementer eius rei mentio animum Pontificis, & Venetorum, id agere credentium Philippicos, vt quod recta, & aperta via non possent, id per has ambages assequerentur: vt vel Ioannes Andreas Auria; quem maxime, vt sibi iniquum, quiq; tot signa animi ab ipsorum caussa, & amicitia abhorrentis dedisset, abominabantur Veneti; vel Hispanus aliquis in summo imperio poneretur. Abfuturum enim crebro à classe Austrium. Cum Philippici acriter in colloquijs pugnarent; in primisq; Ioannes Zunica orator Philippi, insignemq; contumeliam tanto Principi, ac Regis fratri fieri contéderent, si potestas illi eriperetur suum locum, suumq; munus, cui libuisset, mandandi; consultus Senatus Venetus; ne ipsemet cursum consiliorum retardaret, simul ne Philippum tam alieno tempore sibi irritaret; voluntati Regis se cessurum simulauit, totamq; rē ad Pontificem reiecit, quem sciret sui iuris retinentissimum; hancq; vnam existimauit expeditam viam procuratores, & obnoxios Philippo sine offensione excludendi. At Pontifex, illi vero, inquit, quod ad se attinet, viderint. Equidem citius mortem oppetiero, quàm vt quidquam de sancti huius solij iure, ac de Pontificia dignitate imminuā; acresq; ac vehementes litteras continuo ad Philippum dat: quibus demonstrat, ius summi imperij mandandi ipsius Pontificis esse; qui dignitatis primas, summumq; in Christianis locum, non modo omnium populorum, & Principum cōcessu; sed ab ipso immortali Deo mandatum habeat. Quare æquum fuisse, vt qui Pontificiæ classis præfectus esset, idem quoq; summum imperandi locum in classe fœderatorum obtineret. Se tamen Augusto nomini Austrio, ac tanti imperatoris filio, tantiq; Regis fratri eum honorem habuisse: quem si à classe, & à rebus gerendis abesse contingat; tum vero nō passurum se, vt legatus aliquis ab illo nominetur, aut res per legatum administrentur; sed alium se summum ducem in absentis locum suffecturū, quem iam nunc nominare in animo habeat: hanc sibi omnino stare sententiam, inanemq; omnem operam sumi asseueranter affirmat, si quis ab ea sententia se deducere studeat. Quæ res si minus illi probetur, tum vero instituta de societate consilia plane rumpantur licere. Hic apparuit aliam sæpe esse procuratorum, aliam ipsorum Principum consiliorum viā; dum procuratores operam suam nimis pro-

bare principibus student, atq; dignitatem principum suorum quibuscumq; in rebus nimium consectando, illis ipsis principibus studio præcurrere volunt videri. Nam pius Rex, sese, vt in cæteris rebus semper fuerit, sic in hac quoq; in sacrosancta potestate esse sine cunctatione respondit; tresq; e uestigio nominauit, quos aptos tanto muneri se dixit iudicare, ex quibus, qui Pontifici magis cordi esset, eum ipse, cuius fatebatur eas partes esse, vel legatum, vel summum ducem, vel quid magis liberet, crearet, Ludouicum Rechesentium, Ioannem Andream Auriam, M. Antonium Columnam. Enimuero Pontifex Columnam illico nominauit; Regisq; obsequium ita gratum habuit, vt veluti remunerãs meritum, terrestre quoq;, atq; vniuersum imperium, quod primo inter duos partiendum sermo fuerat, ad eundem Austrium detulerit, eodem Columna in eum quoque locum Austrio absente suffecto. His rebus transactis, secuta sunt alia capita, quæ ingentia certamina præbuerunt. Nam Philippi procuratores fœdus, & societatem aduersus Christiani nominis hostes ineundum defendebant. Qua re haud obscure declarabant, ipsorum consilia Africam spectare: acerrime resistere Venetus; ac negare, eam cogitationem horum temporum esse. Quod enim periculum, autquam molestiam ab imbellibus, & ignauis Afris Christiano Orbi impendere? qui vsqueadeo omni facultate bellum alijs faciendi careãt, vt contra ipsi omnium iniurijs obnoxij sint, prædæq; cunctis adeũtibus expositi. Omnes igitur vires societatis, omnemq; vim belli in Cyprum, & in regna Turcæ Orientis, eoq;, vbi sedem belli Turcæ fecerint, conferendam; idq; in fœdere diserte cauendum: ea de caussa legatos, & nuntios à Pontifice circummissos, omnesq; ad arma contra Turcam capienda inuitatos; ea de caussa, sese huc congregatos, ac consilia de societate coniungenda instituta. Aequa illos defendere cẽsuit Moronus. Sophum enim Christianæ religionis expertem esse; aduersus quem, tantum abesse, vt quidquam à Christianis moueatur, vt immo agendum cum eo sit, vt in societatem Turcę perpetui hostis sui ab altera parte bello persequendi descendat: quæ res desperanda non sit. At certe aduersus eos Mahumetanos societatem sanciendam contendere Philippici, qui in fide Turcæ sint, eiusque partes sequantur: Tripolimq;, Tunetum, & Algerium nominarunt. Tum vero Venetus societatem Venetis non auxilio, sed damno, atque adeo excidio fore dictitare, si pro eo, vt ad sua è faucibus Turcarum eripienda, ac regnum Cypri retinendum opibus societatis fulciantur,

ciantur, contra ipſorum quantæcumq; tandem ſint opes ad aliena petenda auocentur: ac nudatæ defenſoribus prouinciæ; & ditiones ipſorum orientis omnes Turcis ſine certamine occupandæ relinquãtur: Deinde quid attinere præpoſtere agi? Turca enim contuſo ea opida per ſe caſura, illo ſtante, ac vigente, fruſtra tentari. Retinere ſententiam Philippici, conſtanterq́, aſſeuerare, niſi oppugnatio earũ vrbium fœdere includatur, nequidquã de fœdere agi, ad quod aliter Rex nunquã ſit deſcenſurus: idq; cũ æquũ videri, tum neceſſarium quoq; illi eſſe. Neq; enim aliter Hiſpanis ſatisfieri poſſe, neq; quieturã Hiſpaniã, aut tacitũ laturã, vt, cũ ipſa opibus ſuis maxima ex parte copias tueatur, tanta vis pecuniarũ, & hominũ, nullo cũ ſuo emolumento ab ipſa erogetur in exterorũ vſus; ipſius cõtra cõmoda negligãtur, ac de rebus orientis ab ipſa procul remotis, quasq́; ad ſe nihil pertinere putet, agatur; cũ interea tria illa vlcera viſceribus hærẽtia, quibus aſsidue ipſa exedatur, prætermittãtur. Cũ nulla ſeſe ea de re ab Senatu habere mãdata diceret Venetus, illa vero ex propinquo ſibi mittantur curaret, reſpondere Philippici: ſimulq; alia vel grauior controuerſiæ cauſa illata eſt; ſocietatem enim iniri non inferendi, ſed arcendi belli verius eſſe, dicebant Philippici. hic enimuero Venetus vociferari; eo poſtulato id agi, vt cæteri ſocij nullum onus ſentiant. Sufficere enim Philippo ad tuendas res ſuas, quas habeat claſſes; ipſi paullatim ingentibus, & aſsiduis hominum, pecuniarum, claſsium faciendis impenſis exinaniantur. Multa autem imbelle conſilium incommoda habere: Nam principio videri de virtute, ac viribus Turcæ concedi, quem ſolum ipſi coniuncti attingere non audeant. Quæ res animos ſuorum ſit imminutura, ac debilitatura: contra hoſtium mire auctura; deinde fore, vt ſine vlla ſpe lucri ipſi quotidie alijs, atq; alijs damnis carpantur; atq; ad extremum ſua omnia abſumantur. Ad hoc ſpem Chriſtianorum deſeri, quæ nunc exſpectatione erecta ſtet: qui intolerando iugo preſsi, ſi ingentibus animis, ac cum fiducia virium à fœderatis bellũ geri viderint, haud dubie magnis motibus in Turcas ſint inſurrecturi. Quare ſocietatem magnis momentis tantorum auxiliorum priuari. Audendum igitur, ac fortiter agendum, arrogantiamq́ue Turcarum contundendam, quam Chriſtianorum patientia, ne dicat ſocordia, tam diu aluerit; armaq́ue illis vltro inferenda; vt intelligant Turcæ non ſemper de alienis quærendis, ſed de ſuis quoque tuendis ſibi eſſe aliquando dimicandum. Cum creſcerent certamina, omnesq́; acriter pro ſententia pugna-

 rent,

rent, neq; vlla ſpes breuis, aut facilis exitus oſtenderetur; Pontifex animo angi, ac vereri, ne aliæ ex alijs quotidie ſuborientes controuerſiæ tempus gerendarum rerum, vt ſuperiore anno, eximerent: cũ præſertim res interueniſſet, quæ Pontificem haud mediocriter commouit. Suſpecta eſſe Senatui Veneto iampridem cœperat Soriani nõ quidem fides, ſed nimia iungendi fœderis voluntas, multis indicijs deprehenſa: qua veriti, ne ſeſe auferri ſineret ad fœdus ſanciendum, aliqua ex præſcriptis conditionibus prætermiſſa, quæ rem tantopere expetitam diſtineret; collegam illi addiderunt Ioannem Superantium, qui nimis properantem regeret. His malis vnum eſſe remediũ Philippi imperium Pontifex ratus, Pompeium Columnam virum præter bellicas artes, quibus apprime inſtructus fuit, ad res quoque ciuiles, atq; animos Principum tractandos in primis aptum ad illum mittit; ac mandat, vt ſtatum rerum illum doceat; ac verbis ſuis demonſtret, ipſi quidem Pontifici illius pietatem, & virtutẽ, præſtãsq; in tam iuſta, & pia cauſſa ſtudium, quod nullis ſtimulis egeat, perſpectum, ac minime dubium eſſe: Cæterum bonam iſtam mentem, niſi pares procuratorum ſenſus comitentur, inutilem plane fore. proinde illis imperare ne grauetur, ne, controuerſias alias ex alijs quotidie ſerendo, ſpem conceptam ſuam diutius fruſtrentur; ſed inanibus diſputationibus, & captioſis præciſis, inchoata conſilia ad effectum perduci patiantur. Quod niſi ipſe fecerit, ac niſi illi ſedulo pareant; tum vero inſtituta colloquia dirimantur licere. Ad hoc, poſtulet, vt Cęſarem fratrem ad ſocietatem pij belli ſecum, ac cum cęteris iungendam inuitet, & hortetur. quam rem ſi Philippus paullummodo annitatur, pro illius ſumma auctoritate impetraturum eſſe. Pompeius cum magnis itineribus in Regiam veniſſet, mandata Pontificis exponit. Reſpondet Philippus, quantum, ac quàm incenſum ſuum ſit in pietatis, & religionis cauſſa ſtudium, cum præteritæ vitæ perpetuũ curſum, tum vero poſtremum hoc bellum Flandricum declarare; quo ſubiunctos ſuos religionis in primis cauſſa ab ipſo diſsidẽtes perſequatur. Quod bellum magni, & ancipitis euentus omnia regna ſua immanibus, & continentibus impendijs exhauriat; quibus parcere potuerit, ac cum ſubiunctis ſuis in gratia, & charitate eſſe: illosq; bene obedientes, ac prouinciam pacatam, & tranquillam pacem agentem habere; ſi paullum modo illis de Eccleſiæ diſciplina remittere voluiſſet, atq; aliquid in religionis cultu indulgere. Sed optare, vt diuinũ numen vitam ipſam, atq; omnia ſibi prius adimat, quàm optimum

hunc

hunc,& stabilem sensum à maioribus suis traditum,quem vsque ad extremum spiritum vel omnibus regnis suis profundendis retenturus sit.Id bellum sese excusare potuisse à noua se societate alligando: omnesq́; sibi æquis animis fuisse daturos, si tanto bello implicitus noua,ac tanta sese mole onerare noluisset.Cęterum religionis studiū omnibus respectibus præponderasse:hocq́, se pietatis suæ cumulatū munus,& diuino numini,& Pontificis gratiæ,ac voluntati, quā hac in re in illo tantam videat,persoluturum: Cuius Pontificis adhortationes diuinorum monitorum sanctitatem apud se obtineant. Quod ne verbis tantummodo facere videatur, sese iam præter triremium classem,quæ præsto sit, magnam onerariarum, ac corbitarum vim multis ex locis corrogasse,præterea decem Germanorum millia,atque octo Hispanorum,totidemq́; Italorum in vsum huius belli scribi iussisse:Ioannemq́; fratrem quamprimum in Italiam missurum; imperaturumq́;,vt copijs acceptis,ac classibus sociorum cōiunctis, in bello acriter,atq; impigre gerendo nihil de summa contentione remittat. Quod procuratores sui,rem inutilibus controuersijs extrahere dicantur;id illos præter voluntatem suam facere: litteras se igitur acres,& vehementes ad illos daturum;enixeq́; imperaturum,vt à superuacuis abstineant; Pontificisq́; voluntati,atq; imperijs obsequantur.Sed inuitum se nonnulla subiecturum: neq; enim libenter se de alienis factis detrahere,aut alieno crimine lætari;sed rem ita cogere. Vereri se vehementer,ne tot labores,ac tanta sollicitudo inutiliter à sancto,ac Pio Pontifice capiatur. Nō enim se credere Venetos sincere,ac cum fide de societate agere.In hanc se opinionem adducere cum Venetorum ingenium, illorumq́; perpetuum institutū ab armis tractandis,& bellis gerendis abhorrens;tum quod cognitū sibi,compertumq́; sit,illos instituta colloquia de pace numquam dimisse:eaq́; de causa nuncios inter ipsos, & Turcam continenter commeare. Putare igitur se,illos hac societatis quærendæ simulatione abuti ad Turcam metu hoc iniecto ad æquiores pacis conditiones adducendum. Cæterum quacunq; tandem mente illi vtantur, quam optet à Deo immortali illis, & omnibus optimam dari, aut quodcunq; tandem sit illorum consilium;se partes suas cumulate impleturum,enixurumq́;,vt neq; Christianus populus in se pij Regis, ac digni Catholici nomine à parentibus tradito, neq; ipse Pontifex obsequentis filij animum vmquam desideret. Nam quod ad Cæsarē fratrem attinet,posse se de egregia illius voluntate prolixius, quam

 despe

de ſpe effectus polliceri. Non enim illum in pia cauſſa, ac ſacro bello amplectendo cuiuſquam ſtudio, aut ardori ceſſurum fuiſſe; ſed exiguas illius eſſe opes, ac nimis diſpar cum tanto, ac tam formidoloſo Principe certamen; quem non debeat ſibi temere irritare, ac ſeſe in in tam præcipitem caſum dare: ſeſe tamẽ in Pontificis gratiam omnia facturum; fratremq́; hortaturum: Cæterum tale conſilium illi conſulenti non modo ſe, ſed ne Pontificem quidem ĩpſum datúrum. Cum hoc reſpõſo dimiſſo Columna, copiarum ſuarũ ducibus, iisq́;, quibus negotium datum eſt, enixe mandat, vt iuſſas copias cogere maturent; quæ, ſi fœdus conueniat, præſto ſint: ſi conſilia effectum non habeant, non tamen inutiliter ſcriptas fore in vſum belli Africani, quod facere, vel ad Tunetum, vel ad Algerium in animo habeat. ad hoc ingentem vim commeatuum, ac bellicorum apparatuum Genuæ, Neopoli, in Sicilia comparari iubet. Quæ omnia intentiſsima cura adminiſtrata ſunt. Quin etiam numerus triremium Neapolitani regni præſidiariarum ad triginta auctus, cum non plus quattuordecim prius eſſent. Columna reuerſo, ac legatione renuntiata, litterisq́; Regis procuratoribus redditis; cætera tranſacta ſunt in eas cõditiones, quas in fœdere ſcribendo explicabimus. Cæterum cum in priore fœdere cum Carolo icto, ita partita onera fuiſſent, vt dimidiũ ſumptus faceret Carolus, alterius dimidij duas tertias partes Veneti; vnam Pontifex ſuſciperent; vt ex tota ſumma tres partes Carolo, duæ Venetis, vna Pontifici obuenerit: Ad eandem formulam cum ſumptus diſtribuendus videretur, negauit Pontifex Pontificium ſolium multis modis exhauſtum eſſe tanto oneri ferendo. Sextæ igitur vnciæ ſibi aſsignatæ non plus ſe quam tertiam partem collaturũ dixit, reliquum Philippus, & Veneti pro portione ſupplerent. Non magnopere repugnare Philippi procuratores; Venetus acriter reclamare, Senatumq́; quidquam plus conuento additurum negare. Illũ non plus quartam partem conferre animo deſtinaſſe: verum precibus, & nimia contentione victum ad tertiam fuiſſe perductum, qui non in minori difficultate nummaria, quàm Pontifex, ſit: Conſiliũq́; defenſioni miſcendo addidit; multum detrahi de dignitate, & exiſtimatione Pontificis tanta imbecillitate indicanda, tantoq; interuallo ſeſe reliquis inferiorem declarando. Porrò ridiculum eſſe, Pontifici Romano deeſſe pecuniam; qui omnium Principum facillimam, & expeditiſsimam viam habeat illius conficiendæ. Vetus enim, ac peruulgatum eſſe, nullum opulentius vectigal eſſe toto orbe terrarum

rum Pontificis calamo; cuius simplex ductus quamuis ingentem pecuniæ vim pariat. Ad ea Moronus, cum de ea re Venetus cum illo seorsum ageret, respondere, superiorum temporum vitijs post illud fœdus duas grauissimas plagas Romanæ Ecclesiæ iniectas: nam & duas nobilissimas, atq; opulentas vrbes Galliæ cispadanæ Placentiã, & Parmam ademptas, & reliquam profanam ditionem annuo vectigali quadringentorum aureorum nummum millium imminutam: diuersam esse huic Pontifici à multis ex superioribus Pontificibus morum viam. Illos enim temporibus coactos multa fecisse, à quibus ipse abhorreat; qui non humanis cõsilijs, sed diuinæ legis præscripto regendas res putet, neq; vlla necessitate, aut caussa quamuis iusta, & piamentis conscientiam lædendam: quiq; eo sit ingenio, vt putet diuino numini effectum consiliorum quamuis sanctorum cordi non esse, qui ea impedimenta obijciat, quæ integra mentis conscientia remoueri non possint: ac proinde desistat potius, quàm in impedimentis remouendis mentis conscientiam lædat. Neq; vero Pontificẽ parum, aut minus, quàm cæteros fœderatos; quin etiam haud scire, an plus dicat conferre censendum esse, qui sacerdotum, & sacrorum decumas, & tributa, quæ ipse tamquam sua possit percipere, quæq; non minus iuris, & arbitrij sui sint, quàm profana bona Regum, fœderatis in sumptum classium concesserit: vt, si quis rem vere æstimare velit, illi non tam de suo, quàm de Pontificijs bonis classes, & exercitus alturi sint. Hic Venetus, si de suo, inquit, nõ de nostro partem suam nos suppleturos putat Pontifex, in quo nõ magnopere pugnabo, onus igitur hoc supplendi inter fœderatos pro modo liberalitatis Pontificiæ distribuendum est: vt qui plus ex ea percipit, plus quoq; conferat. At ne Philippici quidem ipsi negauerint, amplius decuplum ex opulentissimis Hispaniæ sacerdotijs, ac cætera Pontificis beneficentia, quàm nos ex tenuibus ditionis nostræ sacris locis, Philippum percepturum. Cum res aliquamdiu disputationibus, & altercationibus iactata esset, Venetiq; tandem cessissent, tenuit rem cum summa æquitate, & veritate coniunctam facile Pontifex, Venetiq; duas quintas partes, Philippus tres supplementi susceperunt, assentientibus fœderatis, longe maiora esse Pontificiæ maiestatis, quàm opum momenta, eiusq; societatem quæri non tam ad vires augẽdas, quam ad fidem societatis arctioribus vinculis adstringẽdam: Quippe quæ illis verecundiam inijciat, illosq; in officio contineat, ac dissidentia studia regat; caussas dissensionum, si quæ forte, vt fit,

ſubinde oriantur, pro cumnuni parente, ac pro iure ſacroſanctæ poteſtatis componat. Cuius rei abſolutum arbitrium illi à fœderatis mandatum eſt, qui eius iudicio ſtare promiſerunt. Omnibus igitur tranſactis, cum Pontifex, ac legati fœderatorum nonis Martijs, qui dies ſacer Thomæ Aquinati, ac feſtus eſt, in ædem, quæ vulgo Mineruæ vocatur, conueniſſent ad fœdus, & ſocietatem ſanciendam, quæ ſacris ſolemnibus peractis ad populum pronunciaretur, qui in peramplam ædem frequens conuenerat ad lætitiam tantæ rei auribus hauriendam, lætisq; omnibus, ac fauſtis acclamationibus accipiendam; ecce Granuelanus ſcriptum edidit, quod non modo effectum conſiliorum retardauit, ſed cauſſas contentionum, & certaminum renouauit, & quo prope factum eſt, vt tot exhauſti labores in re tanti moliminis ad effectum perducenda omnes irriti, atque inanes euaderent. Scripti autem editi hæc fuit ſententia. Quoniam hoc anno quæ inter fœderatos conuenerũt, comparari nullo modo omnia poſſunt; & tamen aduerſus Turcam communem hoſtẽ ſumma omnia facienda, & tentanda ſunt; legati, & procuratores celſiſsimi Regis Philippi denuntiant, Regem ſuum non plus ſeptuaginta triremes hoc anno paratas habiturum; Eas omnibus rebus ornatas, & inſtructas quamprimum, atq; vt longiſsimum ante exitum appetentis Maij daturum; cupereq́ue Regem, vt fœderati nihil de ſumma contentione remittant, in quanto maximo triremium numero poſſunt, comparando, & inſtruendo; Venetiq́;, qui alueorum, & omnis naualis inſtrumenti ampliſsima naualia referta habent, vſq; ad eum numerum enitantur, vt triremes fœderatorum omnino ſint ducentæ quinquaginta. Regem enim omnem hominum, remorum, bellicorũ apparatuum, armamentorum, commeatuum faciendam impenſam pro portione conuenta ſeſe ſubiturum, ac Venetis refecturum ſpondere: quem etiam facultatem facere remigij, quãtum neceſſe fuerit, ex regnis, ac prouincijs ſuis corrogandi cum eo, vt Rex inſtruere ipſe quoq; naues ſuas poſsit. Res ſubita, ac præter omnem exſpectationem omnes ſtupore defixit. legati quidem Veneti primo obtorpuerunt; mox collectis animis reſponderunt, nulla ſe habere mãdata nouas conditiones, præter illas, quæ trãſactæ ſint, auribus admittendi. Senatum igitur per litteras ſeſe docturos, eiusq́, iuſſum exſpectaturos. At Pontifex gemens, & mœrens tantorum conſiliorum apparatus irritos euadere; fruſtraque à ſe in re ad exitum perducenda tantos labores exſudatos, in Vaticanum reuertitur. Quæ res Venetijs

tijs cognita nouos animorum habitus fecit. nam, & studia multorũ ad eum diem ardentia relanguescere cœperunt, & quorum animi tot procuratorum Philippi, vt dictitabant, iniquitatibus offensi labare pridem cœperant, tum vero plane infracti sunt. Cæterum ea factio, quæ à fœdere perpetuo abhorruerat, ac paci studuerat; in qua erat Dux ipse Aloisius Mocenicus, ac pleriq; ex Senatoribus, qui ætate, & sapientia antecellebant, verum aduersus tantum animorum ardorem aperte tendere ausi non fuerant; occasionem enimuero arripiendam rati labantes animos & inclinatos, quò vellent, impellendi, palã vociferari, ac testari, quousq; tandem sese Hispanis ludificandos præbituri essent? non iam illos per occultas ambages, sed aperte auxilia sua negare. Ex promisso nauium numero ad paullo plus dimidium se redactos. Quibus igitur copijs sese Turcæ omnibus regni viribus in ipsos incumbenti restituros? Annum iam sese varijs ludificationibus extractos; ecce alterum annum, atq; adeo eum, in quo maxime bello ipsorum res vrantur, nouo hoc commento eximi, ac sese in tertium annum produci. Tum scilicet auxilia societatis ipsis præsto futura, cum à Turcis omnibus ditionibus, & prouincijs exuti fuerint. Exuendos enim se plane à viribus, & auxilijs sociorum destitutos. Vt darẽt, Philippum bona mente vti, ac de societate sincere agere; quid tandem referre, quis Regis sit sensus; si procuratores, quibus omnia gerenda, & regenda permittit ipse procul degens, atq; omnium militarium munerum expers, iniquos experiantur? Quid tamẽ ab eiusmodi animis sperandum? cui notum non esse Hispanos hianti cupiditate imperio Italiæ imminere? quam viam cum illis vni Veneti obsepiant, id agere Hispanos, vt quos aperte euertere non possint, eos inani spe societatis ostendenda bello Turcico conficiendos, & absumendos inuoluant. nullum igitur ipsis reliquum esse, quàm pacis consilium: eam per ęqua, per iniqua cum Turca conciliandam: hanc vnam esse salutis arcem. Peropportune per idem tempus Mahumetes, qui sese Venetorum studiosum semper præ se tulerat, cum de rebus per bellum vltro citroque captis commutandis cum legato Veneto Constantinopoli degente ageret, mentionem pacificationis iniecerat; operamq́;, & studium suum in eam rem pollicitus fuerat: ac sperare se dixerat, si illam supplices à summo Imperatore petere in animum induxissent Veneti, eam æquis, ac tolerabilibus conditionibus facile impetraturos. Quare legatus scribam suum ea de causa Venetias miserat; cum quo vnus ex interpretibus Turcicis venerat.

Nullam

Nullam igitur rationem esse dictitare, qui paci studebant, egregiam occasionem prætermittere. Tenueruntq;, vt certus homo ea de caussa Constantinopolim mitteretur. Idoneus visus est Iacobus Ragazzonus: vir impiger, atq; ingenio, & consilio promptus; tum autem rerum Constantinopolitanarum, ac Regiæ Ottomanicæ magnum vsum habens; cui per speciem agendi de permutatione rerum, per belli tempus inter se captarum, occulta sunt data mandata consilia de pacificatione serendi. Neque idcirco inchoata fœderis colloquia omitti placuit: sed mutandam rationem consiliorum ducendorum decretum est. Quare, cum Romæ quotidie, Pontifice instante, & vrgente conueniretur; legati Venetorum, vt ipsis fuerat imperatum, rē extrahere, moras nectere, ac varia caussari. At Pontifex animo angi; ac cæcitatem Christianorum mentibus obiectam lamentari; qui priuatarum rerum respectu communem Christiani nominis caussam prodant: quiq́; viribus coniunctis longe illo superiores futuri, separatis consilijs, se singuli illi conficiendos, ac delendos prębeant. Cum res pro desperata, ac plane deposita haberetur, non tamen seduli senis cura, ac sollicitudo consopita est, quin omnia vltima sibi tentanda duceret. Nam cum multa à Venetis ad rem extrahendam opponerentur, in quibus singulis expediendis, & transigendis multum temporis terebatur, quod Senatus esset consulendus, ac litteræ, & nuntij vltro citroq; missitandi; consiliaq́; idcirco in his difficultatibus hęrerent, neq; certi, ac breuis exitus spes ostenderetur; optimum factu ratus Pontifex virum aliquem ingenio, ac fide, & auctoritate pręstātem, tum autem Venetis acceptum cum summa omnium rerum potestate Venetias mittere, vt præsens rerum tractatio caussas cunctādi præcideret; idoneus in primis visus est. M. Antonius Columna. In hoc viro cum bellicis laudibus ciuilium artium gloria certauit, cuius præstanti consilio, ac singulari prudentiæ egregia eloquentia adiuncta fuit, miraq; in animis hominum tractandis, ac negotijs ducendis lenitas. Quod sapiens Pontificis consilium felix exitus comprobauit. Columnæ enim industria, & sollertia quidquid exulceratū fuerat, sanatum est; resq; tot controuersijs, ac difficultatibus implicata ad exitum, vt scribemus, perducta. Is igitur Venetias cum venisset, magnam partem Principum, ac Seniorum, in quibus, vt diximus, fuit ipse Dux, à consilijs societatis ineundę vehementer abhorrentem offendit: atq; in collegium summorum Magistratuum, qui duci in cōsilio asident, introductus, comiterq́;, ac blande acceptus,

hortari

hortari homines instititne ipsi soli bene procedentia consilia, atque ipsorũ caussa suscepta, & instituta impediant, ac retardent. Nec videre Pontificem dicit, vllam satis iustam caussam, quæ pristinum illorum ardorem extinguere, aut consopire debuerit, ne ipsos quidem negaturos, omnia iam conuenisse, ac de ipsorum sententia, & voluntate cuncta transacta. scriptum tantummodo editum à Cranuelano rem iam compositam parumper turbasse: verum facilè medicatu malum esse: non enim idcirco minorem fore nauium numerum quẽ ipsi de suis, quas paratas, ac præsto habeant, supplere posint, Philippo impensam se pręstaturum profitente. Cum multa in eam sententiam longa, & accurata oratione pronuntiasset Columna; vnus ex senatoribus ijs, qui societatem respuebant, de cæterorum sententia, cum de singulis disserere omisisset, vniuersam rem amplexus dolere sibi, & cæteris dixit, ipsum de ipsorum Republica optime meritum, cuiq; omnibus in rebus gratificari cupiant, inanem hunc itineris laborem cepisse: ad rem enim desperatam illum venisse: cogitationem enim fœderis, & societatis à se plane depositam. Nam præter clades superioris anni, quibus vires suæ haud parum eneruatæ sint, ac præter Cyprum; quam insulam iam pro amissa habeant, quem tandem fructum sperandum ex fœdere tam imbecillo, ac manco? Principio Cæsarem, in quo tanta futura sperabantur rerum gerendarum momenta; cuiusq; in Turca contundendo non minor, quàm ipsorum res agi videbatur, societatem suam negare; deinde Gallos amicitiam cum Turca sincera fide colere, à qua nulla sit spes illos abstrahendi. Ipsum porrò Philippum quota tandem virium suarum parte cum Turca dimicaturum? quas maxima ex parte Flandrici tumultus, ac motus necessario distracturi sint: cuius igitur furoris fore, tã exiguas, tamq; infirmas societatis vires, quarumq; ipsarum vsus expeditus, ac promptus non sit mille dissentientium studiorum, ac voluntatum in diuersa tendentium impedimentis retardatus, ei principi opponere, cuius immensæ opes vel cunctis Christianis Regibus, si studia, atq; arma coniungant, terribiles sint? cuiusq; in vasto, ac bellicoso imperio infinita, omnibusq; vinculis exsoluta potestas nullo hominũ, aut rerum, aut temporum respectu regatur, quiq; parentium voluntates obnoxio obsequio obstrictas, quó libido animi ferat, solo nutu trahat, & circumagat? Atq; hæc quamquam magna, & horribilia sunt, non tamen incensum ipsorum studium fuisse consopitura. Cæterum sese illud omnibus consilijs abominatos, quod arcendi, non inferendi

belli à Philippicis procuratoribus consilia strui aperte videant. Quã rem cui non apparere? Philippum enim non modo bello, ac gerendis rebus non interfuturum, sed ne in Italiam quidem venturum, vt ex propinquo bellum administrari, ac consilia ad subita belli præparata esse possint. Quæ res nisi fiat, omnes bene gerendæ rei rationes, è manibus elapsuras; cum ad omnes suborientes, & improuisos casus Philippus subinde fuerit cõsulendus, atq; mandata ex vltimo orbe exspectanda. Omnium igitur rerum potestatem penes procuratores fore: quorum consilia, quacumque tandem mente Philippus vtatur, non iam dubia coniectura, sed certis, & apertis indicijs à bello Turcæ inferendo abhorrentia ad regna sua tutanda, Africæque oræ imperium sibi stabiliendum spectare deprehendantur, oblatamque huius fœderis occasionem ad cupiditates suas flectendam. Quæ arcendi belli consilia nullum non modo fructum, sed certam ipsorum pestem, atque excidium habere. In armis enim inferendis non modo Cyprum, sed omnia in oriente amissa recuperandi spem inesse: ad hoc Turcam intestino bello distentum ab ipsorum visceribus auelli, ab ipsisq; in intimo sinu vexandis ad sua tutanda procul auerti. At in bello arcendo, omnia ipsorum, quæ reliqua sunt, paullatim cõsumptum iri. Sicq; fore, vt nudorum saxorum, ac sterilium scopulorum defensio optimas ipsorum Italiæ, & continentis ditiones sanguine assidue mittendo tandem enecet; eaq; tamquam tabe visceribus hærente, ac per membra serpente, tandem totum corpus consumatur. Eiusmodi detrimentis, & calamitatibus cæteros socios intactos fore. Nam Pontificem quidẽ quotam tandem partem onerum subire? quam tamen exiguam pecuniæ impensam, quæ vix compareat, magna gloria compensari. Illius enim muneris exercendi ei causam præberi, quod Pontificatus maximum in Christianam Rempublicam exsistere possit; principum animos inter se copulando, eosq; in atrocissimum Christiani nominis hostem armando. At Philippum non modo nihil impendij facere: ad necessarios enim sumptus, quos in regnis suis Turcæ obiectis defendendis & muniendis annuos faciat, nullam necessitatem quidquam addendi hanc societatem adiungere; &, si modicum aliquid adiungat, id non modo compensari, sed infinitis partibus superari immani pecuniarum vi, quam per hanc belli Turcici, & societatis speciem ab opulentissimis Hispaniæ sacerdotijs concessu Pontificis erroget: cũ, si ipsi ex sacerdotijs ditionum suarum centum annua au-

reorum millia (quam tamen summam quantam tandem esse præ immensis impensis) velint extorquere; breui ad extremā inopiam, atq; ad mendicitatem sacerdotes suos redigant, qui diuinum cultum tueri nō posint. Quo factum iri, vt sibi solis sanguis quotidie sit detrahendus, cæteri non modo nihil exhauriantur; sed, si res ad calculos reuocetur, in quæstu etiam, & compendio versentur. Postremo, cum ad sua defendenda vires sibi abunde suppetant, quem tandem fructū ex hac societate peti? aut ad quam rem eam valituram, nisi ad consilia, quæ ipsis adhuc libera sint, obnoxio fœdere alliganda; atq; ad facultatem pacis cum Turca faciendæ, si ita tempora, ac res, & salus ipsorum ferat, adimendam? Quæ pax sibi cum Turca conuenire nō posit, nisi fide fœderis violata, atq; odio sociorum sibi irritato, qui sese ab ipsis in medio cursu gerendarum rerum desertos doleant: quā pacem nunc integra omnium gratia, nullo fœdere, aut verecundia impediti facere posint. Ad quam cuius tandem amentiæ fuerit non potius integris, quàm accisis rebus suis animū adijcere, ac temporis necesitatem in salubri consilio amplectendo sapientia repræsentare? Ad ea M. Antonius, cum initio orationis pluribus verbis de perfidia Selimi disputasset, deque vasto animo Venetorum rebus impotēti cupiditate imminente; docuissetq́, cum homine iurisiurandi violatore, ac vindicis numinis contemptore numquam fidam pacem fore, sed bellum necessario habendum; multa in eam sententiam disputauit, quamobrem ne ad vim quidem Turcarum arcēdam, ac sua tutanda ipsorum vires sufficiant: mutatamq́; esse temporum rationem ab ijs sæculis, quibus cum illo bellare soliti fuerint. Infinitis enim partibus vires Turcarum auctas; magnoq́ue interuallo, maritimis quoq; facultatibus, quibus ipsorum Respublica in primis stet, superiores Venetis factas, neq; ipsos Venetos stationes, aut portus habere, in quos totam classem contrahere tuto posint, quam Turcis opponant, quæq; littora ipsorum tegat, ac copias Turcarum ab exscensione in terram facienda prohibeat: ac ne eandem quidem classem ipses posse partiri, si forte pluribus locis Turcas vexare intendant; illorumq́; vires in plures partes distrahere. Nam ex Creta, si eò clasis ablegetur, nihil subleuari Hadriatici sinus res: neq; Venetias ipsas ad tantam in se incumbentem molem classe tam procul amandata tutas fore. At insulæ Corcyræ portum, qui opportunior videretur, totius clasis capacem non esse; neq; eam stationem parti illi, quam caperet, satis tutam, quæ ab aduerso scopulo super exstante, si

te,si ex eo Turcæ classem tormentis incessant,demergi possit. Idem esse Dalmaticorum portuum vitium,à quorum aditu hostis,qui terram in potestate habeat, classes possit prohibere, vel receptas facile delere. Quare vel nulli, vel perexiguo vsui classem fore:longeq; minus arcibus esse fidendum,quarum ipsimet intelligant, quàm paucæ sint impressionibus, & oppugnationibus Turcarum diu sustinendis; nisi validis subsidijs assidue submissis,quorum iter à Turcæ intercludere possint maris potentes. Deinde quid illos sibi inanem metum fingere,ac rem transactam retractare? Vicisse Romæ post ingentia certamina eam sententiam,quæ arbitrium propulsandi, vel inferendi belli ad tres summos duces reiecit. Eis liberam sententiam, ac liberum suffragium permissum consilium pro re,pro loco,pro tempore,pro conatibus hostium,pro occasionibus è Republica, & è sua fide capiendi. Se vnum ex tribus fore: cui fides & bonum publicum in consilio antiquissimum futurum sit.Debere igitur illos tanta auxiliorum momenta à Pontifice, & Philippo vltro delata non retractanter accipere:quæ si omittant,caueant ne opinio,quæ multorum sermonibus iam percrebescere cœperit,quaq; nulla Regibus,& opulentis ciuitatibus perniciosior esse possit,vires assumat; ita Venetos ab armis tractandis abhorrere,ita otij,& quietis amantes factos, vt ne atrocissimæ quidem iniuriæ, ac regna adempta illorum animos valeant acuere ad arma induenda.Præterea cum vires à socijs conferendas eas fore, quæ per se nulla nouæ societatis accessione cumulatæ ad Turcam non modo arcendum;sed inuadendum quoque cum magni alicuius effectus spe valeant; tum vero non esse desperandam Cæsaris societatem;cuius præ cæteris intersit, communem hostem, ac prægrauem accolam procul à se submoueri, ex eiusq; faucibus se eripi,quibus non minus ipse,quàm Veneti,obiectus sit;nec minoribus damnis Austriaca ditio, quàm Veneta continenter carpatur. Quin etiam ipse (quo quid tantæ maiestati magis indecorum esse possit?) tributum pendere cogatur. Sed diffidere Cæsarem fidei, & constantiæ fœderatorum.Quare nolle in spem incertam animum nudare,ac sese,& regna in certam,& manifestam perniciem temere præcipitare.Qui;si socios vere,& ex animo agere intellexerit; si toto pectore bellum Turcicum amplexos,atq; illud nauiter gerere senserit; quis dubitet, quin ipse tot iustis,& necessarijs stimulis impulsus cũ cæteris consilia,& societatem armorum sit coniuncturus;atq; in parte belli capessenda nemini de ardore concessurus?Qui si in caussam

descen-

descenderit; Turcaq́; acri bello hinc mari à fœderatis vrgeri, illinc terra à Cæſare,& fortaſſe à Polono premi cœperit, quis non intelligit, ancipiti contentione diſtractum Turcam imbecilliorem ad reſiſtendum vbiq; fore? Proinde imbellibus conſilijs omiſsis, ad ſplédidum certamen animum adijciendum; quod Turcis non modo acceptas per tot annos clades ſit redditurum, ſed illos etiam à ceruicibus Chriſtianorum, atq; in Aſiam ſubmoturum. Has ſibi ſpes ſubijcere cum rationem haud fallacem, tum mortem Tranſyluani: cuius ambigua in regnum ſucceſsio haud dubie Cęſarem, & Turcam inter ſe ſit commiſſura. Hæc atq; eiuſmodi multa in eam ſententiam cũ in collegio, quod illi crebro dabatur, tum in priuatis Principum coetibus, qui ad illum frequentes officij cauſſa conueniebant, diſputaret Columna; magnam ſibi audientiam, magnosq́; animorũ motus faciebat: vt ardorem, qui in multis reſederat, excitaret. Quare ij, qui paci ſtudebant, rem in contrariam partem inclinatam cernentes, varijs cõmentis conſilia extrahere inſiſtunt. Nam primum negare tam exiguo nauium numero tantam rem ingrediendam; neq; poſſe Senatui ſatisfieri affirmare. Vſq; ad octoginta ſeſe Philippicos pertracturũ, in ſe recipere Columna: quod litteris, ac nuntijs ſæpe mittendis tandem impetrauit. Deinde quærere; quid tandem referre, qui numerus Philippicarum nauium futurus eſſet; cum ipſi triremibus abundent, poſsintq́; de ſuo nullam iacturam faciendo, in quo cæteri deficiant, ſupplere; Philippo ſe ſumptum facturum promittente; quin etiam poſtulante, vt Veneti, ſi vltra pactum ducẽtarum triremium numerum eniti poſsint, id ſedulo faciant. ſeſe enim impenſam illius cumuli pro portione ſua facturum. Duo ad ea reſpondere Veneti. Nam ſe quidem alueis nauium abundare non ire inficias, cęterũ eſſe in ſumma remigij inopia, quod ſuperioris anni varia peſte abſumptum ſit. Hoc ad rem ſubterfugiendam Veneti fingebant: nam re vera cẽtum quadraginta triremes rẽmigibus refertas, omnibusq́; neceſſarijs rebus affatim inſtructas eo anno è portu emiſſuri erant. deinde quærere, quibus pignoribus Reipublicæ ſuæ cauturi eſſent Philippici pro pecunia pacta, quæ præſens non numeretur. Vtramq́; rem facili reſponſo expediuit Columna: nam quod ad remigium attineret; Grãuelanũ, quaſi quæ oppoſituri eſſent, diuinaret, ſcripto edito occurriſſe; qui Philippum ſpoponderit ex regnis ſuis illud euocari paſſurum. De impenſa vero, ne ipſis quidem Venetis decorum eſſe, non videri tanto Regi, niſi ſatisdato crediviſſe. Proinde degeneris poſtu-

lati mentionem omnino comprimendam. Ne his quidem transactis, res finem inuenit; nam nihil esse, quod eo anno fœdus iniretur, Veneti dictitare: quod prorsus inutile foret. Iam enim mensem Maium venisse, ac nihil adhuc parati esse; ac ne Austrium quidem ducem in Italia esse, neq; de eius aduentu quidquam audiri: vt tempus rerum gerendarum labi necesse sit, antequam facultas cógrediendi detur. Non exiturum mensem Maium vertentem in se recipere Columna, quin omnia parata ex parte Philippi sint; modo ipsi moram consilijs non faciant, deinde non debere id bene procedentis rei cursum impedire. Nam nihil noui nunc fieri: rem enim suo ipsam molimine grauem nulla vmquam diligentia ita accelerari potuisse, vt ante appetẽtem autumnum locus conflictui datus sit, neq; in superiore fœdere, cuius summus dux fuit Andreas Auria, quamuis nihil sit in comparando de summa diligentia remissum, prius hostiles classes in cõspectu fuisse. Postremum illud fuit, quod neq; genere leue, neq; re commenticium, neq; postulatu iniquum visum est; cum dicerent Veneti; si bellum cum Turca suscipiendum sit, quod fore diuturnum prouideatur; præter infinitum, ac vix sibi tolerabilem sumptum faciendũ, illum sibi cumulum accedere, quod longe plures arces, quàm in pace, sint sibi muniendæ, ac iustis præsidijs firmandæ: hoc onus vt fœderati pro sua quisq; portione subeant, postulare. Aequa illos quidẽ petere Pontifex certior factus respondere; cęterum illius rei mentioni locum tùm non esse, quæ rem in antiqua certamina redigeret: sed sese, pro iure sibi concesso controuersias inter socios suborientes iudicandi, in se recipere; si illi suum tempus exspectare velint, secundum illos iudicaturum. Hæc cum sæpe, ac multum tam in collegio, quàm in coetibus, & circulis, & cum ipso Columna, & inter ipsos discrepantes Venetos acta essent; ac modo altercationibus, modo perpetuis orationibus certatum: Columna hortando, suadendo, expostulationes consilijs nonnumquam miscendo, fidem Venetorũ implorãdo, quin etiam nonnumquam liberius accusando, varie ageret, ac responsum vrgeret; Romæ quoq; Pontifex, ac procuratores Philippi legatis Venetis instarent; diemq́; certũ responso dando statuissent, quo pręterito testarentur, sese pro infectis omnia habituros, neq; iam vllum fore locum instituta consilia, si ea interrumpantur, repetendi, iamq́; vlterius differri non posset. Dux & collegium, Senatu rogatorum coacto, retulerunt, placere collegio, vt de pace cũ Turca, quæ vna sit salutis via, agi pergatur; resq́; sedulo vrgeatur, &

ad

ad effectum, si fieri possit, perducatur. Interea dum exitus exspectatur, omnia integra reseruari placere; vt in vtrumq; casum expedita habeant consilia. Quare instituta de fœdere colloquia non videri abscindenda, sed conditionibus ferendis, & referendis, nuntijs, ac litteris vltro citroq; mittendis; varijsque rebus alia, ex alia caussandis producenda; quoq; artificio, & astu adhuc à Philippi procuratoribus ludificati sint, eodem ipsos eludendos: meritoque suum ipsorum exemplum in ipsos versurum. Quam summi magistratus sententiã Senatus suffragijs approbari postularunt. Contra quam, potestate dicendi facta, Paullus Teupolus vnus ex ijs, qui fœderi studebant, ita disseruisse dicitur. Si, quemadmodum societas cum Christianis Principibus, ita pax cũ Turca certa, ac nostræ potestatis esset res; anceps esset deliberatio, vtrum cõsilium præferremus. Nunc, cum nulla pacis spes ostendatur, atq; adeo cum omnia bellum nobis certũ à Turca denuntient; non iam inter pacis, & fœderis consilia ambigere mihi videmur, sed vtrum solos ipsos ab omnium societate desertos, an validis societatis auxilijs fultos bellum cum Turca gerere potius sit. Neq; ego magni interesse puto, pax cum Turca nobis nulla, an iniqua, & infida, ac parum stabilis conueniat; quæ neq; cladibus nostris finem imponat, & hoc quoq; sit detestabilior, quod ad clades multa, & atrocia addidit vulnera, dedecus primum: quod tanto regno nobis adempto, nulla re tentata, ac nihil maioribus nostris dignum ausi pacem precariam vltro supplices petamus: neq; tam graues iniuriæ vllam habeant vim ad animos nostros stimulandos: deinde existimationis iacturam, qua re imperia, & regna in primis stant: (quãtam enim imbecillitatis significationem damus?) famæq; illius naualis potentiæ, quam nobis pro iure nostro perpetuo vindicauimus. Irrisuri posthac sunt peregrini Venetias adeuntes naualia omnium, quæ sub cælo sunt, amplissima; tum autem copia nauium, atq; omni maritima, & terrestri opulentia refertissima. Quas res quid attinet nos tam immenso sumptu tueri, si ad illis vtendum, armaque ne ad modicum quidem tempus induenda animus deest? Despectos ea res nos, & Christianis principibus facit, & huic barbaro hosti pedibus proculcandos subijcit. Qui si ne fœderi quidem tantorum Principũ ex imbecillitatis nostræ conscientia confidere senserit; vt ne tantis quidem societatibus subnixi oculos cõtra illius conatus attollere audeamus; hui, quantam fenestram indomitis illius cupiditatibus patefacimus; quàm illum ad alia, ex alijs iniquiora in dies postulãda incitamus.

citamus. Fœdus modo deteſtabamur; quod arcendi, non inferendi belli continentibus damnis nos carpendo tandē veluti tabe abſumeret. Cur non igitur infida pax hæc æque ſit exſecranda, quæ eiſdem damnis nobis ſtabit, impotētibusq; ſubinde poſtulatis per varias occaſiones exhauriet? Iam vero quæ tandem orta eſt res, quæ nobis pacis ſpem faciat? verba, inquiunt, & adhortationes Mahumetis Baſſæ. Tam leuiter igitur noſtra fundata eſt de tanta rē deliberatio? tam leui aura mobiles animos gerimus? & certum pignus eorum fidei ſimplicia verba erunt, quam ne iuris quidem iurandi religio ratam facit? Vtrum tandem Baſſam noſtri, an Imperatoris ſui ſtudioſiorem: & vtrum incolumitati noſtræ, an Principis ſui vtilitati conſulere putamus? idq; agere, vt iter illi, Chriſtianis Principibus à nobis abſtractis, ad nos opprimendos facilius expediat? Poſtremo pax niſi Cypro dimiſſa parari non poteſt; quæ res ſi perpetuarum vexationum finem tandem faceret; poſſemus nos hac quamuis magna, & opulenta ditionis noſtræ parte nobis abſcindenda ſempiternam quietem redimere. Nunc, ita ne tot ſæculorum vſus Ottomanici moris parum gnaros fecit, vt non intelligamus, nos tanto, ac tam turpi prætio nihil aliud, quàm fœdam, & obnoxiam illorum libidini pacem, cū magna Chriſtianorum offenſione, empturos? quæ per omnem leuis ſuſpicionis occaſionem, ac per varias confictas cauſſas ſępe frangenda nobis perpetuo ſit inſtauranda, aliquid de rebus noſtris ſemper prioribus addendo, quoad omnis ſanguis miſſus ſit, Chriſtianis Principibus vicem noſtram non modo non miſerantibus, ſed afflictæ fortunæ etiam inſultantibus, iureq; id nobis accidere exprobrantibus, qui Chriſtianorum cōſpirationem noſtra in primis cauſſa excitatam ignauia noſtra (ita enim vocabunt) & imbellibus conſilijs eluſerimus. At enim ne ſocietas quidem ſuis incommodis, & vulneribus caret. Quis id neget? neq; ego is ſum, cui fœdus hoc plane ſatisfaciat: quique non maiorem ardorem, addo etiam candidiorem animum in Philippi ducibus & procuratoribus deſiderem: verum non res conſilijs, ſed conſilia rebus obſequi debent: neq; ſtudia, ac ſenſus hominum ad noſtram voluntatem fingere poſſumus: ſed cum optima non poſsis, minima malorum eligere ſapientis ſemper fuit. Neque ego quid tātum vitij in fœdere ſit, cerno: quod in vtramq; partem tutū, & vtile eſſe affirmo, ſi in vtramq; conſilia diſpoſita habuerimus. Si enim res ex ſententia proceſſerint; quodq; caput eſt, ſi Hiſpanos nō ficte, ac ſimulate agere, ſed acriter, ac cum fide in cauſſa verſari cognouerimus;

gnouerimus;

gnouerimus, numquam erit (id quod neminem negaturum puto) vt nos huius societatis pœniteat, quæ non solum impetum barbari hostis cohibeat, sed ad Cyprum omittendam, & ad alia fortasse iniuste olim capta restituenda posit adigere: quæq;, si diuinum numen ita cœptis adfuerit, vt magna aliqua clade hostem afficiamus (quod cur desperandum sit, omnino non video,) languentia Christianorũ studia, & consopitam virtutem excitet ad occasionem arripiendam, communis hostis, atq; omniũ rebus impotenti cupiditate imminentis à ceruicibus arcendi, ac procul in vltimas terras amouẽdi. Quas spes mihi subijcere potest cum Ottomanicæ gentis fortuna; quæ, vt cætera omnia humana, cum ad summum peruenerit, retro voluatur aliquando necesse est; tum immanis illorum cupiditas omnibus terribilis. Quod si optimis conatibus fortuna inuiderit, Hispanosq; haud rectis sensibus ambulantes experti fuerimus, ne sic quidem inutile plane fœdus fuerit, quod armati, ac præpotentibus societatibus sæpti, pacem æquiorem simus impetraturi, firmiorem, & magis fidam habituri. moram enim illius cupiditatibus in posterũ haud paruam faciet; cum didicerit, nos non ad primum armorum crepitum animis victis concidere; sed pro libertate, ac rebus nostris arma capere audere; lacessitiq; non minoribus illum discriminibus nos, quàm nos ille, inuoluere possimus. Deniq; animos Christianorum, ac communem voluntatem retinebimus, quam nunc descendentes ad turpe consilium nulla re tentata à nobis alienamus; idq; assequemur, vt pacem, quam nunc facere non possumus nisi cum summa omnium vituperatione, ac cum communi odio, quippe qui studia caussa nostra excitata deseruisse videamur; eam tum omnia vltima experti cũ summa omnium approbatione, ac fortunæ nostræ misericordia, à sociorum ope deserti facturi simus. Quæ tot, ac tantæ vtilitates parua hac, & breui in fœdus tuendum facienda impensa bene redimuntur. Postremo quid noui incidit, quod, vt Columna sapienter monuit, consilia ad fœdus destinata, & iam ad exitum perducta immutet? Nam pactum triremium numerum in hũc annum à Philippicis imminutum non modo nihil nos lædit, sed in bonum quoq; vertit, estq; eiusmodi, vt immo cupiam illorum defectum nostris nauibus Philippi impensis perpetuo suppleri; quæ res auctoritatem nobis apud socios addat, Hispanosq; nobis, quàm nos illis, magis obnoxios faciat. Ego cogitatione fœdæ pacis degeneri simul, & perniciosa abiecta; consilium societatis, ac belli perhonorificum pariter, atque in

N omnes

omnes partes vtile toto pectore amplectendum, ac quamprimum ad effectum perducendum censeo. Qua oratione cum Senatum maxime commotum magistratus animaduerterent; vt animos nutantes retinerēt; Nicolaus à Ponte, qui erat in magistratu; cui ætas, & res gestæ, ad hoc diuturnus vsus, & prudentiæ fama cum egregia doctrina, ac singulari eloquentia coniuncta magnā auctoritatem conciliabāt, surgens rogationem eiusmodi oratione magno silentio suasisse traditur. Duæ ingentes hominum pestes sunt, Patres, quę multas cum priuatas, tum publicas res sæpe euerterūt, nostri, atq; eius, cum quo nobis res est, ignoratio; eæ hoc tempore ambę nos habent. Tamquam enim ipsi noti nobis non simus, bella, ac fortia consilia animo, ac sermonibus agitamus, ac veluti res nobis amplæ, & secūdæ sint, magnifica verba fundimus, fortunam videlicet animo non æquantes. Eodem errore perinde, quasi Hispanorum, ac ducum, & procuratorum Philippi mentem, & sensus ignoremus, ita illis fidimus verba potius, quàm res spectantes: qui nescio an infestiores nobis, & periculosiores hostes sint, quàm is ipse Turca. Nam hic apertas inimicitias preferendo, ac bellum denunciando, saltem, vt à se caueremus, nos admonuit; at illi per speciem amicitiæ, & societatis inscitiam nostram captant: et Turcæ orationem nos ad pacem, quæ vna est arx spei, ac salutis nostræ, inuitantem auribus non admittimus; Hispanos longo, ac pestifero bello, quo paullatim conficiamur, nos inuoluere studentes cum assensu audimus: nec Turcam sincera fide de pace nobiscū agere credimus, aut illius verbis fidem habemus, quod fidem pactæ amicitiæ, Cyprum post ictum fœdus inuadendo, semel violarit: cui tamen rei nonnullas si non veras, saltem adumbratas caussas prætexuit. At Hispanos, quorum vanitatem, falsumq; animum, & impudentiam nulla probabili specie velatam, nihil ex promissis in priore fœdere faciendo, experti sumus; quiq; modo de conditionibus societatis agendo, tot signa fucati animi, ac fallacis artificij perspicua dederunt, recta mente vti speramus. Iam vero pacem cum Turca tamquam parum fidam, parumq; stabilem respuimus; quam tamen non minoris illius, quàm nostra intersit obseruare, quippe quæ vna sit via nos à Philippo, & ab Hispanis segregandi, quo nihil est illius cōsilijs aptius. At societatem Hispanorum vltro appetimus, è quorum re non est, conditiones transactas, & conuenta seruare, quæ ipsorum consilijs in primis aduersantur, quæq; illos à Tripoli, Tuneto, Algerio subigendis, oraq; Africæ perdomanda ad orientis bella auertāt.

Hæ

Hæ inquam vrbes Patres Hiſpanorum oculis imminent; cum cætera inania,nihilq́; ad ſe attinentia putent. Hanc curam eſſe illis antiquiſsimam conſtat;fremereq́; omnes in Hiſpania vulgo, & in conſilijs,aſsiduiſq; precibus Regi inſtare expeditionem in has vrbes, quæ ſint hoſtilium claſsium receptacula,à quibusq́; ipſorum littora continentibus incurſionibus,cædibus, incendijs, alijsq́; belli cladibus vrantur,hominum,ac rerum prædæ agantur, commercia mercatorum,ac nauticorum infeſta fiant, Hiſpania & Italia mutuis comercijs intercludantur; tum autem quas Turcæ habere poſsint ſedem belli ex propinquo Hiſpaniæ atq; illi ſubiunctis regnis faciendi;hūc ſibi metum,quo dies,& noctes punguntur,demere contendūt. Nam curam quidem,& ſollicitudinem communis hoſtis contundendi, ac prouidendi,ne ille ſupra modum creſcat, lōge remotam à ſe putant; hominumq́; eſſe cenſent ſollicitudinem ſibi ipſis temere, & ante tēpus ſtruentium,quæq́; non magis ipſos, quam reliquos Chriſtianos Reges,ac populos attingat,quorum neminem rebus aduerſis noſtris commotum vident. Sua enim cuiq; proxima ſunt Patres:quæ autem damna,atq; incommoda,& tempore longe remota ſunt,& non priuatas rationes, ſed communem vtilitatem tangunt, de ijs mortales minus laborant. Non igitur de communi hoſte contundendo ſolliciti ſunt Philippi proceres,neq; in communi periculo prouidendo, & arcendo ſuas vllas præcipuas eſſe putant partes;ſed hæc vlcera,quæ commemoraui,Hiſpaniæ,& cęterorum regnorum viſceribus hęrētia abſcindere ſtudent:ad quam rem ſocietatem noſtram in primis aptam quærunt,quæ Turcam bello noſtro diſtentum à rebus Africanis curandis auertat:bellumq́; ſuſcipiendum non finire, ſed contra alere exigua ipſorum impenſa tamdiu ſtudebunt, quoad priuatis ipſorum vſibus aptum erit. Ab vtilibus igitur conſilijs, ijsq́;,quæ propiora ipſis ſunt,perſequendis, qui Hiſpanos putant, aut iuriſiurandi religione,aut fide pactorum,aut verecundia abductum iri; ij mihi videntur,hoc ſæculum,mores,atq; ingenia hominum,conſuetudinem, ac ſtudia Principum,ac publicas,& magnas res tractantium ignorare;atq; eorum, quæ ſuperiore fœdere fecerint ij ipſi Hiſpani, obliti eſſe. An nondum didicimus innumerabilibus cum præteritorum, tū noſtrorum temporum exemplis, quantam vim habeant fœdera, & iuriſiurandi religio?quorum fides euentibus, & varietatibus temporum gubernetur, eiusq́; ſtabilitas,vel imbecillitas ab vtilitate pendeat,quæ in primis conſilijs Principum moderatur,qui præ illa omnia leuia

nia leuia ducunt. Quam rem(honestene,an turpiter,non necesse habeo in præsentia quærere) adeo illi non dissimulant, vt contra pro disciplina,ac pro stabili,& fixo decreto habeant; idq; præse ferant, fidem & iusiurandum rationibus regni tuendi, & vtilitatis publicæ inflecti,ac conuerti. Obseruandi igitur pacta, & conuenta his moribus,hisq; temporibus,non promissa,ac iusiurandum,sed vtilitas certum pignus est,cuius vinculis fœdera,& societates constrictæ durãt. Quam viam omnibus vestigijs tritã Hispanos ipsos quoq; insistere mirari non debemus,neq, in communi crimine priuatam inuidiã illis adiungere. Non igitur illos accusemus simplicitati nostræ artificijs suis insidiantes,quam rem non nouam,neq; inusitatam faciũt; sed si non sapientia nostra,at saltem Cęsaris exemplo vitare nitamur; qui, eodem non minus graui accola ipsum,quàm nos premente, docuit,quàm parum eiusmodi fœderibus,& societatibus,quas non cõmune bonum,aut fides,& caritas, sed priuata vtilitas coniungit, fidendum sit;nec stultitiæ nostræ æmulus esse voluit, aut vtilibus, ac solidis speciosa,& inania anteferre:nec tantum Principem sibi irritãdo pacem cum eo compositam turbare in animum induxit. Quam pacem qui ijs conditionibus,quas præsens fortuna nostra nobis subijcit,hoc estCypro dimittenda,quam iam ille habet,non fore rebus cum Turca stabilem putant, ij experientia refelluntur pacis anno millesimo quingentesimo initę caste,atq; integre vsq, ad annum millesimum quingentesimum trigesimum septimum à Turcis seruatæ: item secundæ pacis,quam ab anno millesimo quingentesimo trigesimo nono ad annum superiorem nulla in re violatam perduxerunt. Neq; vero in hoc homine,aut bellicosius est, quàm in illius maioribus fuit ingenium;quod immo à laboribus belli ad otium, ac desidẽ vitam,& luxuriam procliue vel ante adeptum imperium perpetuo declarauit:aut vastior cupiditas,& auaritia, acrioresque ambitionis stimuli,ardentiusq; gloriæ studium,vt non sibi tanti regni accessione satisfactum plane putet,aut à parua re initia regni inchoata. Iam vero qui pudore ignauiæ,aut imbellis animi significandi à sanis cõsilijs reuocantur; ijs potius amentis audaciæ, ac stolidæ temeritatis vituperationem formidandam censeo,si eam molem subire veriti nõ fuerint,quam cunctus Christianus orbis coniunctus, omnesq; vires suas contendens ægre sustineat. Quid porro valitura sit societas ad æquiores pacis conditiones impetrandas, hoc totum pendet ab eo, quale fœdus,ac quale bellum fore speramus.Nam si acri bello Tur-

caim

cam vrgendum confiderem, ego quoq; eadem ſpe tenerer: ſi lente, ac ſegniter agitur, inflabit, mihi credite Patres, ea res Turcam ad intolerabilem arrogantiam, ac ſpem, & cupiditatem eius ad omnia vaſta inflammabit, expertum nihil in imbelli ſocietate nobis eſſe præſidij. Quàm ſegne porro hoc bellum futurum ſit, vel hinc conijcite Patres: nam, cum primi bellorum impetus acres, & vehementes fere eſſe ſoleant, ijdem poſtea, & tempore, & tædio laborum, atq; impenſæ relangueſcant, quid de hoc ſperandum eſt, cuius initia tã ſegnia, & lenta ſunt? Comminando igitur potius, quàm exercendo fœdere Turcam in officio continere, maioremq́; illi nos vexandi, & inſectãdi verecundiam inijcere poſſumus. Fœdus igitur cæteroqui inutile, & damnoſum ad unam hanc magnam vtilitatem ſapienter beneque vtendo flectere poſſumus Patres. Poſtremo nullusne eſſe debet tot ciuium noſtrorũ reſpectus? nihil ne illorum calamitates aut nos debent mouere, aut publicam curam attingere ſunt cenſendæ? quorum opes, & lætis rebus ornaměto, & duris, atq; aſperis ſubſidio Reipublicæ ſemper fuerunt, publicamq́; egeſtatem vectigalibus publicis intermortuis ſæpe ſubleuarunt: quorum omnis res familiaris mercatorio quæſtu, ac maritimis commercijs, quæ in Aſia, & Syria exercẽtur, continetur. Qua negotiatione concidente, ipſos quoq; ruere neceſſe eſt. Quare præter ſenſum, quẽ ex tot Ciuium noſtrorum miſerabili caſu percipere debemus, quis non videt, quàm ſtabilia fundamenta Reipublicæ ſubtrahantur? Quare vobiſcum ſtatuite Patres; cum ad pacem ſi non ratio, & conſilium, neceſsitas certe, & tempus ſit nos adacturum, vtrum ſapientius, & conſultius ſit, illam publicis, & priuatis rebus noſtris integris, vel parum acciſis, an prorſus exciſis facere? Ego omnibus rationibus in ſententiam magiſtratuum vobis eundum cenſeo patres; atq; vti retulerunt, decernendum. Haud ſane, quamquam ſilentio propter ſummam auctoritatem eſt auditus Nicolaus, multum mouit; ſenatoribus in contrariam ſententiam fere propenſis. Quare magiſtratus rem inclinatam cernentes, neq; retineri iam poſſe incitata ſenatorum ſtudia; poſtero die ſenatu vocato, mutata relatione, de fœdere ineundo, ac de conſilijs pacis cũ Turca vel abſcindendis, ſi forte iam inchoata ſint, vel non inſtituendis retulerunt. Quæ res dupliciter vtilis viſa eſt. Nam & ſupicionem ancipitis animi, & ex euentu conſiliorum pacis ſuſpenſi ſocijs adimebat; & ipſorum ardorem in capeſſendo, & gerendo bello incitabat, cætera omni ſpe præciſa. In quam ſententiam frequentes ſenatores

iuerunt, fœdusq́; decretum est. Columna igitur Romam reuerso, tādem fœdus ictum est, cuius hæc fuit summa. Selimo immani Turcarum Tyranno insulam Cyprum inuadente, quæ sacrosancto Christi Domini sepulcro proxima sine maxima Principū infamia à Christianis auferri non potest, Romæ Pius Quintus Pontifex Maximus, Cardinalium collegio vocato, illisq́; assidentibus, & approbantibus; Philippus Hispaniarum Rex Catholicus per Franciscum Patiecum Cardinalem, & Ioannē Zunicam legatum suum mandatarios, Antonio Perenotto Cardinali Granuelano vno ex tribus mandatarijs in regno Neapolitano cum imperio absente; Aloysius Mocenicus Venetiarum Dux per Michaelem Sorianum, & Ioannem Superantium patricios Venetos mandatarios anno millesimo quingentesimo septuagesimo vno octauo Calendas Iunias in curia fœdus, & societatem armorum in has leges inierunt. 1 Sit perpetuū fœdus, ac societas inter Principes nominatos aduersus atrocissimum Christiani nominis, & perpetuum hostem Turcam, non defendendi modo, & arcendi, sed inferendi quoq; belli, neq; id regnis modo à Turca possessis, sed Algerio quoq;, Tuneto, & Tripoli vrbibus Libiæ eius partes sequentibus. 2 Geratur bellum nauiter, atq; acriter ingentibus maritimis, & terrestribus copijs; hoc est ducentis nauibus longis, quæ omnes triremes sint, ac centum onerarijs, peditum Italorum, Hispanorum, Germanorum millibus quinquaginta, ac quatuor millibus quingentis leuis armaturæ equitibus; ad hoc iusto, & necessario numero tormentorum, atque omnis generis bellicorum apparatuum. 3 Paratæ sint quotannis hæ omnes copiæ in mari orientis ante exitum mensis Martij, summum Aprilis ad ea, quæ in rem fore summi duces censuerint. 4 Si Turca aliqua loca sociorum inuaserit, mittant duces extemplo ad ea defendenda partem copiarum, quæ satis potens visa fuerit; vel etiam, si ita magnitudo periculi postularit, omnes copias eò conuertant. 5 Quotannis autumno Romæ corā Pontifice socij constituant, quæ insequēti anno expeditio, quibusq́; copijs, maioribus ne, an minoribus suscipienda sit. 6 Pontifex duodecim triremes conferat omnibus rebus instructas, tria peditum millia, equites ducentos septuaginta. Rex omnis impensæ tres sextas partes; Veneti duas conferant: reliquæ sextæ partis, quæ Pontifici ex fœdere inter eosdem Principes sancito anno millesimo quingentesimo trigesimo septimo obuenerat, quod præter nunc collatas copias superest, suppleant Rex, & Veneti; ille tres quintas partes, hi duas,

pro quibus dent quatuor, & viginti triremes, quæ si minoris parabuntur, quod reliquum superest, suppleant ære; si pluris, Philippus, quod plus erit, reficiat. 7 Veneti, si ita Pontifex, & successores iusserint, eas duodecim triremes Pontifici commodato dent, quas ipse sua impensa alat, quasque illis, quo statu fuerint, saluas restituat. 8 Quoniam non omnes socij ijsdem rebus æque pollent; in quo quis copiarum genere excellit, plus in eo genere conferat, quàm virilis pars est, quæ illi obuenerit; sed excessus excessibus diuersi generis inter se compensentur. 9 Ius annonam in vsum classium suarum socijs alteri ex alterius regno extrahendi sit iusto pretio. Quod idē ius extraneis prius non concedatur, quàm sociorum classibus prouisum, & consultū sit: modo liceat Regi Catholico prius arcem Tunetanam, quam Guletam vocant, Melitam insulam, & classem suam munire. Neq; portorium vbi certū, & perpetuum est, augere liceat. At vbi nullum statutum est, portorium imponatur ita, vt in regno Neapolitano, non plus sit quinos denos ducatos Neapolitani generis in singulos carros; at in Sicilia non plus binos aureos nummos in singulas sarcinas. 10 Si aliquo anno nulla communis expeditio fortasse fiat; eodemq; anno Turca aliquam ditionem Regis Catholici, & nominatim ab Algerio, Tripoli, Tuneto, inuadat, debeant Veneti cum quinquaginta armatis, & instructis triremibus auxilio accurrere, quemadmodum eis ipse anno superiore. Idem faciat Rex, Turca ditiones Venetas inuadente, modo is, qui auxilium postulabit, cuius verbis fides habeatur, maiore copiarum numero bellum gerat. 11 Si eo anno, quo nulla expeditio in Turcam fiat, Philippus Algerio, Tripoli, Tuneto arma inferre constituat, Veneti illi adsint cum quinquaginta triremibus armatis, & instructis, modo Turca eam classem è portubus suis non emittat, quæ ipsis iure formidolosa sit. Idem auxilium Venetis submittat Rex; si ipsi aliquam vrbem in Hadriatico sinu à Turca possessam citra vrbem Apolloniam tentare constituant. 12 Si Turca aliquem locum ditionis Pontificiæ inuadat, socij omnibus viribus protinus auxilio aduolent. 13 Ius suffragij ferendi tribus summis ducibus sit, idemque pondus suffragia habeant, quodque maior pars censuerit, summus dux exsequatur. 14 Dux fœderis, omniumq; naualium, & terrestrium copiarum cum summo imperio sit inclytus Ioannes Austrius. Huic cæteri duces pareant. Si ipse à classe absit, idem summum imperium sit M. Antonij Columnæ; quamuis idem forte dux copiarum alicuius ex socijs nominatim sit: idq; imperium habeat, quod in syngrapha à

ſocijs edenda ſcriptum erit; quiq́; ſummus Dux huius fœderis fuerit, is priuatum ſignum non extollat, ſed commune ſociorum, voceturq́; fœderis, & ſocietatis dux. Quod ſi aliquam priuatam expeditionem ſuſcipi contingat; is ſummus dux præficiatur, quem Princeps, qui expeditionem facit, crearit. 15 Locus honorificus Cæſari, & Regibus Gallo, & Portugalliæ in fœdere relinquitur, quos, ſimulq́; Polonum, Pontifex pro ipſorum pietate ad conſilia cum cæteris in tam ſancto negotio conſocianda pro iure paterni imperij hortetur. Idem faciant Rex, & Veneti. 16 Loca, vrbes, ditiones, quæ à fœderatis capientur, inter ipſos ea portione diuidantur, quæ in fœdere anni milleſimi quingenteſimi trigeſimi ſeptimi conuenit; item captiui, tormēta bellica, ac reliqua omnia. Tripolis, Tunetum, Algerium, excipiuntur: quę vrbes Regi Catholico cedant. Raguſia vrbs à ſocijs omni moleſtia, & damno intacta ſit; niſi ex aliqua exorta iuſta cauſa aliter Pontifex iubeat. Omnium controuerſiarum inter ſocios ſuborientium communis diſceptator, & iudex Pontifex ſit; eiusq; iudicium ratū ſit, omnesq́; eo ſtent. Nemo ſociorū ſeparata conſilia ab aliorū conſcientia, & voluntate cum Turca pacis, aut induciarū inſtituere poſsit. Sollemni iureiurādo omnium Principū fœdus ſancitū eſt: deinde ad tertium idus Iunias ſcriptum priuatū, cui autographo ſubſcripſerūt Pontifex, & Mandatarij Principum, editū eſt; quod ſcriptum eſt quinq;, ante fœdus initum, diebus, hoc eſt tertio decimo calendas Iunias, quo Columnæ idem imperiū, quod Auſtrio mandabatur. Eodē quoq; die tertio Idus Iunias editum eſt ſeparatum aliud fœdus, priuata & ipſum ſyngrapha conſcriptum eodē die tertio decimo Calendas Iunias, cuius hæc fuit ſumma. Quoniā hoc anno copię conuentę in conditionibus fœderis cogi omnes non poſſunt; cum tamen aduerſus communem hoſtem omnia ſumma ſint facienda; conuentum eſt in hunc annum in has conditiones. Rex Catholicus toto hoc menſe Maio vertente in portu Hydruntino octoginta triremes paratas, omnibusq́ue rebus inſtructas habebit, præter Sabaudianas, & Melitenſes; ac cum illis viginti onerarias, ac magnum peditum numerum. Pontificis iudicium ſit, ex quo die impenſa facta Venetis, & Regi procedere incipiat. Cum claſsis, ac copiæ à ducibus luſtratæ fuerint, ſi ſubducta ratione, impenſa à Venetis facta minor, quàm conuentum ſit, apparebit; Veneti obſtricti ſint portorium annonæ extrahendæ ſoluere. Quod ſi excedat; portoriū ne ſoluant, quod exceſſu impenſæ factæ compenſetur. Quod ſi im-

pensa tanta sit, vt portorium quoq; excedat; Rex excessum ære compenset. At Venetijs deliberationi de ineundo fœdere transactæ consultatio de ratione gerendi belli continuata est. Veneti enim ducibus, quos ad bellum mittunt, libera consilia non omnino permittere solent: sed ducum arbitrium de summa re certis mandatorum finibus circumscribere, duce haud leui defuncturo pœna, si eos transcẽdere ausus fuerit: quæ res vt salutaris interdum fuit, ita egregias rei bene gerendæ occasiones sæpe corrupit. In hac consultatione nihil in Senatu sententijs variatum est; sed ad vnum fortunam pugnæ tentandam censuerunt, remq́; communi Marti committendam. Multę autem tanti consensus caussæ fuerunt. Nam principio prælium non dubij exitus, sed certæ, & exploratæ victoriæ putabatur. Illud enim pro comperto constabat, Turcicam classem non plus centum nonaginta triremium fore; cum cæterarum minutarũ nauium quamuis magno numero perleuia in prælio futura essent momenta; contra Christianas amplius ducentas triremes fore, easq́; omnibus belli apparatibus, & armamentis, cæterisq́; necessarijs rebus longe instructiores; quibus addendæ essent maioris formæ naues longæ, quas galeatias appellant; quæ instar arcium imminentes creberrimis bõbardarum ictibus, quibus affatim refertę erant, hostilem classem disiecturæ, & demersuræ essent. Accedebat, quòd Christianarum nauiũ latera, & frontes pluteis muniuntur, quibus milites ad hostiles ictus tecti pugnent, galeis quoq;, loricis, ac thoracibus armati, quibus rebus omnibus hostes carentes nuda, & dearmata corpora, ac nullis munimentis tecta scloporum creberrimæ grandini obiecta habituri sint; cum etiam tormentorum, & bombardarum tractatio Christianis hominibus, vt in longo vsu, habilior, & expeditior sit: quæ res magnum momentum ad victoriam esset futura: deinde omnem quamuis dubium euentum, cum victoriæ spem non excludat, certæ cladi, & pesti proculdubio anteferendum; eumq́; esse rerum Venetarum statum, qui nullum medijs consilijs locum det, omnibus inter victoriam, & exitium certa desperatione abruptis. Quare nihil audentes certum interitum manere: seq;, ni vincant, haud dubie victũ iri. Nam primum fœdus hoc non fore diuturnum prouidebant; isq́; metus maxime pungebat, multorum sæculorum vsu edoctos, huiusmodi societates semper æui breuis fuisse: quas vel tædium impensæ, vel priuatarum rerum respectus, qui propior est, vel mille in die exorientes casus noua consilia socijs facientes facile soluant. Quare, si

ab hac societate deserantur, vel morte Pontificis, qui prouecta sit ætate, ac valetudine affecta; vel aliquo exorto bello Philippi curas ad sua tutanda auertente; quo tandem loco res suas fore, alterutra ineuitabili peste ipsis parata? Nam vel certam cladē in prælio accipiendam, si eius aleam tum subeundam ducant: sicq; fore, vt non fortunā pugnæ omnino detrectasse videndi sint, sed metu succumbendi ab ea abstinuisse, cum duplicatæ vires certam, & exploratam victoriam faciant; & ad illud tempus sese reseruasse, cum duplo imminutæ perspicuæ cladi obijciantur: vel, si à pugna tum quoq; abstinendum, ac bellum ducendum, temporisque beneficium exspectandum constituissent; hoc enimuero consilium certissimum exitium, atq; omnium rerum interitum habere. nam, præter præpotentem longarū, & onerariarum nauium classem, quam alere, ac tueri perpetuo necesse fuerit; ipsorum insulas, atq; omnem maritimam ditionem multis in locis validis præsidijs firmandam, quæ ad triginta millium stipendia facientium numerum vt minimum adscendant; ac numquam intermittendam pecuniæ impensam erogandam. Tanto onere opulentissima, ac vastissima regna breui obrui posse; nedum vna vrbs Venetię, pauculæq; illæ vrbes, ac ditio, quam angustissimis finibus possideat, sint illi ferendo pares: cum contra Turca nullum onus sit sensurus; cuius opes sint immensæ, quiq; innumerabiles terrestres, & maritimas copias non minus alat pace, quàm bello: vt nihil bellum illi, vel numerum bellatorum, vel impensam cumulet. Quod si loca maritima præsidijs nudare à pecuniæ inopia cogantur, tum vero illa Turcæ sine certamine occupanda obijci; quibus potitum Turcā quod aliud opus belli reliquum habere, quàm vt ipsis Venetijs classem admoueat, easq; arcta obsidione premat? Qua re fit, vt Venetijs inclusi non de imperio, sed de ipsis Venetijs dimicare cogantur. Impetu igitur, qui felix esse posit, non perseuerantia perspicue exitiosa hoc bellum gerendum: neq; segniter, aut retractanter agendum; festinationemq;, quę improuida, & præceps plerumq; sit, in hoc bello vnam, & certam esse (cætera omni spe abscissa) salutis viam, atque arcem. Igitur Senatusconsulto in hanc sententiam facto, imperatum est præfecto, vt occasionem pugnæ quacunque ratione captet; Austriumq;, & cæteros socios ad idem consilium impellere omni ope contendat, acriterq; in consilio pro ea sententia pugnet. Quin etiam si, antequam cum socijs sese coniunxerit, in Turcicam classem incidat, quæ eo numero sit, vt certamen non omnino iniquum videatur,

rem prælio transigendam det, ac consilium pro re, & tempore capiat, faciatq., quod è fide sua, & è Republica esse censuerit: quam rem iudicij, & liberæ existimationis ipsius præfecti esse voluerunt. Eadem mandata Pontifex Columnæ enixe dat, nó minus pugnæ per totum illud bellum ipse quoq; cupidus, diuini numinis fauori confidens, eademq; incommoda, & pericula dissolutionis fœderis timens: qui, vt omnes officij partes impleret, Ioannem Franciscum Commendonum Cardinalem absentem ad Cæsarem, & ad Regem Polonum creat, quem maxime aptum ad eos Principes commouendos existimabat, cuiq; in primis confidebat: ad eximium enim consilium, ac præstans, & versatile ingenium ad omnes magnas res tractandas aptum, singularemq; eloquentiam, ac ne vtiquam vulgarem doctrinā, quæ virtutes iam tum, antequam in Senatum legeretur, in compluribus, ac grauissimis Reipublicæ partibus gerendis, legationibus de maximis rebus obeundis, ita enituerūt, vt breui Senatorij loci illum compotem fecerint, accedebat plurimus, ac diuturnus rerum Germanicarum vsus, quas varie, ac sæpe tractarat, studiaq; populorum, ac principum illius prouinciæ tenebat; tum autem intimos sensus, Cæsaris, & Poloni bene cognitos, & perspectos habebat: simul Paulum Odescalcum Episcopum Pennensem ad Italos Principes mittit, qui ab vniuersis illiberale quinque millium peditum stipendium ægrè expressit. Cæterum hæ legationes Pontificij muneris potius in omnes partes implendi caussa, quàm vlla magnopere fructus spe missæ sunt. In illa esse omnia putauit Pontifex, quę ad Philippum ipsum decreta est: ad quem, simulq; ad Galliæ, & Portugalliæ Reges Michael Bonellus Cardinalis Alexandrinus sororis Pontificis nepos legatus de latere missus est; quem vnice diligebat Pontifex, non tam ob sanguinis, & generis necessitudinem, quàm ob egregias virtutes, ac præstans ingenium, integrosq;, & castos mores, ac vitæ cursum continenter actæ: tum autem religionis studium, diuiniq́ue numinis metuentē animum, quo etiam sine magno incommodo carere non poterat: senectutis enim leuamen erat à molestis negotijs, quorum summam illi commiserat: timebat præterea saluti iter discriminum plenum per Galliam facturi; cæterum reipublicæ amor præponderabat. Summa mandatorum fuit, de ijs, quæ ad fœdus stabiliendum, ac difficultates expediendas pertineret, agere: ad hoc aliquam rationem inire Pontificiæ iurisditionis in Italicis Philippi ditionibus sæculi vitio, & regiorum procuratorum culpa imminutæ, & collapsæ eri-

gendæ,& in priſtinum ſtatum reſtituendæ; litteris etiam ad Regem datis in hanc ſententiam ſcriptis. Quantæ curæ & ſollicitudini nobis ſint ea,de quibus Michael Bonellus Cardinalis Alexandrinus ſororis noſtræ nepos, noſter,ac ſancti Pontificij ſolij de latere legatus tecum aget,vel hinc intelligas licet, quod eum virum ad te miſimus, quo nemo nobis eſt vel ſanguine,& genere propior, vel caritate cōiunctior,quiq́; intimos ſenſus noſtros ſolus nouit, & veré nos dimidium noſtri ad te miſiſſe exiſtimandi ſimus, cum præſertim illo non ſine magno noſtro,& publicorum negotiorum incommodo, quorū ſummam illi mandauimus,carituri ſimus. Dubitare igitur non debes,quin ille de re omnium maxima,quæq́; hoc tempore nobis caput curarum eſt, ad te ſit miſſus. Tu ceteræ pietati tuæ proximus fueris,ſi hominē eo honore,eaq́; comitate exceperis, quo Deus adminiſtros ſuos accipi præcipit, eamque illi in omnibus, quæ nomine noſtro tibi exponet,fidem habueris,quam nobis ipſis,ſi præſentes eſſemus,habiturus eſſes. Dum Chriſtianorum opera altercationibus, diſputationibus,conditionibus ferendis,legatis circummittendis teritur; interea Turcæ acerrimum bellum gerebant, ferroq́;,atq; igne in Chriſtianas prouincias ſæuiebant: ac Muſtaphas omnibus neceſſarijs rebus firmatus, cum tempus gerendarum rerum veniſſet, omiſſam Famaguſtæ oppugnationem magno impetu, magnoq́; conatu repetit,quindecimq́; bōbardis è Nicoſia accerſitis,omnibusq́; ad oppugnationē neceſſarijs inſtructis,caſtriſq́; ex loco, in quo hybernarat, vltro promotis; à parte vrbis in Orientem verſa, in loco, quem Percipolam vocant,conſedit, cum caſtrorum longitudo quatuor millium paſſuū ſpatium obtineret: ac foſſas ducere, & aggeres excitare,vrbemq́; operibus claudere aggreditur. Sed prius ſitus, & forma huius vrbis paullo diligentius, quàm mos ſcriptorum eſt, nobis eſt deſcribenda; ſimulq́; nomina munimentorum,ac partium vrbis ſigillatim notanda; quod aliter obſcura eſſent ea,quæ ſcripturi ſumus. Eſt autem Famaguſta maritima vrbs Salamina olim vocata, quamquam nonnulli (ut diximus) Tamaſſum fuiſſe putent, inſulæ emporium in extrema inſula ab ea latitudinis parte, quæ Syriacam oram ſpectat, portum peramplum habens in Aquilonem vergentē, quem facit Syrtis procul ab vrbe per aliquantum ſpatij à Meridie oriens terræ coniuncta, quæ recta in mare per mille paſſus excurrēs vſq; ad dimidiam partem vndis extat, reliqua pars, quæ mutata natura vndis tegitur, paullatim ſe terram verſus inflectens vltra vrbis

longitudinem

longitudinem porrigitur. hanc mediam secat altera breuior Syrtis ipsa quoq; latens, quæ recta tendit ad arcem, quæ est ad mare in media vrbis longitudine ita arcem subiens, vt perangustum ostium portus relinquat: cuius alterum cornu extrema hæc ipsa Syrtis est, castello communita, alterum propugnaculum arci coniunctum in mare aliquantum spatij incurrens. Qua re fit, vt portus omnibus ventis flantibus tutissimus sit; fluctibus partim à Syrti exstante omnino repulsis, partim duarum latentium Syrtium obiectu illisis, ac refractis, vt nauigia, quæ sunt in portu lædi, vel iactari non possint. Ipsa vrbs duo circiter passuum millia in circuitu patens forma quadrata est, mœniaq; fossa præalta cinguntur, ac tredecim turribus, vnoque belloarduo per totum ambitum muniuntur: quarum quæ murum, ac latus in meridiem versum firmant nomina sunt, Naualium, & Limisi, & illa ad maritimum, hæc ad terrestrem est angulum; quibus per totam muri longitudinem interpositæ sunt turres Campi sancti, Andrusij, sanctę Nappæ. latus occidentem spectans turribus Diocaris, Moracti, Pulacazaris, sancti Lucæ, ac belloarduo, quod est ad alterum angulum, quo murus terminatur, vocaturq; Martinenghi, communitur. At tertij lateris septētrioni obiecti angulus maritimus turrim habet Adamantis vocatam, inter quam, & angulum belloardui turris Mozzi est interiecta. Quartū latus maritimum, quod in Aquilonem, & orientem solem vergit, perpetuo & ipsum muro cinctum arce, quam diximus esse in media vrbis longitudine, & duabus circumiectis turribus, quarum altera Dominæ, altera Portæ maris nuncupatur, firmatum est; sed septem præterea castella intra vrbem paullum à mœnibus retracta consurgunt ea forma, quam recens bellandi vsus induxit, quæ, quod reliquæ munitioni immineant, imminentia appellantur, quorum duo duos maritimos vrbis angulos muniunt, vocanturq; alterum Naualium, alterum Adamantis; illud in Meridiē, hoc in Septentrionem vergit: duo reliqua terrestres angulos, quæ sanctæ Nappæ, & belloardui appellantur, firmant: quintum Moratti duobus terrestribus angulis interiectum: sextum Mozzi, quod est inter angulum terrestrem belloardui, & maritimum in Septentrionem versum: septimum Campi sancti maritimo angulo, qui austro opponitur, & terrestri è regione illi respondēti interpositum. Turcæ munimentis alijs ex alijs deinceps faciendis propius vrbem in dies accedebant, castellaq;, & munitiones cauis perforatas faciebant, in quibus bombardas statuerent, ac scloparios collocarēt; cum

hæc opera Turcis facilia essent in tanta operarum multitudine, quarum numerum ad quadraginta millia fuisse constat; nec ab obsessis opus prohiberi posset, quod magna ex parte noctu fiebat. At obsessi, cõsilio hostium cognito; curam, & operam multifariam prius partitam omnem in eam vrbis partem conferunt, in quam totum oppugnationis impetum incubiturum apparebat, quam omni munimentorum genere firmant; validaq; statio continenter stabat in via tecta iuxta alteram oram fossæ mœnibus aduersam, fastigiatumq; murum, qui illam sustinet, continentibusq; eruptionibus hostes operi intentos turbabant, à quibus breui desistere sunt coacti; cum postrema eruptione magnum ipsi detrimentum accepissent triginta hominibus cæsis, ac sexaginta grauiter vulneratis. Turcæ igitur castellis decem perfectis, tormentisq; statutis, ante diem quartum decimum Calendas Iunias murum in meridiem versum per totam longitudinem ab angulo naualium ad angulum, & portam Limisi quattuor, & sexaginta bombardis, in quibus fuerũt quattuor immanis magnitudinis, quas Basiliscos appellant, ex quinq; locis quatere instituunt; cui muneri ipsemet Mustaphas præerat, omniaque, quæ ad eam rem pertinebant, sedulo expediebat; cum non minore impetu, minusue crebris ictibus castella Turcarum obsessi verberarent, nec minus impigre omnia, quę erant sui muneris, obirent, partitisq; muneribus in omnibus maximis, & minimis rebus multimoda opera distinerentur, atq; omnes tam milites præsidiarij, quàm opidani, relictis cæteris vrbis partibus, ad murum ipsum à Turcis quassatum consedissent. At ipsi Duces Balionius, Teupolus, Bragadinus, sedibus sibi in Turribus constitutis, omnibus rebus, & certaminibus interesse, nihilq; prouidendo, hortando, castigando, prætermittere eorum, quæ vsuum, & temporum necessitas postulabat; qui singula loca vrbis singulis ducibus tuenda attribuerant, atq; omnia displosoribus necessaria sedulo administrabant. Continenti decem dierum verberatione, maiora detrimenta Turcæ, quàm obsessi acceperunt: triginta enim illorum millia cecidisse dicũtur, atq; vndecim bombardarum ora corrupta. Cæterum obsessi metu, ne assidue displodendo puluis breui deficeret, modum faciendum rati, ad ternas emissiones in die à singulis bombardis rediguntur. Per ea tempora celox ex Creta venit, quæ subsidij mox adfuturi spe animos obsessorũ ad omnia perferenda, vltimaq; experienda erexit. Ingenti certamine, magnaque vtriusque partis cæde, ac multis vulneribus Turcæ ad ipsam fossæ

crepidinem

crepidinem tādem perueniunt; fastigiatoq; muro mœnibus aduerso potiti, fossam implere aggrediuntur, ingentem terræ vim in illam proijcientes: quam, simulq; stragem diruti muri, quæ in fossam pro-ciderat, cum obsessi sedula nocturna, & diurna opera egererent, Turcæ muro parto pluribus in locis perforato, per illius caua incessentes sclopoorum ictibus latera ad opus exeuntium, complures eorum interficiebant, & vulnerabant: aduersus quam pestem obsessi formam quandam munimenti ex asseribus compacti commenti sunt. Cæterū cum omnia remedia aduersus tantam ictuum vim, ac veluti crebérrimam grandinem inania euaderent, inceptum omittere sunt coacti. Quare Turcæ in fossam humum continenter conijcientes, illā tandem vsq; ad summum implent: muróque, quem in suam potestatem redegerant, perampla porta aperto fossam ingressi, atque humum vtrinq; proijcientes, binas munitiones, quæ vtrumq; latus subeuntium tegerent, ad quinq; loca bombardis quassata recta tendentes perducunt; quas e uestigio ingenti vi saccorum lana refertorum, ac sarmentorum fascibus additis firmant; ne tanta crassitudo ab obsessorum ictibus possit penetrari: quæ res breui ad effectum perducebantur, cum nulla operis magnitudo operariorum multitudinem superaret. Quare Turcæ ad ictus obsessorum tecti muro succedentes, illum quinq; in locis subruere, cuniculosq; in vrbē agere instituunt. Qua re obsessi nihil animo infracti non deserunt se, hostiumq; conatibus obuiam eunt, atq; ignes artificio compositos in hostium munimenta assidue immittentes, illa multis in locis incendunt, & corrumpunt, vt hosti assiduus esset, ac necessarius in illis reficiendis exsudandus labor: cuniculos quoque Turcarum cuniculis aduersis suffodere incipiunt, cum crebris nocturnis, diurnisque eruptionibus ad opera Turcarum, locaq; cuniculorum inspicienda prodirēt. In ijs rebus administrandis Balionij nullo neq; labore corpus fatigari, neq; tædio animus vinci. Is omnibus locis discurrere, suos confirmare, & adhortari, operum spectator adesse, operariorum sedulā diligentiam acuere, languescentem excitare, ac pro re, & loco modo laudare, modo castigare, loca ruinis patefacta obstruere, validis præsidijs firmare, Turcarum conatibus omni loco occurrere, postremo omnia maxima, & minima ipse obire, quæq; militaris, atq; imperatorij erant muneris, pariter facere. Dum Famagusta acerrima oppugnatione vrgetur, ne Abamates quidem ad Vlcinium segne tempus terit, vrbem pluribus in locis magna vi bombardarum quassans, assiduisq;

ſiduisq́; oppugnationibus obſeſſos, nullaq́; requie data fatigans. Per quod idem tempus Alis cum Portao, & cum reliqua claſſe ſe coniũxerat: qui omnes in Cretam iter dirigunt; atq; in itinere Cytherum inſulam, quam Cerigum vocant, Cretę & Peloponneſſo interiectam, irrito ipſam quoq; incepto tentant, agro incendijs, & ruinis vaſtato. In Cretam cum applicuiſſent, ſinum Sudæ ingreſsi, exſcenſioneq; in terram facta, omnia circumiecta peruaſtant, prædasq; hominum, & pecorum agunt; ex captiuisq́; cognoſcunt, triginta Venetorum triremes ad vrbem Candiam ſtare, ac totidem in portu Caneæ; cũ per idem tempus Venerius ſummus præfectus cum reliqua claſſe pari fere nauium numero Corcyræ ſe teneret. Turcæ Suda profecti, ad Caneam, quæ vrbs maritima eſt in ſeptentrionem verſa, natura, & opere munitiſsimam tentandam accedunt, exſcenſionemq́; faciunt ad circumiectum agrum populationibus, ruinis, incendijs vrendum. Verum caſu factum eſt, vt quo die Turcæ copias in terrã expoſuerunt, eodem Franciſcus Iuſtinianus Genuenſis, dux impiger, ac ſtrenuus cum delecta mille Corſorũ manu, quos ipſemet ſcripſerat, ad eandem vrbem appelleret, qui alijs præſidijs, quæ multis commeatibus Venetijs ſubmiſſa erant, eodemq; tempore ipſa quoq; applicuerant, ad tria millia numero ſibi adiunctis, audaci eruptione Turcas populabundos adortus, non exigua clade affecit; omnibusq; viribus connixus tandem auertit: quos inſequentibus diebus aſsiduis, ac ſubitis eruptionibus vexando, à libero diſcurſu, & populationibus, ac direptionibus continebat. Quare Turcæ cum quattuor dies ad Caneam ſtetiſſent, non minoribus acceptis, quàm illatis detrimentis, diſcedere ſunt coacti. Verum longe alio euentu ſecundum exſcenſum in eandem inſulam fecerũt. Retimum enim vrbem omnium pulcherrimam, & nobiliſsimam in eadem ora defenſoribus inanem repertam ſubito adorti capiunt, captamq; diripiunt, & incendunt, magnamq; ex ea prædam agunt, ingenti numero æris aſportato, cuius magna vis reperta eſt in eam vrbem in fabricationem vaſorum coacta, quibus generoſiſsima vina excoquũtur. Conſilium erat ex Creta Meſſanam petere, ibiq; ſubſiſtentes facultatem claſſes in vnũ contrahendi Chriſtianis intercludere. Cæterum nuntijs, ac litteris ab Ahamate acceptis; quibus docebat, niſi claſsis ad Vlcinium acceſſiſſet, ſolis terreſtribus copijs maritimam vrbem, ac munitam expugnari non poſſe, neq; vllam eſſe ſpem ſine maritima claſſe vllius rei in Dalmatia bene gerendę, cuius ora mari, quàm terra accedentibus

oppor-

opportunior sit: aliter omnes conatus irritos fore, ac proinde omnibus precibus orabat, postulabatq́;, vt quamprimum ad se accedere maturarent. Illi cum mandatum haberent ab Imperatore, vt Ahamati ipsorum opem imploranti ne deessent, consilio Messanæ omisso, classe conscensa in sinum Adriaticum iter dirigunt: atque in itinere exscensione in Cephaleniam, & Zacynthum facta, agroq; vbique omni clade belli vastato, atq; opidis frustra tentatis, magnas prædas vndiq; agendo, iter persequuntur, Corcyramq́; præteruecti, quam, inflammato studio in sinum penetrandi illos rapiente, intactam reliquerunt, tandem Vlcinium appellunt: cui præerat Sciarra Martinengus, vir fortis, ac strenuus: qui validam, & continentem florentissimi exercitus oppugnationem triginta dies egregie sustinuerat; cum singulari audacia, & diligentia Hermolai Teupoli biremium præfecti haud contemnenda hominum, ac commeatuum, & bellicorum apparatuum, aquę in primis, cuius inopia maxime laborabatur, subsidia bis introducta fuissent maximis discriminibus spretis, & superatis. Ad extremum Martinengus, cum omnia, quæ militaris muneris essent, cumulate impleuisset, seq́; ancipiti discrimini in se vnũ intento imparem intelligeret, pactus, vt præsidium, & opidani, omniaq́; ipsorum salua essent, Bassis, qui erant in classe, deditionem fecit. Cæterum fides pactorum seruata non est. Ahamates enim iratus obsessis, quod deditę vrbis decus, ac laborum à se exhaustorum fructum à se, cui iure debebantur, ad eos, quorum in ea oppugnatione nulla fuisset opera, transtulissent, opidum ingressus diripiendum militibus suis dedit: quos classiarij conspicati prædam ex tradito opido in oculis ipsorum agentes, ne ipsi illius essent expertes, continemari à discursu, & à raptu non potuerunt. nemo omnino ex obsessis manus militum euasit, præter Sciarram, & præsidem Venetum ægre à Bassis seruatos. Cæterum non magis in defendẽdo Vlcinio virtus, & fides præsidum enituit, quàm in prodendo Antiuari valido opido, ac munito, quodq́; expugnationem diu posset extrahere, ignauia Alexandri Donati opido præfecti insignis fuit. Is, simulatq; Vlcinium captum audiuit, non exspectato exercitus, aut classis aduentu, ipse vltro ad Bassas accurrẽs opidum tradit, incolumitatem præsidio, & opidanis pactus. Constitit fides in opidanis, quos nulla re Turcę violarunt: præsidiarij omnes captiui abducti. Donati insigne flagitium ad perfidiæ interpretationem Venetijs reuocatum est. quare iure ciuitatis ipse, atq; ipsius posteritas priuata est, omniq́; Veneta ditione

maritima,& terrestri exterminatus;quæ pœna apud Venetos maxima est. Exemplum Antiuaris consecuta est Budua,quæ ipsa quoque oppugnatione non exspectata deditionem fecit : neq; id tamen cum vlla præfecti turpi nota. Nam neq; munita vrbs erat opere,aut natura,neq; vllo præsidio firmata: quam tamen post classis discessum Zacharias Salomon præfectus Catari copijs maritimis, & terrestribus admotis euestigio recuperauit. Capta Budua contentio orta est inter Bassas,& reliquos exercitus primores,tentandum ne esset Catarum: cum negantes nimis tempus anni processisse dicerent : erat enim in exitu mensis Augustus. decretum est igitur imperatoris iussum exquirendum,quod dum classis in sinu Catari exspectat,interea ne totum illud tempus inane elaberetur,missi sunt Craidia præfectus piratarum, & Vluzalis vicarius regni Cyrthæ cum sexaginta triremibus,qui ad interiora sinus penetrarent. Qui cum ad insulam Cursulam,quam veteribus Corcyram nigram fuisse puto, applicuissent, Antonius Balbus,qui erat in præsidio opidi,turpiter illud deseruit. Qua de caussa ipse quoq; perpetuo exsulio à Venetis multatus est: cuius flagitium insignius facit Antonij Rosselei Dalmatæ sacerdotis, atque opidi Antistitis spectata virtus,atq; egregium in Rempublicam Venetam promeritum. Is enim,cum vna cum præfecto præsidium quoq;,atq; opidani maxima ex parte opido excessissent, sese non deseruit,sed audaciæ astum addens egregio stratagemate opidum ex faucibus Turcarum eripuit. Mulieres enim, & imbellem multitudinem,quæ remanserat,galeis,ac telis,quæ fugiẽtes reliquerant,armatas murum conscendere iussit. Quarum frequens corona cum murum Turcis aduersum replesset, Turcæ multitudine speciem armatorum militum præferentium, ac superbam fiduciam virium ostentantium commoti omnem conatum ad opidum egregio præsidio firmatum irritum rati,illo non tentato discedunt,ac Lesinam petunt. Ad quorum aduentum præfectus Venetus, cum opidum neq; natura,neq; opere munitum oppugnationi sustinendæ nõ esset,se in arcem munitam recipit. Quare Turcæ exscensione facta, opidum incendunt, ac de expugnatione arcis desperantes auersam insulæ partem petunt,copiasq; in terram exponunt. At insulani magno numero obuij facti,manum conferunt,omnibusq; viribus connixi Turcas tandem auertunt, & in fugam conijciunt : qui re infecta classe conscensa Catari sinum repetunt, seq; cum reliquis coniungunt. Interea res ad Famagustam grauiores, & asperiores in dies

fiunt,

siunt, ac Turcæ ad vndecimum Calẽdas Iulias paluere indito cuni-
culum sub turrim naualium actum incendunt, tantusq́; fuit emican-
tis ignis impetus, vt cum horribili terræ motu magnam crassissimi
muri partem ingenti cum fragore magna fenestra aperuerit, ac muni
tionem ab obsessis ad pectus pugnantium tegendum super eum ex-
citatam euerterit, quare Turcæ haud cunctandum, neq; occasionem
omittendam rati, ingenti clamore sublato conferti, ac magno nume-
ro euestigio per recentem stragem sub signis scandẽtes ad summum
perueniunt, magnoq́; impetu in vrbem perrumpere contendunt. Cæ
terum ijs, quibus locus ille defendendus attributus fuerat, cum mul-
ti vndiq; ducum vocatu eò concurrissent, acriter locum tutantibus,
cum multorum cæde, & vulneribus semper repulsi sunt, cum plus
quinquies magno impetu connixi oppugnationem integrassent, Ba-
lioniusq́; ipse sibi in tanto discrimine nihil parcens in media pugnæ
mole versaretur, Bragadinusq́;, & Quirinus subsidia, atq, integros
loco sauciorum assidue submittentes omnia, quæ res, & tempus po-
stulabant, sedulo administrarent, arcisq́; præfectus ex propugnacu-
lo arci coniuncto, quod in mare vsq; eò procurrebat, vt Turcarum
pugnantium corpora illi aperta essent, bombardarum ictibus ingen-
tem illorum ediderit cædem. Ceciderunt in ea oppugnatione de ob-
sessis ad centum, infelici casu à suismet compositis ignibus, dum non
satis caute ab administrantibus tractantur, absumpti, in quibus fue-
runt nonnulli haud obscuri nominis, & spectatæ virtutis ordinum
ductores, ac signiferi; cum de Turcis longe maior numerus occubue
rit. Cæterum non tam oppugnationes, ac cædes & vulnera obsessos
conficiebant, quàm vigiliæ, & labor, qui assiduus in opere erat exsu-
dandus. Vbicumq; enim muri prociderant, ac sonitus suffodientiũ,
& cuniculos agentium exaudiebantur, interiores munitiones duce-
bantur, ex cuppis, ac sacculis madida humo refertis lateribus promi-
nentibus firmatæ, opidanis stragula, lintea, tapetia, aulæa, toralia,
mappas, omnemq́; domesticam supellectilem, sine vlla retractatione,
ministrantibus. Quæ omnia cum assiduis bombardarum ictibus sę-
pe euerterentur, sæpe reficienda erant; quæque die aperiebantur, &
prosternebantur, ea noctu obstruenda & erigenda. Ad hoc Turcæ
sæpe ad arma clamantes obsessos in armis perpetuo habebant: vt nul
la à laboribus nocturna, aut diurna daretur quies. Ante diẽ tertium
Calendas Iulias Turcæ cuniculum in saxo ad propugnaculum exca-
uatum incendunt, tantoq; impetu ignis erupit, vt saxum aperuerit,

ingentiq; ruina super ædificatum murum,& munitionem pectus tegentem euerterit,facilemq; adscensum Turcis prębuerit: qui eo in loco,& ad naualia vrbem magno impetu aggrediuntur. Ingenti animorum atq; irarum certamine vtroq; in loco res gesta est;quamplurimiq; in sex horarum oppugnatione vtrimq; ceciderunt: cum obsessi,munitione pectus tegente decussa, patentes Turcarum ictibus locum tamen non desererent,sed fortiter pugnantes vulnera acciperent,& inferrent: cum permultæ quoq; mulieres,maiore excidij metu naturalem sexus timiditatem vincente, partem laboris,ac pugnæ capesserent; telaq;,ac feruentem aquam in hostes subeuntes proijciendo,haud mediocri laborantibus auxilio essent: Episcopusq; Limisi augustissimum crucis signum præferens pugnantibus adesset; illorumq; studium,& ardorem pijs adhortationibus incenderet. At Turcæ detrimentis in oppugnationibus acceptis perculsi, supersedendum aliquandiu,maioreq; opera,& conatu mœnia prosternenda esse statuunt. Quare septem alijs castellis propius opidum excitatis, bombardisq; in illa à primis remotioribus translatis, quinquaginta bombardis omnia loca,omnesque interius ductas munitiones, ac pectus tegentes quatere instituunt: quas decussas obsessi reficere nó poterant, cum qui erant in opere, continentibus bombardarũ, ac scloporum ictibus exanimati caderent, vt ad exiguum numerum redacti sint; Turcæq; non modo quatiendo, sed ligonibus quoque suffodiendo propugnaculum portæ Limisi in eum statum adduxerint, vt obsessis munitionem pectus tegentem amplificantibus, ac crassiorem faciẽtibus area coarctata sit. Qua re factum est,vt obsessi illam tabulato ante se statuto dilatare coacti sint, cuniculusq; sub propugnaculo ab ipsis obsessis suffosus est,eo consilio, vt si ipsi inde excedere cogerentur,illius possessio magnis detrimentis hosti constaret. Turcæ igitur,tantis vbiq; editis stragibus, ante diem septimũ Idus Iulias tertiam oppugnationem instituunt, quattuorque in locis eodem tempore vrbem aggrediuntur, hoc est propugnaculum ante portam Limisi,turrim sanctæ Nappæ, turrim Andrucij, turrim,ac continentem murum naualium. Atrox vbiq; fuit sex horarum pugna,Turcæq; propugnaculo magna ipsorum clade potiti sunt. Nam, cum ij, qui locum illum tutabãtur,ob areæ angustias,quas diximus, hastas commode tractare,ac circumagere non possent, resq; in extremum casum adducta esset,inde cedere coacti sunt. quod dum incompositi,& confusi faciunt,nonnulli eorum cum Turcis propugna

culo

culo potitis immisti sunt. Qua re factum est, vt cum ignis cuniculo iussu Balionij est inditus, Turcæ omnes, qui erant in propugnaculo, ad duo millia numero horribili spectaculo ab erúpente flamma hausti sint, cum quibus ad centum ex obsessis vna conflagrarunt: ita in miserorum quoq; caput pestis ab ipsismet alijs parata recidit. Multi haud obscuri nominis ordinum ductores, exercitusq; primores ea in oppugnatione, & ad propugnaculum, & alijs in locis ceciderunt: cũ mulieres, & omnis imbecilla ætas opem ferrent, non solum necessarias res pugnantibus suggerendo, sed corporibus quoq; suis pugnam miscendo. Cum ea propugnaculi strages facta esset, vt refici nullo modo posset, latus sinistrum, quod reliquis vrbis partibus collapsis solum stabat, ipsum quoq; ab obsessis suffossum est. Erat ante propugnaculum porta Limisij vt diximus perpetuo patefacta, ex qua obsessi continenter ad humum auferendam, & in opidum comportandam prodeuntes, crebro per varias occasiones cum Turcis manum conserebant. ab eo exitu Turcæ, munitione super strage diruti propugnaculi excitata, obsessos prohibuerunt; pridieq; Idus Iulias quarta oppugnatione portam ipsam inuadunt, cum ad cætera loca ad arma conclamassent, quo obsessos ab ope ferenda ijs, qui portam defendebant, distinerent. At Balionius milites cohortatus, portam cũ delecta armatorum manu erumpens Turcas inuadit; quorum primo impetu magnam edidit cædem, cæteris in turpem fugam versis; cuniculoq́; lateris incenso, quadringenti superstantes Turcæ concremati sunt; Balioniusq́; signum, quod vi ex signiferi manu eripuerat, in vrbem tulit. At Turcæ nihil de instituto labore remittentes, obsessosq́; in dies acrius vrgentes, transuersa munimenta in fossa inchoata in maiorem altitudinem in dies extollebant, vt tutius ad ictus opidanorum ea, quæ oppugnationis vsus postulabat, administrarẽt, omniq́; exteriore humo murum contingente, qui crepidinem fossæ mœnibus aduersam sustinet, egesta, fossam effecerunt, in qua exercitus consedit, tentorijs collocatis; cum ipsum murum crepidinẽ prius sustinentem pro munimento haberent, quo ad ictus aduersos ex opido emissos tegebantur, superq́; eodem muro septem bombardas statuerunt, quibus opidum continenter ex propinquo verberabant, tabulatisq́;, & pellibus contecti munitiones opidanorũ subruere pergebant; quas opidani reficiebant, patefacta loca pellibus bubulis, quas multa madida humo, lanaq́;, & alijs rebus referciebant, ac funibus arte constringebant; obstruentes. In quibus rebus administran-

dis sedula feminarum opera,& diligẽtia,atq; indefessus labor exstabat: quæ in cohortes partitæ, quibus singulis singulæ vrbis partes assignatæ erant, commissa munera impigre obibant, humum, saxa, aquam, aliosq; necessarios apparatus ad loca, vbi pugnabatur, ac laborabatur, comportantes, maximeq; necessarius erat vsus aquæ ad incendia extinguenda, quę excitabant sacculi à Turcis intra opidũ assidue coniecti, in quibus erant ollæ sulfure,& puluere refertæ, quę terræ ex sublimi allisæ confringebantur, ex eisq; subita emicans flãma proximos corripiebat: qua peste multi mortales perierunt. Cum conatus capiendæ portæ irritus euasisset, Turcæ nouam oppugnationis viam ineunt. magnam enim vim ligni tilię, cuius natura ea est, vt ignem subito cõcipiat, facileq; vratur, grauemq;, ac tetrum odorem late effundat, in fossam coniyciunt, eoq; cum sarmentorum fasci bus vna coniectis incenso, id incendium excitatũ est, quod quattuor continentes dies durauit; quod ab opidanis nulla aquæ vi superne proiecta extingui potuit: vt qui mœnia defendebant, nimio æstu, ac graui odore victi ex assignatis locis excedere cogerentur: Turcæq; occasione arrepta, in loca infima descendẽtes, nullis obsessorum ictibus impediti, propugnaculum dirutum momento temporis cum ingenti obsessorum admiratione reficiunt, in cuius area bombardam è regione portæ statuunt: quam tamen obsessi ingenti vi saxorũ, terrę, atque omnis generis materiæ proiecta paruo interposito spatio obruerũt. Iã ad extrema ventũ erat; omniaq; obsessos deficere incipiebant, præterquam ducum,& præfectorum virtus & prouidentia, ac militũ ardor, & spes exspectati subsidij; laborabaturq;, extrema victus inopia, vino, caseo, carnibus non recentibus modo, sed salitis quoq;, omnisq; generis frugibus,& alimentis consumptis; cum ne ab equis quidem,& asinis,& felibus abstinerent, neq; vllum cibi genus esset tam sordidum, atq; immundum, quo vitam tolerare non cogerentur; acetoq; loco vini aquam miscerent, quod ipsum quoque defecit: ad hoc hostes nullã sibi à laboribus quietem dãtes, qui in tãta hominum multitudine illis tolerabiles, ac faciles erãt, alijs in aliorum locum succedentibus opera urgebant, tribusq; cuniculis castellum portæ suffodiebant, cum sonitus suffodientium exaudiretur: ad hoc terrenos tumulos, ac castella altitudinem mœnium, ac castellorum opidi æquantia excitarunt. Iam vero Italiæ copiæ à quattuor millium numero ad ottingentos redactę erant, cum reliqui varia peste perijssent: quæ etiam maximam partem Græcorum, & incola-

rum

rum absumpserat, vt illorum quoq; mira paucitas esset: superstitesq́; vigilijs, laboribus, qui assidui eosdem dies, ac noctes vrebant, ac prælijs, cum in rapidissimis æstibus continenter pugnandum, ac laborãdum esset, ita confecti erant, vt vix hærere, atq; arma sustinere possent. Quibus malis victi ciuitatis primores supplici libello à Bragadino præfecto petunt, vt fide sua, ac studio dominis ad extremũ persoluto; omnibusq; bonorum subiunctorum officij gradibus sancte, ac diligenter, & cum fide seruatis, ipsorum saluti consulat, vrbisque excidium prohibeat: ne ve se ipsos, ac præsidium, miserosq́; ciues, atque ipsorum vxores, ac liberos cædibus, iniurijs, ac contumelijs immanissimorum hostium obiectos velit: quarum rerum vitandarum vnam esse deditionis viam, quam honestis conditionibus conuenturam haud dubitandum sit. Benigna, & sapienti oratione consolatur supplices Bragadinus, abiectosq́; excitat, neq; rem adhuc eò adductã docet, vt de deditione sit cogitandum. Subsidium enim promissum mox adfuturum confirmat; celocemq́; ea de caussa, ipsis inspectantibus, in Cretam mittit: qua spe si frustrentur, non se eum esse demõstrat, qui pertinacia sua illos, se ipsum, præsidium, totq́; insignes duces Turcis prodere in animo habeat, sed consilia se ad tempus de ipsorummet sententia accommodaturum. Proinde hortatur ne animũ despondeant, sed qui omnia fidelitatis, & obseruantiæ suæ in dominos officia abunde persoluerint, hanc quoq; extremam operam nauare ne grauentur. Quibus verbis ac promissis erecti opidani sese ad labores de integro exhauriendos, omniaq́; extrema subeunda cõfirmant. At Turcæ operibus ad effectum adductis, cum interea obsessorum in nouis munimentis excitandis assidua, & indefessa opera fuisset, ante diem tertium Calendas Augustas cuniculis incensis maximam partem castelli portæ imminentis, ac quidquid turris naualium reliquum adhuc stabat, euertunt, multis de obsessorum primoribus, atq; vnius signi militibus omnibus ruina obrutis: euestigioq́; mœnia inuadũt: sexq; fuit horarum, atq; atrox oppugnatio, in qua ingens Turcarum numerus cecidit. Insequenti die oppugnationem iterant Turcæ, verum minore impetu, minoreq́; animorum certamine, minore ac prœlio. Quare minimum sanguinis, ac vulnerum fuit, cum tamen Turcæ à maritima quoq; parte obsessos exercerent, atq; ex triremibus omnes vrbis partes creberrimis bombardarum ictibus verberarent. Cum omni annona, omniq; bellico apparatu consumpto, vt ne pulueris quidem quidquam iam superesset, neque

exspectatum

exſpectatum ſubſidium, cuius ſpe aduerſus omnia mala animum inuictum præſtiterant, vſquã appareret; neceſsitati tandem parendum fuit. Quare Calendis Auguſtis indutijs cum Turcis pactis, vt de cõditionibus deditionis tuto agi poſſet, obſidibus vtrimq; datis, paucis commutatis verbis, deditio in has conditiones facta eſt. Præſidium, omnesq; milites, ac duces incolumes cum veſtibus, atque armis, ac quinq; bombardis, tribusq; inſignibus equis diſcedant, tutumq; iter illis in Cretam inſulam detur, ipſæq; Turcarum triremes illos deducant: opidanorum nemo violetur, ne ue ſolum exſulij cauſſa vertere cogatur, ſuaq; omnia illis ſalua ſint; ac Chriſtianorum inſtituto viuere liceat. Quas conditiones ſcripto ad ſe miſſas Muſtaphas Chirographo approbat; maximaq; militum pars ſtatim in triremes in portum ea de cauſſa à Turcis miſſas impoſita eſt: poſteroq; die Bragadinus, ac Balionius cum ducum, ac primorum cohorte opidũ egreſſi à Muſtapha lætitiam vultu præferente, fallaciq; ſimulatione perfidiam, & immanitate efferatum animum tegente, benigne, honorificeq; excipiuntur, apud ſe in tentorio conſidere iuſsi. Qui cum multa de illorum virtute, & conſtantia prædicaſſet, cui ſe omnibus locis egregium teſtimonium daturum confirmauit, cumque in colloquio mentionem de quibuſdam Turcis captiuis intuliſſet, eosq; per impudentiſsimam calumniam à Bragadino per indutiarum tẽpus necatos mentitus eſſet; furens conſurgit, inermesq;, ac fidem conuẽtorum obteſtantes comprehendi iubet: qui vincti in aream extra tẽtorium ante illum producti, in quibus fuit ipſe Balionius, ad vnũ eius iuſſu trucidantur, excepto Bragadino, quem reſeruauit, vt omnibus inhumanæ ſæuitiæ, & contumeliæ exemplis in illum edendis rabiem exſatiaret: quem cum extentam ceruicem, quaſi ſecuri in ſe intentæ ſubijciendam per ludibrium ter porrigere coegiſſet, tandem naribus, & auribus detruncatis, humi diſtento ſuperbis, ac contumelioſis verbis inſultabat, ſubinde quæritans, vbi nunc ſuus ille eſſet Chriſtus, quem coleret, ac quid ita non illius manibus, ope & numine ex ipſius manibus eriperetur. Qui in naues impoſiti fuerant milites ſpoliati, ac remo mancipati ſunt: reliqui, qui nondum conſcenderãt, omnes obtruncati, Tenpolusq; ſuſpendio necatus; paucisq; poſt diebus, Bragadinus, Muſtapha inſpectante, ad omnia loca mœnium, quę quaſſata corruerant, circumducitur, duos cophinos terræ plenos collo geſtans, humumq; ſemper oſculari iuſſus, cum inſpectantem Muſtapham præteribat, deinde in ſella poſitus, ac vinctus ſublimis ad

summam antennam elatus est, vt militibus remo nexis spectaculo esset. Ad extremum in foro ducto viuo pellis detracta est, cum ille constantiam retinens, nullum vnquam fracti animi, aut intolerandis humanæ patientiæ cruciatibus victi verbum emisisset. Quin contra, Deo immortali gratias agẽs, qui ad talem exitum vitæ sese reseruasset; perfidiamq́;, & violatam fidem Mustaphæ exprobrans animam edidit. Pellis palea referta, atq; antenna suspensa in Syriam missa est, totaq́; ea ora ad spectaculum circumlata. Ita Turcæ tota insula, ac Famagusta potiti sunt. Quam vrbem centum quinquaginta millibus emissionibus bombardarum per septuaginta dies continenter quassarunt. Quæ res ex globorum inito numero constat: tot enim in vrbe ipsa, & in fossa reperti sunt: quæ tamen oppugnatio multo sanguine, multaq; cæde illis stetit. ad octoginta enim mortalium millia perijsse pro certo creditur, varia peste absumpta: in quibus fuerunt Bassa Anatoliæ, Mustaphas voluntariam militiam professorum dux, Sangiacus Tripolis, Frigutes dominus Malatiæ, Framburanus Antippi, vnus ex Arabiæ Sangiacis, Framburanus Viertis, compluresque alij duces, & primores exercitus. Per ea tempora M. Antonius Columna præfectus Pontificius cum duodecim triremibus suis Messanam venerat. Ibi cum cognouisset magnam partem classis Venetæ Corcyræ cum periculo se tenere, ijs de caussis, quas ab illo Venetijs propositas supra memorauimus, per litteras, ac certos nuntios præfecto magnopere suadet, vt inde quamprimũ proficiscatur, ac Messanam se conferat; vbi tuto aduentum classis Hispanicæ secum exspectet. Eadem quoq; fuerat Senatus Veneti sententia; eiusq́; rei mandata eodem fere tempore præfectus acceperat. Quare nihil cũctatus, Quirino & Canalio, qui erant in Creta, voluntatem senatus demõstrat; seq; Messanam illico profecturum scribit, ibiq; cum Pontificijs, & Hispanis coniuncturum. Proinde imperat, vt ipsi quoque nauibus omnibus vndiq; contractis, extemplo idem faciant. Dictaq; euestigio factum secutum est. Nam Corcyra cum septem, & quinquaginta triremibus, quas habebat, ac sex maioris formæ nauibus longis, quas galeatias appellari diximus, extẽplo soluit, Messanãq; secunda vsus nauigatione incolumis peruenit, solumq́; Columnam cum Pontificia classe in eo portu inuenit: dumq́; Austrium exspectat, sex triremes in Calabriam mittit ad vina in vsum classis petenda: quas atrox, ac subita procella adorta depressit. Dum ea in Oriẽte geruntur: Austrius, bello Granatensi sub nuntium fœderis icti com-

modum confecto; qui non prius octauo Idus Iunias in aula acceptus est, ab aula iussu Regis proficiscitur: cum multis ante diebus Ludouicum Rechesentium legatum à Rege illi datum commendatarium maximum castellæ præmisisset ad ea, quæ erant in profectionem necessaria expedienda, cumq; Barchinonem peruenisset, duabus Hispanorum legionibus, quarum alteri præfectus est Michael Moncada, alteri Lupus Figueroa, in naues impositis soluitq; octoq; dierum nauigatione ad septimum Calendas Augustas Genuam peruenit, in itinere filios Cæsaris ad patrem proficiscentes morbo retardatos exspectare coactus. Cumq, tempus anni iam multũ processisset; præteritam moram diligentia sarcire cupiens, ne tempus gerendarum rerum omne inane elaberetur, Aluarum Bassanum Marchionem sanctæ crucis Neapolitanarum triremium præfectum extemplo Neapolim pręmittit, dato mandato, vt enixa opera, sedulaq; diligentia, omnia, quæ vsus belli postulat, comparare & expedire contendat: simul vt legio Hispanica, quam illi vehendam tradidit, in ea vrbe aliquot dierum quiete à laboribus in bello Granatensi exhaustis reficiatur. Ipse rebus, quæ Genuæ expediendæ erant, ita instituit, vt Calendis Augustis ex ea vrbe soluerit, Ioanne Andrea Auria Genuæ cũ triremibus suis, ac nonnullis onerarijs in vsum huius belli conductis, & Ioanne Cardonio præfecto siculæ classis cum viginti octo triremibus in portu Lunæ relictis: quorum Auria alteram Germanicam legionem, cuius dux erat Albericus Lodronius, easq; Italas copias, quas ex Longobardia Sigismundus Gonzaga adducebat, in naues imponeret. Ipse secunda nauigatione vsus ante diem sextum Idus Augustas Neapolim appulit, quem paullo post consecutus est Cardonius cum legione Germanica: quem Austrius euestigio cum adductis copijs Panormum mittit ad commeatus, & cætera, quæ in vsum belli parata erant, Messanam deuehenda. Ipse Neapoli substitit, omnibus curis in necessarias res expediendas versis, in eaq; vrbe sceptrum summi imperij, ac vexillum à Pontifice missum per manus Antonij Perenotti Cardinalis Granuelani, quem Philippus regno Neapolitano cum imperio pręfecerat, Pontificij ad eam rem legati tradita accipit; omnibusq; diligenter prouisis, & expeditis, ipse cum Italorum cohorte, cuius dux erat Paulus Sfortia, ante diem tertium decimũ Calendas Septembris Neapoli proficiscitur; Bassano cum triginta triremibus, ac nonnullis onerarijs in ea vrbe conductis Neapoli relicto, qui legiones Hispanorum cum aliquantum refectæ essent, ac co

pias,

pias,quas Comes Sarnius ducebat,commeatusq;,& armamenta,ac bellicos apparatus Messanam veheret;nullaq; tempestate retardatus tandem Messanam venit,ingenti cum lætitia à præfectis Pontificio, & Veneto exceptus: posteroq; die antequam in terram exscēderet, concilio in prętoriam conuocato,in quo fuerunt summi tantum præfecti,eorumq; legati Ludouicus Rechesentius,Pompeius Columna, Augustinus Barbaricus, orationem vt non omnino incomptam, ita militariter grauem habet: qua primum gratias agit præfectis nomine principum,à quibus missi erant, qui tam splendida de se iudicia fecissent; quiq; ætati nondum satis maturæ tantum imperium mandassent,ac tantam molem rerum commisissent. Hoc illorū iudicium se dicit ad honorem sibi amplum quidem,& magnum; cæterum ad sollicitudinem,& curam,ac laborem maius existimare. Omni se igitur ope annixurum, ne illos consilij sui pœniteat: deinde caussas morę suæ exponit; seq;,cum nihil de summa diligentia remiserit,grauissimis tamen occupationibus, quas sigillatim persecutus est, non prius eo tempore se Messanam peruenire potuisse demonstrat. sed nō segne tempus illud omnino abijsse,quod in copijs,& commeatibus, ac bellicis apparatibus ex varijs, ac longe inter se disitis locis contrahendis positum sit: quæ partim iam conuenerint,partim mox sint affuturæ. Summam fore,vnā,& octoginta triremes; onerarias duas, & viginti; peditum duo,& viginti millia,quorum octo millia octingenti Hispani sunt, vndecim millia Itali, reliqui ad tria millia Germani: magnā præterea vim tormētorum,ac bellicorum apparatuum omnis generis, magnāq; commeatuum copiā cōparatam: securā se prętere a insignem procerū,ac primariæ nobilitatis hominū manum, quos generosius animi impetus,ac diuinitus mēti prælatum lumē ad animā religioni,& gloriæ deuouendam adegit. Ad extremum addit, Regi non potius suum ipsi priuatum,quàm commune sociorum bonum esse: neq; Venetorum casus,& angustias ipsis,quàm Regi grauiores esse. nullum se igitur discrimen pro illis recusaturum, notas sibi esse maleuolorum,& obtrectatorum calumnias,qui vulgauerint neq; ipsi,neq; Regi consilium esse fortunam communis Martis experiri. eorum improbos sermones non se verbis more oratorum, ac causas agentium,sed factis refutaturum. Ingentes gratiæ actæ sunt à præfectis,quæq; locus,& res postulabant,responsa, paucisq; interiectis diebus,cum omnes copiæ Philippi tam terrestres, quàm maritimæ conuenissent,neq; aliud exspectaretur,quam aduentus ex Creta reli-

ta reliquæ claſsis Venetæ; præfectus Venetus cum illam mox adfuturam polliceretur, Auſtrio inſtare, ne ſoluere, ac claſſem hoſtilẽ petere cunctaretur, in eas anguſtias dictitans adductam eſſe rem Venetam, quæ dilationibus locum nõ dent. Nom enim aliter finem impoſitum iri cladibus, quas continenter aliam ſuper aliam, terra, mariq; accipiant, quarum numerus iniri vix poſsit: naues ſuas à Turcis quotidie intercipi; in quibus fuerunt tres triremes, ac totidẽ onerariæ magna vi delectorum militum, ac nauticorum ſociorũ, omniq; bellico apparatu refertæ: Dalmatiam, atq; inſulas ſuas lugubri bello vri, vrbes, atq; opida capi, ac diripi, & incendi; cunctaq́; ferro, ſanguine, ruinis, populationibus miſceri. Auſtrius moueri damnis Venetorum, ac cupere opem ferre; cæterum re ad conſilium relata, ac diſputationibus agitata, decretum eſt, non prius Meſſana mouendum, quã reliqua claſsis conueniſſet; aliter in tam diſpari nauium numero nimis periculoſe hoſtem adiri, aut quidquam contra illum tentari; cũ præſertim omnis Chriſtianorum fortuna in ea claſſe periclitetur, cõſtaretq́; Turcas trecentas naues longas habere; easq; remigio, nautis, naualibus ſocijs affatim ſuppletas ex tot nauticis viris in Venetis nauibus captis; ad hoc milite inſtructiſsimam eſſe veriſimile videretur, quẽ ſupplere potuiſſent ex propinquo Illyrico exercitu. Miſſus eſt interea Aegidius Andrada Hiſpanus, vir impiger, ac nauticarum rerum peritus cum duabus expeditis triremibus exploratum, vbi claſsis hoſtium eſſet, quid moliretur, quid animi, quid conſilij haberet, qui omnia certa inueſtigata referret. Interea Turcæ certiores ab exploratoribus facti Auſtrium Meſſanam appuliſſe, in eamq; vrbem copias Chriſtianorum contrahi, ne Orientis prouincias nudatas nauali præſidio Chriſtianorum conatibus expoſitas relinquerẽt, ſimul imperij memores, quod erat, vt diximus, vt cæteris poſthabitis omnia facerent, vt Chriſtianam claſſem ad prælium adigerent; Cataro ſoluunt, ac retro qua venerant, viam repetẽtes Corcyram ſe conferunt. In qua inſula circiter quindecim dies in anchoris ſteterũt aduentum Chriſtianæ claſsis exſpectantes, cum qua prælio decernerent, cum interea multa detrimenta inferrent, ſuburbijs incenſis, totaq; inſula incendijs, & ruinis deformata; cum tamen virtute, & diligentia præſidum nullam hominum, aut iumentorum prædam egerint; quæ præſides in opidum ſubduxerant: quod edito loco poſitũ duæ imminentes arces tutum faciunt. Tandem ſatis ſe ad audaciam, & cupiditatem pugnæ teſtandam commoratos rati, dimidio Septẽ-

bri

bri mense circumacto; cum tempus veteri instituto classibus Constantinopolim exeuntibus ad reditum in eandem ciuitatem cõstitutum appropinquaret; simul ad pericula tempestatum imminentia euitanda, Corcyra soluunt, iterq́; in Orientem intendunt, cum prius Pertaus duos certos homines misisset; alterum ad Imperatorem cum litteris, quarum initio res gestas illius æstatis persecutus, cum statum classis illi demõstrasset, quæ omnium rerum, atq; in primis bellatorum inopia laboraret, quorum magnam partem varia pestis absumpsisset, cum superstites vires, laboribus, vulneribus, morbis affectas haberent, imperia deposcebat: Alterum Caragealim non obscuri nominis piratam, hominem impigrum, ac magni in nauali re vsus ad motus, & consilia Christianorum speculanda: in itinere exscensione iterum in Cephaleniam facta, omnia cædibus, incendijs, direptionibus, vastationibus complent: classisq; omnis ingenti præda onusta sub finem mensis Septembris in sinum Corinthiacum se recipit: isq; fuit expeditionis illius æstatis finis: quam præter supplementa ad exercitum Famagustam subuecta, atq; Vlcinium & reliquas vrbes in Dalmatia captas, omnem incendijs, rapinis, direptionibus exercuerunt. Cæterum cibarijs iam omnibus consumptis, magnam vim panis torridi iussu & prouidentia Bassæ præparatam Naupacti inuenerunt. Erant in classe circiter sexaginta priuatorum hominum nauigia: quos latrocinijs, ac piraticam faciendo vitam tolerare solitos, simulatq́; auditum est, Imperatorem maritimam classem ad bellum armare, stipendiorum, ac maioris prædæ spes omissa piratica ad reliquam classem contrahere solet: quorum opera, vt hominum longa naualium rerum exercitatione, ac diuturnis malis duratorum fortis in primis, & impigra, magnoq́; vsui rebus gerendis esse consueuit. Ex ijs ad triginta æstate exacta, & expeditione confecta, ad hoc minutis nauigijs vtentes, & ad vim sæuientium tempestatum, vt in autunni tempore in illo mari imminentium sustinendam parum firmis in tam longo præsertim itinere, quo domus repetenda erat, discesserunt, commeatu à Bassa facile impetrato, cum nullus iam ipsorum vsus fore putaretur, ac rebus vbiq; feliciter confectis quieturos sese putarent Bassæ. Paullo post illorum discessum, is, qui ad Imperatorẽ missus fuerat, cum litteris & imperatis Principis reuertitur. Quorũ summa fuit, quæ Pertaus animo acceptissimus Bassa, atq; Halis præfectus ea æstate gesserint, ea Imperatori grata esse, eorumq́; illũ memorem fore: ac, quoniam nullũ iam ea æstate belli opus restet; Per-

taus Hali præfecto cum centum quinquaginta triremibus omnibus rebus firmatis, in præsidium eius oræ, si quid hostes mouerent in sinu Ambracio, vel sicubi commodius visum fuerit, in hybernis relicto; ipse cum reliqua classe Constantinopolim reuertatur. Litteris in consilio lectis ingens bellatorum numerus, vt corpora preteritis laboribus, ac morbis confecta reficerent, commeatu & ipsis cupide à Bassa dato, domos suas profecti sunt. Qua de caussa classis, cum tempus pugnæ venit, bellatoribus pene vacua fuit. At nuncius, qui ad classem Cretēsem accersendam missus fuerat, cum tandem discriminibus superatis Cretam tenuisset, Quirinum subsidium, quod Famagustam submittendum erat, ignarum iam illam captam adornantem inuenit: qui Senatus, & præfecti imperijs acceptis inceptum omittere gemens, & mœrens coactus ipse, & Canalius, cum omnibus, quas habebant, triremibus, quæ fuerunt sexaginta numero, è Creta soluentes iter Messanam intendunt, quò tandem peruenerunt; fueruntque Venetæ triremes omnino centum nouem numero, ac galeatiæ sex; cum eo anno senatus plus centum quadraginta triremes, ac galeatias nouem armasset, omnibusq; rebus instructas è portubus emisisset. Quæ tamen omnes conuenire, ac prælio interesse non potuerūt varijs casibus impeditæ. Sex enim naufragio, vt supra diximus, perierunt vina ex Calabria portantes; tres à Turcis captæ sunt, iter ad classem habētes; duæ ad Corcyram; vna ad Cephaleniam; vndecim, ac galeatiæ tres in sinu remanserant; quæ varijs casibus, ac metu Turcicæ classis retardatæ se non prius cum classe coniunxerunt, quàm prælio facto; cum decem in sinu remansissent Dalmaticæ oræ præsidio.

FINIS LIBRI SECVNDI.

DE SACRO FOEDERE IN SELIMVM LIBER TERTIVS.

DVM ea à Turcis, & Christianis ducibus gerun-
tur, legati à Pontifice missi in Regias peruenerãt.
Cæterum Alexandrinus iter infestum in primis, ac
multis iniquitatibus exagitatum habuit; cum om-
nia in Gallia Hugonotorum plena essent: ac, quã-
quam præualidæ armatorum manus iussu Regis,
postulante Pontifice, sub varijs ducibus subinde mutatæ latera con-
tinenter cingebant, sæpe tamen subsistendum fuit, sæpe ad deuia iti-
nera declinandum; cum nonnumquã maximo discrimini proximus
fuerit. Ex insidijs tandem nefariorum hominum elapsus in Hispa-
niam incolumis peruenit, omnibus beneuoli, & honorifici in se ani-
mi significationibus à Philippo exceptus. Complures enim illius pro
uinciæ proceres ad extremum vsq; regnum honoris caussa à Philip
po cum litteris peramanter scriptis obuiam missos habuit. Quorum
postremus fuit Cardinalis Saguntinus, qui summum auctoritatis
locum apud Regẽ, summamq; Regiorum negotiorum procuratio-
nem habebat: qui bidui iter à Madrilio, vbi tum erat Regia, proces-
sit cum conspecta, ac frequenti nobilium procerum, ac consilijs Re-
gijs præsidum cohorte. Qua stipatus, cum Madrilium venisset, co-
miter & humaniter à Rege acceptus, exorsus à commendatione Re
giæ pietatis, religionis, iustitiæ, animi magnitudinis, quæ virtutes in
illo illustrando immensis tot regnorum opibus præfulgeant; quibus-
que virtutibus, & opibus Christianas res inniti affirmauit, illico rui
turas eo adminiculo subtracto; cum eas laudes pro fastigio rerũ ma-
gnifica oratione in cælum extulisset, ac quàm illustri gratia à Pon-
tifice exciperentur, exposuisset; deq; effusa eiusdem Pontificis in il-
lum voluntate tantis meritis excitata pluribus verbis subsecutus es-
set; postulauit, vt, quoniam qui primus fuerat ipsius pietatis, & reli-
gionis gradus in fœdere aduersus communem Christiani nominis
hostem iungendo, is ab eo persancte esset seruatus, quod secundum
eiusdem pietatis erat officium, ac sine quo primum inutile plane fo-
ret, id quoq; in Christianam Ecclesiam constaret: hoc est in bello im

pigre

pigre gerendo, diligentiaq; suorum stimulanda, & quoniam hoc anno, quod futurum fuit, iam factum esset, enixe imperaret ducibus, & procurantibus res suas, vt in sequentem, & cæteros deinceps annos cum copijs ad pactum tempus præsto essent, ne cunctatio, vt adhuc non magis inopia necessariarum rerum, quàm vitio hominum factũ est, tempus gerendarum rerum eximeret: valiturum id non modo ad opem ab ipso latam fructuosiorem faciendam, sed ad exemplum quoq;, & ad studia cæterorum principum incitanda: qui si acriter ipsum viderint in caussa versari, tum vero alacriter, & haud retractãter ad societatem sint accessuri; quod si lente, ac remisse agere illum animaduerterint, cuius propter propinquitatem regnorum maxime intersit Turcam contundi, haud dubitandum esse, quin eorum ardor relanguescat, & studia debilitentur, vt Philippo non suam solum, sed cæterorum quoq; Principum Christianorum vicem sit satagendum. Alterum postulatum fuit, vt Portugalliæ, & Galliæ Reges, ad quos ipse legatus quoq; missus est, in primis vero Maximilianum Cæsarẽ fratrem ad sanctissimam societatem ineundam inuitet, & hortetur: sibiq; ad eosdem Reges peracribus litteris suis, consilia precibus addendo, iter præmuniat. Ad ea Philippus, si quãta sua sint in Christianam Rempublicam studia parũ adhuc, & ipsi Pontifici, & omnibus re probarit, oratione sese id assequi nolle respondit, quod se cum sua sponte domestica disciplina ab inuicto, & pio parente tradita informatum fecisse, semperq́; facturum, tum vero sanctissimi Pontificis adhortationibus incitatum, quo nihil habeat in terris ad uenerationẽ sanctius. Eadem mente se credere suos vti: qui si non se ad suum ipsius Regis ingenium conforment, nec satis pro ardore Pontificis res adhuc impigre administrarint; id non ipsius Regis voluntate illos fecisse. Scripturum se igitur illis, enixeq; imperaturum, vt omnibus in rebus Pontifici morem gerant; ac præteritam negligentiam, si qua fuit, futura diligentia emendent. Intelligere se, quanta in bellis semper fuerint celeritatis momenta. Cæterum debere Pontificem pro sua sapientia cogitare, quantis ipse Rex curis, & molestis negotijs sit distentus, quantam, quamq́; multiplicem rerum molem sustineat, quantam virium suarum partem ad sese trahat bellum Flandricum luis in dies latius serpentis comprimendæ caussa susceptum: quod immani pecuniarum, hominumq́; impensa tueri oporteat. Quam rẽ Pio Pontifici non minori esse curæ, quam Turcicas res credat, quod ab hac peste visceribus hærente non minus periculũ, atq; adeo propius, &

pius, &

pius,& interius,quàm à Turca Christianis rebus immineat: quę res vires suas distrahat,aliter omnes in Turcam vertendas. Mandasse iã se Ioanni fratri,vt,peracta æstate,triremibus custodibus Italicarum prouinciarum in Italia relictis,ipse se cum reliqua classe in Hispaniã recipiat. mutaturum imperia,ac scripturum, vt in Italia hybernet, quo præsto sit in tempore gerendarum rerum,omniaq́; cœpta,& conatus suos ad Pontificiæ voluntatis præscriptum dirigat. Quod ad reliquos Reges attinet;sperare se, illos in officio futuros, cogitaturosq́;,quid Christiano nomini debeant.Sed tamen,quoniam Pontifici placeat hunc honorem sibi habere,ac munus suum secum partiri;cupide sese honorificam procurationem arripere.quare Cęsari,& Regibus sedulo scripturum;ac quidquid auctoritate,& precibus valeat,in pium opus impensurum. Verum se existimare Gallorum deliberationem à Maximiliani consilijs suspensam fore; nec prius quã cognouerint,illum consilia cum reliquis consociasse, animum nudaturos.Nam classe,& maritima via,numquam suos duces, ac copias submissuros;ne necessitatem sibi ipsi imponant Austrio homini parendi;terrestre vero iter illis esse penitus obsæptum,Maximiliano fœdere,& indutijs Turcæ alligato.Cum hoc responso dimissus Alexãdrinus.Commeatu igitur à Rege sumpto, cum mensem & dimidiũ in Regia fuisset,in Lusitaniam contendit, non minus honorifice minusue apparate à Rege illo,quàm ab Hispano acceptus.Actio de fœdere inanis euasit,quod ita fore legatus præceperat animo, cũ tamen Rex incensum,& ardens studium,& operam suam vniuersæ Ecclesiæ aduersus barbarum,& communẽ omnium hostem pluribus verbis ostendisset; statimq́; nomen in eam militiam dedisset; cæterum dubiæ deliberationis esse dixisset, qua parte ipse Turcæ arma inferret.Se quidem commodissimum, ac fructuosissimum putare fore si illum à mari rubro aggrederetur. Sic enim fore, vt si vel Turca resistere uelit,vires suas cogatur distrahere,quæ res illum eneruatiorẽ, & imbecilliorem fœderatis opprimendum obijciat,vel,si eam nudã, & apertam Lusitanorum incursionibus nemine obsistente relinquat, magni in eas prouincias progressus, magnaq́; operæ pretia à Christianis fiant.consulendum igitur esse Pontificem,& cæteros fœderatos Principes:sese enim ad eorum præscriptum consilia, & conatus suos directurum.Laudata pietate,ac prompto animo,prudentiaq́ue probata,legatus,id,cuius caussa venerat,agere ingressus est: idest de Margarita Regis Galliæ sorore illi in matrimonium coniungenda.

Nullam rem illum gratiorem sancto Pontifici hoc tempore facere posse dictitans; nec Christiano orbi, aut regno, & populis suis, qui illum diutius cælibem ferre non posint, vtiliorem. eo enim matrimonio Margaritam à Rege Nauarræ abstrahi homine impiarum secta rũ alumno; ex quo coniugio res Galliæ insuper aggrauari, ac duriores in dies fieri necesse esset. Non modo sese enimuero in sacrosancta potestate in hac quoque re, quemadmodum in alijs omnibus, futurum respondet Rex; sed etiam gratias Pontifici agit, quem tantopere videat de suis, ac regni sui commodis laborare. Illud & addit; nullam se aliam dotem à Rege Galliç postulare, quàm vt relicta pudenda Turcarum amicitia, studia & arma cum cæteris Christianis Principibus ad barbarum hostem contundendum coniungat. Interea Alexandrinus nuntio de clarisima parta victoria accepto intermisso in præsentia Galliæ itinere ad Philippum redire constituit tam felicem rerum successum gratulatum: quam rem illi mandaturus fuisset Pontifex, qui litteras ad barbaros Reges à Pontifice scriptas simul cum eo nuntio acceptas Regi Lusitano tradit: quas vt ad eos Reges perferendas curet, Pontificis verbis postulat, commeatuq́; accepto ad Philippum reuertitur. Operæ pretium est considerare, quàm nihil, quod ad fœdus adiuuandum faceret, sanctus senex sollerti cura & cogitatione prætermitteret. Scripsit enim Alexandrino, sibi venisse in mentem, nihil vtilius esse Christianis rebus, quàm Turcas hominibus rerum naualium gnaris, quorum magna pænuria apud illos sit, cum terrestribus ducibus abundent, spoliare. omnes fere, quorum nomen in rebus maritimis paullo clarius sit, illos in hoc prælio amisisse. vnum illis superesse Vluzalim, quẽ si à Turcis ipsum quoque abstrahant, illorum maritimas opes haud paruo detrimento imminutum iri, neq; magni negotij, aut omnino desperandam rem esse: quæ in manu ipsius Philippi sit, quamq; ad effectum perducere posit, spe ingentium præmiorum homini facta, atq; opima aliqua ditione in Hispania, aut in Italicis prouincijs ad illum delata. Suscipiendam igitur eam curam Philippo, huncq; ad cætera promerita cumulum addendum, remq́; leniter ducendam. Consilium autem esse effectu quidẽ dubium, at fructu in omnes partes certo: siue enim ad exitum perducatur, magnum lucrum fieri, siue vanum euadat, & emanet, haud leuem illum esse fructum hominem Selimo suspectum fecisse, qui vel exauctoratum illum à se abigat, operaq́; illius tam vtili se ipse priuet, vel supplicium tamquam de proditore sumat: qua in

re nullo

re nullo se crimine diuino numini Christianos Principes obstringere, quorum consilijs factum sit, vt perfidus Christianæ religionis desertor de medio tollatur. Philippus sollerti prouidentia Pontificis laudata, omnia, quæ in Christianam rem sint cogitatione amplecten tis, cuiq; Christianus orbis plurimum debeat, libenter morem sancto Pontifici in pio desiderio, sese gesturum respondet; nullamq; in se præclaro consilio exsequendo moram fore. Alexandrinus rebus Hispaniensibus ex sententia confectis intermissum iter in Galliam repetit. In qua prouincia non minus quam in priore itinere insidijs perditorum hominum, & discriminibus agitatus est: quæ euasit valido armatorum præsidio à Rege submisso sæptus. Quod ad fœdus attinet, nihil impetratum est, haud sane mirante Alexandrino, cum responsum datum esset, non in eo statu res Gallorum esse, vt qui rerum suarum vix potentes sint, alienis negotijs se misceant: nam neq; pecunia rem Christianam iuuare se posse, cuius summa inopia apud se sit, tot ciuilibus bellis alio super aliud exhaustis: longe minus copias extra regnum emittere posse. nam neq; nouarũ sectarum homines ituros, metu ne reditu in patriam excludantur: pijs vero emissis, Regem præsidio nudatum impiorum conatibus expositum fore. vehementior fuit actio de nuptijs Margaritæ cum Lusitano Rege; quæ tamen effectu caruit, cum diceret Rex ex matrimonio cum Nauarrensi quietem Galliæ pendere, cuius stabilem sententiam Alexandrinus mutare non potuit; cum multa in contrariam partem disputasset. Quibus cum vrgeretur Rex, vtinam inquit, omnia tibi enuntiare possem Alexandrine: profecto tu & Pontifex intelligeretis, nihil esse ad religionis res in hoc regno erigendas, & constituendas his nuptijs aptius. Cæterum breui spero fore, vt Pontifex consilium, & pietatem meam, incensumq; religionis studium laudet. Quibus verborum ambagibus, vt postea compertum est, innuebat se de Amiralio, & cæteris impiarum sectarum Principibus opprimendis occulta consilia agitare. At Pontifex tanta victoria confirmatus, & erectus animũ ad maiora extulit, nullasq; sedulæ sollicitudinis partes omittens cogitationem ad exteros quoq; Reges, ac religionis Christianæ expertes extendit, quos in Turcam incitare aggressus est: litteris ad Sieccẽ Thamasum Persarum Regem, & ad Seriphum Murahar, & Aburigem, illum felicis hunc alterius Arabiæ Syris finitimæ Reges datis: quibus litteris cum illos clarissimæ partæ victoriæ certiores fecisset, eiusq; magnitudinem magnificis verbis extulisset, captarum

ac depressarum nauium, ac cæsorum, & captiuorum numerum diligenter persecutus; in impotentem Turcarum & Ottomanorum libidinem aspere est inuectus, quam non magis eiusdem legis, & religionis necessitudine sibi cõiunctis, quàm illius expertibus parcere, nec minus graues illis, quàm Christianis accolas Turcas esse, ipsosmet Reges testatus est, toties ab Ottomanica Regia bello petitos, ac continuis detrimentis affectos. easdem igitur iniurias, quæ Christianos mouerint, debere ipsos quoq; in Turcam armare. Illos proinde hortatus est, ne tantæ occasioni, qua diuinitus oblata nulla vmquam maior illis danda sit, indormiant, sed consilijs, atq, armis cum Christianis Regibus consociatis, ad communem omnium regnorum, omniumq; nationum, atq; adeo totius humani generis hostem delendũ omnibus regnorum suorum viribus consurgant, dum ille tanto ictus vulnere obstupefactus iacet, qui ad vastam cupiditatem perfidiam quoq; addiderit: Venetisq, fide pacis, ac fœderis, quo illis alligatus erat, perfracta, iurisq; iurandi religione spreta, quam Veneti nulla in re violassent, iniusta, & impia arma intulerit. Neq; debere illos à societate cum Christianis tamquam à lege sua alienis iungenda abhorrere, aut vllos homines disiunctos putare, quos eædem caussæq;, eademq; necessitas coniungat. In eandem sententiam Mennæ Regi Regum Aethiopiæ scripsit Christianam religionem profitenti, quamquam nonnullis ritibus à nostris dissidentibus cultam, cum in illo impellendo eiusdem religionis stimulos addidisset. Per idẽ tempus Commendonus cum magnis itineribus mense Septembri in Regiam Cæsaris peruenisset; facta potestate mandata exponendi ita illum allocutus fertur. Quod tibi omnibus votis optandum fuit Cæsar, omnibus consilijs, atq; omni ope quærendum, & studendum; vt Christianorum Principum vtili fœdere tibi adiunctis, immanissimũ tuum, & communis religionis hostem ceruicibus imminentem, ac te quotidianis damnis carpentem procul à te repelleres, totaq; Europa exturbares, id tibi vltro delatum venio Cęsar. Lætari vehementer omnes debemus id vulnus hosti impositum, quod primum infligere diuinum numen solet ijs hominibus, quos pro sceleribus euersos vult, vt illis mentem, & consilium eripiat; hocq; Dei immortalis irati certissimum signum in illo apparuisse, Pius quidem Pontifex intimis sensibus gaudet; illumque ex Venetorum casibus per se illi acerbis, & luctuosis fructum sperat, vt teterrimus Tyrannus, omnisq, diuini, & humani iuris perfractor iniusta arma Venetis inferendo

rendō viam ad se euertendum ad hunc diem obstructam Christianis
Principibus patefecerit: vt Deus ipse cum impio, & nefario suo, ac
sacræ religionis suæ hoste, hoc furore obiecto, bellum commisisse vi-
deatur: ad quod profligandum nos, qui secundum Deum atrocissi-
mis iniurijs quotidie afficimur, inuitat. Quam occasionem omnibus
votis perpetuo optatam diuinitus nunc oblatam si omittimus Cæ-
sar; tum vero maiorem nobis cæcitatis plagam, quàm Turcę iniectā,
acrioreq́; nos telo à Deo, quàm illum petitos existimare debebimus:
diuinumq́; numen magis à nobis, quàm ab illo auersum: ac magnas
proinde clades, ipsumq́; adeo vltimum excidiū perhorrescere: tuq́;
in primis Cæsar, qui illi magis, ac periculosius obiectus es. Claudica-
uit adhuc altera parte Christiana res maritimis opibus Turcæ infe-
rior; cum terrestribus viribus, si eas coniunxissemus, superiores esse
possemus. Quæ res studia nonnullorum à præpotenti, & formidolo-
so hoste lacessendo retardabat; qui non minus maritimis, quam ter-
restribus facultatibus præpolleret. En diuina benignitas languentē
spem nostrā excitat, nos ab hac quoque parte superiores faciens: quæ
Venetos antiqua pace Turcæ deuinctos atrocissima hac iniuria Cy
pri insulæ bello petitæ, ac iam fere totius ademptæ ab illo abstraxit,
ac cum communi Christianorum caussa coniunxit. Eorum nos ca-
lamitates atq; excitatum ardorem deserere non debemus; neq; illos
Turcæ infinitę cupiditati prodere: idq; cum ipsorū ratione, à quo-
rum Republica Christianis rebus multa duris temporibus subsidia
sæpe, lætis ornamenta semper profecta sint: tum communis in pri-
mis salutis caussa, quæ in illorum interitu periclitatur: Neq; præua-
lida vltro ab illis oblata maritima auxilia spernenda sunt, quæ aliun-
de habere non possumus, in quibusq́; tanta sunt momenta ad Turcā
contundendum: Neq; nobis committēdum est, vt necessitatibus vi-
cti Veneti sese iterum cum Turca coniungant; ac classibus suis à
nobis ad Turcam translatis, nobisq́; exsanguibus relictis Turcarum
maritimas opes duplicent. Quam rem intelligens Philippus Hispa-
niæ Rex celsissimus frater tuus, Cæsar, suæ, ac maiorum vestrorum
pietati, & sapientiæ proximus fuit; sanctissimique Pontificis pater-
nis monitis, & adhortationibus audiens, in communem hostem so-
cietate cum ipso Pontifice, ac cum Venetis iuncta conspirauit: quā-
uis superstitiosa quædam Procuratorum diligentia minima quæque
morose consectantium, contra quam Philippi mens esset, rē aliquan-
diu extraxit. Quàm igitur ardentia tua esse debēt studia Cæsar: quæ

non solum Pontificis adhortatio, sed exemplum quoq; domesticum acuunt,& inuitant,qui eo turpius cessaturus es, quàm Philippus frater quieuisset,quo maiores te,& acriores stimuli, maiorq́; necessitas ad bellum suscipiendum impellunt. An ille religionis tantummodo,& gloriæ studio, quadā q́; magnitudine animi inductus à Turca nihil læsus, cladibusq́; ab illo intactus pia aduersus illum arma induit,tu tantis omnium temporum iniurijs ab illo affectus, tantaq́ue regnorum tuorum parte tibi adempta, cum te ille iniquis, & obnoxijs fœderibus constrictum habeat, detestabili otio consenescens te asiduis damnis paullatim carpendum, & conficiendum præbebis? neq; te ex illius hiantibus faucibus tandem eripere studebis? Neque Philippo fratri,cui tu exemplo tuo præire debueras duplici caussa,& decoris, & necessitatis instigatus,tibi studio suo prçcurrenti comes saltem eris? Quamquam quid ego Philippum fratrem commemoro; cum Veneti ipsi exemplo suo non iam te tantummodo inuitare, & acuere,sed (patietur humanitas tua Cæsar veterē nominis tui,ac perstudiosum cultorē, eundemq́; Pontificium legatū in tā necessaria,& graui re libere tecum agere) ignauiam prope exprobrare videantur? Quorū eadē caussa est,similes iniuriæ,periculū par. Neq; enim minus tu,quàm illi Turcç obiectus es;minusq́; illū visceribus hçrentē habes:neq; maioribus illi,quàm tu, aut Austria gens iniurijs,ac detrimentis affecti sunt:quibus si Turca non modo insulam Cyprum, sed omnia quæcunq; vbiq; posident, atq; adeo ipsas Venetias adimat,maior tamen iactura sit regnum Vngariç tibi,atq; Austriæ genti omne fere ademptum. Quas igitur iniurias illi, quæq; detrimenta non exorati,sed sua ipsi sponte bello persequendas decreuerunt, easdem,ac maiores tu lente feres? idq; tanto indignius,quod illi,quamquam Respublica magna,& ampla est,tamen priuati homines sunt: tu in tam celso fastigio positus es, ex eoq́; genere ortus,quod rerum gestarum magnitudine,& gloria Cælum ipsum conscenderit. Huc accedit,quòd illos non Reipublicæ modo pericula,quam in dubiam aleam dant,sed priuatarum rerum respectus,quas proijcere non dubitant,quarumq́; amissarum dolor interior hominibus esse solet, poterat illos ab honorificis consilijs retardare;cum magna rei familiaris ipsorum pars à Turca in hoc bello occupata sit, quam pace facienda recuperare poterant. quam tamen iacturam, præ publica dignitate,publicisq́; iniurijs,ac detrimentis,leuem duxerunt. Iam vero illud

roillud in tanta occasione prætermittenda ingens flagitium sit; quod rei bene gerendæ oblata facultas non tantum in præsentia omittitur, sed omnis Turcæ obsistendi spes, ac cursum illius victoriarum cohibendi, imminensq́; ab illo excidium à nobis depellendi in perpetuũ præciditur, maritimis Venetorum viribus numquam ab illo auferendis, quibus Turcæ concessis, & si antea carebamus, tamen eas nobis aliquando adiunctum iri sperare poteramus: Turcæq́; arrogantia non iam, vt adhuc alitur, sed in immẽsum augetur eo metu dempto, qui illius impotẽti libidini moderari solebat: cum à Venetis sese intelliget securum, quos à nobis repudiatos arctissimis seruitutis vinculis constrictos illi tradiderimus. Proinde etiam atq; etiam considera Cæsar, quanto te crimine non modo apud hoc sęculũ, sed apud totam posteritatem reum facias. Deniq; illud fac tecum reputes; affici quidem Turcarum vires maritimo bello posse, confici plane non posse, quod nisi Turca maritimis opibus prostratus, terrestribus iuguletur, næ tantis conatibus, tantisq; consiliorum apparatibus nihil plane actum fuerit. Robustior enim, & ferocior semper resurget, ignominia exacerbatus, atq; irritatus. Hunc tibi honorem diuina benignitas reseruauit, fatalisq́ue gentis Austriæ felicitas Turcæ, quem alij prostrauerint, à te iugulati; vobisq́; Austrijs Turcici belli confecti, communisq́;, & perpetui hostis ex orbe exterminati integram gloriam despondet. Proinde te ad tãtum decus accinge Cæsar, nec cõmitte, vt à Philippo fratre pietate, & animi magnitudine vincaris: verum ita cum illo munera partire, vt ille illinc mari Turcã affligat, tu hinc terra afflictum eneces. Quæ res tantis domus vestrę partis decoribus egregium fastigium impositura est: præclarisq́ue omnium temporum, ac quamplurimis in Christianam Rempublicã meritis magnum cumulum additura. Illud postremum faciam; cum duo sitis Christianarum rerum lumina, quiq́; maiestate cæteros longe antecellatis, Pontifex, & tu Cæsar, in quos omnium oculi sunt cõiecti; decere vos non minus exemplo virtutis, & pietatis, quàm dignitatis, & honoris præstantia cæteris anteire. Cumq́ue Pontifex partes suas impigre exsequatur; si tu te ad eius imitationem non cõformaris, non solum officio tuo te defuturum, sed, quod in primis detestabile est, ipsi quoq; Pontifici in suo munere obeundo, quantum in te fuerit, moræ, & impedimento futurum. Neq; enim illius monita, adhortationes, preces, lacrymæ deniq; apud cæteros Principes vllum pondus habebunt, quas intelligent apud te primarium filium, quiq;

iure

iure obedientiæ illi obstrictus es, diademate Cæsariano donatus: quique eius maiestatem comiter conseruandam sollemni iureiurando susceperis; nihil valere. His atq; alijs eiusmodi multis cum Commendonus pro sua copia Cæsarem incitaret, aduersus ea haud sane læta fuit Cæsaris oratio. Qui præfatus ærumnas suas, ac continentes clades, adhoc contumelias, tum autem imminentia pericula, necessitatemq; sese illis aliquãdo eripiendi, nulli omnino mortalium notiora esse, quàm sibi, qui ea sentiat, & exspectet, vt nullius admonitione egeat; multa in eam sententiam, quamobrem haud temere sese in subitum consilium præcipitem daret, principio fidem indutiarũ, quæ biennium adhuc durarent, ac iurisiurandi religionem opponebat. Quibus tam sanctis rebus violandis, quam tandẽ se caussam prætexturum? Nam pietatis quidem suæ, ac studij Christianæ Reipublicę defendendæ, & amplificandæ, tum autem inexpiabilis in communẽ hostem odij, si eę res tot à se editis documentis parum testatæ sint, vel eam haud dubiam esse fidem, quod nemo omnino de Christianis Principibus sit, cuius æque ac sua intersit Turcam toto orbe exterminari. Cæteris enim Principibus pulchre esse, qui procul ab illo disiti, atq; ab illius impetu remoti tutam, ac trãquillam pacẽ agant; sese illius petitionibus, ac faucibus obiectum esse, ditionesq; suas assiduis excursionibus infestas continentibus damnis quotidie carpi. Neq; Philippi fratris ardori se cedere, quem non miretur impigre se contra Turcam mouisse; sed quo periculosius ipse, quàm ille tantam rem ingrediatur, eo maturius sibi consulendum. cui enim non apparere ab aduerso euentu nullum, aut perexiguum damnum Philippo fore: at se omnibus suis spoliandum, ac regno ipso euertendum? Animos igitur cæterorum Principum Christianorum prius tentandos; ipsiusq; in primis Poloni, ad quem quoq; ipse legatus missus sit, voluntatemq; exquirendam: ex quibus rebus cognitis, sese certius, & exploratius consilium capturum. Ad ea Commendonus, vtrumque non modo à sensu abhorrere, sed ab auribus quoq; respui respondere: quorum alterum superstitiosum, alterum præposterum sit. Nam omnem iurisiurandi, & religionis mentionem ineptam, & anilem plane esse aduersus eum hominem; cui nihil religiosum, & sanctum sit; qui omne fas, & nefas libidine æquet; qui fidem ad nullam rem, quàm ad homines decipiendos natam putet; qui à fœderibus violandis nullo diuini numinis testis metu, nullaue hominum verecundia cohibeatur; qui vel has ipsas indutias, quæ religionem nunc Cæsari

inijciunt,

inijciunt, incursionibus in agrum ipsius Cæsaris faciendis, prædisq; hominum, & rerum agendis, arcibus contra pacta excitandis toties fregerit, quoties libido animi tulerit. Denique nihil aliud hoc fore, quàm inani, & superstitiosa adumbratæ religionis specie caussam veræ religionis deserere: & Christianos Principes risum tenere non valituros, cum cognouerint, Cæsarem postulare, vt ipsi, quorum res nullo sint in præsenti discrimine, quiq; illi sint dignitate inferiores, illi exemplo præeant; quibus ipse, & imminenti periculo rerum suarum, & honoris fastigio præcurrat. Cum res à perpetuis orationibus ad quotidianas altercationes deducta esset, tandem victus veritate Cæsar, se in officio, & in sacrosancta potestate ait fore. Cæterum non temere, neq; nisi explorato, se in caussam descensurum. Non enim suarum virium esse, tantum Principem inuadere. Sese igitur à socijs iuuandum: qui quanta, & qualia auxilia missuri sint, edere debeant; neq; vero è re sua esse, si auxilia sibi ea mittantur, quæ ad regna sua tutanda tantummodo, bellumq; arcendum valeant, sed ea mittenda, quibus ad copias suas adiunctis arma ipse Turcæ vltro posit inferre, illumq; acri, & vehementi bello persequi. Aequa illum postulare, respondere Commendonus; neq; se dubitare, quin idem censuri sint socij, atq; auxilia affatim submissuri. Cæterum duabus de caussis verius esse ipsum Cæsarem numerum definire. Nam & melius ipsum scire, quid sibi opus sit; &, si illorum sit æstimatio, annum prius nuncijs, & litteris vltro citroq; mittendis, altercādoq;, & disputando circumactum iri, quàm res conueniat. Quod si ipse numerum pronunciet; verecundiam recusandi, & retractandi omnibus imponi. Quare omnes euestigio assensuros. Altercatio hæc diu tenuit, cum Cæsar sociorum, legatus ipsius Cæsaris priorem esse eam orationem pugnaret. Tandem legatus libere agendum statuens, questus cum Cæsare, sese assidue instando, & vrgendo nullum certum responsum ab eo exprimere potuisse; claris verbis demonstrat, moram omnem susceptis consilijs aduersariam esse; ac rebus, quæ plurima in vsum belli necessaria sint, prouidendis & expediendis impedimento. Fidem igitur suam à se postulate, ne fœderatorum animos incerta exspectatione diutius suspensos habeat. Proinde necessitate sibi impositi muneris adigi se, vt de ijs rebus Pontificem per litteras suas certo misso tabellario actutum certiorem faciat. Itaq; à Cæsare discessit, quem paullo post Cæsar per codicillos ipsiusmet manu exaratos monet, ne prius ipso cōuento tabellarium mittat, Fore enim vt certiora, quæq;

ipsi probentur, de se audiat, legatoque mox reuerso numerum tandem petitarum copiarum edit, cum quibus ad suas adiunctis se descensurum in caussam, acriterque in ea versaturum confirmat. Lætus Cæsaris responso legatus, omnia, quæ egerit, ad Pontificem illico perscribit. Fœderati conditionem haud retractãter accipiunt; legatoq; rem Pontifex demonstrat: Simul enixe imperat, vt, quoniã res cum Cęsare transacta sit, sese euestigio ad Polonũ conferat. Ingemuit legatus incommodo imperio, fore prouidens, vt, si ante res firmatas, fœdusq; perscriptum, ac sancitum ipse discedat, nuntio, qui interea de nauali victoria est allatus, refrigesceret res: ac Cæsar, cuius languorem in consilio accipiendo perspexerat, ea de caussa à Turcarum periculis securiorem se factum censens, consilijs ducendis, ac varijs rebus caussandis molesto negotio se eximeret: id quod factum est. Quæ res impedimento quoq; legato apud Polonũ fuit, negantẽ se animũ aduersus Turcã nudaturũ, priusquã motus, & conatus Cęsaris vidisset. Lente igitur consilijs procedentibus, interuenit mors Poloni, quæ omnia euertit; legatoq; imperatum est, ne ante nouum Regem creatum e prouincia discederet. Nunc ad classem reuertor. Igitur cum omnis classis, omnesq; copiæ Messanam conuenissent, nulla res ex multorum sæculorum memoria tota Europa cõspectior fuit, quæq; maiore admiratione intuentium animos defigeret. Nam præter bellatorum copiam, ac nõ exiguum onerariarum numerum, quas Philippus contulit, ac galeatias sex Venetas, quæ instar arcium inter cæteras eminebant; amplius ducentæ triremes vnum in locum congregatæ conspiciebantur omni bellico apparatu, omniq; nauali instrumento, ingentiq; vi tormentorum immanis pretij, ad hoc socijs nauticis, & remigio refertæ. Sed nihil spectaculum æque adornabat, ac magna procerum, atq; hominum multitudo fortuna, & genere præstantium: quos ardor animi, ac fama splendidæ militiæ, diuinusq; instinctus in eam vrbem contraxerat ad voluntariam operam religioni, & Reipublicæ nauandam, sperantes præclara virtutis documenta, quę in ea Christiani orbis luce edituri essent, obscura nõ fore. In ijs fuit Michael Bonellus sororis Pontificis nepos adolescentiam nondum egressus: qui egregiam nobilium manũ secum duxit. Commodum reliqua Veneta classis appullerat; cum Andrada redijt. Is retulit, se Corcyrã vsq; processisse; in Euripoq; ei insulæ, & continentis orę interiecto classem hostilem reliquisse: seq; ab exteriore parte insulæ ad Fanum Angeli (illud est in ora eius insulæ obscuri

nominis

nominis castellum) nonnullos in terram exposuisse, qui eó vsq; processerint, vnde in circumiecta maria late prospectus esset. Eos classem Turcicam contemplatos, cuius nauium numerum, vt ex longinquo, inire non potuerint. Cæterum retulisse illis nonnullos Græcos, qui classem ex propinquo recensuerint, trecentas esse naues longas; quarum ad centum nonaginta triremes sint, reliquæ minoris formę, ac varij generis, & modi, diuersorumq; nominum nauigia. Præterea Turcas post Vlcinium in Epiro, atq; Antiuarim, & Buduam in Dalmatia captas vrbes, cum animus esset copias Cataro admouere, eãq; iam vrbem petijssent, audito Austrij Neapolim aduentu; eo consilio omisso illico discessisse, ac sua repetere perrexisse, & in itinere exscensione ad Corcyram facta magnis cladibus eam insulam vastasse; nulla tamen acta hominum præda, qui omnes in vrbem confugerãt; Turcasq; insulam nonnullis ex suis amissis reliquisse. De ratione igitur gerendi belli deliberari cœptum est: quæ consultatio diu tenuit, multumq; temporis rebus gerendis exemit. Præfecti enim Pontificius, & Venetus Austrio instare, vt porro ire pergeret, ac classem Turcicam peteret: eaq; adepta, pugnam consereret, ac rem communi Marti decernendam daret: Turcasq;, si forte illi detrectarent, ad eam necessitatem quacunq; ratione adigere niteretur. At in priuatis Austrij cõsilijs, in quibus tantummodo adhibebantur primores Philippicorum procerum; quiq; in classe, & exercitu primas procurationes habebant, ij fuerunt Ludouicus Rechesentius summus Legatus Ioannis, Ioannes Andreas Auria, Aluarus Bassanus Marchio sanctæ Crucis, præfectus triremium Neapolitanarum, Ioannes Cardonius præfectus triremiũ Sicularũ, Io. Franciscus Landrianus regni siculi præses, Sfortia Sfortia Comes Sanctæ Floræ dux Italicarũ copiarum, Ascanius Cornius magister exercitus, Gabriel Cerbellonius pręfectus tormentorum, Comes Plegi magister domus Austrij, Franciscus Ibara summus quæstor; variatum sententijs est: atque acriter pro illis pugnatum: nullaque vnquam res maiora certamina præbuit. alter non modo enim ab altero, sed secum ipsi proceres discrepare: nihil cuiquam in tam dubia re certæ, ac stabilis sententiæ constare: sed fluctuantibus animis modo in hanc, modo in illam partem ferri: quin etiam nonnulli perplexantes, animi sententiam non satis nudare. Qui à fortuna pugnæ tentãda aperte abhorrebant, ij nõ tãtummodo sese classis iactura moueri dicere, qua amissa, haud facile posset multorum annorum spatio tantum damnum repa

rari; sed multo magis tot Italiæ opulentissimis Regnis Neapolitano, Sicilia, Sardinia, quæ in eandem aleam simul dabātur. præsidio enim maritimæ classis ea regna nudata Turcis inuadentibus exposita, & aperta fore; ad quæ vna sit classis, quæ aditum illis claudere possit: quo patefacto, ac libero traiectu Turcis in Italiam dato, tum vero illos Siciliam, & Neapolitanum regnum armis, hominibus, equis completuros: atque omnia, quæcumq; adeant, potestatē suæ illico facturos, neq; Philippicos duces, ipsumq; in primis Austrium, si certamen declinet, Pontificijs, & Venetis ardore, & audacia cessisse visum iri; sed diuersam fortunam diuersa quoque illis consilia ab ipsis fecisse. Nam Pontificem exiguo periculo duodecim triremium dimicaturum: at Venetis ab omni discrimine, & certamine natura, & suscepta ratione consiliorum perpetuo abhorrētibus fortunam mutatam consilia quoq; mutasse: quiq; prius alienorum euentuum spectatores ad sese bellis, & discriminibus interponendos attrahi numquam potuerint, eos nunc cæteris pugnandi vltro auctores fieri. In extremas enim angustias adductis sibi pereundem intelligere. Quare cum pax illis cum Turca conuenire non potuerit, quam vel parū honorificam, atque iniquam, modo tolerabilis aliquo modo fuisset, bello prælaturi fuerint; vnaq; illis sit in fortuna pugnæ salutis spes; desperationem rerum suarum omnia illis quamuis præcipitia suadere. At Philippicis ducibus, quibus integræ res sint; quibusq; ad sua tutanda abunde vires suppetant, nihil temere, ac per inconsultum animi impetum agendum. Hæc eadem sese dicturos fuisse, si dubius, atq; incertus prœlij euentus prouideretur: nunc quid dicendum esse, cum clades explorata sit, eiusq; nō dubius metus animo insideat, sed certa, & aperta species oculis obuersetur? Illud enim constare, Turcas cum classe, tum bellatoribus esse superiores. tertia enim parte minore longarum nauium numero concurrendum. nam onerarijs, ac corbitis, quas Christiani habeant, quibusque omnino hostes careant, quàm fidendum sit, docuisse superiores casus ad Ambracium sinum, & ad insulam Lotophagitim, quas ad victoriam nulla vnquā facturas momenta à peritis, & insignibus ducibus existimatum est. Age cogitatio nunc ad pedestres copias conuertatur. Ecquod vmquam hominum genus despectius inter mortales visum? Omnes Hispanos, atque Italos tyrones, & collectitios esse, inopes, semiermes, quiq; numquam arma, ac prælia viderint: Germanos vero maris insolentes in maritima illa iactatione non modo non præliari, sed ne

rectos

rectos quidem stare, neq; à casu se sustinere valituros. Quos nō iam tamquam milites ad pugnam, sed veluti parem pecudum numerum hosti trucidandos sint oppositurі. contra hostium classem magna optimorum bellatorum copia refertam inuenturos, ac præliorum, & nauigationis vsu assuefactorum; tum autem naturali audacia, quam superiorum annorum felices successus aluerint, insitaq; mētibus, atque alte infixa opinione certam, & immutabilem fati diem cuiq; statutam, alacriter sese, ac sine retractatione discriminibus obijcientiū. Furorem igitur esse ij dicere in tot rerū iniquitatibus sese, classem, qua Christianarum rerum spes niteretur, ac tot opulenta Philippi regna in præcipitem casum demittere: nec paruum operæpretium eo anno factum videri, aut Venetos imbecillam, ac segnem operam sibi præstitam à Philippo conqueri iure posse; cum ipsorum aduentus Turcas à Cataro, quo haud dubie potituri fuerint, abstraxerit. At contra qui pugnam suadebant quærere primum, quid igitur tantorum consiliorum apparatum spectasse? aut quò tantos conatus pertinuisse? erubescere enim se, cum audiant, Turcam à Cataro petendo ipsorum aduentu auersum satis dignam mercedem esse, in quam tanta hominum, clasșium, pecuniarum fierent impendia, cum etiam, si eam vrbem maxime petijsset, incertus fuisset illius conatus exitus. quid igitur se secutos? An vt Christianorum dedecus, & ignauia, quę res antea in ipsorum dissidiorum specie latere potuerant, in lucem proferrentur, quorum omnes vires in vnum collatæ ne aspicere quidem Turcicam classem audeant? An vero vt funerum, & cladium Venetorum spectatores essent; & ad hoc gratum spectaculum oculis fruendum vires coniunxisse, atq; hucusq; processisse? An vt miseriæ clarissimæ ciuitatis Regi Philippo, ipsiq; Austrio summo duci cum magna omnium bonorum, & piorum offensione ludibrio fuisse videantur? Hæc magna, & queribunda voce pronunciare. Tum de prælio ita disserere. Tres omnino esse caussas, quibus certamen à summis ducibus sine infamia possit detrectari, primum, cum plus damni in clade, & aduerso euentu, quàm lucri in victoria futurū est. temere enim vires suas profundentis esse, exiguæ rei spem magni detrimenti periculo emere. Alteram declinandi prælij iustā caussam esse, cum certa, & explorata victoria sine certamine in manibus est; quod hostiles copiæ vel deficientibus commeatibus, vel stipendij inopia, vel quauis alia caussa dissoluendæ sint. stultæ enim temeritatis esse, certam rem in dubiam aleam dare; quodq; bellum sedens, ac si-

ne tuorum labore conficere posſis, id cum ſanguine, & periculo aſſequi velle. Tertiam cauſſam à pugna abſtinendi eſſe, quod hoſtiles copiæ & genere, & numero magno interuallo tuis ſuperiores ſint. capitale enim crimen, ac deſperati ingenij eſſe, copias, ac vires tuas non iam in dubiam Martis aleam, ſed in certam peſtem proijcere. At nullam ex ſuperioribus cauſsis Auſtrium à manu conſerenda deterrere. Nam ſi exitus prælij (quod omen dij auerterent) aduerſus ſit, victoriam tamen hoſti multo ſanguine, multaq́; cæde ſtaturam. Certã hanc ſpem facere Chriſtianorum militum ardorem neceſsitate vltima incitandum, quam illis imponet nulla fugæ ſpes, ac nullum mortis effugium: quam vel vindices ſalutis ſuæ fortiter pugnantes, vel capti ab immani, & barbaro hoſte veluti inertia pecora iugulati oppetant. Quare cum intellexerint, nihil inter mortem, & victoriam medium; haud dubitandum eſſe, quin is ſtimulus validiſsimus ſit futurus ad virorum fortium opera ab illis exprimenda: Sicque fore, vt victoria, ſi hoſtes ſuperiores euaſerint, ita cruenta illis relinquatur, vt haud ſane multo meliores vincentium, quàm ſuperatorum futuræ res ſint; nullusq́; ideo ſit metus, vt Turcæ tantum copijs imminuti animum adijciant ad Philippi regna tentanda: Ridiculumq́; eſſe, pauculas illas reliquias Turcicæ claſsis vulneribus confectas, & exſangues regna Philippi primo aduẽtu occupaturas, quod integrę atque infinitæ, viriumq́; robore florentes copiæ multis annis aſſequi non poſsint: quę regna frequentes, ac munitiſsimæ arces validiſsimis præſidijs firmatę tuta faciant, ad quas ſingulas diuturnus, & immenſus, ac recentis iuſti exercitus ſit exſudandus labor. At contra Chriſtianis naualem victoriam certam ſpem maritimæ Turcarum oræ potiundæ facere. nullis enim arcibus munitam Græciam, aut Epirũ, ſed nudas, & apertas inuadentibus incurrendas, & occupandas expoſitas eſſe; incolasq́; eſſe Græcos eiuſdem religionis caritate latinis coniunctos, duriſsimoq; iugo preſſos; quiq; erectos habeãt animos exſpectatione euentus huius pugnæ, haud dubie, ſi felix ea fuerit, à Turca defecturi, ac cum victoribus ad libertatem recuperandã conſpiraturi. Multo minus ſecundã cauſſam à conſilio communis Martis experiendi auocare. E re enim Turcarum magis, quàm Chriſtianorum eſſe, bellum extrahere; ac temporis beneficium exſpectare; quod conſenſum noſtrum multis de cauſsis ſoluere poſsit, cum Turcas vnius imperium, cuius nutu omnia reguntur, & trahuntur, ab hoc periculo liberet. Tantum autem abeſſe, vt viribus impares cum

Turcis

Turcis congressuri sint, (quæ fuerat tertia prælij declinandi caussa) vt contra, si quis rem suis momentis ponderet, longe illis omnibus rebus antecellant: atq; hic ea, quæ de genere nauium, de pluteis, de præliantibus melius armatis in Senatu Veneto disputata retulimus, proferre. Nam quod ad genus pugnātium attinebat, ne sibi quidem copias, quas habeant, plane satisfacere non infitiari, verū dicere non meliores, aut firmiores credibile esse hostiles fore: nam pręterquam, quod dearmati fere sint, notum esse, nullius rei maiorem esse apud Turcas, quàm bonorum, & strenuorum militum pænuriam; qui multitudine tantum polleant, & ex paucis illis bonis, quos imbecillibus miscere soleant, magnam partem superioris anni clades in Cypro acceptas absumpsisse: magnam quoq; nunc Famagustæ obsidionem, item bellum Epiroticum ad se attraxisse: vt longe imparatior Turca, quàm Christiana classis à bonis, & strenuis bellatoribus congressura sit; cum præsertim Christianam classem conscenderit ingens vis procerum, ac primæ nobilitatis hominum virium robore insignium, atq; ætate florentium; qui in sacrum bellum voluntaria nomina dederint religionis ardore inflammati, ac cupiditate gloriæ elati; qui singuli magnas clientium, & familiarium manus viribus, & animis præstantium, armisq́; instructissimorum secum duxerint; qui fortē, ac fidelem, & plusquam virilem operam haud dubie sint nauaturi; quiq́; in triremes distributi, non modo virtute sua rem sint sustentaturi, sed exemplo quoq; cæteros incensuri. Hęc sibi certam victoriæ spem subijcere; præsertim si vires consilio iuuentur, ac quibus rebus excellant, ijs ad victoriam apte vtantur. Suadere sese igitur magnopere, vt, quoniam milites Christiani tecti pluteis, atq; armis in Turcas omnibus integumentis, & armis nudatos, ictibusq́; Christianorum obnoxios sint sclopos displosuri, quibus tandem Turcæ, si diu hoc fiat, absumantur; graui edicto milites ab insiliendo in hostilem classem, pugnaq́ue gladijs comminus committenda prohibeantur; qui tum insiliant, cum, Turcis ictibus sclopōrum partim sublatis, partim vulneribus ad pugnam, & ad arma sustinenda inhabilibus factis non ad dubium Martē tentandum, sed ad victos vinciendos, & capiendos insiliant. hoc enixe imperandum; ducibusq́;, ac primoribus mandandum, vt auidum militem insiliendi, & manum ex propinquo conferendi, ac prædandi contineant. quæ res sancte, & diligenter obseruata haud dubie Christianos victoriæ compotes factura sit. Exemplo quoq; Andegauensis Austrium acuere; qui regius frater

non

non otio marecesceret, neq; ad exercitum spectabundus segne tereret tempus; sed arma, ac tela tractando, disci iminibus se offerendo, vltro lacessendo, manu conserenda, in ipsis adolescentiæ initijs nomen suum toto orbe celebre fecerit. Non igitur debere ipsum, qui dignitate, & loco illi non sit inferior, virtute & audacia cedere; cum præsertim fortuna eo maiorem gloriæ, & crescendi materiam ipsi, quàm Andegauensi præbeat, quod infinitis partibus splendidius est, classem maximi omnium, qui sub cælo sunt, Principum vicisse, ac profligasse, quàm seditiones, & tumultus à subiunctis ipsis suis commotos compescuisse. Nulla deliberatio magis anceps vnquam fuit, cum consilia quotidie haberentur, in quibus modo summi ipsi duces tantum illorum legatis adiunctis, modo cæteri proceres, ijq́, modo plures, modo pauciores adhiberentur, cum sæpe quoq, interfuissent Alexander Farnesius primogenitus Ducis Placentini, & Parmẽsis, Frãciscus Maria Roboreius primogenitus Ducis Vrbinatis, Paulus Iordanes Vrsinus, Michael Bonellus. Ij omnes quamquã nullũ munus, nullamue procurationem habebant, tamen adolescentibus genere, & fortuna longe principibus, quiq́; voluntariam, & gratuitã militiam in pia expeditione professi fuerant, is honos ab Austrio habebatur. Intererat autem omnibus consilijs Ioannes Sotus Regius scriba Austrio ab interioribus consilijs, & ab epistolis à Rege datus. At Austrij curas illinc Venetorum, & Columnę adhortationes, hinc suorum monita in diuersum trahere. Veneti enim assidue instare, omni contentione pugnare, vociferari, immortalis Dei, & hominum fidem implorare, testari ingens flagitium fieri, sempiternamq́ue maculam Christiano nomini inuri, si, cum quidquid roboris, quidquid naualium virium Christiana res habeat, in vnum locum contractum sit, ne in conspectum quidem hostilis classis procedere ausi fuerint. Non minus vehementi oratione, sed maiore auctoritate Paulus Odescalcus Episcopus Pennensis ea ipsa nominatim de caussa suadendæ pugnæ à Pontifice missus in consilio pugnabat, Ioannem, ac reliquos duces ad prælium hortans, ac monens, vt Dei immortalis, ac Christi Domini auxilio freti ne dubitarent rem pugnæ committere; cuius numen militibus suis affuturum, ac victoriam daturum certissimam spem illius ipsius Vicarius faceret lumine, vt par est credere, castæ menti, atq; assiduis precibus eius benignitatem, & misericordiam imploranti diuinitus prælato. Contra maior pars suorum illum retinere, ac sedulo monere, ne se inanibus,

ac speciosis auferri sineret; sed meminisset, Philippum fratrem in regnis Italicis, simulq; classe, à cuius ope, & spe illa pendeant, ei credendis non tam audaciam, & generosos animi impetus, quàm consilium, & prouidentiam spectasse. proinde voluntatem fratris, quàm alienos hortatus, potiorẽ in consilio haberet. Regij adolescentis animum hinc verecundia timoris significandi, gloriæ cupiditas, sociorum calamitates, pudor illos deserendi; illinc suorum monita, metus fratris animum offendendi in diuersum trahere. Vicere tandem gloriæ stimuli, ac sublimes spiritus. Quare vniuerso procerum consilio conuocato pronunciauit; cum quidquid naualium virium Christianus orbis habeat, in eum locum contractum sit; ingens flagitium fieri se arbitrari, ac rem proximam parricidio, si Venetos socios tantis angustijs circumuentos deserat. Decreuisse se igitur porrò ire pergere; ac quas bene gerendæ rei facultates diuina voluntas, quodque consilium res, ac tempus, tum autem conatus, & cœpta hostis dederint, ea non prætermittere: ac si classem Turcicam adipiscatur, fortunam pugnę experiri. Hortaturq; proinde singulos, & vniuersos, vt animos, & corpora ad splendidũ certamen parent, atq; acuant. Orationem Austrij summus omnium, qui aderant, eorum quoq, qui à consilio pugnandi illum secreto reuocabant, plausus, & approbatio excepit: quem consensum non tam cupiditas pugnæ, quàm verecundia illam detrectandi expressit; simul spes eam facultatem hostes nõ daturos. quos verisimile non esset, tantam gloriam Cypri regno, & Dalmatiæ vrbis Imperio Ottomanico adiectis, rebusq; terra ac mari feliciter gestis eo anno partam in incertam dubij Martis aleam temere daturos. Consilium igitur in speciem amplum omnes, mutuo pudore stimulãte, amplexi sunt. Cæterum is habitus animorum, ijq;, vt diximus, occulti sensus in proceribus erant; vt cum maxima pars à pugna omnino abhorreret, pars ambiguis animis nutaret, omnes tamen illius cupiditatem sine discrimine honorificã verbis, ac fronte præferrent. Consensu & alacritate procerum cõfirmatus Austrius non minus sociorum, quàm regiam classem sibi commissam intelligens, ac proinde curas suas in omnes æque partiendas, omnes classes lustrat: cumq; Venetam cæteris omnibus affatim instructam, bellatoribus, quibus ipse abundabat, inopem inuenisset, quattuor peditum millia, quorum mille quingenti Hispani, reliqui Itali fuerunt, Veneto gratias agenti commodat. Genuenses quoq;, & Sabaudianas triremes eadem inopia laborantes supplet; neq; onerariarum curam ne-

gligit; quas, si fieri posset, prælio cupiebat interesse, in quas Germanos imponit; ijsq́; Ioannem Dauulum præficit, commeatuum quoque, ac cæterarum necessariarum rerum, quarum ipse superexuperantem copiam habebat, magnam uim in sociorum naues distribuit, nec vero ad præsentia tantum expedienda, sed ad futura quoq; prouidenda curas extendit. nam, ne in occasione gerendarum rerum subitis consilijs trepidaretur, ordinem pugnæ instruxit; agmenq; non magis ad iter, quàm ad prælium composuit: quod tam in itinere, quã in pugna quadripartitum fuit, vt tres acies æqua fronte antecederẽt, quarum dextra in altum versa quinquaginta trium triremium numero Auriæ ducenda data est. Sinistræ, quæ in itinere faciendo littora legeret, Augustinus Barbaricus legatus Venetus est præfectus, eodem triremium numero illi attributo. mediam sexaginta triremium ipse sibi Austrius sumpsit. Aluarus Bassanus cum triginta triremibus pone sequens agmen claudere iussus; qui eundem locum in pugna obtinens omnia circumspectaret, vbique laborari vidisset, ad opem ferendam aduolaret. Sex galeatiæ Venetæ, in quibus ad spem victoriæ magna momenta ponebantur, deficiente vento, cum ob grauitatem suam cursum triremium æquare non possent, remulco trahendę erant. binæ ante singulas acies mille passuum interuallo statuebantur, quæ primum impetum hostilis classis exciperent, ac veluti arces imminentes, magnamq́; vim bombardarum tamquam creberrimam grandinem displodentes, hostiles ordines perrumperent, atq; aciem disijcerent. quod consilium effectu non caruit. Inter acies tantum vacui loci relictum est, quantum quattuor triremium corpora occuparent. Acies diuersi coloris vexillis, ac diuersis in locis statutis distinctæ sunt, vt in turba, & confusione prælij suum singulæ naues locum, ac suam singulæ aciem, ad quam sese agglomerarent, internoscerent. præterea decem triremes extra ordines reseruatæ sunt: quarum quaternæ ponè prætorias dextræ, & sinistræ aciei locatæ, duæ puppi prætoriæ, quæ præsto essent ad subitos prælij casus; imperatumq́; est Ioanni Cardonio, cui in acie dextra Auriæ attributa locus obuenerat, vt cum octo triremibus agmen speculabundus antecederet; ac de omnibus, quæ offenderet, & exploraret, extẽplo Austrium per celoces certiorem faceret. quod si classem hostilem in conspectu habuisset; nuntio euestigio ad Austrium misso, ipse in suum locũ reuerteretur. tantum autem spatij præcipere iussus est Cardonius, vt celoces exploratum à Turcis præmissæ in ipsum incidentes prius ab

illo

illo in fugam conijcerentur, quàm in conspectum Christianæ classis venirent, ac numerum nauium oculis notare possent. Quæ omnia Austrius de Auriæ sententia ita instruxit; cuius consilium tamquam naualium rerum peritissimi præ cæteris probabat. Suus etiam locus onerarijs est assignatus; si venti fauore cursu lõgarum æquato prælio ipsæ quoq; interesse potuissent, in eo aciei cornu, à quo secundo vento terga ipsorum afflante, atq; in ora aduersa hostilium nauium flante pugnarent. Illud autem sapienti ratione multis de caussis prouisum est; quod non suus cuiq; nationi, vt fere fit, separatus est assignatus locus, vt sic essent tamquã distincta membra; sed totius classis vnum, ac promiscuum corpus factum est, nauesq; immistę, ac Venetæ & occidentales (ita enim naues cæterarum nationum appellabantur) alternæ statutæ. quæ res multas vtilitates habuit. nam principio imbecillioribus cum ijs, quæ firmiores erant, copulatis, vires classis æqualiter perlibratæ sunt; factumq; est, vt æquali in omnem classem velut infuso robore, nulla pars claudicaret: deinde nullus seditionibus, & conspirationibus relinquebatur locus, quæ res exercitibus perniciosior, & periculosior, quàm hostilis vis sæpe fuit: cum nationes nullo inter se consensu, aut colloquij commercio sibi priuatim consulere, aut à communi bono consilia separare non possent. Ad hoc necessitas ęqualiter omnibus pugnandi imponebatur, facultasq; subtrahendi se certamini imbecillioribus eripiebatur, quod valentioribus interpositæ vel inuitæ attrahebantur, cum mutuus pudor timoris fatendi, atq; ignauiæ extero aperiendæ ad pugnam animos acueret. Fugæ præterea consilia impediebantur, quæ singulis ab vniuerso suorum corpore discretis constare non poterant. Omnibus rebus, quæ humana diligentia expedienda fuerunt, intentissima cura prouisis, nihil humanis consilijs diuino numine auerso procedere intelligentes, eius pacem, & fauorem supplicationibus habitis demisse exposcunt; noxisq; prius sacra confessione expiati, req; diuina facta, ac cælestis panis pabulo sumpto; cum omnia ad iter instructa, & parata essent, quattuor tamẽ dies ab aduersis flantibus ventis in portu retenti sunt: è quo non prius septimum Calendas Octobris soluere potuerunt, cum onerarias tamquam tardioris, & impeditioris cursus pridie præmisissent, dato mandato, vt si cursum longarum æquare non possent, iter in sinum Tarentinum dirigerent, ibiq; imperia exspectarent. Trium igitur dierum nauigatione ad caput Columnarum, quod veteribus Lacinium promontorium fuit, peruenerũt, vbi

totidem dies ſubſiſtere coacti ſunt, validis enim aquilonibus flantibus, periculoſa exiſtimabatur nauigatio tãtæ claſsis coniunctæ: quo tempore nonnihil de itineris faciendi ratione ambiguæ ſententię fuerunt. Præfectus enim Venetus, cum claſſem hoſtilem ad Corcyram ſtare poſtremis nuntijs conſtaret, illi anteuertendum cenſebat; omiſſaq; recta inde in Cephaleniam contendendum. ſic fore, vt hoſti in ſua ſe recipienti itinere intercepto neceſsitas pugnãdi impõnatur. Reiecta eſt Veneti ſententia ab Auſtrio, & à maiore parte conſilij, præfecto quoq; Pontificio approbante. Nam præterquam quod infeſta futura erat nauigatio tam validis flantibus ventis, illud magnopere animaduertendum dicebant, in magnis claſsibus, qualis illa eſſet, non omnes naues pares eſſe, & ad curſum æque expeditas. quare fieri non poſſe, vt omnes æqualem curſum teneant, totque nauibus claudicantibus omnis claſsis coniuncta eodem tempore locum deſtinatum teneat: periculumq; propterea ingens eſſe, ne, ſi ad ad Cephaleniam in hoſtilem claſſem coniunctam, animisq; ad prælium præparatis incidant (quod non ita fore diuinare nemo poſſet) ad neceſsitatem ipſi iniquæ, & periculoſæ pugnæ adigantur. Corcyram igitur omnino petendam. ad quam inſulam ſi hoſtẽ adepti eſſent, tum omnem claſſem coniunctam minore cum diſcrimine dimicaturam: ſi profectam offenderint, tum vero cõſilium ſeſe pro re, & tempore capturos. Hac ſententia probata, Auſtrius Baſſanum cum triremibus ipſi ducendis datis Tarentum ad mille peditum cohortem ex pręſidiarijs Neapolitani regni ſuo iuſſu eò accerſitam accipiendam mittit. Idem facit præfectus Venetus Canalio cum ſufficienti triremium agmine Callipolim miſſo ad copias, quæ in eam vrbem iuſſu Senatus conuenerant, ſimiliter accipiendas; dato vtriſq; mandato, vt e veſtigio Corcyram ſe conferant, ac cum reliqua claſſe coniungant. quod idem onerarijs per certum nuntium imperatũ eſt: Andradasq; cum quattuor triremibus, quarum duæ Regiæ, duæ Venetæ fuerũt, iterum præmiſſus eſt; iuſſus quamlongiſsime poſſet procedere, omniaque omnibus veſtigijs indagata certiora, & exploratiora referre. Ipſeq; Auſtrius decimo Calendas Octobris cum tota claſſe à capite Columnarũ ſoluens ſexto Calendas Corcyram tenuit; ibiq; ſubſtitit Baſſanum, & Canalium exſpectans, qui ambo cum copijs acceptis tertio Calendas Corcyram appulerunt. At Auſtrius eodem die in continentem oram Epiri ex aduerſo poſitam cum tota claſſe traijcit, portumq; Gomenitiarum, quem Pelodem veteribus fuiſſe puto,

cuilibet

cuilibet quamuis magnæ clasſi capiendæ amplum ſubit. Ibi celocem ab Andrada remiſſam, ac paullopoſt ipſummet Andradam pręſto habuit. Is retulit, ſe Zacyntum vſq; perrexiſſe; neq; fuiſſe, cur vlterius procederet. nam neq; ſe in ſinum Corynthiacum penetraturum fuiſſe, arcibus, quæ fauces muniunt, prohibentibus; & magno cum periculo ſe vlterius proceſſurum fuiſſe. cognouiſſe enim multas expeditas naues ab hoſte circummiſſas ad Chriſtianos exploratores conquirendos; & intercipiendos: à quibus facile deprehendi potuerit. Hæc pro certo in inſula Zacynto comperiſſe; hoſtem ſe in ſinum Corynthiacum cum tota claſſe recepiſſe, à qua circiter ſexaginta naues varij generis diſceſſerint, quæ iter in Orientem intẽderint; incertum vtrum Conſtantinopolim petentes, an ad annonam, & commeatus, ex maritimis Peloponneſi vrbibus acceptos in Africæ oram, ac Tunetum conuehendos. Neq; falſus, neq; verus omnino nuntius fuit. Vere enim diſceſſerant à claſſe nauigia; ſed triginta duntaxat pauperum piratarum ijs de cauſsis, quas ſupraſcripſimus. Lętus nuntius languentem multorum fiduciam erexit, magnumq́; pugnandi ardorem vulgo excitauit, metu illo, quo in primis pugnam cum tanto nauium numero horrebant, dempto. ipſorum quidem ducum, ac procerum dubios ad eum diem animos, atq; inter alterutrum cõſilium nutantes in pugnam inclinauit. Per idem tempus Caragealis, quem ad res Chriſtianorum ſpeculandas miſſum diximus, cum in Calabriam vſq; proceſsiſſet, atque in conſpectum Chriſtianæ claſsis veniſſet, memorabile facinus auſus eſt. Vetus enim, ac longo vſu peritus nauta, cum non ſatis nauium numerus procul notari poſſet; non modo claſsi appropinquauit, ſed ſperans incredibilis audaciæ inceptum non magis in tenebris latiturum, quàm in natura rei omnem humanam opinionem temeritate ſua exſuperantis, atq; idcirco à nemine animaduertendæ; noctu Chriſtianam claſſem ingreſſus eſt, actuarioq; circumuectus cuncta diligẽter perluſtrauit, numerumq; nauium inijt. cuius rei à me diligenter inquiſitæ eos auctores habui, vt illam pro comperta ponere non dubitem. ad hoc exſcẽſione in terram clam facta, quattuor milites, dum per littus ſeorſum ab exercitu vagantur nihil tale cauentes, excepit. Is igitur ad Baſſam, & pręfectũ reuerſus, qui acceptis litteris Regijs extemplo ſinum Corynthiacũ egreſsi ad Patras conſtiterant; muneribusq́; diſtributis, ac delectis nauibus, quas Pertaus relinqueret, quaſque ſecum duceret, ad iter ſe comparabant, quæ geſſerat, quæq́; cognouerat, retulit; hominesq́;

 captos

captos coram Baſſa,& Præfecto ſtatuit,inter quos alium ab alio ſeorſum interrogatos idem ſermo conſtitit,claſſem Chriſtianam ducentarum ſex triremium præter longas maioris formæ ſex, & alia nauigia,Ioanne Auſtrio fratre Philippi Regis præfecto, militibus, magnaq́; tormentorũ vi, atq; omni bellico, & nauali apparatu inſtructiſsimam orientis, & Ottomanici imperij regna petere; certo, & ſtabili animi conſilio iuſto prælio dimicandi,omnes eius rei occaſiones quæſituram. Is nuncius cum poſtrema recentia imperatoris iuſſa infringeret (ideo enim reuocabatur Baſſa, quod,cum Chriſtiana claſsis eo anno iam non exſpectaretur,nullus illis in littoribus Ottomanicæ claſsis vſus erat) non minora,quàm apud Chriſtianos inter ancipitia pugnæ vel committendæ, vel declinandæ conſilia Turcis certamina præbuit. Nam Alis ingenio ferox, & in conſilijs rapidus cupiens iuuentutem ſuam aliquo memorabili facinore commendare;incredibili pugnandi cupiditate tamquam materia certæ, & exploratæ gloriæ rapiebatur. Huic complures ex proceribus aſſentiri, partim cupiditati adulantes,locumq́; gratiæ apud hominem Imperatori in primis acceptum quærentes; partim quod eodem deſiderio ipſi quoq; flagrarent. At Pertaus vir grauis,& ætate prouecta à periculoſo, & præcipite conſilio abhorrere, cui pauci aſſentiebantur. Vluzalis vero vir vafro ingenio, non tam animi dubius eſſe, quàm orationis viro cauto,atque alterutrius ducis offenſionem metuenti aptæ. Quare perplexis reſponſis ſententiam non plane aperire. Nam modo præſeferre conſilium pugnandi ſibi placere, idq; eſſe conueniens tanti Imperatoris magnitudini,Ottomanicæq́; gloriæ, ac perpetuæ Turcarum conſuetudini, & audaciæ: modo dicere,ſe vereri, vt ad tantam imminentem pugnam ſatis inſtructi ipſi ſint; quod iudicium,quamq; æſtimationem non ſuam, neq; cuiuſquam alterius, ſed ſummorum ipſorum duntaxat ducũ eſſe. Suas quidem priuatas triremes omni bellico apparatu,ac non pœnitendo egregiorum pugnantiũ numero firmatas eſſe, quos in ſe recipere virorum fortium, ac ſtrenuorum opera edituros. Sua vero opera quæ futura ſit,ſi res ad eum diem à ſe geſtæ non ſatis ſpem faciant, prælium certe ipſum mox ineundum declaraturum. Cum ab altercationibus rem ad perpetuas orationes reuocari placuiſſet;conuocato conſilio,ac libera dicendi poteſtate facta,Aſſanus Ahenobarbi filius, quem clariſsimi parentis memoria conſpectum faciebat, rogatus ſententiam,à titulis, & nominibus,vt mos gentis eſt,Imperatoris orſus,cum illius opes,et

maieſtatem

maiestatem ad cælum extulisset, vaniloquus, ac verbis ferox oratione suæ gentis laudibus tumida, ac Christianorum contumelijs exsultante, cum pauca de ratione, & genere belli leuiter attigisset, ita ad pugnam hortatus dicitur. Proh dij immortales, in hoc ne loco de prælio cum Christianis committendo, vel detrectando, tamquam de re dubia deliberamus? nec, mitto hominum sermones, ipsorum littorum adspectum veremur, quæ vel muta formidinem, & ignauiam nostram ipsa coarguunt? quippe in quibus haud procul à loco, vbi nũc considimus disputationibus inanibus tempus terentes, horum ipsorũ sociorum classis nulla re hac, quæ nunc nos petit, inferior, aut imparatior; illa certe superior, quod ducem habebat Andream Auriam alterum, vt Christiani vocabant, Neptunum, recenti memoria non modo impetum classis Ottomanicæ inuadentis nõ tolerauit, sed ne aspectum quidem tulit. Quos igitur homines parens meus clarissimus imperator numero nauium inferior, ad hoc nulla onerariarum societate fultus, quibus illi ad bellum, & ad certamina armatis abundabant; acie tantummodo in pugnam directa, præliumq́; comminando, nulla re ab illis tentata, in turpem fugam coniecit; ijs nos nunc vltro petentibus, ac, si dijs placet, ad pugnam lacessentibus numero nauium longe superiores obsistere, aut obuiam prodire nõ audebimus? sed faucibus portus inclusi, ac sub tutela arcium latentes eos ad pugnam prouocantes, atq; ignauium, & timiditatem exprobrantes, superboq; ludibrio nobis insultantes metu obtorpẽtes feremus? Quãquam quid ego ignauiam, aut formidinem loquor; cum potius stuporem possim, qui hostem, nos ipsos, vtriusq; gentis fortunã ignoremus; resq́; contra illos per hos annos à nobis gestas obliti simus? Hostes Christiani sunt homines molles, effoeminati, delicijs affluẽtes, luxu eueruati, vnguentis delibuti: quibus non modo corpora, sed vestes ipsas, thoraces, ocreas inficiunt, adeo nullus est luxuriæ modus, vel vestitu ipso picto, lacinato, nugarum pleno vanitatem, ac mollitiem animorum testãtes, quibus omne studium est in choreis, in muliercularum coetibus, in scenæ spectaculis: omnisq́; cura in nouis delitijs, ac voluptatibus conquirendis; nouisq́; ciborum & condimentorum generibus excogitandis; epulis magnifice, & concinne instruendis: quam summam industriam, ac summum decus putant: quibus rebus se mutuo superare contentiosa illorum magnatibus ambitio est. Ex hoc genere hominum exercitus scribunt, quibus nulla est disciplina, nullus inter se consensus, nulla obedientia, nulla Principum,

ac

ac ducum reuerentia: quibus rebus militaris res in primis continetur, quiq; nullo metu pœnarum in officio illos continente, nullaq; præmiorum spe virtutem acuente, armis potius onerati, quàm tecti ad rixas tantum, ac seditiones miscendas natos, & educatos se putãt; in prælio ignaui, & ad primum armorum crepitum turpi fuga aciem deserentes, apud quos soli nobilitati honos, & pretium est; cum virtus iaceat neglecta. Qua re fit, vt fortibus, & strenuis viris, si qui apud illos sunt, præteritis, hominibus sola nobilitate commendatis, cæterum plerunque ignauis, atq; operum militarium rudibus imperia, ac militaria munera mandent; illosq; prouincijs, vrbibus, arcibus, exercitibus, classibus præficiant. Tales esse eos, quos exspectamus, putate, quibus illud quoq; accedit incommodi, quod maxima ex parte maris insolentes, si congressi fuerint, non modo arma, ac tela non tractare, sed ne recti quidem stare, & à casu sese in maritima iactatione sustinere possint. Cum hoc ne genere hominum nos conferam inter ferrum atq; arma natos; quibus vnum studium, vnaque ars militia est, ad quam à pueris sub optimis magistris seuera disciplina dirigimur: quibusq; nobilitas nugatoria res, neque ad vllam rem præterquam ad arrogantiam & fastum, ac tumidos spiritus hominibus faciendum apta ne cognita quidem est; sed omnia sunt in virtute? Huic vni honores, militaria munera, præmia cedunt: hæc vna hominum sortem, non inane nomen distinguit. qui enim sint, non vnde sint homines, spectamus: quiq; non delitijs corrumpimur, non conquisitis epulis delectamur, nõ luxu, aut vino debilitamur; sed parce, ac sobrie vitam tolerantes iter illud simplex, ac directum ad virtutẽ tenemus. nullæ apud nos cõtentiones audiuntur; nullis seditionibus castra nostra infesta fiunt: quippe quos gloriæ studium, disciplina à primis annis imbibita, metus legum, obedientia erga Principem quietos, & concordes mutua caritate inter nos deuinctos teneat. An ego vos, duces clarissimi, quorum spectatam multis locis virtutem, & audaciam magnus Imperator delegit, cui summam rerum crederet, cũ hoc Regio adolescente, qui nunc mare primum adspicit, quiq; ne nomina quidem naualium armamentorũ nota habet, conferã? An vos strenui, & fortissimi proceres, qui hanc fortunam non à maioribus vestris traditam accepistis; sed ipsi vestris discriminibus, vestrisque laboribus vobis peperistis: quiq; ad splendidum istum honoris locũ non generis commẽdatione, sed virtutis egregijs facinoribus, ac meritorum gradibus conscendistis, cum Austrij exsangui, & eneruato

procerum

Procerum comitatu comparem? Quamquam quid ego hostium ignauiã in animos vestros oratione defigere conor, quam per hos annos toties experti estis? aut quid nos cum illis verbis comparamus, cum quibus manus millies congrediendo contulimus? quorum congressuum is semper exitus fuit, vt sæpe biremes nostræ, ac pauperum piratarum minuta nauigia Philippicas triremes numero plures vltro aggressa, ne tentato quidem certamine in fugam coniecerint, vel fugæ facultate aliquo casu adempta, non pugna longa, ac dubia tandem vicerint: sed, quod ad posteritatem vix fidem inueniet, homines in illis inuentos veluti parem pecudum numerum iugularint: vel armis abiectis turpiter se tradentes vinxerint. Iam vero nullosne nobis animos facit gentis Ottomanicæ perpetua fortuna, semper victricis, immutabiliq́; fato ad gloriæ incrementa natæ? quæ fortuna si nihil aliud est, quàm diuinæ voluntatis decretum; quid dubitamus, quin ea nobis pijs, ac castis Dei immortalis cultoribus adfutura sit; impiosq́;, ac sacrilegos homines, quibus nullo supplicio, aut legũ metu, nullaq́; religione, nullaq́; verecundia coercitis diuinum numen ore impuro atrocissimis conuicijs incessere ludus, iocusq́; est; fugæ, ac formidinis impletura? Imbellibus ne istis, ac nefarijs hominibus decus nos primi dabimus congressus ab Ottomanica potentiore classe formidati? eamq́; victoriam, cuius nobis tot res certissimam spem faciunt, imbellibus consilijs nostris, quæ timidi cauta vocant nobis inuidebimus? Atq; hęc ego perinde disputo, quasi nostri consilij, atq; arbitrij res sit; ac non certum, & fixum Imperatoris edictũ, quo ad necessitatem pugnę adigimur, omnem deliberationem nobis præcidat. quod cum pro numine apud Turcas perpetuo obseruatum sit, quis tanto se crimine, atq; adeo tam nefario scelere obstringere audeat, vt illi non pareat? Agite duces fortissimi, dijs bene iuuantibus, sempiternæ vestræ, ac gentis nostræ consuetudini proximi este: nec dubitate id prælium alacribus animis committere, quod Deus immortalis numine suo sit profligaturus. Magno fauentium assensu, quæ maior pars fuit, auditus est Assanus. contra quem Mahumetes Euboeæ Sangiacus, vir ingenio pręstans, magniq́; in rebus naualibus vsus, & scientiæ, inanibus omissis, de ratione pugnę graui, & accurata oratione ita disseruisse fertur. Ne mihi quidem placeat clarissimi duces Ottomanicæ classis à prælio deterritæ decus Christianis dare; si id aliter assequi possim, quàm maius decus eiusdem classis victæ, & deletæ illis dando: qua amissa haud facile, neq; nisi multorum

annorum spatio aliam similem simus reparaturi: quę res interea Gręciæ, Macedoniæ, totiusq́; maritimæ oræ, atq; omnium insularũ nostrarum iacturam secum trahat. Neq; nos tantam istam Christianorum ignauiam, tamq; imbelle istud ingenium, quod illis contumeliose affingimus, re nuper ad Melitam, & hoc ipso anno ad Famagustam experti sumus. quarum vrbium huius expugnatio infinita cæde nobis constat; cum Famagustani, acerrima, ac diuturna oppugnation e sustentata, innumerisq́; audaciæ, & fortitudinis editis facinoribus, vltima omnia perpessi, non tam à viribus nostris superati sunt, quàm ab extrema omnium rerum inopia tandem expugnati. At Melita in tot rerum iniquitatibus aduersus impetus nostros inuicta stetit; cum mœnibus prostratis, ac propugnaculis omnibus decussis, magnaq́; obsessorum parte varijs casibus extincta, perpauci illi, qui reliqui fuerunt, equites nullis rebus tecti, nec iam pro mœnibus pugnantes, sed nuda corpora opponentes, ac bis terue in die velut æquo campo cum copijs nostris cõgredientes nudum illum scopulum ita ferro, ac virtute tutati sunt, vt nostri post trimestrem oppugnationẽ magna ex parte consumpti, ac qui reliqui fuerunt, exsangues, & vulneribus cõfecti irrito incœpto discedere sint coacti; vt omittam oppida Zighetum, & remotioribus temporibus Rhodum; quorum hoc initium, illud clausula rerum à Solimano gestarum fuit: quæ vtraque vrbs ipsum summum Imperatorẽ omnibus Orientis opibus sæptũ, omnibusque viribus connixum multorum mensium oppugnatione distinuit, innumerasq́; copias nostras absumpsit. Et adhuc tanta incredibilis virtutis, fortitudinis, constantiæ omnibus temporibus edita documenta cõtemptos nobis Christianos facient? Age demus ipsi nobis, nos Christianis hominibus meliores esse; demus Christianos à Turcis vinci solere. neque enim is sum, qui non virtuti nostrorum hominum ipse quoq; libenter blandiar, num etiam à solo, & inani Turcarum nomine illos victum iri speramus; quod facere mihi videntur ij, qui censent illos adeundos cum hac classe, quæ bellatoribus penè vacua est; in quaq́; præter paucas prætorias insigne luminis nocturni gestantes, cæteræ vix quadrigenos bellatores habeant? Quæ, malum, nos rabies agitat; vt nos, Imperatoris classem, omnes eius nauales opes, omnia maritima regna, quæ in euentu huius pugnæ periclitantur, gloriam deniq; tot laboribus partam nulla vi coacti, non dico in incertam aleam demus, quam tamen ipsam sapientes semper fugere debent, sed in apertam perniciem proijciamus? Despe

ratorum

ratorum hominum est, eorumq́;, qui male res gesserunt, occasionem quamuis perditam, & præcipitem quærere: qua acceptam ignominiam, vel aliquo memorabili edito facinore deleant, vel morte ipsa finiant. At nos, qui rebus hoc anno feliciter gestis, compluribus clari nominis vrbibus expugnatis, regno Cypri subacto, hostilibus prouincijs late peruastatis, pleni gloriæ, atq; hostium spolijs onusti domum redire possumus, eam pugnam temere appetimus, cuius infelix exitus & tantam partam gloriam deformet, & maiorē nobis reddat cladem, quàm quas hosti intulimus? At enim sine vllo periculo Christiana classis aditur; quæ non modo pugnatura non sit, sed ne aspectum quidem nostræ classis latura: ac fœda sese fuga actutum discrimini ereptura. Hoc enimuero est eiusmodi; vt, cum ita disputari audirem, horror quidam animum meum perstrinxerit, metuentem tantam hanc ab irato diuino numine cæcitatem mētibus nostris obiectam; qua abrepti nos in appetentem pestem vltro proijcere properemus. An tam ab omni non dico mente & ratione, sed sensu deserti sumus, vt hæc in nostris animis insidere opinio posit, Regium adolescentem recentis Granatensis belli feliciter confecti gloria fulgentem, ac quidquid floris, quidquid roboris Christianus orbis habeat, secum trahentem, ab extremis oris Europæ profectum tanta maris spatia emensum, nos inflammato studio ideo hucusq; petijsse; vt turpi fuga, nullaq; re tentata sempiternam labem suo, & Austrio nomini inureret? ac potius imitaretur paucorum degenerum piratarum præterita flagitia; qui militiam cauponantes, stipendiaq́ue interuertentes naues bellatoribus vacuas habere solent? quorum quid mirum est triremes à minoribus nauigijs nostris capi, aut in fugam conijci? Huius ne igitur contemptissimi hominum generis similem fore putamus Austrium; an Caroli parentis memorem; qui cum longe minoribus copijs, instructa tamen acie, & in pugnam directa Solimanum omnibus Orientis viribus fultum in æquo, & patenti campo sub signis exspectare non timuit, prælium haud detrectans? Quid Venetos? an non ardore Austrio præcurrere credimus? An non illos capitali odio in nos efferatos veluti vecordes, atq; animis à cogitatione, & sensu periculorum magnitudine malorum alienatis, in ferrū & flammam ruituros, atq; in omnia horribilia, & præcipitia sese demissuros? Lōge illis alium habitum animorum faciet cupiditas atrocissimas iniurias vlciscendi, ac desperatio rerum suarum, quarum retinendarum vna est illis via, si nos contuderint; atq; illum, quem ad

ſinum Ambracium habuerunt, cum leuibus laceſsiti iniurijs non ſatis magnam cauſſam ſe habere exiſtimarent, cur ſeſe, ac res ſuas in ancipitem caſum darent, atq; eam fortunam experirentur, cuius vterq; euentus eſſet damnoſus, vel clade à nobis accepta, vel ſi nos clade ipſi affeciſſent, ſpe amicitiæ noſtræ in perpetuum ſibi præciſa; eoq́ue metu continerentur, ne à nobis ſibi ob acceptam cladem irritatis omnibus ſuis ſpoliarentur. quem metum illis nunc adimit Cyprus amiſſa, cum reliqua non magni ab illis fiant. Cuius Ambraciani congreſſus memoria, quoniam littora quoq; ad nos incitandos cieri audio, non video cur maiores nobis, quàm illis animos facere debeat: aut cur maius ſit illorum, quàm noſtrorum dedecus vtrāq; claſſem ad pugnam paratam, & inſtructam aliquot horas ſtetiſſe; neutramq́; alteram laceſſere, aut initium prælij committendi facere auſam. Et ſi aliquid de Chriſtianorum exiſtimatione tum imminutum fingere libet; neſcio vtri ad animos hominum acriores ſint delendæ ne ignominiæ, an parti decoris obtinendi ſtimuli. At enim iuſſa ſummi Imperatoris numinis ſanctitatem apud Turcas ſemper obtinuerunt: vt non modo contra illa facere, verum etiam cogitare piaculum ſit. Sentio proceres: ſed idem Imperator ijs ſeſe hominibus mandata dediſſe putat, qui mentis compotes ſint. Neq; ille celſiſsimi præfecti claſſem ſuam tam poteſtati veſtræ permiſit, quàm fidei & ſapientiæ commiſit. Tibiq́; Pertau, vt dimices imperauit; non vt claſſem ſuā, ſimulq́; quidquid virium, ac maritimi roboris habet, ſine certamine capiendum prodas; paucasq́; has fidelium militū reliquias laboribus, morbis, vulneribus confectas & exſangues, atque ad arma ſuſtinenda uix validas fœde iugulandas obijcias. Neq; ille eſt tā ab omni rationis et cōſilij ſpecie deſertus, vt quod vos duces clariſsimi de tot ſapientiū procerū, ac longo vſu bellicæ, & naualis rei peritiſsimorū ſententia in re præſenti, atq; oculis ſubiecta ſtatueritis; id ille non ſit ratum habiturus, atq; in bonam partem accepturus. Poſtremo illud vobiſcum cogitetis facite duces ſapientiſsimi; cum longe ad decus, & ad gloriam inſignius, & maius ſit, vt ſæpe ſapientes viros diſputantes audiui, ſuos ſeruaſſe, quàm hoſtem peremiſſe; idemq́; ſit in contraria turpitudine, ſummæ ſtultitiæ eſſe, maius hoc decus, quod nihil mouentes certum habemus, pro minore, & incerto decore in diſcrimen dare. Hæc, atq; alia ſimilia cum Pertao magnopere approbante diſſeruiſſet Mahumetes; nullam tamē animorum inclinationem in ſententiam ſuam fecit: adeo in contrariam partem, velut rapidiſsimo æſtu

abrepti

abrepti omnes fere præcipites ferebantur. Ad insanā enim pugnandi cupiditatem contemptus Christianorum, ac superba virium suarū fiducia admota ita obcæcabat animos, vt nihil, quod spem ipsorum moraretur, auribus admitterent. Omnes igitur Halim laudibus in cælum ferre; illum virum, illum fortem, ac strenuum belli ducem; illum dignum tanto imperio dicere: in illo indolem esse Turcicam; contra Pertaum probris vulgo lacerare; segnem, desidem, imbellem, degenerem appellare; viuidum illud quondam animi robur simul cum corpore consenuisse. Pertaus magis acute verum prouidere, quàm constanter consilium tueri. quē cum Baiazetes vir sapiens, ac non vulgaribus honoribus vsus, quamuis tum aduersa inuidia premeretur, sanorum consiliorum cum paucis socius etiam atq; etiam moneret, ne maiestatem summi loci, quem obtinebat, praua indulgentia solueret; sed sapientis sententiæ constanter retinens contumaciam cōtratendentium pro imperio coerceret: vera illum dicere, itaq́; prorsus faciendum esse, fateri Pertaus: cæterum imperio summo Principis sese ad necessitatem vel iniquæ pugnæ subigi. cuius non obseruandi vnam tutam esse rationem, si consentiens procerum sententia à classe in certam perniciem danda ipsum deterreat. In hoc vno esse criminis subterfugium. a qua re illi tantum absint, vt contra omnes fatali quadam rabie mentibus obiecta in contrariam partem ferantur. Minore in errato multos sæpe oppressos. Pialis quidem superioris anni præfectus ipsius Imperatoris gener longe leuiore crimine insimulatus, quod Christianam classem cedentem non sit persecutus, atque omnes pugnandi occasiones non captarit; prope factum esse, vt euerteretur. Quid futurum ipsi esse, si classe Christiana ipsos appetente, atq; ad certamen vltro prouocante, cæterisq́; omnibus præliū suadentibus, ac se vno detrectante; aliquid damni, aut ignominię accipiatur, quam omnes ipsius ignauiæ sint assignaturi? Ad extremum orationem ita conclusit, vt diceret, malle se prælij quamuis iniqui discrimini, quàm domesticæ inuidiæ, & maleuolorum obtrectationibus caput obijcere: satiusq́; ducere, hostili telo cadere, quàm aulico incendio conflagrare. Gemens igitur, & mœrens miser senex, fati iniquitatem accusare, quod se prudentem, & scientem ad certam, & ante oculos positam pestem vrgeret. Neq; tamen pugna omnino decreta est; sed animis ad illam inclinatis, mittitur idem Mahumetes Euboeæ Sangiacus, qui pugnam dissuaserat, qui interiorem oram sinus Corinthiaci propere circumuectus quantas maximas possit co-

pias ex arcibus, & præsidijs corrogatas ad classem adducat. Simul Caracogia impiger, neq; obscuri nominis pirata cum nonnullis biremibus ad recentiora de consilijs, & conatibus hostium speculanda. Interea apud Christianos cum summa ad eum diem fuisset ducum concordia, inopinatus exortus casus, offensioq; ex minima re, ac vix relatu digna illam perfregit: quæ, prope effectum est, vt fœdus ipsum solueret, atque omnia euerteret; quin etiam ipsos inter se duces, ac classes internecino prælio committeret, vt horror quidam animum perstringat, cum mecum ipse reputo, quàm paruis sæpe caussis maximarum rerum momenta vertantur, quantasq; procellas vel minimæ res excitare soleant; ac quàm incerti parumq; explorati sint humanorum consiliorum euentus: quos nemo diuinare posit, quippe qui à varijs, nulliq; prouidentiæ opinabilibus casibus pendeant. Nõ igitur tamquam parua res mihi omittẽda fuit; sed tamquam magna scribenda, ac minute persequenda, quæ tanto incendio materiã præbitura fuerit. Ordinum quidam ductor multa in Venetis triremibus militari licentia quotidie faciebat, quæ multorum delata querelis animum præfecti offendebant. Cum sæpe monitus finem non faceret, nec ferri iam arrogantia posset, comprehendi hominem, & in vincula duci præfectus iubet, hactenus enim ex pacto in commodatas copias præfecto licebat; cum vlterior animaduersio Austrio pro iure summi imperij in milites suos reseruaretur. Is se defendens ad priores culpas capitalem noxam addidit, ministro vno ex socijs vexilli (ita lictores clasium appellant Veneti) ad ipsum comprehendendũ misso interfecto; ac nonnullis ex apparitoribus vulneratis. Præfectus Venetus, cum præteritis facinoribus iam irritatus, tum nouo, atrociq; crimine, atq; hominis cõtumacia exacerbatus, ad hoc vitio ingenij in iracundiam præceps hominem comprehensum, simulq; tres cum eo audaciæ, & maleficij socios vulneribus debilitatos, & exsangues, ac semiuiuos suspendi iubet Austrij iniussu, illoq; minime consulto. Enimuero Austrius re mox cognita exarsit, cum sua sponte, tũ multorum instigationibus faces incenso animo admouẽtibus: in quibus fuerunt nonnulli, qui easdem pœnas pro illius temeritate, & audacia à præfecto ipso exigendas suaderent; meritoq; suum ipsius exemplum in illum versurum affirmarent, quorum oratio magnum momentum ad animum Austrij nutantem impellendum facere potuisset; nisi M. Antonius Columna, cuius perpetua opera, ac sedula cura suspicionibus tollendis, gratiæq; ducum conglutinandæ inuigilabat,

gilabat,

gilabat,egregium hoc virtutis,& prudentiæ ad priora benefacta ſpe-
cimen addidiſſet:vt res aliorum partim præcipiti temeritate, partim
maleuolentia exulceratas ipſe moderatione, & lenitate ſua ſanaret,
Auguſtini Barbarici legati opera,& ſapientia vſus. Columna igitur
Auſtrium ſedulo monere, teſtari,conſilia precibus miſcere,nihil de-
niq; prætermittere, quo animum ira, & indignatione inflammatum
à præcipiti conſilio deterreret.Neq; enim,inquit,tã exigua de cauſſa
tantarum rerum inchoata,& feliciter procedẽtia initia, tantorumq́;
conſiliorum apparatus euertere debes Auſtri;ſimulq́; omnium Chri
ſtianorum ſpem tibi commiſſam fruſtrare;tum materiam tantæ glo-
riæ,quæ te haud dubie manet,ipſe tibi præripere;&,quo nihil ad co
gitationem horribilius fingi poteſt,iucundum ſpectaculum Chriſtia
narum claſsium inter ſe concurrentium oculis Turcarum fruendum
præbere. Nihil magnis ducibus,& in ſummo imperio poſitis per irã
aut animi impetum agendum eſt; neq; vulnera ab aliorum inſcitia,
& parum cogitata ratione reipublicæ impoſita acerbitate tua gra-
uiora facienda ſunt;ſed ſapientia lenienda, cæterorumq́; errata tua
grauitate,& conſilio regenda.Deinde non habet id vitij res, quam
nonnulli odioſa interpretatione aſperiorem, quàm ipſa ſit, faciunt.
Neq; ego præfecti Veneti factum,ac præceps conſilium eleuo. Ve-
rum non ita rem accipiendam dico,quaſi ab alieno homine tibi Au-
ſtri facta ſit iniuria;ſed tamquam inter homines tuo imperio ſubiun
ctos turbæ excitatæ ſint,quæ ad ferrum, & ſanguinem exarſerint.
non enim minus tuum in Venetã, quàm in Regiam claſſem eſt im-
periũ: vt quidquid in illis claſsibus offenſionis,& incommodi oria-
tur,id tamquam inter tuos,& à tuis exortum accipiendum ſit.Auer-
te parumper ab ira,& ab indignatione animum; neq; illum in præ-
ſentis iracundiæ cauſſam ita penitus defixum habe, vt non ad Prin-
cipes,à quibus tantum imperium accepiſti,& ad cunctum Chriſtia-
num populum cogitationem conuertas. Eorum ſermones, ac non
ambiguam facti exiſtimationem,ſed certam vituperationem, ingen-
temq́; tibi apud omnes pios, & graues viros inuidiæ paratam molẽ
animo ſubijce:illudq́; tecum cogita Chriſtianos Principes non tam
tuam fortitudinem,& audaciam,quàm prudentiam,& animi mode-
rationem in omnibus opibus ſuis, omniq́, Chriſtianarum ſpe tibi cõ
mittenda ſpectaſſe;resq́; tibi conſilio regendas,non impetu præcipi-
tandas dediſſe. Illud quoq; non in poſtremis cogita, inuidorum, &
obtrectatorum plena eſſe omnia.dubitas tu,quin multi exſtituri ſint,

qui non sine audientium assensu dictitent, te hanc caussam certaminis cum hoste formidoloso declinandi per metum, & ignauiam arripuisse? Proinde vince animum Austri; iracundiamq́; quamuis iustã reipublicæ, famæ, gloriæ condonandam statue: atq; ita te compara, vt sapientiæ tuæ, in ira, & impetu animi cohibendo similis, quàm alterius iracundię imitator esse malis. Ac caue, ne [illegible] clarissimę victoriæ, quæ te haud dubie manet, tam leui de caussa corrumpas; tantamq́; tibi à Deo immortali destinatã gloriam ipse tibi inuideas. Postremum hoc in oratione faciã, quod tibi in cogitatione primum esse debet; indignum esse tanta fortunæ altitudine ipsum inferiorum exemplo potius peccare, quàm recte factis inferioribus prælucere. Columnę sapientibus monitis permotus Austrius, contraria suadentium oratione reiecta, iræ moderandum, ac supersedendum, maioraq́ue, quæ instarent, ei deliberationi præuertenda statuit. Composita igitur ita res est, vt, dũ caussa cognosceretur, Venerius interea in cõspectum Austrij ne veniret; sed in illius locum Barbaricus consilijs, ac deliberationibus interesset. Igitur Austrius cum læto nuntio imminutæ Turcicæ clasis animos omnium erectos cerneret, priuatum consilium procerum Regiorum habuit. in quo cum approbantibus cunctis decretum esset, fortunam pugnæ tentandam: de ratione illam quærendi, atq; hostem ad eam necessitatem adigẽdi longum, & acre certamen inter proceres fuit. Nam alij censebant, iter retro repetendum, ac sinum Hadriaticum intrandum; aliquamq́ue ex munitis, & maioribus eius oræ vrbibus à Turca possessis tentandam, quæ Turcas ad opem ferendam attraheret: ea re occasionem acie decernendi datum iri. Alij degenerem sententiam vehementer improbabãt; quæ speciem non quærentis, sed fugientis certamen, ac cõspectum hostilem horrentis cum magno Christiani nominis dedecore præferret. quin contra vbi sit hostis, eó iter recta intendendum dicebant; ac fauces sinus Corynthiaci classe insidendas (ignorabatur à Christianis Turcas fauces sinus exijsse) alterutrum ex ea re ingens lucrum factum iri. siue enim hostis ad pugnam exeat, habituros ipsos, quod intendant; siue sinu se contineat, tum vero confessionem timoris, ac detrectantis certamen ab illo inuito se expressuros; magnumq́; decus, ac magnam gloriam Christiano nomini, ac sibi ipsos parituros: declaraturosq́; satis se animi habuisse ad Turcas vltro prouocãdos; illorumq́; arrogantiam, & verborum ferociam retundendam, iactãtium se, cum tot rebus hoc anno gestis, tot vrbibus captis, regno Cy-
pri

pri ſubacto quieſcere potuerint, tamen à nimia cupiditate pugnandi, ac vires conferendi, experiendiq́; vtra gens bello ſit melior, multos dies Corcyræ in anchoris ſtetiſſe Chriſtianæ claſsis aduentum exſpectantes, cum qua præſente congredi auſi non ſint. Tertia ſententia, puerile, ac ridiculum dicere inanis auræ, ac vanæ iactantiæ cauſſa ſummam rerum euertere: [illegible]q́; ſine vlla fructus ſpe periculoſam in primis aggredi. Cui enim dubium eſſe, quin Turcæ tot rebus eo anno, vt dictum eſt, geſtis tantam partam gloriam in incertam aleam temere non ſint daturi? neq; ex ſinu Corinthiaco, ex quo inuiti extrahi non poſsint, niſi ad certam, & exploratam victoriam proditurí? Quieturos igitur Turcas conſiliorum noſtrorum ſpectatores ſine vllo ſuo diſcrimine, qua re factum iri, vt ipſi irrito incœpto tandem diſcedere cogantur, quod conſilium ſi nihil aliud mali, aut damni haberet, tamen eò eſſe reijciendum, quod occaſiones gerendarum rerũ corrumpat, ac tempus eximat alterius alicuius vtilis, & honorificæ rei tentandæ. verum illud longe maximum periculum imminere ſęuæ alicuius procellæ, quæ ſi ſubito mutata tempeſtate; quod frequenter fieri ſoleat, eo præſertim anni tempore ipſos adoriatur, tum vero, cum nullus propior ſubſit portus, quò confugiant, quàm Petaliæ quadraginta milibus paſſuum ab oſtio ſinus diſtãs; perſpicuam cladem totius claſsis ſine vllo hoſtis diſcrimine conſecuturam: quem metum caſus Caroli parentis ad Cirtham non ex vano conceptũ doceat, cuius periculum vitare non poſsint, niſi ſtabili cæli ſtatu exſpectato, qui quando futurus ſit, isq́; quamdiu duraturus, diuinare nemo poſsit. Elegantius igitur, & ſapientius facturos, ſi porrò ire pergant; ac Nauarinum, vel Methonen, vel aliquam aliam Peloponneſi maritimam vrbem tentent; quæ res alterutram vtilitatem, ac ſolidam gloriam ſit habitura. Nam primum Turcicas vrbes non poſt terga, aut procul ab hoſtium viribus, ſed ante ipſorum oculos aggreſſuros, quos aut ſubſidio accurſuros eſſe, id quod veriſimile eſt; neq; paſſuros in ſuis ipſos oculis ipſis ſedentibus Ottomanicas vrbes expugnari: & hanc fore certam, ac neutiquam fallacem occaſionem manus cum illis conferendi; aut quieturos, & tum ſe non inanem auram oblati certaminis ex prudenti, & frugifero conſilio relaturos, ſed ſtabilem gradum ſibi ex vrbibus captis ad maiora conanda facturos; & ad pares clades earum, quas Chriſtiani acceperint, illis referendas; præclaraq́; fundamenta iacturos ſpei Græcorum erigendæ, atq; animos ad res nouandas, & durum iugum excutiendum adijciendi. Cũ

vnusquisq; acriter pro sententia pugnaret, cõsilio repetendi Hadriatici sinus plane repudiato, non magis in hanc, quàm in illam partem animis, & sententijs inclinatis, decretum est, porrò ire pergendum, ac consilia ad occasiones accommodãda, omnemq́; pugnæ facultatem, quamcunq́; primam casus dederit, arripiendam. Quo consilio approbato, antequam iter ingrederentur, nihil vmquam tanto appropinquantes hosti, tantaq́; discriminis mole imminente, satis prouisum ratus Austrius classem iterum lustrari iussit; singulasq́; triremes diligenter inspici, ac, si quibus necessarijs rebus deficerentur, suppleri. Quæ omnia intentissima cura facta sunt; cum non proceres modo suas quisq; distributorum munerum partes impigre, ac sedulò exsequerentur, sed ipse quoq; Austrius multa per se obiret. Quare omnibus satis prouisis, quinto Nonas Octobris e Gomenitijs prima luce soluentes iter in Cephaleniam intendunt. quo in itinere; id quod salubriter in primis, & sapienter iampridem cogitatũ erat; neq; vmquã propter multa impedimenta ad effectũ adductum, tãdem factum est, vt classis explicaretur; ac, tamquam tum conserenda manus esset, in pugnam dirigeretur: notareturq́, oculis, quantum vniuersa frons porrigeretur; quantum spatij singulæ acies occuparent; qui locus vnicuiq; triremi obueniret; quantum exterius cornu in altum extenderetur, vt commodum, ac satis laxum locum interioribus aciebus, ne nimis à littore vrgerentur, relinqueret, ne improuiso deprehensi in ignotis ordinibus pertubarẽtur; neue per trepidationem, & tumultum quidquam agerent. quæ res sæpe vel viribus longe superiores opportunos inferioribus ex præparato inuadentibus fecit; excidioq́; sæpenumero magnis classibus fuit. Quæ omnia ab ijs, qui primas procurationes habebant, muneribus inter ipsos partitis, diligenter, & accurate facta sunt: acieq́; ita ad pugnam instructa, eo die, qui fuit ante diem quintum Calendas Octobris, è portu Gomenitiarũ profecti ad insulam Ericusam procedunt. Postero die iter persequentes in Cephaleniam appellunt: Euripumq́; ipsi Cephaleniæ, & Ithacæ interiectum ingressi, in portu, qui Alexandriæ vocatur, anchoras iaciunt. Interea Mahumetes Euboeæ Sangiacus, quem ad corradendas copias ex arcibus sinus Corinthiaci missum diximus, imperata impigre exsecutus quinto die, quam discesserat, cum tribus armatorum millibus, quorum bona pars equites erãt, naualibus pugnis minime aptum hominum genus, reuertitur; paulloq́; post Mahumetes Peloponnesi Sangiacus mille, & quingentos equites ex arcibus, &

præſidijs circumiectis ipſos quoque detractos ad claſſem adduxit.
quibus quamuis exiguis copijs ad tantam claſſem ſupplendam, tan-
tamq́; incubituram molem ſuſtinendam adiunctis, Caracogia explo
ratum poſtremum miſſus reuertitur, ſeq; Corcyram vſq; proceſsiſ-
ſe refert; tresq́; homines de claſſe à Turcis ad Gomenitias exceptos,
qui cũ reliquis aquatum exſcenderant, ante Baſſam & pręfectum ſta
tuit: qui de numero nauium, & de Chriſtianorũ itinere, ac de
conſilijs ad prælium diſpoſitis, quæ à Carageali adducti dixerant, cõ-
firmant. At apud Chriſtianos in portu Alexandriæ diſputatio de ho-
ſte ad neceſsitatem pugnæ attrahendo, & de ratione belli gerendi ma
gnis certaminibus repetita eſt, quæ ne tum quidem in tot diſcrepan-
tibus ſententijs exitum inuenit. Decretum tamen eſt portum Peta-
liæ petendum, qui ab oſtio ſinus Corynthiaci minus quadraginta
millium paſſuum diſtat interuallo. Ibi propinquitatem hoſtium, illo-
rumq́; motus, & cœpta certius conſilium fortaſſe datura. Quare ſu
ſpenſis animis proficiſcuntur; cum tamẽ hoſtem ſinus oſtium exitu-
rum, ac copiam pugnandi facturum nemo crederet. Eius igitur di-
ſcriminis, quod nullum imminere putabatur, magnam pleriq; cupi-
ditatem vultu, & verbis præferebãt ex tuto feroces. Hoc igitur habi-
tu animorum è portu exeuntes iter in deſtinatum locum intendunt:
quod cum ter, aut quater feciſſent, ſemper aduerſa tempeſtate retro
in portum compulſi ſunt: quæ cum tandem deſeuiſſet, pridie Nonas
Octobreis, cum Luna pernox eſſet, portum egrediũtur. Eodem tem
pore Halis, & cæteri pugnandi cupidi cum claſſem Chriſtianã mul-
torum litteris, & nuntijs appropinquare cognouiſſent, omnes conſe-
rendæ manus occaſiones captantes Pertaum aſtu aggrediuntur, cui
magnopere auctores ſunt Leuendem vſq; pergendi, ibiq́ue copijs,
quæ ſint in præſidio eius inſulæ, neq; numero, neq; genere contem-
nendis claſſem firmandi. Senſit quidem Pertaus aſtum: cæterum cũ
præcipitia conſilia magis non probare, quàm incitatis ſtudijs refra-
gari poſſet, illis vero facerent, quod ex fide ſua, & ex dignitate impe-
ratoris eſſe ducerent, permiſit. Lętus Halis hac facultate à retractãte
expreſſa, nulla mora interpoſita pridie Nonas Octobreis eodẽ ipſo
die, quo Chriſtiana claſsis è portu Alexandriæ mouit, ipſe quoque
Patris, quæ vrbs eſt in ora Peloponneſi haud procul ab oſtio ſinus
Corinthiaci, ſoluit: oſtiumq́; prætergreſſus nocte appetente ad locũ
Galangas vocatum, qui eſt in littore Epiri, ſubſtitit. Neq; vtriuſque
hoſtis motus magis tempore, quam habitu animorũ congruens fuit.

non enim tam cupido certaminis, quàm opinio vtriq; penitus insita, hostem sese pugnæ non commissurum, vtriusq; alacritatem, atq; impetum stimulabant. Atq; vterque non tam victi, quàm fugati hostis decus petens vlterius processit. Igitur Christiani secunda nauigatione totam noctem vsi cum ad Echinadas insulas nondum satis certa luce peruenissent à nominato portu exiguo interuallo distantes, veriti classem in tenebris hostili terræ inexplorato applicare, cursui moderantur ortum lucis exspectātes. Cęterum quoniam hæc Epiri ora fato destinata est naualibus pugnis omnium, quę inter mortales vmquam commissæ sunt, maximis, & clarissimis nobilitanda: quarum prima fuit ad Actium promontorium, quod non plus quinquaginta millibus passuum ab Echinadibus distat, classe M. Antonij & Cleopatræ à C. Iulio Cęsare Octauiano profligata, & fusa, ipsis ducibus in fugam coniectis. Secūda ætate nostra annis ante Echinadicam quattuor, & triginta eo ipso in loco, & ad idem ipsum promontorium: quam tamen ijs de caussis, quas ab illorum temporum scriptoribus demonstratas scio, nō commiserunt, sed inter se comminati sunt duo eius ætatis clarissimi nauales duces, Ariadenus Ahenobarbus Turca, & Andreas Auria ciuis Genuensis; ille eiusdem Ottomanici Imperatoris, hic eorundem fœderatorum Principum summi præfecti, cum eò concursuri conuenissent; acieq; in pugnam directa, ac potestate congrediendi mutuo facta aliquandiu in conspectu fuissent; neuterque alterum inuadere prior ausus nulla re tentata discessissent. Tertia hæc ipsa, quam mox scripturus sum. Nō ab re duxi situm, & naturam horum littorū describere. Maris, in quo signa collata sunt, ea forma, ac natura est, vt circumiectis insulis, & continenti vndique clausum speciem lacus contemplantibus præbeat. Nam à Septētrione latus Epiri ab insula Leuende, quæ perexiguo freto à continenti discreta pōte cum eodem iungitur, vsq; ad ostium sinus Corinthiaci per longitudinem circiter octoginta passuum millia excurrit. Ab Oriente latus Peloponnesi obijcitur, quod ab eodem ostio ad promōtorium Cyparissi, quod ætate nostra Tornese vocatur, pari ferè longitudinę prętenditur. Cui lateri ab Occidente è regione opponuntur insulæ Leucas, & Cephalenia septem millium passuum freto inter se discretæ, hæc quadraginta, illa quindecim millia passuum in longitudinem patentes, cuius Cephalenię extrema pars in meridiem versa paullum in Orientem flectitur. Huic applicatur insula Zacynthus freto duodecim millium passuum interiecto, quæ in Orientem

excurrens

excurrens littus à meridie claudit, freto vigintiquinque millium passuum ab extremo Peloponnesi promontorio disiuncta. Mediæ ferè oræ Epiri mille passuum interuallo à continenti Echinades insulæ applicantur paruæ, obscuriq; ad eum diem nominis, victoria, quam mox scripturi sumus, ad omnem posteritatem nobilitatæ. has ex arena & limo impetu [redacted] in eum locum aggestis natas veteres putarūt, accepto nomine ab Echino castanearum tegmine, cuius triplicem partum procul contemplantibus, ac copulatas credētibus forma sua imitari videntur. Igitur classis Turcarum nondum orto sole è Galangis soluit; simpliciq; agmine, ac littus legens in Leucadem iter dirigit, quo tempore Austrius ad insulas Echinadas, sicuti suprascriptum est, appulit, qui à portu destinato, qui est è regione Echinadum, subeundo abstinuit, quod nauium gubernatores, atq; eius regionis periti negarent, in eo portu aquationem, quæ tantæ classi satis sit, inuenturos. Quare ad flumen, quod est vltra eum portum circiter sex passuum millia, procedere, portu à tergo relicto, cogitur, aquatione facta mox in illum reuersurus: Cardoniumq;, qui semper classem spectabundus antecedebat, portum interea iubet intrare; eiusq; situm, & formam contemplari; ac loca, ad quæ naues tuto appellerentur, explorare. quod paruum itineris incommodum nocturno additum labori in magnum bonum vertit, vt id diuino numine propitio Christianis rebus factum credatur. nam fœderati simulatq; in eum locum venissent, portum subire cœpissent, Echinadibus non superatis, atq; idcirco classe Turcica non conspecta, quæ secundo vento, ac Christianis aduerso impulsa mox adfutura fuit. Quare cōpluribus triremibus retro haud paruo interuallo relictis, quæ cæterarū cursum æquare non potuerant, vt in tanta classe multas claudicare necesse erat; ac propterea, cum neq; ipsæ ad se cum reliquis conglobandas; neq; classis ad se expediendam, & pugnæ aptandam satis temporis habuissent; haud dubitatur, quin manca, & imbecilla Christiana classis, ad hoc confusa, & inter se implicita, trepidansq; subito deprehensa vel omnino deleri, vel ingentem aliquā cladem accipere potuerit. Igitur oriente sole (is dies Dominicus fuit Nonis Octobris) cum Christiana classis Echinadas superare inciperet, hostilis procul amplius duodecim passuum millia easdem insulas petens ab Austrij, & Auriæ prætorijs eodem fere tempore primū conspicitur, euestigioq; Auria rem Austrio per celocem demōstrat; simul monet, vt, quoniam ad componenda armamenta, classemque

explicandam, & ad imminens prælium expediendam temporis satis habeant, nihil festinanter, ac per tumultum agat, sed omnia sedate administret, ita confusionis periculum, quæ vna res bene procedentia consilia turbare, ipsorumq́; spem euertere possit, vitaturum. alterum monitum fuit, vt, quoniam ab omni prorsus ratione alienum sit, aciem hostium nullis esse subsidijs [illegible] quamuis nulla in præsentia ex lõginquo apparet; Bassano subsidij præfecto enixe imperet, ne se prius moueat, pugnæue immisceat, quàm certum, & exploratũ planè sit, nulla nauigia à tergo hostium relicta: quamuis enim exiguã manum recentem, & intactam superuenientem, Christianosq́; pugnando fessos adortam inclinare rem in suas partes posse. aliquã igitur integram, & quietam virium partem ad subita, & inopinata prælij reseruandam. Se partes suas sedulò impleturum, omnibusq́; rebus ad pugnam instructis altum petiturum; vt spatium, quod oculis, & coniectura permensus sufficiens iudicauerit, reliquis nauibus relinquat; factaq́; dictis continuans cornu suum in altum extendere cœpit. At Austrius improuiso deprehensus nonnihil primo perturbatus est, cum multæ ex suis triremibus retro haud exiguo interuallo remãsissent, vt supra scripsimus: deinde celeriter collecto animo, tormento disploso signũ pugnæ dat, nonnullasq́; expeditas triremes ad eas, quæ tardius insequebantur, cogendas, illarumq́; tarditatem incitandam mittit: quæ remis connixæ cum tandem reliquam classem assecutæ essent, superatis Echinadibus ipsæ quoq; in apertum mare erũpunt, seq́; cum reliquis conglobant. Igitur Barbaricus, cui sinistrum cornu regendum attributum diximus, prætoria sua, quæ proxima littori fuit, cum tantum terræ appropinquasset, quantum altitudo maris alueum triremis ferebat, cæteri trierarchi deinceps insequentes, atq; in suum quisq; locum ordine succedẽtes in notis ordinibus ex crebro vsu superiorum dierum, sua se sponte sine cuiusquam iussu ad pugnam instruunt; omnisq́; classis simplici ordine in perpetuam, & æqualem frontem directa est; binæq́; longæ maioris formæ remulco pertractæ, ante suum quæq; cornu statutæ sunt. Medium locum sibi sumpsit ipsa Austrij Regia nauis, cuius latera cinxerũt dextrum prætoria Pontificia, læuum Veneta: quibus vtrimq; applicatæ sunt prætoriæ Sabaudia & Genuensis, illa Pontificiæ, hæc Venetæ: atque hæc Alexandrum Farnesium Ducis Parmensis, & Placentini filiũ, illa Franciscum Mariam Roboreium Principem Vrbinatem vehebant. eandem mediam aciem extremi claudebant sinistra Paulus Ior

danes

danes Vrsinus, dextra Prior Messanæ Hierosolymitanarum triremium præfectus. Sinistri cornu extremam triremem à parte in mediam aciem versa ducebat Marcus Quirinus, vnus ex quæstoribus Venetis, cum alterum secus Barbaricum sibi locum ab altera extrema cornu parte sumpsisset. Dextri cornu, quod Auriæ parebat, is ipse Auria e[illegible]e in altum spectante cornu ipsum suum, & totam classis frontem postremus claudebat, cum idem cornu ab altera parte mediæ aciei proxima Ioannes Cardonius præfectus Sicularum nauium cornu terminaret. In subsidijs subsedit Aluarus Bassanus Marchio sanctæ Crucis præfectus Neapolitanarum triremium cum triginta triremibus illi, vt scripsimus, attributis; cum quibus circumspectaret, ac laborãtibus, si quos vidisset, opem ferret. Puppi Regiæ duæ triremes applicatę sunt, ad subitos casus, quarum alteram ducebat ipse legatus à Philippo datus Ludouicus Rechesentius, cum quaternæ similiter vtrimque in extremis cornibus pone puppes ea regentium collocatæ essent: vt tota classis ex ducentis quinq; triremibus, ac sex longis maioris formæ rostratis constaret, ac frons centum sexaginta quinque triremes haberet. In qua præter præfectos, ac duces fuerunt complures proceres, & primæ nobilitatis viri ætate florentes, ac virium robore insignes; qui partim muneribus fungebantur, in quibus fuerunt Pompeius Columna legatus à Pontifice Columnæ additus, Ascanius Cornius magister Hispaniensis exercitus, Sfortia Sfortiæ Comes sanctæ Florę Philippi Italici peditatus summus dux, & Paulus Sfortia Sfortiæ frater, alijq́; permulti, quos recensere nimis lõgum esset, partim euocati, partim religionis, & gloriæ caussa voluntariam militiam professi, qui fortium, & strenuorum clientium gregibus singuli pro cuiusque opibus stipati trium millium numerum conficiebant. Amandatæ sunt à classe celoces omnes, ac minuta nauigia, ad spem effugij omnibus præcidendã, adeo nulla, vel minima prouidendi pars neglecta est. At hostes, Christiana classe conspecta, vela deijciunt, antennisq́; sublatis, ac religatis, & compositis armamentis, ipsi quoq; in altum euehuntur: classemq́; non lunata, vt mos illius gentis est, sed æquali fronte in pugnã dirigunt, forma Christianæ haud absimili, in eoq́; tantùm dissimili, quod nulla nauium manus in subsidijs reseruata est, præter perpaucas celoces, & huiusmodi minuta nauigia puppibus summorum ducum adhærentia. quas res illos in veteri disciplina, infinitaq́, illa Ottomanica obedientia momento temporis exsequutos minus mirum

est,

est. Medius stetit Pertaus, qui locus summo imperio, quod penes illũ erat, debebatur, vt centum triginta circiter naues ab vtroque latere haberet. Ab eo circiter quinquaginta interiectis nauibus à dextra parte in terram versa Halis ipse summus classis præfectus locum cepit, qui cum non plus octoginta naues à cornu ad littus pertinente haberet, factum est, vt cum classes [illegible] haud multũ ab eo loco, in quo Regia Austrij constiterat, abesset, quę, vt diximus, totius classis locum medium tenebat, cum non plus octoginta triremes à cornu in littus vergente haberet. Dextrum cornu Siroco Alexãdriæ Sangiaco regendum datum est: at sinistro præfectus est Vluzalis Cirthæ Sangiacus. Igitur Austrius, omnibus rebus ad imminẽs certamen instructis, vexillum, in quo sub imagine maximi numinis insignia fœderatorum Principum expressa erant, à Pontifice transmissum extollit, Christum immortalem comprecatus, vt augustissimum militum suorum signum, qui corpora, & animos illi deuouissent, integrum, & intactum seruaret, Turcisq; funestum faceret: ac præliũ ab ipsis cum sacrilegis, & impuris religionis suæ hostibus mox committendum numine ipse suo profligaret. Precationem ducis cæteri omnes genibus nixi subsequuntur, culpis prius sacra confessione expiati; ac cœlesti pace suppliciter petita. Peracta precatione, Austrius cum in celocem descendisset; idemq; Columnam, & Rechesentium facere iussisset, illum ad sinistrum, hunc ad dextrum cornu inspiciendum, milites q;, ac proceres ad pugnam adhortãdos mittit. Ipse mediam aciem circumuectus, omniaq; diligenter perlustrans, quæque opus erat, corrigẽs, ac monens, animos militum ad certamen eiusmodi verbis acuebat. En optatum tempus macti virtute; en hora tot votis expetita. Ego, quæ meæ partes fuerunt, impleui, facultate vobis facta ferociam superbissimi, ac perfidi hostis contundendi; quam felices horum annorum successus ad intolerabilem arrogantiam inflarunt. Vos ad vestras pręstandas, & ad certum decus, ac gloriam, quę in tam splendido, ac pio certamine non minor in cœlo bene moriendo, quàm in terris vincendo immortalis paratur, corpora, & animos confirmate. Hæc cum celsus corpore, vultuq, lęto, & erecto, ac fiduciam animi præferente pronunciaret; nõ minore alacritate, minusue lætis vocibus vulgo hortanti succlamabatur, properaret hostem petere, nullamq; interponeret moram ei victoriæ, cuius vel morte ipsa illum compotem facere animis obfirmassent. Ardore militum confirmatus Austrius in prætoriam redit, cum eodem tempore Columna, &

na, & Rechesentius, ipsi quoq; in suas reuersi essent, non minus incensis studijs in vtroq; cornu inuentis, quæ ipsi haud dissimili oratione ad prœlium acuerant. Omnibus transactis, & instructis, Austrius signo dato in hostem aduentantem mouet; classemque, ne turbaretur ordo, paullatim procedere iubet, quod bonum haud exiguum malum secum traxit. Ita enim lentus, ac tardus progressus fuit, vt cum prœlium initum est, longæ naues maioris formæ ante classem statutæ nimio interuallo [illegible] rum tantummodo vsum classis disijciendæ præbuerint, quæ si ex propinquo adiuuare pugnam potuissent, haud dubitatur, quin ipsæ velut arces humilioribus nauigijs iminentes creberrimis ictibus bombardarum, quarum ingentem vehebant vim, ijsque ex proximo certis, subiectam Turcarum classem conficere potuerint: victoriaque celerior futura fuerit; ac minore cæde, minoreque sanguine Christianis statura. Igitur classis Turcica cum accelerans ita Christianæ appropinquasset, vt non plus mille passuum interuallum intercederet, signo tormenti displosi Christianos ad pugnam prouocat. cui cum idem signum non detrectantium certamen redditum esset, porrò ire pergit. Ex propinquo animaduersum est, aciem Turcarum ducentarum sexaginta circiter nauium, quam à parte terræ vltra Christianam extendi littus prohibebat, tanto vlterius, quàm Christianam in altum porrigi, quantum spatium maior nauium numerus occupabat. quæ res non ante prouisa, (neque enim potuit) Auriam primo perturbauit; cum ceteri longo interuallo discreti in oppositum tantummodo hostem oculis, & animis intenti essent; veritum, ne hostis occasionem à casu oblatam ad consilium flecteret; seq;, ac sibi attributas naues cum magna ipsius, & classis totius clade circumueniret. quod ille iam facere cœperat cornu suum in altum sensim propellens; quo maiore spatio prærepto consilium facilius exequeretur. Quare peritus rerum naualium dux diuersam rationem pugnę ab ea, quę destinata erat, sibi ineundam intelligens, hostemq; eodem astu, quo ipse ab illo petebatur, eludendum; prora in eam triremem versa, quę cornu ducebat, in illam iter intendit, ad eius motus, & conatus ipse quoq; consilia, & cursum dirigens. Dum duo peritissimi rerum naualium duces mutuo artificio se captantes, alter struendo, alter cauendo dolo; pugnaq;, quam Auria summa ope quærebat, potius comminanda, quàm ineunda sagaciter tempus terunt; interea prœlium inter medias acies, ac dextrum Turcarum, & sinistrum Christianorum cornu commissum est. Classis enim Turci-

ca cum longis nauibus maioris formę, quę ante Christianam classem circiter passus mille, vt diximus, paribus interuallis dispositæ erant, ad ictum bombardæ appropinquasset; bombardis incessi ab illis cœpta est. Quarum ingens vis, haud magna sane edita hominum strage, Turcarum ordinem multis locis interrupit; classemq; multifariam disiecit. quę res magnum ad victoriam momentum fecit. Turcę enim sibi quisque tendentes, vt sese periculo, & conficienti pesti actutum subtraherent, nauigijs incitatis naues longas maioris formę prætergressi sunt; solutisq; ordinibus, non perpetua, & continenti acie, sed cateruatim, pluribusq; agminibus venientes magno impetu in Christianos feruntur: qui & ipsi in Turcas proximos factos naues concitant, magnoq; animorum ardore prœlium ineunt: quod in cornu sinistro ea de caussa primum commissum est, quod proximum littori, atq; idcirco agmine prius extento, tempus, quod media acies in se explicando & dilatando posuit, ad iter præripiendum habuit. Quare prius Turcis appropinquauit: qui ingentibus clamoribus, more suo, sublatis, ingenti sagittarum vi velut densissima nube emissa prœlium orsi sunt. At, cum globus hostilium triremium Barbaricum circumstetisset; quarum nonnullæ eo spatio, quod inter extremam nauim, & littus intercedebat, magna celeritate præteruectę puppim Barbarici in oppositum hostem obuersi à tergo adortæ sunt; earum impetum ille fortiter sustinuit, qui acriter dimicans, dum incautius in media certaminis mole versatur, suosque ad pugnam acuit, ceteraque imperatoria munera impigre exsequitur; cum iam victoriam in manibus haberet, vulnere à sagitta in oculo accepto, ex quo insequenti die decessit, pugna excedere coactus est. Ceterum cum haud exigoa nauium Turcarum pars; quarum claudicantium, neque ita remigio valentium, (quod est omnium magnarum classium vitium) tardior cursus fuerat, animaduertissent Christianos, quos ne primum quidem ipsorum aspectum laturos arroganti fiducia sperarant, pugnam acriter commisisse; neq; resistentibus, ac fortiter pugnantibus sese pares intelligerent; imbecillitatis suæ conscię, quam salutis viam loci commoditas expediebat, ea vsi sunt; nullaque fortuna pugnę tentata, proris in proximum littus versis, triremes in terram eiiciunt, ex qoibus trepida festinatione desilientes, fuga sese imminenti pesti eripiunt, triremes littore illisas, ac defensoribus vacuas relinquentes. Qua in re consilium Turcarum ducum vehementer reprehensum est, qui rem non ante prouidentes, classem, nemine prohibente, in al-

tum

num procul ab amico littore non euexerint, quod in dubijs rebus animos pugnantium ad tutam fugam inuitet. Ceterum cum in hoc cornu à Turcis, qui reliqui erant, nihil de ardore pugnæ remitteretur, non eadem in media acie fortuna versabatur, in qua nulla Turcarum nauis, quamuis omnes multis iniquitatibus premerentur, (quod quidem conspectum sit) certamini se subtraxit. Cumq; vbiq; acrietr pugnaretur, atrocius tamen & infestius circa ipsos duces Austrium, & Halim prœlium erat. Austrius enim triremi Regia, quæ Hasim vehebat, procul conspecta, & ex vexillo cognita, in eā gubernatorē cursum dirigere iubet. quam in se euntem conspicatus Halis auide se certamini offert. Igitur concitatis vtrimq; nauibus cum infestis rostris compari Marte concurrissent; triremis lateri sinistro Turcarum applicata, quæ duos filios Halis, alterum puberem, alterum vixdum pubescentem vehebat, cum rostro dextrum pluteum proræ Pontificię prętoriæ magna vi percussisset, eodem impetu inter Pontificiam, & Sabaudiam prætorias magnis ab illis in transitu acceptis detrimētis, à duabus triremibus, quas puppi Regię tamquam subsidio applicatas diximus, capitur. At Pontificia ictu accepto paullum in læuam impulsa, rostro usque ad secundum transtrum in Regiam Turcarum se insinuauit, cum tamen ipsa Turcicam triremem à latere acriter vrgētem sustineret. Infensissimis igitur animis, magnoq; irarum certamine res inter summos duces agebatur; cū vtraq; nauis ipso bellatorum robore, & flore firmata esset, in Regiaq; Christiana, pręter delectam quadringentorū Hispanorū manū, multi essent primę nobilitatis proceres cū magno familiariū strenuorum hominum numero, vt pugnantes non minus octingenti essent, & in Pontificia Columna, pręter fortissimorum militum cohortem, florentem procerum manum secum haberet, multis & ipsos clientibus comitantibus, in quibus fuerunt Pompeius Columna legatus, cuius virtus, fortitudo, consilium, impigra opera tam in præparando, quam in pugnando, & omnia magna, & minima obeundo, totoq; eo bello in primis enituit; Maturinus Scuotus Gallus natione cognomento Romagassius Hierosolymitanus eques, qui per varia, & magna discrimina multis sæpe editis incredibilis audaciæ, fortitudinis, consilii documentis, clarum sibi nomen in naualibus rebus fecerat: cuiusq; veteris militis, ac maritimarū rerum peritissimi multiplex, ac fortis opera, & sollers industria magno vsui fuit; Antonius Carafa Dux Montis Aragonij, Michael Bonellus frater Cardinalis Alexandrini sororis Pontificis nepos; cuius virtus in eo prœlio enituit, multis fortitudinis, & audacię editis operibus, ac vulnere, dum di-

scriminibus sese intrepide offert, accepto, quibus egregię indolis documentis id assecutus est, vt insequenti anno à Pio dux copiarum ad id bellum missarum creatus sit, quod idem munus à Gregorio tertio decimo successore illi confirmatum est: Pyrrhus Maluetius, ac complures equites Galli Hierosolymitanam militiam professi nobilitate, & virtute fulgentes. Neq; vero Regia Halis non egregia ipsa quoq;, & florenti pugnatorum manu firmata erat, in qui[redacted]trecenti pretoriani, quos Ianizeros vocant, qui omnes fortissimorum virorum opera edebant. Id genus erat pugnæ, vt contemplantibus non speciem vnius, ac continentis prelii, sed plurium, ac confusorum certaminum præberet his, aut illis iniquorum: cum alibi vna Christiana nauis à tribus Turcicis circumsisteretur; alibi plures Christianæ vnam Turcicam circumuenissent; alibi singulæ inter se, vel plures pari numero, æquoq; Marte concurrerent, prout sors, ac casus alteras alteris obtulisset; nec minus varia forma prœliorum esset, cum aliæ infestis rostris concurrerent; aliæ puppibus inter se obuersis pugnarent, nonnullæ proris puppem hostilem inuaderent, quædam transuersæ infesto rostro hostilis nauis obiicerētur, compluresq; fuerint, quę lateribus inter se applicatis commissę sint; omniaq; sors, & casus potius, quàm consilium regeret. Multa autem horribilem faciebant huius pugnę aspectum, cum bombardis, sclopis, ignibus artificio compositis, postremo gladijs, hastis, omni deniq; telorum, ac naualium tormentorum genere dimicaretur: Turcęq; velut densissimas sagittarum nubes continenter ingererent, quibus partim decidentibus solum Christianarum nauium alte consternebatur, quę pedibus ingredientium proculcatæ ministeria discurrentium tardabant: partim adhęrentibus, mali, antennę, puppes, claui, laternę, ac cetera omnia, quę in nauibus exstant, frequētissimis pręfixa speciem herinaceorum pręferebant; nullumq; genus naualis pręlii, aut cladis abesset. Iam vero horribiles bombardarum, ac scloporum continenter displosorum fragores, atq; intermicantes fulgores, densissimęq; fumi sublatæ nubes prospectum adimentes; ad hoc tubarum clangores, ac timpanorum truces sonitus, nec nō clamores ad pugnam adhortantium, gemitus cadentium in vnum confusi, nihil, quod in animis hominum horrore perstringendis esset, reliquum faciebant. Interea Vluzalis nequidquam omnia expertus; cum astus diligentia Auriæ omnibus conatibus pari artificio occurrentis haudquaquàm procederet, ratione consiliorum mutata certamen cum Auria detrectans proras introrsus conuertit, quem ex exteriore agmine non plus sex, aut septē naues consecutę sunt, reliquis certamine cum Auria contracto, vt mox dice-

dicemus,implicitis. Auria igitur nihil cunctatus,ac fortuna vtendum ratus, duodecim ex celerioribus triremibus ex reliquo agmine secum raptas, ac longa sua maioris formæ, quam vnam ante se statutam habuit, (cum alteram cunctantem ac retractantem omnia nequidquam expertus promouere non potuisset) retro relicta, in hostem concitat, latusque nauium introrsus versarum, vt Vluzalim ducem sequerentur, inuadit, cumq; discusso fumo, qui è bombardis excitatus omnia circa latè opple uerat,lucisq; visum eripuerat,dilucere quæ gerebantur cœpissent, apparuit,triremes mediæ aciei, quæ in cornu dextrum vergebant, à maiore numero nauium Turcarum premi:vt singulæ binis,aut ternis triremibus circumsisterentur. quam rem conspicatus Bassanus, qui ad id tempus quieuerat,concitato remigio subsidio laborantibus accurrit,cuius aduẽtu Christianorum animus refectus, ac pugna eo loco restituta est. Maior pugnæ moles,ac maiora discrimina in dextro cornu Auriæ attributo versata sunt,quippe in quod maior vis hostium illata est,cum ibi omnes ferè essent,vt diximus,naues,quibus Turcę Christianos superabant. Vluzalisque cum proras introrsus, vt diximus,conuersas in dextrum cornu direxisset,incidit in globum duodecim nauium dextri cornu, quæ sese ab illo,& à reliqua classe inscitia sua abripuerant;neq; Auriam secutæ fuerãt, sed in oppositum è regione hostem iter intenderant,quas adortus primo impetu capit,defensoribus ad vnum trucidatis: atq; vltro citroq; cum expeditis nauibus discurrens ita res administrabat, vt nullo sese prœlio implicaret, à quo,cum libuisset, diuelli non posset, quodq; facultatem elabendi sibi eriperet.quam rem nonnulli illum iam inde ante initum certamen animo agitasse ferunt: atq; ideo procul à classe constitisse; speciem quidem doli struendi pręferentem, re vera speculabundum, quorsum fortuna pugnę inclinaret,vt ad eam consilia accommodaret: nonnulli vtiq; tum, cum discusso fumo partem nauium dextri cornu in littus eiectam,ac Regium signum deiectum,remque ad iniqua inclinatam vidit. Is igitur huc,& illuc circumcursando prętoriam Melitensem,quę aciem mediam à parte in cornu dextrum versa claudebat, cum illum impetus eò tulisset,acerrima pugna cũ nõnullis nauibus Turcicis implicitam, defensoribus pręter pręfectum obtruncatis, qui casu vitauit pestem, cepit: quæ tamen postea à Christianis recuperata est. Ceterum raro aliàs duæ classes magis dispari certamine concurrerunt; cum numero nauium Turcica classis Christianam superaret sexaginta nauigijs maior,ceteris omnibus rebus inferior,pugnantium copia,& robore; cum singulæ Christianę triremes ducenos,quæ minimum,centenos quinquagenos bellatores haberent,

berent, cum præter conductas copias, quas diximus, ad vigintiquinque millia numero, non modo ordinarii nauales socii, sed pars remigum nexu soluti in spem promissæ libertatis haud segniter pugnarent: in Turcicis, præter triremes procerum insigne nocturni luminis gestantes ad quadraginta numero, quæ centenos bellatores habebant, non plus triceni, summum quadrageni bellatores essent; iiq; viribus parum validi, vulneribus, morbis, exhaustis laboribus deb[illegible] Christiani alacres, & animorum pleni integras, & recentes vires in prœlium attulissent ad hoc ad hostem petendum, & se tuendum pariter essent armati galeis, thoracibus, loricis tecti; cum Turcæ capita, & corpora armis plane nudata certamini obiicerent, hostemq; sagittis, & arcubus, paucis admixtis sclopis, incesserent: quarum ictus præterquam quod sclopis natura longe imbecilliores sunt, tum vero quater, aut quinquies emissi neruis arcuum ipso calore hebetatis ita leues accidũt, vt vix summam cutem hominis armis intecti vulnerent, tum vero ab armis corpora Christianorum tegentibus repulsæ raræ ad corpora penetrarent. At contra Christianorum sclopor ũ validior, & lætalis fere semper ictus raro ut aduersus patentia corpora fallebat. Accedebat pluteorum, & munimentorum haud leue tutamentum; quo Turcæ omnino carent, tamquam liberam arcuum tractationem, liberumq; connixum impediente: cum contra Christianis duplicẽ usum præberent plutei: alterum hunc ipsum tegendi ad ictus hostium corpora, alterum adminiculi, quo sclopi suffulti certiore, & minus vacillante ictu destinatum locum figerent. quod adiumentum arte quoq; auxerunt. quidquid enim aperti inter pluteos, qui latera triremium per totam longitudinem sæpiunt, & munimenta, quæ proram tegunt, necnon in media triremi hinc ad scaphæ receptaculum, illinc ad spatium foci patere solet, id omne continuatis pluteis obstruxerant. cumq; interiora munimenta in prora statuta dimidiam tantum triremem vsq; ad malum ab ictibus sagittarum à prora venientibus tutam faciant; mediam ipsam triremem transuersis ad locum mali, duplicatisq; centonibus, & culcitris, aliisq; ad eum vsum idoneis, ex antenna pendentibus intersepserant, relicto inferius spatio in altitudinem circiter pedum quattuor, quò ducibus & res administrantibus liber esset per totam triremis longitudinem vltro citroq; excursus. Illud quoq; accessit, quod Turcicarum bombardarum perexiguus vsus fuit. nam cum Turcicarum triremum proræ, nullo, vt diximus, munimento tegerentur, Turcarum displosores ad ictus sclopórum Christianorum patentes exanimabantur, neque consistere in prora poterant, ac, quæ erant eius muneris, administrare, locum-

que

que illum relinquere cogebantur. Quare illorum bombardæ ſemel tantummodo, atq; in primo illo impetu ineundæ pugnæ, cum nondum ad ictum ſclopi appropinquaſſent, diſploſę ſunt; cum contra Chriſtianæ bombardæ quinquies, aut eo amplius in ipſo ardore pugnæ, ac triremibus inter ſe cohęrentibus, vt ictus haud quaquam fallerent, diſploſæ ſint. quam etiam rem ſollerti conſilio, cuius Caria auctor fuit, Chriſtiani adiuuerunt. nam cum roſtra triremium reſupinatum aliquantum mucronem habeant. quæ [illegible] ictus quoq; bombardarum ſupinos exire cogat; ac propterea hoſtilem triremem propter humilitatem intactam ſuperuolare, roſtra ipſa præciderant, qua re factum eſt, vt ictus Turcicarum bombardarum ſublime petentes vani ferè euaderent: contra Chriſtianę bombardæ ictibus recta regione venientibus, ac maris ęquor penè radentibus, atque idcirco raro fruſtrantibus, cum magna ſemper hoſtium ſtrage diſplo derētur. Ceterum ſummorum præfectorum diuerſa fortuna, ac diſpar exitus fuit. nam Halis, cum duas circiter horas tantam in ſe unum incumbentem molem fortiſſime dimicans ſuſtinuiſſet, illa tandem obrutus ipſe vna cum omnibus, qui cum illo erant, interficitur: ac ſignum Regium deiicitur, confeſtimq; Chriſtiani, qui erant in Regia Auſtrii, lætis vocibus victoriã cõclamãt. At Pertaus, cũ quattuor Chriſtianarũ nauiũ validã impreſsionẽ duas ipſe quoq; circiter horas cõſtãter ſuſtinuiſset, tãdẽ oĩbus fere defenſoribus abſumptis, cũ nauis gubernaculo amiſso fluctuãs iã regi nõ poſset, in perditã ſpẽ labores, & diſcrimina impẽdi cernens vir naualiũ rerũ inſolẽs, fatũ aduerſum accuſans, qđ nõ minus ſibi inſonti aliena inſania exitio ſuo eſset luẽda; caputq; Halis, & ceterorũ multũ exſecratus, qui ſe inuitũ, ac retractãtẽ ad funeſtã pugnã attraxiſsent, vecordiãq; ferocia Imperatoriã claſſem præcipitẽ dediſſent; in celocẽ, quã ad ſubita fortunæ paratã, ac puppi applicatã habebat, deſcẽdit, pugnaq; exceſsit, copias Regias, ſimulq; quidquid naualis roboris, & floris Ottomanicũ Imperiũ habebat, in medio incẽdio relinquens. Felix præfecti cęſi, ac nauis Regię captę ſucceſſus certum, & exploratũ pugnę euentũ Chriſtianis fecit; cũ ad eã horã nondũ diſcrimẽ feciſſet fortuna, quã victoriã datura eſſet, cuius tamẽ Chriſtiani iam inde paullo poſt initũ prœliũ lętũ omẽ animis pręceperãt. Auſtrius itaq; Regia capta, eoq; filio defunctus reliquas imperatorias partes exſequi pergens prætoria, & Pontificia, & Veneta, nõ nullisq; aliis, quas circũ ſe habebat, conſequentibus, vbi ſuos laborantes cernebat, & opem ferre, pugnam reſtituere, ſegnes caſtigare, & incitare, fortem operam nauantes laudare; nullum boni Imperatoris officiũ prætermittere. Idem faciunt multis in locis proceres primis prœliis uictores, hoſtilibus triremibus, cum quibus conflixerant, partim depreſſis, partim

partim captis. Ceterum Turcę cum omnibus vndiq; iniquitatibus premerentur, prœlium tamen in mala ſpe in labentem diem pertinaces extraxerunt; quod nuſquam ſegne fuit, hinc ſpe, illinc deſperatione animos irritante: vt nonnulli ex Turcis fuerint, qui captam triremem ſuam, ac Chriſtianorum tranſgredientium plenam cernentes, potius quàm ſe dederét, cęci furore in vulnerã, & tela, atq; in certam cędem vecordes ruerent. Miſerabiliſq; omnino, ac fœda rei facies intuentibus erat; mari circa ſanguine late rubente, atq; innatan[redacted] deſectis; brachiis, cruribus, thoracibus, integris etiam corporibus Turcarum partim expirantium, partim grauiter ſauciorum late conſperſo, quos Chriſtiani nonnullos ex triremibus ſupernis ſcloporum ictibus inceſſebant, & exanimabant; nonnullorumq; ad ipſas Chriſtianas triremes adnatantium, remoſq;, & gubernacula apprehendẽtium, ac ſupplicibus vocibus miſericordiam implorantium manus præcidebant, ardore certaminis illos irritante, atq; ira ſuorum ab iiſdem Turcis interemptorum, & ante pedes iacentium efferante, omnemq; miſericordiæ, & pietatis ſenſum opprimente: cum nonnulli tamen eſſent, qui partem animi mollitie, partim ſpe lucri ex mancipiis faciendi reſtibus demiſſis illos in naues extraherent, ac ſeruarent. Ceterum Auſtrius; dum ipſe, & ceteri proceres diſcurſando, naueſq; hoſtiles vel vi, vel deditione capiendo, captaſq; trahẽdo, nonnullas etiam ſupprimẽdo, reliquias prœlii conficere pergunt; omnia circumſpectans animaduertit magnam vim hoſtilium nauium in dextrum cornu incubuiſſe. Quare veritus, vt ſui eſſent tantę moli diutius ferendę, eò contendit laborantibus opem laturus. Per idem tempus Vluzalis ſiniſtro Chriſtianorum agmine perrupto mediam aciem petebat: vt, qui eſſet eius ſtatus, ac forma, ex propinquo ſpecularetur: qui cum Regias à Chriſtianis captas trahi conſpexiſſet, tum vero omni pugnę conſilio omiſſo, in illud ſpatium, quod erat inter mediam Chriſtianorum aciẽ, & dextrum cornu iter conuertit; perq; illud cum globo triremium, quas ſecum trahebat, erumpens, iter in occidentem dirigit. At Auſtrius propior factus res Chriſtianorum in dextro quoque cornu ſecundas, hoſtiũq; ab Auria profligatas inueniens, nonnullis triremibus captis, nonnullis depreſſis, defenſoribus earum obtruncatis, illumq; extra periculum, quæ conficienda reſtabant, exſequentem, porrò ire ſuperſedit. Ipſeq; pariter Auria victoriam penes Auſtrium cernens, Regia omiſſa, ad quam iter intenderat, agmen illud ipſum, quod Vluzalim ſequebatur, velis datis in occidentem iter habere conſpicatus, Aluaro Baſſano, qui forte in itinere ſecum illo coniunxerat, comite, in promontorium procul conſpectũ, quod

Turcę

Turcæ necessario præteruehendi erant,cursum dirigit,quo ipsi recto, atq; idcirco breuiore itinere tendenti præuentus futurus erat, cum hosti littus ambienti longius spatium emetiendum esset, atq; ideo serius ad promontorium perueniendum: nec peritum ducem fefellit opinio. Omni enim ope connixus peruicit remis, vt tum promontorium teneret, cum de toto hostili agmine non amplius septem cum ipso Vluzali duce illud superassent:quem fugientem nocte appetente, densissimisq; se intendentibus tenebris, ac [illegible] adueniente tempestate incumbente, maioresq; fluctus voluere incipiente,insequi non potuit. qui ne ipse quidem pestem euasisset,vt Auriam conquerentem multi sępe audierunt, ni Auria tardioribus triremibus vsus esset,magna remigum parte exinanitis, qui, vt diximus, nexu soluti, & ad pugnam armati,in hostiles triremes prędæ cupidi plerique transgressi erant;vt consilium soluendi remigij,ad quod nauales duces magno, ac dubio imminente certamine sæpe descenderunt, ceteroqui vtile,id habeat incommodi,quod tardiores naues ad hostem insequẽdum faciat. At Auria omni impetu in eas,quæ restiterant, ad triginta numero,verso, illas in terram compulit littori illisas; quiq; in illis erant trepidantes,atq; in turba alij alios impedientes, dum se pesti eripere properant, in eam se pręcipitarunt: temere enim ex triremibus se deijcientes, neq; præ pauore,quò tutus esset desultus, discernentes, partim euaserũt, partim vndis hausti sunt.Isq; diei, ac pugnæ finis fuit, quam ab hora pomeridiana cœptam,Turcarum, etiam in mala spe, pertinacia ad vesperum extraxit; cum minus duarum horarum spatio Regia nauis capta, & Halis interfectus præiudicatum euentum fecissent, vt quinq; horarum curriculum Christianos tantæ victorię compotes fecerit, qui sexaginta circiter nauibus inferiores, vt diximus,pugnarunt;cum non plus ducentas quinq; triremes haberent,ac sex longas naues maioris formę: onerariæq;,quę florentes,& non exiguas copias vehebant,cum cursum tenere non potuissent, prœlio nõ inter fuissent: quattuorq; triremes abessent in varios vsus belli missæ; cumq; Turcica classis ducentis circiter sexaginta nauibus longis constaret, quarum quot fuerint triremes maioris formæ, in tanta referentium varietate, pro comperto ponere non auderem, nisi Ludouicus Rechesentius mihi narrasset,se ex Regio scriba,qui cum ceteris captus est,qui etiam tabulas protulit,in quibus notatus erat numerus, cognouisse, triremes iustę formę fuisse ducentas triginta, reliquas minores. cui uiro rem pręsertim certis monumentis compertam narranti nemo, puto, fidem abrogauerit.In potestatem victorum venerunt centum triginta Turcarũ triremes, quarũ tredecim tantũmodo minoris formę

 fuerunt;

fuerunt;reliquę omnes partim littori illisę, partim vndis, ac flammis absumptę;cum perpaucæ, quas non plus quinquaginta fuisse inter omnes constat,fuga saluti consuluerint:quam non tam post prœlium cōfectum, quàm sub illius initium multæ illarum ceperunt, quarum maxima pars Corinthiacæ fuerunt, quas Vluzalis ducebat, quæ cum procul à reliqua classe in alto constitissent cornu dextro Christianorum oppositæ, vt pugna implicatum circumuenirent,& à tergo adorirentur; consilium suum pari astu ab Auria elusum,ac rem in [illegible] dextro ipsorum cornu profligatam cernentes,incertum sua sponte,ac ducem imitatæ, an eo mandato prius illis dato, classem turpi fuga deserentes in sinum Corinthiacum incolumes se subduxerunt. De Christianis quindecim tantum deletæ sunt,quarum decem Venetæ fuerunt, in quas primus Vluzalis impetus illatus est. Ex hostibus circiter vigintiquinq; millia perierunt partim cæsi, partim vndis hausti,in quibus complures Sangiaci, & celebris apud illos nominis duces fuisse dicuntur.Capti sunt (qui quidem in præda partienda apparuerunt) non plus tria millia quingenti: cum alteros tātos priuatim celatos non dubitetur, in quibus fuerunt duo filij pręfecti, ac Mahumetes Sangiacus Euboeę, & Carealis notus pirata.De Christianis ad decem millia ciciderunt; minima pars in pugna, sed post ex leuibus sagittarum vulneribus praue curatis, in quibus acerba mors Barbarici minus sincerum gaudium victorię Christianis prębuit; omnibus prudentiam, consilium, moderationem, fortitudinem, ac reliquas præstantes virtutes, quæ toto eo bello tanto vsui fuissent, futuręque essent, lugentibus. nonnulli præterea summę nobilitatis viri fortiter pugnantes interfecti sunt, quod tamen damnum totidem Christianorum millibus è vinculis solutorum compensatur. In hoc felici euentu diuinum numen rem vere reputantibus multipliciter apparuit, primum in secunda nauigatione eo pręsertim anni tempore,qua tanta classis, ac tot impedimenta secum trahens tantum maris spatium tam breui emensa sit:deinde quod hosti,nulla re vrgente,pugnandi ac tanto se discrimini obijciendi mentem dederit,qui in sinu Corynthiaco quiescens rebus ea ęstate bene,& feliciter vbiq; gestis Christianorum conatus ex tuto eludere potuerit:tum quod classis tanto procul interuallo sit conspecta,quæ res tempus Christianis dedit ad armamenta componenda,classemq; explicandam,& ad pugnam aptandam.Euidens autem in primis miraculum existimatum est;quod,cum ventus primo Christianis aduersus, Turcis secundus flaret, itemq; ęstus contrarius Christianis ferretur; sub pugnę tempus vtraq; res cessarit. Iam vero quod mentem

Turcis

Turcis eripuerit, qui, cum in altum nulla re impediente classem propellere possent, non animaduerterint, quanto cum periculo secus amicum littus prœlium committerent: postremo, quod portum tantæ classis capacem sub manum habuerint Christiani, quo prœlio confecto se recipientes atrocem ea nocte coortam tempestatem vitarēt, quæ totam noctem sæuiens classem lacerare, ac victoriam partam ingēti naufragio deformare potuerit. In eum portum classe subducta, Venetus præfectus cum Austrio in gratiam rediit, Austrio memoriam iniuriç lęto successui condonante. Qui prima luce, cum tempestas deseuisset, primoribus comitantibus, ad locum pugnę accessit, ibique iucundum simul, & miserabile spectaculum oculis percepit, cum tot hostiles naues partim fractæ, partim submersę, partim conflagratæ, atq; immanis cadauerum vis inter fluitantia armamenta, ac tela, quibus mare circa late constratum erat, innatantium gaudium simul, & horrorem spectanti miscerent. Hæc est victoria ad Enchinadas ad omnem posteritatem memorabilis, qua vt nulla naualis clarior, aut maior à Christianis vmquam parta est, quæque ad maiora præmia iter aperiret; ita prauo illius vsu nulla minus fructuosa vmquam fuit. In qua occasione omittenda, si, vt veteribus mos fuit, ita nobis quoq; fas esset, fati iniquitatem iam pridem Christianis rebus aduersi lamentarer: nunc vt pium, & Christianum hominem decet, scelera nostra accusabo diuini numinis iram nobis irritantia, quod siue impedimentum in re fuerit, non illud sustulerit; siue in hominibus culpa, Christianis proceribus neq; victorum animum, neq; magnorum ducum consilium dederit. Vtrum vitium fuerit, libera hominibus iudicia relinquam. Ea tantum exponam, quæ claros, & sapientes viros, bellicæ rei scientes, tum autem Ottomanicarum ditionum peritos disputantes sæpe audiui. Parta igitur victoria, cum quod belli opus restaret, ad consilium retulisset Austrius, ad vnum proceres classem in hyberna reducendam, neque porrò quidquam conandum censuerunt. Tria in consilium adhibita sunt; non exigua cęsorum & sauciorum multitudo, cibaria deficientia, anni tempus, quod ita iam processisset, vt nouis longi tractus consilijs locum non daret; ac periculum esset, ne aduersæ tempestates mare reditui clauderent; satis eo anno, tanta classe deleta, naualibusq; Turcarum opibus contusis, ac profligatis, & ad fructum, & ad gloriam profectū esse. Quod ita facere decreuit Austrius: atque interea classe quassata, & manca per hyemis quietem reparata, ac subleuata, militumq; animis, & corporibus ab exhaustis laboribus refectis, & ad nouos exhauriendos firmatis, se se ad nouum tempus comparare. quod consilium a multis, ut di-

xi, vehementer reprehensum est, nihil duubitantibus, quin si præclaram occasionem vrgere perrexissent Christiani, trepida omnia subito oppressuri fuerint, ac loca, ad quæcumq; terrorem victricis classis, ac nominis sui circumtulissent, extemplo suæ potestatis facturi, Turcarum animis tāto vulnere ictis, ac tanto ingruente terrore obtorpentibus: Peloponnesum quidem totam, continentemq; oram, ac fortasse Euboeam quoq;, & circumiectas insulas primo impetu capturi defensoribus nudatas, quos modo classis ab arcibus omnibus, atq; vrbibus abduxerat; adhoc incolas Christianos in Turcas exsecrabili odio efferatos, & ad omnem leuē spei auram ad libertatem vindicandam consurgere solitos, quid facturos fuisse in tantorum auxiliorum præsentem oblatam occasionem, tantaq; victoria animos excitante? Cui rei fidem affirmasse ipsam Regiam vrbem Constantinopolim: in qua quamuis longissime discreta atrox nuncius cladis acceptæ tantam trepidationem fecisse, tamq; animos consternasse cōstet, vt nihil Turcæ quàm de fuga cogitarent; ac tamquam hostis ad portas esset, tota vrbe discurrentes Christianos incolas rogitarent, an Constātinopoli potiti victores, Turcas suis legibus, suisq; institutis viuere permissuri essent, tributo contenti: multiq; gemmas, ac cariora sua Christianis, (vt sibi aliquid iuris aduersus quemquam priuatim erat) seruanda clam traderent. Quę vero tria opponebantur, ita refellebant, perridiculum esse: cibaria defutura fuisse, quæ, vt omittantur ex Sicilia, & Apulia faciles, & expeditę subuectiones, nauigatione præsertim nullis hostibus infesta, ex opulentissima, & feracissima Peloponneso præsto affatim haberent: cū illud quoq; pro re comperta affirmetur, Patris amplissima horrea fuisse panis torridi referta à nullo satis valido præsidio defensa. neq; tot aut p̄lio absumptos, aut vulneribus inutiles in præsens factos, quin longe maior numerus integrorum, & vigentium superesset ad omnia tentanda, nemine præsertim obsistente, vel ex superuacuo potens. Rationem instantis hyemis, atq; aduersi anni temporis valere in diuturno, & dubio certamine, non in breui, & explorata victoria. Qui etiam si ab aduersis tempestatibus in Græcia hybernare cogerentur, quid tandem piaculi committi, nullo ab hoste metu; adhoc tota ea ora portubus omnium quamuis magnum nauium capacibus, & ab omnibus ventis tutis frequenti? verum præcipuam culpam in præfectum Venetum nonnullos conferentes audiui: cuius feroces illos spiritus adeo fregisse vulnus in crure acceptum dicerent, vt animo imminutus torperet; nihilq; postea, quod imperatorij muneris esset, fecerit, aut dixerit; sed in cubiculo deses latens, ac vulneri curando intentus, prœliorum, ac telorum mētionem horreret; neq; cum

magna omnium admiratione Auſtrio inſtiterit, vt tempore gerendarum rerum nondum exacto, quæ reſtabant, exſequi pergeret, pro qua re illum omni contentione dimicaturum, exſpectabatur. Quod ſi animum Auſtrij expugnare non poſſet; ipſi vni ſatis virium fuiſſe ad eadē conanda. Nam Auſtrij quidem duplex eſt excuſatio. altera Regis imperiū graue, ac præciſum, ne vlla ratione procul à ditionibus ſuis hybernaret: quare omnem vel exiguam moram vitandam illi fuiſſe, quæ hyeme vrgente facultatem reditus ad[illegible]ere po[illegible] altera fuit, quod cum Peloponneſus, & reliqua Venetis ex fœdere ceſſura eſſent, neq; de illis præfectum laborantem cerneret; nihil erat, quod ipſe eam ſibi curam, ac ſolicitudinem præcipuam ſtrueret. Nos de tanta re: ac de Venerij audacis ceteroqui, & fortis viri facto, & conſilio, quæ multos ſæpe diſputantes audiui, ea vt nullo noſtro iudicio interpoſito exponeremus, omnino nobis faciendum putauimus. Profectione igitur decreta, conſtitutum tamen eſt, Leucadem, quę nunc ſancta Maura appellatur, ſi non magni negotij, neq; longi tractus res eſſet, in itinere tentandam. Diſceſſum eſt igitur. cumq; Auſtrius Cephaleniam tenuiſſet: ad eamque inſulam cum maioris formæ longis nauibus, ac triremium parte ſubſtitiſſet: mittit Auriam cum reliqua claſſe Leucadem, ad ſitum ac naturam loci, & munimenti, ex propinquo ſpeculandum. Quò cum appuliſſet, Aſcanius Cornius ac Gabriel Serbelonus iuſſu Auriæ cum aliquot ex primoribus, ac delecta peditum manu, exſcenſu facto, omniaque diligenter contemplati renunciant, arcem ſatis munitam, quam vndique circumſederi neceſſe ſit; neque tamen ſubſidiis, ſi qua ſubmittantur, iter omnino intercludi poſſe: ad hoc difficiles fore in loca anguſta, ardua, confragoſa tormentorum attractiones. recipere ſe tamen opidum illud quindecim, ſummum, viginti dierum ſpatio expugnaturos. Abhorruit Auſtrius à parua re, eodem, quo magna, molimine, eademq; laboris, & temporis impenſa tentanda. neque exigua inſula, cuius acceſſio nihil Chriſtianas opes, aut opportunitates eſſet auctura, ſatis dignum moræ pretium viſa. Quare inſtitutum iter perſequentes ſecunda nauigatione uſi Corcyram perueniunt. Ibi, præda pro portione inter fœderatos partita, ac nonnullorum, de quibus non ſatis conueniebat, arbitrio ad Pontificem reiecto; Venetus cum claſſe ſua ad Corcyram ſubſtitit; Auſtrius, & Columna cum Pontificia, & Philippica Meſſanam contendunt, eiuſque vrbis portum ouantes ſubeunt. Commodum Corcyra diſceſſerant, cum Philippus Bragadinus Hadriatici ſinus ſummus præfectus, vir impiger, & experiens ante nuntium victoriæ, ſubſidio pu-

pugnaturis à Senatu missus, cum tredecim triremibus maioris formę rostratis Corcyram appulit, gemensq;, ac męrens tantam occasionem omissam; omnibus precibus à præfecto contendere institit, vt quinquaginta saltem triremes sibi attribueret; cum iis se hostiles prouincias aditurum. confidere sibi omnia apud Turcas imparata, Turcasq; ipsos non modo consilij inopes, sed vix mentis compotes offensuro multas, & egregias facultates datum iri magnum aliquod operæ pretium faciendi. Nihil eæ preces mouerunt pręfectum, cum respo[illegible]et, ipse, quod muneris sui sit, id ad alium non delegaturum. Eadem enim propediem tentare sibi in animo esse, qui tamen nihil conatus Venetias rediit, vt sint, qui prædicent, Christianos gloriam tantę partę victorię imbellibus consiliis, quæ consecuta sint, deformasse.

FINIS LIBRI TERTII.

DE SACRO FOEDERE IN SELIMVM LIBER QVARTVS.

INgentia, & felicissima belli initia eò maiores animos Christianis ducibus fecerant; quòd clarissima victoria, atq; omniũ, quę à Christianis vmquam mari partę sunt, maxima eas Turcarum opes fregerat, quibus illi ad eum diem inuicti putabantur: opinionemq́ue Christianorum animis infixam, & inueteratam euulserat; Turcas nauali prœlio insuperabiles esse, cum pedestribus bellis sępe victi fuissent. Quare terribile antea Turcarum nomẽ maritimas res administrantibus fuerat. At superioris anni successus Turcarum ferocia contusa docuerunt, illos non sua virtute, qua Christianis hominibus antecellant, sed nostris flagitiis formidolosos fuisse, dum pleriq; ex naualibus nostris ducibus bellum cauponantes, ac stipendia, quod pudendum sit, interuertentes; vel deprehensi triremes defensoribus inanes Turcis piratis sine certamine capiendas obiiciunt: vel ne conspectũ quidem ferentes sese hosti numero, & magnitudine, ac genere nauiũ longe inferiori ipsos petenti turpi fuga eripiunt. Ceterum tantam gloriã ignominiosus finis bello impositus mox deformauit: spesq; hominum ad maxima quęq; erectas euertit. Cęperant quidem ea, quę consecuta sunt, exspectationem hominum labefactare; cum ne tanto quidem rerum successu, aut Cęsaris, aut ceterorum Christianorum Regũ studia excitarentur, vt nihil iam præclari ex tantis conatibus ferè ominarentur: vulgoq́ue fremerent, tantam spem nimis celeri belli tędio tam breui luxuriasse, ac vanam euasisse. Neq; eleuatur cõmune Christiani nominis dedecus, q̃d belli turpiter depositi inuidia sese Veneti, & Philippici mutuo onerare contendant. Verum non est historiam scribentis in rebus dubię existimationis, ac periculosę offensionis iudicium suum interponere. Mihi sat fuerit, res quemadmodum gestę sunt, exponendo, atq; illarum caussas, quãtum ad eas penetrare inuestigando potui, aperiendo, susceptum munus

im-

implesse. Selimus igitur acerbo nuncio cladis Hadrianopoli accepto perculsus, ac veritus, ne præ metu Constantinopolitani aliquid mollius consulerent, itineri se statim dedit; quo raptim facto, nullaq; quiete iumentis, & hominibus data, cum infinita illa Regalium apparatuum mole, sex diebus, quod vix credibile videri possit, Constantinopolim peruenit; cum eę vrbes expedito viatori decem dierum iter inter se distẽt: Vluzalimq;, qui paullo post cum triginta triremibus solis ex tãta classe superstitibus appulit, non modo benigne excepit, sed amplissimo honore etiam auxit, summa maritimi imperii ad illum delata, idque præter morem Regiæ Ottomanicę, quæ inuidiæ, & obtrectationi, perpetuæ in Aulis viuentium pesti præ ceteris obnoxia est, in quaque longe leuiora crimina capite lui solẽt. quod duabus de caussis fecisse dicitur; & quod, opibus Turcarum naualibus accisis, triginta illę triremes seruatæ plurimum valuerint ad eius animum placandum: & inopia porioris, omnibus naualium rerum peritis ducibus prœlio absumptis. Igitur Selimus carinis in ora Euxini multifariam positis, exiguo illo hyemis curriculo centum, & triginta triremes, ex recẽti quidem, & breui duratura materia, sed quæ vsum illius æstatis suppleret, ædificauit, & armauit; gubernatoribus, & nautis, vt quiq; minime mali inueniri potuerant, ex onerariis corrogatis; quibus triginta ex clade seruatis, ac priuatis piratarum nauigiis additis, ineunte vere classis amplius ducentarum longarum nauium, quę maxima ex parte triremes fuerunt, parata, & vt cumq; potuit, instructa est, cum qua Vluzalis summus pręfectus soluens, cum se in Peloponnesum contulisset, in eius portubus, quibus tota ea ora frequens in primis est, sese tenebat Christianorum aduentum exspectans; consiliis non tam ad prœlium paratis claudicãti classi diffidens, quàm ad impetum hostis inhibendum, eiusq; incepta impedienda dispositis, atq; ex Christianorum conatibus suspensis. Per idem tempus Veneti multorum litteris certiores facti, Venerium Austrio, quáquam reconciliatum, minus gratum esse; vt omnibus obsequiis illum demererentur, omnesq; contentionum caussas præciderent, magistratu Venerio abrogato, Iacobum Fuscarenum summum præfectum crearunt, multis de claussis præterito Iacobo Superantio, cui in locum Barbarici cæsi iampridem suffecto verius fuisset eum honorem mandari. At Austrius felici superioris anni euentu sublatus, tamquam tanti decoris Christiano nomini auctor; ac veluti omnis mora cursum inchoatæ glorię retardaret; neque iam ad dubiam spem, incertiq; exitus bellum, sed ad exploratam victoriam sese compararet; belli apparatum summa diligentia, omnique animi contentione vrgere instituit.

Quare

Quare hyeme nondum exacta, tam naualibus, quàm pedeſtribus ducibus enixe imperat, vt omnia ad vſum belli neceſſaria expedire maturent, ac claſſes, & copias ſibi quiſq; attributas multifariam diuiſas primo quoq; tempore Meſſanam contrahant; quam in vrbem ipſe quoq; ſeſe ineunte vere contulit. Interuenit egregijs conatibus mors Pontificis ſocietati aliena, quę curſum bene procedentium cōſiliorum, vt mox dicemus, nonnihil retardauit. Obijt Pius ætatis annum ſexageſimum octauum, Pontificatus ſeptimum agens Calendis Maijs anno milleſimo quingenteſimo ſeptuageſimo altero ex morbo calculi magno cum bonorum dolore. Inſidebant animis mores caſti, & integri, vita omnis cum ſacerdotali continentia acta, haudquaquā fucata pietas, perpetuum religionis ſtudium in diſciplina Eccleſiæ lapſa reſtituenda, licentia ſuperioris ſęculi cohibenda, moribus corrigendis, ſceleribus & flagitijs exterminandis indefeſſus labor. Accedebat conſtantiſsima iurium Eccleſiæ propugnatio, animus maieſtatis Pontificiæ acerrimus vindex, & aſſertor, quam praua multorū ex ſuperioribus Pontificibus indulgētia magna ex parte ſoluerat; dum pleriq; eorum priuatam Regum gratiam captantes de iure, & rebus Eccleſiæ largiendo, ſibi, ſuiſque malo publico offenſas opes ſtruunt. Contra Pius nihil iura Eccleſiæ minuendo, dum offenſiones Principum præ bono publico contemnit, ſeſe illis venerabilem vltro fecerat. ad hoc animus celſus, & erectus, & ab omni ſorde, omniq; cognatorum, & affinium ditandorum cogitatione liber. Ornabat præterea liberalitatis ſplendor, animusq; Regie munificus. Nec dubium fuit, quin in demortui Pontificis locum is mox ſufficeretur, cui omnium ferè conſentiente opinione, totiusq; Aulæ votis, tum vero miris Patrum animorum propenſionibus iam pridem Pontificatus deſtinabatur, Vgo Boncompagnus Bononienſis. Tantum conſenſum commouerunt egregiæ ad eximiam Pontificij, & Cæſariani iuris ſcientiam additæ virtutes, grauitas morum ad ſeueritatem potius, quàm ad comitatem propenſorum, nullis popularis blanditiæ fallacijs, nulloue Aulicæ aſſentationis artificio fucatorum, ſincerum, atq; integrū ingenium ab omni turbulento conſilio abhorrens, conſtans vitæ innocēter actę tenor; perpetuum, atq; acerrimum iuſtitię ſtudium, quod nulla vmquam gratia inflexit, aut ſpes præmiorum labefactauit, aut metus offenſionum perfregit. Quarum rerum multiplex documentū dedit in Romano foro omnibus illius muneribus perfunctus, atq; in multis reipublicæ partibus domi foriſq; gerendis, quæ virtutes, ac

merita illum per omnes honorum deinceps gradus in Senatum à Pio Quarto lectum ad tantum denique faſtigium extulerunt. altero die, poſtquam patres conclaui ſe incluſerunt, Pontifex renunciatus, ac Gregorius tertius decimus mutato de more nomine appellatus præter vſitatum huius ſæculi morem, in quo Pontificia comitia lenta, ac turbulenta eſſe, magnisq́; animorum certaminibus peragi ſolent, ſiue Patrum diſsidentibus ſtudijs rem extrahentibus, ſiue pari candidatorum dignitate, paribusq́; meritorum momentis dubiam electionẽ facientibus, cum in his comitijs eminens Gregorij virtus competitorum cupiditate facile oppreſſa, certamina, quæ rẽ producere poſſent, ſuſtulerit. Verum qualis vir Gregorius ſit, ratio Pontificatus gerendi planius faciet, certumq́; de commota exſpectatione iudicium feret, Magiſtratu, vt eſt in veteri prouerbio, certiſsimo virorum indice. Pontificis morte audita, Columna ex itinere Romam reuertitur; ac Pontificatum gratulatus, Gregorium admonet: quoniam cum morte ſuperioris Pontificis ſuum vna imperium extinctum ſit, quem placeat rebus naualibus præficiat. Se vero munus, & imperiũ illi continuare reſpondet Pontifex; quin etiam poteſtatem, & honorem, ſi ſit amplificationi locus, augere. Gratijs actis iter omiſſum cõtinuo repetit Columna: nec tamen accelerando prius menſe Iunio inito Meſſanæ præſto eſſe Auſtrio potuit: qui per ea tempora nihil de inſtituta diligentia in comparando remiſerat, Baſſanoq́; Neapolitanarum nauium præfecto imperarat, vt omnes Italicas, Germanicas, & Hiſpanienſes copias in hyberna Siciliæ diſtributas claſsi impoſitas Meſſanam tranſueheret; cum duas & viginti onerarias omni apparatu bellico, atq; omni commeatus genere refertiſsimas in Corcyram præmiſiſſet. Cumq; Superatius vnus ex Venetis legatis cum quinq;, & viginti triremibus exeunte vere miſſus à ſummo præfecto Meſſanam veniſſet, vt profectionem Auſtrio inſtaret, ſimulque conſpectu, & comitatu ſuo honeſtaret; Auſtrius, vt omnes cauſſas cunctandi præcideret, imperat Baſſano, vt Meſſana omiſſa recta in Corcyram traijciat; vbi ipſe propediem futurus ſit: quod ille impigre, ac ſine mora exſecutus eſt. Dumq; ipſe ſeſe ad profectionẽ comparat; ecce litteras accipit à Rege, quibus imperatur; quoniam ſuſpecti eo anno à Gallis in ſubalpina regione motus eſſent, quæ res multis haud leuibus indicijs emanarit; Italiaq́; terreſtribus, & maritimis copijs nudata nulla ratione conatibus Gallorum relinquenda ſit, neq; tamen ſocij in eum annum omni auxilio deſtituendi; ea re

claſsibus,

classibus,& pedestribus copijs partitis,eaq; vtriusq; parte Columnæ attributa, quæ visa fuerit satis esse; ipse cum reliqua Messanæ subsistat, nouaq; imperia exspectet. Sunt, qui credant hanc caussam Gallicorum motuum à Philippo in speciem prælatam: cæterum mortē Pontificis Regi de successore incerto nouum hoc consilium fecisse, ne ditiones Italicas suas naualibus,& terrestribus præsidijs nudatas opportunas faceret cupientibus res nouare. Cui rei illud fidem affirmare dicunt, quod,subducta temporum ratione, tum data mandata sunt,cum nuncius ad Regem peruenire potuit. Qui simul atq; accepit,Hugonem Boncompagnum Pontificem creatum,virum grauē, & prudentem,atq; ab omni turbulento consilio ingenio, & instituta ratione vitæ longe remotum,omni suspitione deposita confestim per alias litteras,vt mox dicemus,facultatem proficiscendi Austrio permisit. Ingemuit igitur Austrius subito,atq; inexspectato imperio perculsus. Verum cum imperata essent facienda, duas & viginti triremes Columnæ attribuit,quibus Aegidium Andradam præficit,reliquam classem retinet;quem numerum Venetæ, & Pontificiæ classi adiunctum satis magnum esse,Turcarum viribus proxima clade fractis,ad res gerendas affirmat. Quæ res Venetijs nunciata magnos animorum motus, magnasq; hominum querelas, & indignationes excitauit: vulgoq; pro se quisq; fremere, non iam per occultas ambages, sed aperte fortunas suas Hispanis ludibrio esse. At ij,qui fœdus semper improbarant, cum ad eum diem silentium inuiti tenuissent, ne sine fructu tantæ Ciuitatis voluntati incommode aduersari viderentur,occasione arrepta vociferari. Quousq; tandem Venetos sese ab Hispanis ludificari passuros? quoad saluti publicæ indormituros? quem erroris, & pertinaciæ finem facturos? Mittere se primi anni cæcitatem, quo auxilia ab Hispanis prompte quidem,& haud retractanter promissa; cæterum non prius submissa, quàm tempore gerendarum rerum exacto,ad nullam rem aliam valuerint,quàm ad incitatum ardorem, atq; impetum Venetorum retardandum, ipsorumq; classem funeribus absumendam. Verum ignoscendum animis recenti exsecrabili odio in Turcas ob tantas iniurias efferatis, si ea non animaduerterint. At ne secundi quidem anni haud leuiorem offensionem ipsos experrexisse; cum tanta victoria eum habitum animorum in Regia,& in Hispanis proceribus fecerit,vt non felici exitu lætarentur,sed consilium Ioannis pro se quisq; improbarent; non nulli etiam eò proueherentur,vt dicerent, puniendam temeritatem

Ioannis, qui ardore adoleſcentiæ,atq; inconſulta gloriæ cupiditate
prouectus claſſem Regiam,cuius ſpe ſalus,& incolumitas Italicorũ
Regnorum contineatur, in irreuocabilem caſum præcipitem dare
non dubitarit. Verum mirandum non fuiſſe, animos effuſa tantæ
partæ victoriæ lætitia occupatos nihil,quod ipſorum gaudium immi
nueret,cogitationi admittere potuiſſe: ſuos enim quoq; ſermones eã
rem compreſsiſſe.Cæterum huius tertij anni ludificationem,ne quid
grauius dicerent, ac palam negatam opem cuius tandem animũ du-
bium facere?Cui conſilio ſi rem falſam,at ſaltem genere non ridicu-
lam cauſſam prætenderent,ac puderet vix pueris digna commenta
non ſtandi promiſsis proferre.Cui enim non apparere, Gallos inteſti
nis odijs flagrantes,atq, internecinis bellis,& ſeditionibus ſe mutuo
conficientes,ſuarumq́; ipſos impotẽtes rerum externa,& aliena hoc
tempore reſpicere non poſſe?Verum quod vſus ſtultos docuit,id ſa-
pientibus rationem haud fallacem ſubijcere;nullum ſcilicet fructum
ex eo fœdere ſperandum,in quo idem vtriuſque ſocij finis eſſe non
poſsit;ſed quod alteri vtile,ac ſalubre eſt,id alteri exitioſum ſit:vt ne
ceſſario ad diuerſa,& mutuo ſe perimentia vtriq; tẽdendum ſit. Ve-
netis omnem ſalutis ſpem in celeritate,& in prælijs eſſe longe ducto
bello perſpicue conficiendis,fortunam igitur pugnæ quacumq; ra-
tione ipſis tentandam. At Hiſpanos à dubij exitus alea ſapienter ab-
horrere: in cuius felici exitu nihil lucri faciant, contra Italica ip-
ſorum Regna nudata, & aperta hoſti occupanda obijciant. Du-
cendum igitur illis bellum,quod nullis intolerabilibus impendijs,vt
Veneti tueantur. Eundem enim nauium numerum pacis tempore
illos alere: ſocietateq; Venetorum ad ſua ab impetu Turcarum tu-
tanda,ad quam rem ipſorum opes ſolę non ſatis validæ ſint,ſapienter
abutendum.Quod igitur ipſorum rationes ferant,id illos facere, nõ
eſſe mirãdum;neq; parum ſinceram illorum fidem accuſandam, ſed
ſapientiam potius imitandam.Debere igitur illorum exemplo Vene
tos conſilium ſibi capere;potiusq́; ſero,quàm numquam expergiſci.
His atque alijs eiuſmodi rationibus peruincunt in Senatu, nemine
magnopere repugnante,vt M.Antonio Barbaro procuratori in vrbe
Conſtantinopolitana ſcribatur,vt ſermones Mahumetis viſiris de pa
ce auribus admittat,remq́; ad ſummas conditiones, atq; eas, quæ à
Turcis extorqueri poſsint,perducat;cæterum à contrahendo abſti-
neat,nouaq́; de ea re à Senatu prius docto mandata exſpectet. Atq;
vt omnia prius fierent,placuit Antonium Teupolum virum peracrĩ

ingenio,

ingenio, & eximio, ac prompto consilio, tum autem haudquaquam vulgata dicendi, & scribendi facultate, ad hoc vsu rerum ad quæuis magna tractanda in primis aptum, ad Philippum mitti, qui Senatus nomine Regi instet, vt conuenta subsidia extemplo mittat, ne cunctando, & segniter agendo senescere bellum patiatur magno animo, maiore fortuna cæptum. Interea Columna, & Superãtius legatus Venetus, atq; Austrius è portu Messanæ soluentes, hic Panormum, illi Corcyram iter intendunt, quò sex circiter dierum felici nauigatione perueniunt. Id fuit circiter initium mensis Iulij. Ibi cum summo præfecto Veneto coniuncti, duodecimq́ue circiter diebus in rebus instruendis, & expediendis consumptis, angusto freto mox traiecto portum Gomenitias subeunt, in eoq; classem lustrant, quæ fuit omnino triremium centum quadraginta, quarum tredecim Pontificiæ fuerunt; duę, & viginti Hispanæ, reliquæ, ac galeatiæ sex Venetæ, onerariæ omnium Principum duę, & viginti. Dum in classe lustranda sunt occupati, litteras ab Austrio accipiunt: in quibus scribebat, cũ à motibus Galliæ eo anno otium futurum sit, quorum suspicio ipsum in Italia necessario retinuisset; potestatem sibi factã à Rege magna cum sua lætitia orientis rebus liberam operam nauandi. Quare se propediem ad illos collaturum, monetq́; Columnam, dum ipse se cum illo coniungit, ab omni conatu abstineat, qui sine ipso ad exitum perduci non posit. Hic Columna aduentum Austrij exspectandum censere. At Veneti vociferari, Deum atq; hominum fidem implorare, obtestari, tempus gerendarum rerum ea mora eximi, sese semper alijs ex alijs suborientibus caussis extrahi; ac ludibrio esse fortunas suas: hac cunctatione Cretam, & cæteras Venetas ditiones hosti plane prodi non satis præsidijs firmatas, populorumq́ue animis ab ipsorum ope desertis nutaturis, ac metu excidij sibi ipsis haud dubie consilium capturis: quos aduentus Christianæ clasis vnus posit in fide retinere, atq; hostis impetus cohibere. neq; litteris Austrij facultatem vlterius progrediendi Columnæ adimi, qui nullo se inexplicabili, ac longi tractus negotio porrò ire pergendo implicaturus sit. Non enim se instare, vt vllas vrbes, aut prouincias tentet, sed consilia, & conatus hostium ex propinquo, & ex tuto speculabundus accedat, præsidio interea, dum Austrius exspectatur, rebus Venetis futurus; neq; tamen occasiones, si quæ dentur, rei bene gerendæ prætermissurus. Iustæ Venetorum querelæ, & preces Columnæ visæ. Quare, Andrada quoq; assentiente, porrò ire pergendum in consilio decretum est. Per

idem tempus Teupolus magnis itineribus in Regiam Hispaniensem venerat: qui cũ cognouisset, Regem potestatem fecisse Austrio sese cum reliqua classe coniungendi; ne sine vllo operæ pretio sua legatio omnino esset, consilium per se ipse capit, cum nulla ea de re à Senatu mandata haberet, a Rege postulandi, permitteret Austrio, si ita ille censuisset, in portubus transmarinarum orarum, atque etiam in hostico, si vsus postulet, hybernandi: in multas partes consilium vtile fore. Nam primum cum bellum aduersus Turcam nauiter sit gerendum, vsu trium annorum compertum esse, classes multifariam distractas numquam in tempore cogi, eaq; cunctatione, magnam, eamq́ue aptiorem temporis partem rebus gerendis eximi: Deinde cogitare debere Regem pro sua sapientia, hoc subitum Ioannis, & classis retentæ consilium, cuius nulla caussa appareat, nam eam quidem, quæ prætexatur Gallicorum motuum, ridiculam hoc tempore omnibus videri (libere enim ita re cogente agendum esse) admiratione Venetijs omnes defixisse, magnosq́; sermones, ac magnas querelas excitasse. Quare eos, qui à societatis, & à belli consilijs semper abhorruerint, ac pacem cum Turca Reipublicæ Venetæ potiorem putarint, vt in magna, & libera ciuitate sententias variare necesse est; silentio tandem rupto, occasionem hanc arripuisse: ac concionabundos fœdus, ac prauum consilium detestari, magnamq́; sibi audientiã facere. Quare ardentia ad eum diem multorum studia relanguescere, ac sententias labare cœpisse. non latere Regem, quàm in bellis, & in publicis rebus, quæq; ad statum Reipublicæ pertineant, omnia minima momenta suspicionum ponderari soleant. Quare minime ea mirari in Venetis Regem debere; qui hoc mandato id assequetur, vt animos nutantes, ac dubios confirmet, incõmodasq́; opiniones prorsus extinguat, & ab omni nouorum consiliorum cogitatione homines reuocet. magnum præterea stimulum fore ad cæteros Reges, & Principes retractantes adhuc, & ipsa tarda belli administratione retentos ad armorum consilia cum fœderatis consocianda impellendos; si acri bello Turcam vrgeri videant, ac propterea serio, & sedulo ipsum Philippum in caussa versari intellexerint. Ad ea Philippus. si qua mente ipse tam in gerendo, quàm in suscipiendo bello vsus sit, tot discriminibus, & impendijs vltro sese à nemine coactus, nullaq; re vrgente offerendo non satis re declararit; oratione, vt persuadeat, non postulare, cuius mentis satis sibi sit diuinum numen testem habere: ei, qui officium præstet, vt ipse semper fecerit, si sermones, & suspi

ciones

ciones hominum præstare non posit, minus laborandum: quibus ne ipsi quidem Veneti liberi sint, quorum mẽs, & constantia ita omnibus proceribus suis suspecta semper fuerit, vt se à fœdere cum ipsis iciendo perpetuo reuocarint; quod non vera, & sincera fide ad Turcam bello persequendum quæri ab illis dicerent, sed ad eum, hoc fœderis metu obiecto, ad æquiores, & meliores pacis conditiones adigendum. Hanc nutationem animorum, quam sibi nunc ipsemet orator vltro nũtiet, fidem illorum verbis, & suspicionibus (eadem enim orationis libertate, qua legatus vsus sit, sibi quoq; vti licere) affirmare. Cæterum vt nullam vim ea habuerunt, neque vmquam habitura sunt ad constantiam suam mouendam, ita debere Venetos, eos saltẽ, quorum sapientia emineat, vulgi inscitiã grauitate sua regere. Quod ad cæteros attineat, inuidorum, & segnium semper fuisse, vt fortium, & præstantium virorum virtuti, & recte factis obtrectent, ipsi omnis discriminis, omnisq́; laboris, & impendij expertes; quasi alios premendo se ipsi extollant, ignauiamq; suam socios in ea quærendo eleuari putent. consilium de hybernando in hostico magnæ deliberationis esse: cogitaturũ se, ac mox responsum daturum. Paucisq́; post diebus per scribam respondet, se vehementer præceps consilium improbare, ac prorsus repudiare. nam non se quidem pœnitere opum sibi à Deo immortali datarum: cæterum eas in tot partes carpere, tot bellorum, & seditionum necessitatem, vt vix eam impensam, quæ ex fœdere facienda sit, eniti posit; nedum nouo hoc onere tantarum copiarum etiam hyberno tempore alendarum difficultates suas posit aggrauare: Deinde eam classem, qua omnes Italicorum regnorum, omnisq; maritimæ oræ conseruandę spes nitantur, à sese tam procul abstractam, ac veluti hostilibus prouincijs circumsessam mille casibus, & periculis, & ab hostium, & à tempestatum vi obnoxiam obijcere magnæ fore insipientiæ, quam, vt nihil durius accidat, inopia certe annonæ, & cæterarum necessariarum rerum consumi necesse sit; mari per hyemis tempus commeatibus clauso. Non quidem genere leuia esse hæc, quæ Rex opponit, respondet Venetus, cæterum responsu facilia; nec satis Regem ipsius orationem percepisse, responsum ab eo datum ostendere. Non enim postulasse se, vt necessitatem in transmarinis portubus hybernandi Austrio imponat; sed vt libera de ea re consilia permittat. Illum simul cum fœderatis, quorum non minoris intersit classes suas conseruare, deliberaturum, ac difficultatis annonæ, & commeatuum, tum autem periculorum, cæterarumq́;
omnium

omnium rerum rationem habiturum, remq; subiectam oculis certius, & exploratius consilium præsentibus daturam; cui igitur classis ipsa permissa sit, ei liberum de eadē cōsilium permitti posse, quod ille ad res, & ad tēpus accomodet. Nam quod ad difficultates numarias attinet, mirari se tantum Regem, atq; opibus tanto interuallo Venetis superiorem ea re grauari, quā ipsis grauis non sit; cum præsertim Rex vno tantum, & simplici, hoc est terrestrium copiarum, at Veneti duplici harum scilicet ipsarum copiarum pedestrium, & noui classis duplo tanto, quàm in pace maioris, se onerent sumptu, quo careat omnino Rex eundem ferè in pace, quem in bello, numerum nauium alere solitus. Quibus rebus Regi à scriba oratore petente demóstratis, reuertitur scriba, nihilq; ea Regem mouisse refert, stareq; sententiam, vt classis peracto tempore gerendarum rerum in occidētem se recipiat. Neq; enim vt tantæ rei, qua omnia Regna sua contineantur, adolescenti, quē gloriæ cupiditas sępe vltra rapuit, quàm ex re Regnorum suorum sit, liberā facultatem faciat, vllam ex proceribus, qui sibi in consilio sint, auribus admittere. Quibus rebus Venetias renunciatis magna in pacis consilia animorum inclinatio facta est. Interea classis è portu Corcyræ egressa iter in Cretam intendit; cumq; in Cephaleniam peruenisset, duces Romagassium exploratū præmittunt: qui cum impigre facto itinere promontorium Maleā, quod est in Peloponnesso, vulgoq; Maine appellatur, tenuisset; ex incolis, quos solos ex tota Peloponneso sæpe bello petitos cum locorū inaccessibilium asperitate, tum sua se virtute tutantes numquam ad iugum accipiendum subigere potuit Turca; cognoscit, classem Turcicam ducentarum viginti triremium, quarum aliquot minoris formæ essent, ac quattuor Mahonarum (id est nauigij genus galeatijs haud absimile ad belli necessaria transuehenda in primis aptum) retro promontorium in portu Epidauri, quę vrbs est in sinu Argolico Maluasia nunc appellata, consedisse. quin etiam nonnullos ex suis in cacumē promontorij cum incolis misit, qui subiectam classem ex superiore loco contemplati sunt, ac numerum recensuerunt. Romagassius, omnibus satis exploratis, euestigio retro iter repetit, classiq; quæ iam vrbem Methonen superauerat, obuius fuit, quæq; cognouit, exponit. Hoc nuncio accepto, duces iter persequuntur, feliciq; nauigatione vsi insulam Cytheram, quam vulgo Cerygum vocant, tenent sinui Laconico obiectā è regione promontorij Maleæ, quod Argolicum à Laconico sinu distinguit freto octo millium passuum

à conti-

à continenti discretam; quæ portum habet in latere à promontorio auerso, vt ex eo promontorium, exeuntesq; ex eo naues conspici nõ posint, qui à nomine circumiectorum scopulorum Dragoneriarũ appellatur. In eo portu cum clasis pernoctaßet, posteroq; die aqua tum prima luce exscensu facto, qui erant in speculis claßem Turcicã è sinu prodire, iamq; superato promontorio iter in Cytheram dirigere exclamant. Quare subito ad arma conclamatum est; clasisque portum egreßa triplici acie instructa, onerarijs, ac galeatijs præmißis, quę instar arcium triremes tegerẽt, numero tanto Turcæ inferiores obuiam hosti procedunt. In cuius conspectum cum venißent, itaq; appropinquaßent, vt bombardarum ictibus mutuo se incesserent, Turcæ ordinem aciei contemplati Christianos inuadere ausi non sunt onerariarum tutela subnixos, neq; tamen proras conuerterunt, ne timoris significationem darent, ac fugientium speciem præberent; sed sensim inhibendo se prælio subtrahebant, cum stare viderentur, Christianaq; clasis numquam ordine turbato vlterius procederet. Isq; fuit vtriusq; animorum habitus in hoc, & altero, qui consecutus est congreßus, idque vtriusque ducis consilium, vt vterq; vtilitatem suam, & superiorem pugnandi conditionem quærens, Vluzalis Christianam claßem præsidio onerariarum firmatam tentandam non duceret, omniq; artificio onerarias à triremibus abstrahere contenderet; contra Columna à prœlio cum hoste triremium numero longe superiore committendo, nisi onerariarum societate communitus abhorreret. Tandem labente iam die, desperata pugna Christiana clasis cum sex circiter horas Turcicam insecuta eßet, in eundem Dragoneriarum portum se recipit. Vluzalis, omißa Christiana claße, iter in occidentem capit. At duces, consilio habito, extemplo Petrum Pardum Hispanum cum triremi ad Austrium mittunt, quem tum eße Corcyræ conijciebant, qui statum rerum illum doceat, oretq;, ac postulet, vt vltro pergere festinet; haud dubie enim quinquaginta duabus triremibus, quas habeat, reliquæ clasi adiunctis, certam spem eße Turcicæ clasis, quæ in pari nauiũ numero semper futura sit Christiana inferior, delendæ. Ipsi, vt celerius se cum Austrio coniungerent, iter retro repetere constituunt. Quare postero die, qui fuit D. Laurentio festus, prima luce è portu soluentes iter in Corcyram dirigunt, in altumq; euecti cũ promontorium Tænarium, quod nunc Metapanum vocatur, prętereherentur, à claße Turcica conspiciuntur, quæ omißa aquatione ad pugnã

instructa è portu raptim prodit, ac Christianam classem petit, nec pugnam detrectant Christiani, secundoq; vento vtentes proras in hostem aduentantem dirigunt, onerarias præ se agentes. Verum ventus, qui secundissimus ad eam horam flauerat, subito illos defecit, vt remis connitendum fuerit, atq; onerariæ remulco trahendæ. neq; longa interiecta mora classes ita propinquæ factæ sunt; vt Superantius, qui dextrum cornu regebat, sclopis hosté incesseret; nonnullasq́; Turcicas triremes conspicatus prora conuersa fugæ se mãdare, ardore pugnæ incaute prouectus illas insecutus sit. Verum cũ respiciens solum sese relictum nulla naui consequente animaduertit, cursum cohibuit. Interea Christiani triremes illas proris conuersis fugam retro petentes, ac totam reliquam hostium classem cedentem cernentes, cupiditate pugnandi stimulante, remis connixi hosté magno impetu petunt, onerarijs retro relictis. At Vluzalis occasionem tanto astu captatam pugnandi cum triremibus onerariarum præsidio nudatis datam arripiens; qui ad eam horam inhibendo sensim cesserat, conuerso consilio, incitato remigio in Christianos aduentantes inuehitur; qui errorem recognoscentes, inhibendo ipsi quoq; impetum hostis vitare instituunt. Verum cum nonnullæ triremes, quod non satis remigio valerent, inhibendo tardius se reciperent, ac propterea proris conuersis sese discrimini fuga subtrahere inciperent, Columna re animaduersa imminentem pestem audacia discutiendam intelligens, necessitate adactus triremem suam in hostem iterum concitat, vtq; idem cæteri faciant, conclamat. Qua voce constitit fuga; omnesq́; triremes proris in hostem conuersis ad pugnam instructæ ad impetum hostium excipiendum se confirmãt. Qua noua re commotus Vluzalis, simul cernens onerarias, quæ retro remanserant, remulco eò iam tractas, vt breui pugnæ commissæ interesse possint, spe frustratus impetũ supprimit. Atq; vtraq; classis cum comminanda potius, quàm committenda pugna aliquot horas mutuis se bombardarum ictibus incessentes spectabundæ stetissent, tandem veluti ex composito disiunctæ sunt, Vluzalisq́; in sua se recipit. Interea Austrius mandato Regio accepto, cum tota classe, quę reliqua apud ipsum erat, atq; omnibus copijs Messana soluerat; fuerunt autem omnino triremes quattuor, & quinquaginta, ac duæ maioris formę Florentinæ, ac nonnullę onerariæ, quas remulco trahẽs tandem Corcyram peruenerat. Ibi cum classem profectam cognouisset, nulla interposita mora iter persequi pergit. Cumq́; Leucadẽ

vsq;

vsq; processisset, promontorium, quod Ducatũ vulgo appellant, superare non potuit; validoque aduerso flante vento retro Corcyram compulsus est, quò paullo post Pardus à Columna missus appulit, ac quæ adhuc gesta erant, quibus ipse præsens fuerat, refert; additq; putare se (id quod & factum erat) classes iterum congressas: nam in itinere ingentem, ac continentem multarum horarum sonitum bombardarum exaudisse. Perturbauit is nuncius vehementer Austrium de euentu sollicitum, eiusq́; animũ anceps cura agitare cœpit, pergeret ne porrò ire, an subsisteret, exploratioraq́; exspectaret: hinc moueri periculo sociorũ, flagitiumq́; ducere illos sua ope deserere; illinc temerarium censere inexplorato vlterius procedere, ac reliquam classem incertis casibus obijcere. Dum animo fluctuatur, interea Alfonsum Bassanum cum duabus expeditis triremibus præmittit; qui itinere raptim facto, vsq; eò inuestigabundus procedat, quo re inquisita, & explorata, comperti aliquid de Christiana, & hostili classe cognoscat. Ille impigre itinere facto Zacynthũ præteruectus Christianam classem plenis velis iter in occidentem habentem procul conspicatur, quam hostilem ratus proras continuo conuertit, clamante præfecto quodam Venetæ celocis vetere, ac perito nauta, qui erat itineris comes, atque inscitiam increpante, qui non animaduerteret eam esse Christianam classem, cum qua sint onerariæ, quibus Turcas omnino constet carere: quem siue præ timore, siue monentis humilitatem spernens non audiuit Bassanus; sed trepida fuga se Zacynthum recipit, arcemq́;, quantum intime potest, subit, exscensioneq; cum remigio, atq; omnibus, qui secum erant, itineris socijs facta, triremes in terram subducit, quò paullo post ipsa classis appulit, cum biduo iter illud confecisset, nauigationemq́; diurnam nocturnæ continuantes se in Cephaleniam conferunt. Ibi cum Austrium exspectare constituissent, eundem Bassanum ad eum remittunt, ac per litteras, vt acceleret, orant. Morem gessisset libenter Austrius: sed retinuerunt eum proceres, summa ope contendentes, ac consilia precibus miscentes, indignumq; tanto fastigio asseuerantes, illum cum tam exigua classe temere se conatibus tã propinqui hostis, atq; à præcipiti audacia ad omnia quamuis temeraria, & inopinata audenda prompti opportunum facere; Christianiq; nominis maiestatem, quæ in illius capite periclitetur, cõtumeliæ, & dedecori obijcere. Qua oratione, ac precibus tandem victus Austrius Columnæ, & Veneto præfecto mandat, vt illi ad se quamprimum accedãt.

Quod illi imperio coacti faciunt, Venetis gementibus, ac frementibus tot temere interponendis moris tempus conteri, occasionesque bene gerendarum rerum e manibus emitti. Cum clasis pridie Calendas Septembris Corcyram peruenisset, decretum est in consilio, Turcas bello extemplo repetendos, onerarijs relictis, quæ tarditate sua celeritatem triremium morentur. Quæ tamen Zacynthum præmissæ sunt iussæ Austrij Imperia in ea insula præstolari; traiectoq; freto clasis portum Gomenitias ingressa est aquandi, & lignandi caussa. Ibi inter Venetos, & Austrium altercatum est; quod Austrius classem Venetam non satis bellatoribus instructam diceret; proindeq; præfecto instaret, vt Philippicis copijs triremes suas suppleri pateretur. Negare præfectus alienis copijs classem suam egere, quæ bis eo anno hostilem fugasset; quam etiam bellatores è quattuor triremibus, quas dearmauerat, ad hoc quingenti pedites ex arce Corcyræ; totidemq; ex onerarijs ea de caussa detracti conscendissent. Superiore anno necessitate adactos Philippicas copias accepisse Venetos; aliam esse huius anni rationem. Cum perstaret in incepto Austrius, præfectumq; vrgeret, seq; vlterius processurum aliter negaret; Columna partes suas interponit, remq; pro communi amico ita transigit; vt Veneti copias Pontificias à Pontificia classe detractas acciperent; in quorum locum Columna Philippicis copijs Pontificiam classem suppleret. Quibus impedimētis, & certaminibus profectio vsq; in diem tertium idus Septembris extracta est: primusq; appulsus ad insulam Ericusam fuit, quam posteriores Paxum appellarunt. Inde postridie profecti cum iter in Cephaleniam direxissent, aduerso flante vento in eandem insulam retro compulsi sunt. In eo itinere obuias habuerunt duas triremes, quas Columna exploratum miserat; quæ retulerunt, hostes se in portu Iunco tenere plenos timoris, compluribus eorum morbo correptis. Postridie secundo flante vento, profecti sunt, eodemque die primis se intendentibus tenebris Cephaleniam tenuerunt. Ibi biduum in aquatione, & in classe lustranda, atq; ad pugnam instruenda, forma aciei mutata, consumptū est. Sub vesperum secundo, ac præualido flante vento, soluunt. Cæterum eius beneficio vsi non sunt, remisq;, incertum qua de caussa, totum nocturnum iter confectum, ita Ioanne Cardonio, & gubernatoribus nauium Philippicarum suadentibus; contra Columna, & Veneto frustra reclamantibus, nullam esse caussam cursus cohibendi; quin omni contentione accelerandum. illa tarditate hostem è ma-

nibus

nibus emitti, facultatemque certam, & exploratam omitti illum in portu Iunco improuiso oppressum delendi. Ea nocte nõ vltra Strophades processum est. Quæ insula à portu Iunco triginta millibus passuum distat, vbi totum eum diem subsistendum fuit, ne ab hostibus conspicerentur. Sub noctem intermissum iter repetunt; cum in consilio summo omnium consensu decretum esset, vt ita cursum illa nocte moderarentur, vt prima luce Methonem appellerent ab hoste non conspecti; classiq; hostili, quæ pro certo credebatur aut totam, aut magnam partem in portu Iunco sese adhuc tenere, iter Methonem intersæpiretur, in quo vno portu arcis præsidio tuta esse poterat, à Christianorum conatibus alibi haud dubie profliganda. Ad quam rem explorandam tres triremes præmitti placuit, quæ certa, & comperta referrẽt. Neq; dubitatur, quin, nisi ordo consilij turbatus esset, magna pars classis in portu Iunco improuiso oppressa, atque à suis interclusa deleri potuerit. Verum gubernator Regiæ nauis siue inscitia, siue negligentia sua bene procedentes res euertit: qui metuens, ne nimis cita nauigatione per tenebras ad littus periculose appelleret, deiectis velis cursum sæpe cohibuit: ad hoc cum iter recta Methonem Orientem versus intendendũ esset, in Occidẽtem flexit. Quibus rebus factũ est, vt prima luce, pro eo vt Methonem teneret, quę vrbs octo millia passuum Oriẽtem versus est vltra portum Iuncum, insulam Protem, quæ totidem passus citra eũ portum, & à parte Occidentis est, appulerit; vt liber, & tutus fuerit nauibus hostium, quæ fuerunt septuaginta ex toto numero delectæ, ne classe Christiana conspecta Methonem, & ad reliquam classem nemine intercedente receptus; præclaraq́; occasio tantæ rei gerendæ è manibus emissa sit. Igitur Christiani errore nocturno elusi porrò ire pergentes, cum hostili classi appropinquassent, quæ coniuncta sub arce Methones instructa, ac consiliorum hostilium spectatrix stabat; ac Columna omnes caussas certaminis cum hoste contrahendi captans cum sua prætoria nonnullis triremibus paullo post consequentibus extra ordinem vlterius processisset; aliquot ex hostilibus nauibus à reliqua classe se abscindentes obuiam illi magno impetu veniunt, propinquæq; factæ mutuis se bombardarum ictibus incessere cœperunt. Quod cum per aliquot horas, vtraq; classe spectante, neq; suo se loco mouente, fecissent; tandem Christiana classis desperata pugna, ordine aciei soluto iter Oenusas versus capit. In qua insula à parte Fauonio auersa, qui tũ acerrimus flabat, ea nocte in

anchoris stare constituerant. At hostes ordinem Christianæ aciei solutum conspicati, ne vlli occasioni deessent, magno se impetu è loco suo mouentes in Christianos abeuntes feruntur. Qui euestigio proris conuersis, acieq́;, vt in illis temporis angustijs minime incommode potuit, instructa, se in hostem concitant, qui spe, quæ illum attraxerat, cum inordinatis manum conserendi frustratus, ac certamen cum instructis detrectans inhibere cœpit. Isq; fuit exitus eius congressus, vt hostilis clasis sensim se pugnæ subtrahendo, Christiana vltro vrgendo, ac premendo, ambæque bombardas continenter displodendo; tandem hostilis primis tenebris noctis in locum priorem se receperit, Christiana Oenusas se contulerit, quæ insula nunc Sapientiæ appellata Methone opposita est exiguo maris interuallo à continenti discreta; ibiq; pernoctauit. Postero die cum aquandum esset, duplexq́; esset aquatio ad littus Corones, & Nauarini (hanc vrbem veteribus Pylum fuisse puto) inter quas vrbes Methone sita est pari ab vtraq; octo millium passuum interuallo, potior visa est Corone, quod ea vrbs ab Oriente Methone obuersa est, ne, si Nauarinum vrbem Methone ab Occidente oppositam accessissent, liberum iter hosti Constantinopolim relinqueretur. Exscensione igitur in terram facta, firma ad tria millia numero hostium manus, cũ qua ipse Vluzalis fuisse dicitur, ad aquationem impediendam venit; cõmissoq́; prælio cum statione, quæ aquantibus præsidio ab Austrio missa fuerat; cum Christiani, & à multitudine, & à loci iniquitate vehementer premerentur, ac nonnulli cedere inciperẽt; ea re animaduersa, Austrius extemplo Paulum Sfortiam cum eo armatorum numero, qui haberi subito potuit, laborantibus auxilio submittit, qui, raptim facta exscensione, cum recentibus, & integris pugnæ se immiscens rem inclinatam restituit, ac primũ Christianos iam terga vertentes sistit, & in hostem vertit, hostiumq́; impetum acriter se inferentium cohibet: deinde gradum ipse infert, validaq́; impresione quamuis numero inferior hostem tandem auertit, tutamq́;, & liberam aquationem suis fecit. Postero die clasis Methone reuertitur: qua in pugnam directa de Columnæ sententia, potestas manus cõferendæ hosti facta est: qui certamen detrectauit. Quare se clasis in insulam Oenusas recipit. Interea hostis incredibili celeritate Collẽ vrbi, & portui imminentem munierat compluribus bombardis in eo statutis, quæ subiecta circa loca supernis, ac certis ictibus late incessentes classem Christianam procul arcerent. Quę res Christianis

spem

ſpẽ naualis pugnæ pręcidit, cuius cupidiſsimi erant, duabus de cauſſis haud dubiam victoriam omnino ſibi animo deſpondentes. Nam & bellatorum robore longe præſtabant, quamuis numero nauium aliquanto inferiores; & prope littus hoſtile pugna conſerta certam ſpem faciebat, hoſtem in tam propinquo effugio ſeſe in littus eiecturum, ac, quemadmodum in ſuperioris anni pugna, ne certamine quidem tentato in primo ipſo congreſſu diſcrimini erepturum. Igitur nauali pugna deſperata, Chriſtiana claſsis portum Iuncum ſubit ab omnibus ventis tutum, & in quo percommoda erat aquatio. Ibi motus incolarum, quorum illi ſpem faciebant, atq; onerarias exſpectare conſtituunt, quę Zacynthi ſubſtiterant, atq, annonã, & commeatus, magnamq; vim bellicorum apparatuum, ad hoc delectorum milituum duo millia quingentos ſubuehebant. quas primum omnium accerſi placuit, duodeuiginti triremibus eò miſsis, quæ illas, ſi ventus deſtitueret, remulco traherent. Impigre imperata facta ſunt: onerariæq;, quæ fuerunt viginti ſex numero, ad quartũ Calendas Octobris præſto fuerunt. Per idem tempus architecti cuiuſdam ſuaſu ex duabus triremibus coniunctis, dempto interiore remorum ordine, machina quædam ædificari cœpta eſt, quæ multa humo referta, ac tabulato conſtrata firma eſſet muralibus tormentis ſuſtinendis; ex qua, octo bombardis in ea ſtatutis, mœnia, atq; arces Methones maritima oppugnatione quaterentur. Verum ita lente, & ſegniter omnia adminiſtrata ſunt, vt hoc quoq; inceptum inane euaſerit. Interea de ſumma belli inter proceres certabatur, nihilq́; ſatis expediebatur, cum duæ in primis ſententiæ rem diſtinerent, altera Columnæ, altera Antonij Auriæ. Nam cum, hoſte, vt ſupra dictum eſt, nauale prælium detrectante, vnum opus belli reliquum eſſet terreſtris ipſius vrbis Methones oppugnatio, Columna claſſem in portu Iunco retinendam cenſere, neq; inanem bellatoribus in aperto mari periculo obijciendam; quin etiam oſtium portus onerariarum, & galeatiarum veluti muro oppoſito claudendum, e claſſe duodecim militum millia detrahenda: cum his copijs collem, qui ab incolis ſanctæ Venerãdæ appellatur, occupandum, qui vrbi Methone, & claſſi hoſtili imminet; ex quo eodem loco Turcæ Methoné ipſam olim expugnauerant: bombardisq́ue ſtatutis ſubiectam oculis vrbem, & claſſem continentibus ictibus verberandas. Opportunum præterea eſſe eum collem vrbi ab annona, & commeatibus intercludendæ, ad hoc aquationem percommodam, & tutam habere. Verum ab eo loco petendo

co petendo

co petendo multa siue mari, siue terra impedimenta deterrebant. Terrestre enim iter longum,& periculosum erat, (quindecim enim passuum millia intercedebant) ad hoc plerisq; in locis arduum,aspe rum,confragosum,in plerisq; equitatu hostili infestũ. Quod si classe Methonem copias vexissent;periculum illud erat vel maximum, ne quidquid floris,ac roboris erat,detracto,copijsq́; expositis, hostis re conspecta ad classem pugnatoribus inanem continuo aduolaret,eamq́; sine certamine in suam potestatem redigeret. Mediam igitur quandam viam ineundam censere; vt classe in portu Iunco se tenente,quinquaginta delectæ triremes cum onerariarum scaphis, ac celocibus,reliquisq; minutis nauigijs,quæ magno numero classem consequebantur,militibus impositis,prima luce ad littus quoddam prope ab vrbe Methone duo passuum millia ab hoste non conspectum appellerent: scaphæq; , ac reliqua minuta nauigia pedestres copias à triremibus acceptas duobus,tribusue commeatibus in terram exponerent. In quibus rebus administrandis cum non plus hora consumeretur,spatium nõ dabatur hosti,ijs rebus animaduersis, triremes missas subito accursu opprimendi; quæ copijs expositis extemplo portum Iuncum,ac reliquam classem repeterent. At Auria consilium improbare, difficilis, & impediti exitus esse dictitans: sed cum tota classe ad littora Methones pergendum censere; atque ex loco,qui insulis Sapientię,& Caprariæ interiectus est,copias quãtas plurimas posint in terram exponẽdas, cum quibus collem eum ipsum,in quo hostis bombardas suas statuerat, occupare contenderent,atq; ex eo in potestatem redacto ad alium collem, qui classem hostilem oculis subiectam habet,sibi gradum facerent. Cum pro sententia vtrimq; pugnaretur,multasq; vtraque sententia difficultates haberet;ne ipsi quidem auctores esse, ne ibi diutius frustra tempus tereret,sed in sua se reciperet; Venetis reclamantibus,ac vociferantibus,sese,& sua hosti diripienda,atque euertenda prodi. Aestuare Austrius Consilij inops,angiq; animo,atq; inter manendi,& discedendi ambigua consilia fluctuare. Hinc prouidere Methones oppugnationem sine vlla effectus spe,nulli aliæ rei fore, quàm ignominiæ cumulandæ;illinc moueri hominum sermonibus, qui futuri essent, si tanto conatu nulla re non modo gesta, sed ne tentata quidem discessisset. Nauarinum igitur omnem vim belli vertendam decretum est;idq; magis inopia potioris consilij, quàm quod ea vrbs satis dignum moræ pretium videretur. Eius vrbis oppugnandæ negotium

datum

datum est Alexandro Farnesio Principi Parmensi. Tormenta igitur in terram exposita loco idoneo statuta sunt, in quo loco prius ex propinquo explorando, atq; in prælijs, quę & ea de caussa, & per varias deinde occasiones toto obsidionis tēpore inter Christianos & Turcas commissa sunt, insignis in primis opera omnium cōcessu Paulli Sfortię fuit. Illud magno malo rebus gerendis fuit, quod iter, quo Methone subsidium Nauarinū à Turcis submitti poterat, nulla valida Christianorum statione insessum est. Qua re factum est, vt eadem nocte, quæ diem, quo Christiana classis portum Nauarini subijt, consecuta est; Turcæ vrbi non satis præsidijs firmatæ metuentes delectam quingentorum manum tuto, ac sine certamine in vrbē introduxerint. Nunc mihi consilia, & conatus Turcarum re ab initio repetita exponenda sunt, quæ ad hunc locum distuli, ne mihi narrationis series interrumpenda sæpius esset. Nam sub primum aduentum Christianæ classis Vluzalis, ne loca Imperatoris nuda, & aperta Christianorum conatibus relinqueret, cum i js locis haudquaquā cedendum statuisset, continuo Cussaimum Bassam, & Scraum Agā Græciæ Bellerbeium, qui ambo tum erant Monasterij mediterranea Macedonię vrbe, certiores de aduentu Christianorum fecerat. Illi non prius, quàm consulto Imperatore, eiusq; iussis exspectatis, se mouere constituunt. Euestigio igitur rem per expeditum nuntiū illi demonstrant, atque imperia deposcunt: quæ extemplo à Regia venerunt, maturarent classi, & maritimis locis subsidio accurrere. Illi cum paucis i js, quas tum forte secum habebant, copijs, quæ fuerūt omnino non plus octingenti pedites ex ordine, & disciplina Ianizerorum, ac sexcenti equites, parq; seruorum, & clientium numerus; circummisso prius mandato equitibus circumiectarum regionum præsidiarijs, qui erant ad octo millia numero, vt se mox consequerētur; itineri se dant: quod asperum, & saltuosum, atq; ita plerumq; angustum, vt equitibus simplici agmine sæpe procedendum fuerit, ita vexauit, & tardauit agmen; cum etiam pabulum petentes multos sæpe ambitus facere, ac via excedere cogerentur; vt ad tertium Idus Septembris iter ingressi, non prius quinto idus Octobris, quod est mensis spatium, Nauarinum peruenerint, cū nihil duces de summa diligentia remisissent. ac classem Turcicam à Christiana obsessam, resq; ad extrema adductas inueniunt. Locatis castris Bassa, ac Bellerbeius cum Vluzali capita conferunt; grauiterq;, & aspere hominem increpant, qui sese in illis angustijs opprimi sinendo Impe-

ratoris classem, ac tot insignes vrbes in certam perniciem dederit. Bassæ, & Bellerbeij obiurgationem obtrectatio præsidum Methones, Corones, Nauarini subsecuta est: qui obijciebant, aduentū classis in ea loca, & moram in extremum discrimen res adduxisse, omnibus commeatibus, quibus opida alenda fuerunt, consumptis: arctiora deinde omnia fecisse aduentum Bassæ, & Bellerbeij, ac copias ab illis adductas, & subinde aduentantes: eaque omnia culpa Vluzalis facta esse. ipsius enim commorationem necessario Bassam, & Bellerbeium, ac copias, quæ exspectabantur, in ea loca traxisse. Quibus Vluzalis, purgatione omissa, non in verbis res bellicas verti, neque disputationis, sed actionis præsens tempus esse respondet. Proinde ipsi, quod ipsorum muneris esset, in defendendis vrbibus, ac re terrestri administranda exsequerentur; se suas partes, vt semper fecerit, in classe, & re nauali expedienda nauiter impleturum. Interea vrbs à Christianis oppugnabatur, mœniaq́; quatiebantur, sed cum exigua effectus spe, validis subsidijs vrbem subinde intrantibus. Quorum iter prohibere non poterāt Christiani, cum inter eum locum, in quo castra posita erant, & portam, qua subsidia in opidum introducebātur, fluuius late restagnans lacum in ambitu duo circiter passuum millia patentem efficeret: neq; iter, quo subsidia commeabant, firma statione insidere poterant; quæ tanto interuallo ab exercitu abscissa media inter submissa subsidia & obsessos erumpentes relicta mox obtruncanda esset. Accessit ad cętera incommoda effusissimus, ac multorum dierum continens imber; qui exercitum nullis tectis defensum mirifice vexauit. Nec meliores erant Turcarum res, qui, vt ex non ante prouiso tātarum naualium, & terrestrium copiarum superuentu pręgrauante, ad extremam omnium necessariarum rerū inopiam redacti durare iam non poterant. Neq; (quod in primis angebat) vllam viam inibant classis seruandæ. Nam in tanta propinquitate nec clam Christianis fugam capere poterat tāta classis, nec, si aperto mari se commisisset, certamen vitare; quod sine certa pernicie committere non poterat: vt species cladis superiori paris in oculis versaretur. Quarum rerum culpam, cum omnes in Vluzalim conferrent, ille æstuare, nullamq; aliam viam cernere sese subtrahendi iracundiæ Imperatoris, atque inuidiæ Aulicæ, cuius minore mole, ac leuioribus de caussis conflatæ multos sæpe obrutos sciret, quàm sex & viginti triremibus, cum quibus stipendia faciebat, remigio, atq; omni instrumento firmatis, reliqua classe relicta, sese clan-

destina

destina fuga in Africam proripere . quam rem illum animo agitasse, pro constanti traditur. Verum infelix Christianorum fatum Turcas ex certa, atq; inevitabili peste eripuit. Incommodorum enim, ac difficultatum hostilium ignari Christiani, desperata oppugnatione, obsidionem Nauarini soluunt silentio noctis, signisq; conticentibus, ne ab hoste sentirentur, à mœnibus discedentes; atq; ignibus, vt fallerent, accensis relictis. Qui multis difficultatibus conflictati, in primis annona deficiente, nullius fructus incœptũ, cuius tædium iam omnes ceperat, omittere decreuerunt, gementibus, ac vociferantibus Venetis, palamq; testantibus sese, ac sua deseri : neq; annonæ deficientis excusationem multis de caussis accipientibus. Nam primum quod fuisse consilium, ac qua mente vsos Philippicos duces ad tantum bellum proficiscentes non plus dimidij mensis cibaria secum vexisse? Deinde non tam procul disitas esse opulentissimas, & feracissimas Siciliæ, & Apuliæ regiones, vt non ex illis quamuis ingens vis annonæ haud longo, neq; impedito traiectu accersi posit. Interea sese annona sua, cuius satis magnam copiam habeant, cum illis partita illorum inopiam subleuaturos. Quorum querelæ, ac consilia, quæ magis à nimio studio, quàm à consulta ratione, aut à spe vllius operæ pretij profecta ducerẽt, cum nihil Austrium, ac reliquos Philippicos proceres mouissent, classis nonis Octobris soluit, ac Zacynthũ cursum dirigit, isq; fuit illius anni expeditionis finis. Quæ res Venetijs cognitæ magnos animorum motus, magnasq; in consilia pacis inclinationes fecerunt; vt non eos modo, qui à bello perpetuo abhorruerant, in sententia confirmarent, verum etiam eos, qui bellum cupide amplexi fuerant, quorumq; animi labare iampridem cœperant, tot malis & incommodis fractos tandem in alterã sententiam impellerent, cum multi ex primoribus, & senioribus quærerẽt, quem tandem pertinaciæ finem essent facturi; dictitarentq;, qui pro patriæ salute, pro Reipublicæ dignitate, pro iuribus publicis tuendis, pro Imperio conseruando aduersus omnia mala inuictã constantiam præstiterint; quin etiam mortem ipsam fortiter oppetierint, multos inuentos esse, sæpe sese, & fando audiuisse, & in historijs legisse: At qui contra pro patria euertenda, pro publica, & priuata salute profundenda, pro Imperio paullatim proijciendo eandem patientiam adhibuerint, nullisq; malis sint victi, hoc primum exemplũ à Venetis prodi. Quam tandem rabiem ipsos agitare? aut pro quibus sceleribus puniendis hunc tantum furorem Venetorum menti-

bus diuinitus obiectum, vt omnia ruere, & conflagrare sibi pulchrũ ducant? Resipiscerent aliquãdo; ac sese, rem publicam, & priuatam, domos, coniuges, liberos, posteritatem tandem respicerent: neque omnia hæc praua obstinatione, ac mentis cęcitate præcipitia dare pergerent. Non sese Philippum accusare, aut parum sinceram illius fidem arguere; cui contra Rempublicam Venetam plurimum debere semper præ se sint laturi: sed optimi Principis, optimaq́; mente vtentis vicem dolere, cuius vires multifariã distractæ ad omnia sufficere non possint; quiq́; infinita negotiorum mole implicitus non satis impigre se pro ipsorum ardore, ac pro eo atq; ipsorũ rationes ferant, possit commouere. ipsius quidem duces, ac res ipsius procurantes magna ex parte numquam satis æquos sibi expertos. quibus quousq; se ludificandos, ac quamdiu extrahendos præbituros esse? At enim parum honorificam pacem videri. Certe stultis & futilibus ingenijs, omniumq́; rerum humanarum ignaris. At sapientiũ semper fuisse consilia rebus accommodare, ac temporibus cedendo sese ad meliora reseruare; dimicationesq́;, quæ suarum virium non sint, vel non suscipere omnino, vel deponere susceptas. Quam rem magnos & celsissimos Reges, ac clarissimos populos semper fecisse, cum omnium sæculorum, omniumq; nationum monumenta testari, tum nostra ætate Cæsarem ipsum, eum, qui cæteros Reges dignitatis, & honoris fastigio antecellit, ipsamq́; Austriam domum, quæ omnes Europæ Regias opibus, & potentia magno interuallo superans, tot ditionibus ab hoc ipso Turca per varias occasiones illi abstractis, iniquis tamen obnoxiæ pacis conditionibus sese illi obstrinxerit: nedum Venetos, quibus præ Austrijs tam tenues opes sint, ab omnium Christianorum societate vel desertos, vel inutiliter adiutos eiusdem consilij pudeat. Hæc cum non iam occulte fremerẽt, neq; in senatu modo, & in consilijs publicis vociferarẽtur, sed in cœtibus quoq; veluti concionabundi prædicarent; circumeundoq́;, ac singulos priuatim monendo, hortando, finem vrgendi non facerent, peruicerunt tandem, vt decerneretur instituta pacis cõsilia ad finem perducenda. quam rem euestigio per litteras Barbaro imperarunt. Facile, ac breui pax inter cupidos conuenit: cuius conditiones non æquitas, sed dispar fortuna composuit. Nam Cyprus, & cætera loca à Turca capta illi remanserunt. At quas vrbes, quæq; opida in potestatem Venetorum venerunt, ea omnia Turcæ restituta sunt; finesq́; tantummodo vrbium veteris Venetæ ditionis à Turca per tempus

huius belli occupati ad Venetos reuerterunt: nullumque vnquam bellum ab vlla ciuitate maiore consensu susceptum, & depositum est. Varie à fœderatis accepta res est. Nam Pontifex in Venetos grauiter exarsit; nuntiumq; improuisum auersatus, illorum legatum verbis male acceptum è conspectu protinus facessere iussit. At Philippus æquo animo rem tulit, legatoq; Veneto benigne appellato respondit, sese nulla re à Turca lacessitum, postulante Pontifice, religione impulsum cum Venetis, quorum tantummodo in fœdere iungendo salutẽ, & commoda spectarit, arma haud grauate, & haud retractanter consociasse, & eo tempore consociasse, cum duobus bellis ciuilibus implicitus sese à nouo insuper negotio onerando posset excusare. Cæterum suam quemq; rem optime nosse. Si Veneti rationes suas ita ferre existimarint, recte illos rebus suis consuluisse; neq; se ægreferre bellum illorum caussa susceptum illorum arbitrio deponi; satisq; habere, si orbis intelligat, alacritati suæ in suscipiendo sacro bello parem respondisse in perseuerãdo constantiam: Suam fuisse, & in suscipiendo sacro bello pietatem, & in perseuerando constantiam parem: Suam constitisse, & in suscipiendo sacro bello alacritatem, & in perseuerando constantiam parem.

FINIS LIBRI QVARTI, ET VLTIMI.

DE EXPEDITIONE IN TRIPOLIM.

Expeditio in Tripolim à Ioanne Cerda Duce Medinæcæli, ac Regio Vicario Siciliæ magna de caussa suscepta est, iussu Philippi Regis, cum sua sponte, tam eiusdem Cerdæ, & Francisci Parisotti magni Magistri Hierosolymitani ordinis suasu in id consilium impulsi. Ii Regi demonstrarũt ingens periculum Siciliæ, Sardiniæ, Melitæ imminere, Turcarum opibus in Africa in dies crescentibus, Draguteque maiores vires paullatim colligente: nec rem vt vtilitate magnam, ita quoq; difficilem expeditu esse, aut exitu dubiam. Rebus enim Italiæ à Gallorum motibus recenti pace securis, illum veteranis legionibus præsidiarijs ad hoc bellum vti posse: quibus quod militiæ genus Dragutem oppositurum, improuiso præsertim depræhensum, ac nullis Turcarum Regiæ auxilijs fultum, quæ in tempore esse nõ possint? Non esse igitur præclaræ occasioni indormiendum. Horum vterq;, præter publicam caussam, suos priuatos habebat stimulos. Nam & magnus Magister imperio vrbis Tripolis imminebat, quæ vrbs ditionis Hierosolymitani ordinis iam fuisset; & Cerda ęmulatione Ioannis Vegæ superioris Siciliæ Vicarij mire animo angebatur, si, cum ille Africam vrbem Imperio Hispaniensis Regiæ magna cum sua gloria addidisset, ipsius nullum foret in Hispanum nomen simile promeritum. Quibus rationibus inductus Philippus expeditionem decernit; ducemq; ipsum Vicarium Siciliæ Cerdam creat, imperatq; Ioanni Andreę Auriæ, qui legatus Andreæ Patrui magni summæ naualium rerum præerat, vt Cerdæ cum tota classe sese adiungat, omnibusq; in rebus illi dicto audiens sit, nec non Gumeranum commendatarium haud paruę existimationis virum in Italiam mittit, qui legiones à Vicarijs Regnorum suorũ in huius belli vsum extemplo corroget: enixis etiam mandatis ea de re per litteras suas Vicarijs datis. Cæterum difficultates subito exortæ sunt, quæ initia bene inchoatorum consiliorum interrumperent: primisq; sublatis, aliæ ex alijs subortæ rem diu extractam ad extremum euerterunt, facultate comparãdi interea hosti data. Per idem enim tempus, quo

Gume-

Gumeranus in Italiam venit, ſubita mors Henrici Regis nunciata eſt, qui ex vulnere in oculo in certamine ludicro accepto deceſsit. Quo nuntio perturbatus Dux Sueſſæ Mediolani Vicarius negauit ſe quemquam de legione daturum, donec exploratū eſſet, quorſum Gallorum motus, ſi quos forte hæc mors excitaſſet, euaderent, præſertim rebus Subalpinis nondum ſtabilitis, aut conſtitutis; compluribusq; opidis, ac locis nondum Sabaudio reſtitutis. cuius ſententiam fixam, ac ſtabilem Gumeranus nullis ſuaſionibus, aut precibus, aut ad extremum obteſtationibus mouere potuit. Eamdem animi obfirmationem in Perafrano Ribera Alcanorum Duce Vicario Regni Neapolitani offendit, qui, cum auditum eſſet, præpotentem Turcarum claſſem, quæ iam Conſtantinopoli exierat, Aulonem petere; ſeſe copias vel vno capite imminuturum negauit, atq; in aduentu tantæ claſsis Regnum Neapolitanum præſidio nudaturum. Huc acceſsit diſceſſus à reliqua claſſe triremium Hiſpanienſium à Rege euocatarum; quas Gumeranus, omni adhibita contentione, vociferans, obteſtans, diuorum atq; hominum fidem implorans, retinere non potuit. Quibus rebus coactus eſt Cerda nouos apparatus de integro facere, corbitas ſtipendio conducere, milites in Sicilia, & in Calabria ſcribere: præterea Aluarum Sandium, qui paucis ante diebus iuſſu Philippi ad ipſum venerat, vt bello intereſſet, atq; ad omnia conſilia adhiberetur, in Longobardiam remittere ad nouas copias cogendas. Verum cum omnis ſuſpicio Gallorum motuum ceſſaſſet, pars veteranorum à Sueſſano tandem extorta eſt. Idem quoq; à Vicario Neapolitano impetratum, claſſe Turcica in Orientem profecta, ac Neapolitanis littoribus omni metu ſolutis. Cæterum cū veterani à Sueſſano impetrati, necnon Germani, ac reliquæ Italicæ copiæ Genuam conueniſſent, Hiſpanorum ſeditio ob non ſoluta ſtipendia conſcenſum in naues aliquantum morata eſt, &, ea ſedata, onerariæ multis ex locis exſpectandæ fuerunt; nauibusque tandem conſcenſis aduerſa tempeſtas incubuit, quæ vnam earum demerſit, ac nonnullas ita quaſſauit, vt copiæ exſcendere iterum coactæ ſint. quibus impedimentis factum eſt, vt nō prius Aeſtate, ac magna Autumni parte circumacta, menſe Octobri claſſes, ac terreſtres copiæ Meſſanam conuenerint. Magnus Magiſter nō naualibus modo, ſed terreſtribus quoq; auxilijs expeditionem iuuit, delecta quadrigentorum equeſtris ordinis virorum manu, ac ſexcentis ſcloparijs miſſis. cæterum, quamquam in commeatibus, ac machinis bellicis in

naues

naues imponendis, reliquisq; necessarijs rebus administrandis nihil de summa diligentia remissum est; non tamen ante exitum mensis Octobris classis è portu Messanæ soluere potuit; cum interea exercitus lustratus esset. fuerunt pedestres copiæ quattuordecim armatorum millia, hoc est Hispanorum signa triginta septem, Italorum triginta quinq;, Germanorum quattuordecim, Gallorum duo, classis autem fuit octo, & viginti onerariæ, ad hoc minora nauigia quattuordecim; triremes maioris, & minoris formę quattuor, & quinquaginta, quarum quattuor Pontificiæ fuerunt, totidem Florentiæ Ducis, Hierosolymitanæ quinq;. Per idem tempus magnus Magister duas celoces in Africam exploratum misit, quod optime cogitatum, vt cætera omnia huius expeditionis, in malum vertit: altera enim à Dragute capta est: de cuius viri vitæ cursu, & incrementis non ab re duxi pauca attingere. Is igitur vir humili, & obscuro loco natus, cum piraticam primo fecisset, multis, atq; insignibus egregię fortitudinis, ac consilij operibus edendis nomen suum clarum fecit, magnamq; in rebus naualibus famam collegit. Quare in summi Turcarum Imperatoris notitiam adductus, in Regiamq; accitus, fortē ac fidelem operam multis locis nauando, breui in eum gratiæ, & auctoritatis locum apud Turcam venit, vt cæteros omnes, qui res nauales tractarent, longe anteiret: summaq; maritimarum rerum illi crederetur; neq; quidquam in illis sine illius consilio Turca aggrederetur, aut gereret. Quare ad magnas opes peruenerat, Tripolimque vrbem, multa opida, ac late patentem circa regionem à Turca in Africæ ora fiduciariam obtinebat. Is igitur cum ex captiuis consilia, & apparatus Christianorum cognouisset, opidum munire, ac validis præsidijs firmare, annonam conuehere, reliquamq; ad Christianorum in se intentam vim sustinendam opportuna comparare, atq; expedire instituit. Simul Turcam, vt postea dicemus, de Christianorum expeditione certiorem facit; atq;, vt classem, quæ Christiana superior sit, sibi subsidio quamprimū mittat, orat, & postulat. Interea Cerda Vicarius, omnibus rebus comparatis, & instructis, commeatibusq;, quæ triginta hominum millibus in quattuor menses sufficerent; bellicisq; apparatibus, ac parte copiarum in onerarias impositis, illisq; præmissis, ipse paullo post cum triremibus, ac reliquis copijs subsecutus è Messanæ portu soluit, ac Syracusas appulit. Infelix nauigationis initium eorum, quæ consecuta sunt, omen fuit. totum enim Nouembrem mensem in portu Syracusarum aduer

ſa tempeſtate retenti ſunt,ex quo non prius Decẽbri ineunte egredi potuerunt,re ſæpe fruſtra tentata, onerarijsq́, remulco ex portu extractis. Tandem ſecundam tempeſtatem nacti ſoluerunt; cum interea Vicarius alijs malis in eo portu conflictatus eſſet.nam & morbis ex cœli mutatione conceptis exercitus tentari cœpit, ex quibus multi quotidie abſumebantur,& militum rixis, ac ſeditionibus caſtra habuit infeſta, cum magna pars Italorum exſules Neapolitani, ac Siculi eſſent:quibus factum eſt,vt multi à ſignis diſceſſerint. Igitur onerarijs,quæ impeditioris nauigationis erant,præmiſsis, triremes ſecutæ ſunt. cum multum iam itineris onerariæ præcepiſſent, curſum in minorem Syrtim,quæ Pali appellatur dirigunt;quò conſilium erant omnem claſſem contrahere, vt inde Tripolim vrbem paullo plus centum paſſuum millia diſtantem peterent. Cum totam noctem nauigaſſent,triremesq́; Pachinũ ſuperaſſent; orta luce onerarias procul aſpiciunt Syracuſarum portum repetentes ab aduerſis flantibus ventis,cum ad Pachinum perueniſſent, retro compulſas,paullisperq; addubitarunt triremes,vtrum viam,quam iam emẽſæ fuerant,retro repeterent,vt ſe cum onerariarum claſſe coniungerent,an ad Melitam inſulam,quę proxima ſub manum erat,appellerent.poſtrema probata ſententia,portum inſulæ qui Marza Muſſetus appellatur,tenuerunt. Comiter, & apparate à magno Magiſtro accepti. Vicarius animo vehementer angi tam infelici rerum initio. nam continue ſæuientibus ventis, neq; onerariæ in Melitum venire poterant,cum ſępe portum Syracuſarum egreſſę vſq; ad Pachinum proceſsiſſent; ſemperq́; aduerſo flatu ventorum iter retro repetere coactæ eſſent;neq; pars triremium,quas ad illas accerſendas mittere decreuerat,eadem de cauſſa Syracuſas appelli poſſent, tãdem ſub exitum Decembris cum ventorum vis deſediſſet, triremes Melita profectæ Syracuſas veniunt, onerariasq́ue partim portum egreſſas offendunt,partim ipſæ remulco extrahunt,cum quarum maiore parte in exitu Decembris Melitam appellunt,cum nonnullarum, quæ tempeſtate iactatæ curſum tenere non potuerunt, ſerior fuiſſet appulſus. Quare coactus eſt Vicarius milites exponere,vt maris iactatione,ac ſentinæ vitijs,tum autem morbis partim ex ijs cauſsis,partim ex parum ſalubri cælo contractis confectos reficeret. cæterum exercitu tribus amplius hominum millibus imminuto,ordinum ductores iterum in continentem mittendi fuerunt ad nouos milites ſcribendos,dato mandato,vt eos in eam Africæ oræ partem adduce-

rent, vbi classem, ac reliquum exercitum esse cognouissent, complures dies eadem de caussa aduersæ tempestatis in Melita substiterunt. tandem Februario mense dimidio exacto, tempestate ad nauigandũ idonea facta, soluunt, onerarijs iussis, si priores Syrtim Pali tenuissent, ibi triremes præstolari. Quattuor dierum nauigatione triremes insulam ad Gerbim, quæ apud veteres Lotophagitis fuit, ad locum, qui Rocheta vocatur, appulerunt, in quo classes solent aquari. quæ aquatio ne Maurorum incursionibus infesta esset, dux cum omnibus copijs exscendit, aciemq; instruxit, nec superuacaneum consilium fuit. nonnullæ enim equitum Turcarum, ac Maurorum turmæ, atq; haud contemnendus peditum numerus in aquatores magno impetu se intulerunt, cum quibus continenti, & haud incruento prælio dimicatum est, nonnullis ducibus, ac primoribus saucijs, in quibus fuit Aluarus Sandius sclopi ictu accepto, dũ is omnia circumspiciens, omnibusq; locis occurrens in media pugna versatur. In eo littore Euripus mille amplius passus introrsus porrigitur, in quo duæ triremes procul ab ostio conspectæ sunt, ad easq; capiendas nonnullæ triremes missæ. verum, duabus onerarijs in anchoris haud procul inde stantibus conspectis, triremes Christianæ cupiditate prædæ triremibus Turcicis omissis, imperioq; neglecto, ad illas capiendas certatim conuolant: pretiosis enim mercibus onustæ erant. quæ res fecit, vt magnæ rei occasio, quam postea dicturi sumus, omitteretur. In captis nauibus nemo omnino mortalis est inuẽtus, ex quo status insulæ, ac consilia hostium cognosci possent, ac ne in insula quidem aliquis capi potuit, cum summa omnia Christiani fecissent. omnia enim circa littora arctissimis Turcarũ, atq; incolarum custodijs clausa erant. Biduum in eo loco commorati soluunt, ac cursum ad Syrtim Pali dirigunt, quò appulsi nonnullas onerarias in anchoris stantes inueniunt, cum reliquæ subinde venirent, vt constitutum fuerat. Solum est sabulosum, puteiq; in illo fodiuntur, ex quibus emergunt scaturigines aquæ dulcis, verum insalubris, ac mali saporis. In proximo continenti Arabes, qui Mahamitæ appellantur, statiua habebant, gens Turcis in primis infensa. Hi, classe conspecta, legatos e uestigio ad Vicarium mittunt, aduentum gratulantes; ac cum illis incolam quemdam insulæ Gerbis exsulem, atque à Turcarum imperio abhorrentem. Ex eo status rerum in ea insula cognitus est, Dragutem cum valida equitum, & peditum Turcarũ manu paucis ante diebus insulam ingressum, ab incolis, qui Xechis

Domini

domini sui imperium oderant, ab eoq; defecerãt, vocatum (ij sunt in ea parte insulæ, quæ est ad Rochetam, ad quam classis appulerat) conflixisse cum Xeche, ac Mauris, superioremque euasisse; & eo tempore esse in insula, quod si Christiani duas triremes, quæ erant in Euripo, combusissent, exitum ex insula Draguti omnino clausuros fuisse. nam nullam aliam nauigiorum fuisse facultatem: per pontem vero, quo insula continenti iungitur, nullum fuisse Draguti transitum, ea parte firmissimis Arabum copijs insessa. eas porro triremes in Constantinopolim ad summum Imperatorem à Dragute mitti ad aduentum Christianæ classis nunciandum, auxiliaque petenda: onustas esse pretiosis muneribus ad ipsum Imperatorem, & ad Bassas, ac primores Regiæ à Dragute missis, præfectumq; ijs esse Vluzalim Calabrum Christianę religionis desertorem, hominem impigrum, ac clari nominis piratam. Ingemuerunt Vicarius, ac proceres eius rei occasionem omissam, in qua summa totius belli verteretur. Dragute enim, qui florem copiarum secum eduxisset, excluso, Tripoli sine vllo certamine potituros fuisse, ac bellum felici exitu cõfecturos. Cum dimidium mẽsem ad Syrtim in anchoris stetissent, aduersa tempestate morante, ibi multiplici malo conflictari cœperunt. nam militum corpora à præteritis morbis in Sicilia, & in Melita contractis nondum plane confirmata, ad hoc ex diuturna nauigatione, ac maris iactatione, tum autem tetro odore sentinæ affecta solum pestilens, cœlum corruptum, insalubrisq; aqua excepit. Quare ardentibus febribus correpti vulgo, ac cateruatim, pecudum instar, quotidie moriebantur; miserabiliq; spectaculo in mare proijciebantur. Igitur Vicarius tantis alijs super alia cumulatis malis fractus primores exercitus conuocat, ac de summa rerum cum illis deliberat. Tres fuere sententiæ, nonnulli ad nouos casus noua consilia accommodanda dicere: proinde summa ratione susceptam expeditionem, maiore omittendam; neque in re ad malam spem inclinata obstinate perseuerãdum. cælo se aduerso perpetuo vsos; omnibusq; iniquitatibus conflictatos; copias magno numero imminutas, quotidieq; imminui; quæq; reliquæ sint corporibus affectis bello esse inutiles. non igitur contra fatum, si ita loqui liceat, luctandum, sed in Siciliam reuertendum: seq; meliori tempori reseruandos. sanior sententia paucos, vt fit, assentientes habuit. Contra alij ibi manendum censebant, ac copias, quæ scribendæ missæ erant, tempestatemq; ad nauigandum idoneam exspectandam, ac tum inceptum iter perse-

 quendum.

quendum. Tertia sententia media fuit; expeditionem cœptam nullo modo deserendam, sed in insulam Gerbim reuertendum; quandoquidem non amplius octoginta millia passuum ab vrbe Tripoli longius discederent. Ibi cum loco salubri milites à præteritis morbis, ac laboribus refecti, & confirmati essent, nouæq; copię, quę omnino exspectandæ sint, aduenissent, tempestate idonea ad nauigandum facta, tum vno & perpetuo cursu Tripolim petendam. Re altercationibus diu extracta, tandem omnes in eam sentẽtiam conueniunt, vt inde discedatur; & ad tempestatem nauigatio accommodetur, ac, si venti Tripolim ferant, fortuna vtantur, cumq; illis, quæ reliquæ sint copiæ, vrbem circumsidant, cęterasq; ibi exspectent. quod si ventus reluctetur, insulam Gerbim repetant, in eaq; considant. Hac probata sententia, Vicarius Xechem Mahamitarum vocat, (hoc nomine Arabes appellant eos, quorum angustæ ditiones Regij tituli honore dignæ non habentur) orat, vt eam continentis regionem, quæ cum insula Gerbi ponte iungitur, insidat, neq; quemquam Turcam insulam ingredi permittat: quod illi non modo non grauate, sed cupide etiam fecerunt, cum ab insito in Turcas odio, tum blandis Vicarij verbis, ac muneribus, promissoq; stipendio deliniti. Igitur classe ad nauigandum à Ioanne Andrea Auria instructa, è Syrti soluunt, ventoque aduerso increbescente, cursum in insulam Gerbim dirigunt, quam eodem die tenuerunt, copiæq; sub vesperum in locum prope ab opido decem circiter passuum millia expositæ sunt. qui locus aptissimus visus est duabus de caussis, nam & circa puros, ac patentes campos habebat, ab omnibusq; insidijs tutos; neq; longe aberat copiosa, & percommoda aquatio. ex peritis enim eius regionis, qui sæpe aquati fuerant, cognitum est, prope ab opido tria passuum millia vndecim puteos esse salubris aquæ. eo in loco ea nocte cõsidendum visum est; neque vllo modo in hostico iter noctu faciendum. nullos enim Mauros in appulsu classis apparuisse certissimum signum esse hostilis illorum animi. tentorijs statutis duo Mauri in castra veniunt in speciem legati, re exploratores. Hi Xechis verbis incolumẽ aduentum primum gratulati affirmant Xechem libenter sub imperium Philippi Regis futurum, in cuius nominis sola maiestate tantam rebus suis tutelam esse intelligat. Quare cum nulla caussa armorum sit, petere & orare, vt classem iterum conscendat, insulamq; liberam relinquat, id pro amico Vicarium facturum. Simul illud etiam petunt, vt Vicarius ad Rocchetam accedat, ibi Xechẽ quoq; futurum,

futurum;ac de summa rerum collocuturos.id ni propere faciat Vicarius,se haud facile irritatos suorum animos cohibere posse.Quã-quam non fefellerunt;benignum tamen responsum à Vicario redditum est,se tempestate,cum Tripolim vrbem peteret,in eam insulam compulsum,pacatoq;,non hostili animo venisse: in quam insulam, expeditione Tripolis confecta,venire in animo habuisset,vt Turcis inde expulsis Xechem in antiquam possessionem insulæ restitueret. Nunc quoniam ita casus tulerit, vt prius in insulã Gerbam venerit, lætari,se pacatos animos offendisse; ac quoniam iam copias exposuerit,nullam caussam esse,cur eas inde deportet,priusquam de amicitiæ conditionibus egerint, omniaq; inter ipsos transacta sint, ipseq; nonnulla in vsum classis compararit. Quare se ad puteos postero die accessurum, atque ibi castra positurum,nemine violato.Eò,si videatur,accedat Xeches,vt capita de Republica conferant. Cum hoc responso dimissis legatis,ea nocte duo Christiani, qui erant in seruitute, à dominis aufugiunt, & in castra veniunt, nunciantque Turcas,classis Christianæ aduentu cognito,opidi possessione,atque insulæ imperio Xechi cessisse;Maurosq;,ac Turcas,qui erãt in opidi præsidio,coniunctis armis,ac studijs Christianos inuadere in animo habere.Igitur postero die Vicarius agmine ad iter, & ad pugnã composito,puteos petit,qui aberant octo circiter millium passuum interuallo,præmisso Sandio, qui locũ castris capiat.Primum agmẽ erant equites Hierosolymitani cum Germanis,& Gallis duo millia numero,medij erant Itali tria millia:Hispani tria millia,& quingenti numero agmen claudebant. Ad hanc summam copiæ à numero quattuordecim millium redactæ sunt, cum reliqui partim à signis discessissent, partim varia peste essent absumpti.In itinere Meloarem,is est Xechis Vicarius,obuium habuit:qui se Xechem excusatũ missum dixit,quod obuiam non processisset,ea de caussa illum in eo officio cessasse,quod voluntati suorum ipsum retinentium aduersari non potuerit.Cum loco castris destinato appropinquassent,qui ab eo loco,in quo Xeches cum copijs instructis constiterat, colle quodam opposito tectus duo circiter millia passuum aberat; sonitusq; Maurorum tympanorum exaudirent,qui terni editi signum pugnãcientium esse solent;nuntius à Xeche venit, postulauitq; à Vicario, vt vsq; ad dimidium itineris cum quattuor tantummodo equitibus procedere ne grauaretur,cum pari enim equitum numero Xechem eò venturum;atq; ita inter se collocuturos.Cognito petiti colloquij

astu, Vicarius nunciũ, ac Merorarem dimittit; nuntiareq́; Xechi iubet, nihil esse, quod Xeches ad dimidium iter procedat: se enim castris statutis, copijsq́; quiete vnius diei refectis, postero die ad illum venturum; aciemq́; euestigio ad pugnam instruit, cum iam Mauri è collo prodeuntes apparere inciperent. Dextrum cornu à terrestri parte Hispani tenuerunt, læuum à parte maritima Itali, medij fuere Hierosolymitani cum Germanis, ac Gallis; sclopariorum alæ circumfusæ sunt. Mauri è loco, vbi latuerant, mouentes ad aciem accedunt, magnisq́; clamoribus, more illius gentis, sublatis sclopariorum alas magno impetu inuadunt, quas ab omni parte tentarunt; acriq́; prælio aliquot horas dimicarunt. Cum validas impreßiones sæpe dedissent, ac Christianos pepulissent, sæpeq́; à Christianis repulsi essent, tandem die in vesperum inclinato, cum aciem instructã attingere ausi non essent, pedem referunt, circiter centum, & quinquaginta de suis amißis; cum de Christianis non amplius triginta cecidissent: in quibus fuere duo ordinum ductores. Interea, qui ad castra statuenda ad puteos relicti erant, tempus segne non triuerãt, sed puteos purgarant, quos Mauri, vt aquandi facultatem Christianis adimerent, saxis, ac glarea complerant. Sub vesperum exercitus in castra reductus est: quæ postero die perpetua munitione cincta sunt, ac tentorijs deficientibus, quæ in classe remanserant, milites tabernacula sibi ex ramis palmarum, & olearum extruunt. Castris locatis, Vicarius omnes curas in annonam, ac commeatus, bellicosq; apparatus è classe exponendos, & in castra comportandos intendit. At Ioannes Andreas Auria Sanctium Leiuam cum triremibus quibus præfectus erat, ad fauces Euripi, qui Cantara vulgo appellatur, de quo supradiximus, insidendas mittit, vt aditum à continenti, qui vnus ab ea parte erat, nouis copijs, si quæ forte in auxilium Xechis mitterentur, excluderet. missus est cum eo certus homo à Vicario, qui promissa stipendia Mahamitis persolueret. Sancius, cum Mahamitæ aditum illum custodiendum in se recepissent, ad classem reuertitur. Cum exercitus in statiuis esset, Xeches intelligens, quàm non suarum virium res esset cum Philippi exercitu cõtendere, quotidie certum hominem è castris mittebat. qui cum prope castra proceßisset, in conspectu exercitus vexillo albo, quod pacatorum animorũ & petentium pacem signum est, in solo defixo, atq; epistola ibi relicta, abibat. Confirmabat per epistolas Xeches, se sub imperio Hispani Regis esse velle, atq; in verba illius iurare, tributumq; persoluere para-

re paratum esse. quæ conditiones à Vicario spretæ sunt; qui hominem non conditionibus ab illo oblatis veluti æquo iure, sed prælio victum, legibusq; à se latis imperio subiungere vellet. Cum vsq; ad dimidium mensem Martium in statiuis fuisset, commeatibus, bellicisq; machinis, & apparatibus in terram expositis, omnibusque rebus constitutis, castra mouet; acieque instructa ad Mauros pergit. quam rem cernens Xeches animo fractus, atq; à fortuna pugnæ experienda prorsus abhorrens, senem quendam, qui apud Christianos in seruitute fuerat, Italiceq; sciebat, ad Vicarium mittit. Is demissis precibus à Vicario Xechis verbis supplex petijt, vt se, atq; insulam sub imperium Regis Hispani, cum quo armis Xeches contendere nolit, accipiat: opidum enim euestigio traditurum Xechem, atque interea, dum conditiones deditionis scribuntur, obsides daturum. Accepta est conditio à Vicario de consilij sententia; cum, mutato consilio, satius visum esset, voluntarium sub imperiū accipere, quàm armis subactum, & inuitum; maioremq; fructum fore insulæ à cladibus belli integræ, quàm incendijs, & ruinis vastatæ. Xeches illico obsides, quos Vicarius nominauit, duos longe principes mittit, opidumq; tradit, quod multis de caussis valida munitione cingendum Vicarius duxit: primum vt eo vinculo mobilia Maurorum ingenia constricta teneret, ac defectiones rem illis vsitatam cohiberet: deinde ne posthac ea insula Piratarum receptaculum esset, qui loco peropportuno, breuiq; traiectu Melitę, ac Siciliæ littora, oramq; Italię in Africam versam continentibus excursionibus infestam faciebant. Igitur muneribus inter nationes partitis, opus cœptum est; æmulationeq; nationum studia accendente ita approperatum, vt breui munimentum ad eum statum perductum sit, vt esset ad oppugnationes sustinendas validum. Interea triremium præfecti, iussu Vicarij, annonam, ac machinas, & tormenta, reliquosq; bellicos apparatus in arcem comportabant, quibus etiam negotium datum est, vt quinquagenos aquæ cados in singulos dies singuli inferrent. quod munus segniter ab illis administratum est; dum quæstui, ac mercaturæ intenti oleum, ac lanam in naues imponunt. quæ res in primis caussa fuit, vt opidum amitteretur. nec lætum sane Vicario illud tempus fuit. febres enim exercitum labore operis, & regionis æstibus conflictatum (maxima enim veris pars iam processerat) tentare cœperant; ex quibus multi quotidie decedebāt. In tempore quattuor onerariæ supplemētum, quod in insula Melita Vicarius scribi iusserat,

addu-

adduxerunt omnia ſumma militum contentione adminiſtrabantur: Vicarius operi aſsidue inſiſtebat,qui mille delectorum præſidio caſtellum firmat : hisque Barahonam Magiſtrum exercitus præficit; diemq; iuriſiurandi dãdi Xechi cõſtituit.is fuit ante diem iij. Non. Maias,qui dies cum veniſſet,Xeches in conſtitutum locum frequenti procerum cohorte ſtipatus venit, qui locus à Chriſtianorum caſtris aberat mille paſſuum interuallo.Ibi coram miſsis à Vicario Xeches ſollemnibus conceptis verbis in verba Philippi iurat, conditionesq; pacis ſcriptæ ſunt:fuerunt autem annuum ſtipendium ſex millium ſcutatorum Regibus Hiſpanis perpetuo pendendum ; camelus,quattuor ſtruthiocameli,quattuor miluij, quattuor picæ;vexillumq;,in quo erant Hiſpanienſia inſignia,ter ſuſtulit. Verum dux primi anni ſtipendium paupertati hominum cõdonauit. Interea magnus Magiſter per celeres nuncios Vicarium certiorem facit, ſeſe pro re explorata,& comperta cognouiſſe,claſſem quadraginta triremium omnibus rebus inſtructiſsimam Conſtantinopoli paratam, mox è portu ſoluturam Tripoli ſubſidio miſſam, quam paullo poſt ordinaria claſsis cõſecutura ſit,ad eam vrbem,etiam ſi amiſſa ſit,recuperandam.Quo nuntio nihil permotus Cerda inſtitutam munitionem pergit vrgere, tamquam nihil de rebus naualibus ſollicitus. At Auria vehementer ſubito nuncio perculſus cogitare cœpit, ad claſſem Regiam quadraginta triremium viginti piratarum triremes in itinere,vt minimum, ſeſe aggregaturas : quibus ſi addantur duæ, & viginti triremes,quas Dragutes Tripoli habebat,haud dubie tantum claſſem coniunctam, tantoq; Chriſtiana ſuperiorem ad ſe inuadendum illico vẽturam.Per nuntium igitur(nam ipſe in lecto cubabat) Cerdam magnopere monet,vt,incœpta munitione in præſens omiſſa,ac ſeſe ad meliora tempora reſeruans,copias in naues imponat,ex hisque locis diſcedentes imminenti procellæ ſe ſubtrahant, cumq; hac claſſe tot egregiorum bellatorum copia referta Aegęum petant,claſsiq; Turcarum numero nondum auctæ ſe opponant, ac prælium committant,haud dubie tanto imparem victuri: metu auxilij Turcarum amoto tum vero Africã tuto repetituros. Nihil,quod ſalutare eſſet,auribus admittere Cerda, totus in munimento perficiendo animo,& cogitatione defixus;in quod aſsidua nocturna, & diurna opera commeatus,& annonam, cæterosq; bellicos apparatus comportandos curabat, cum duas peramplas ciſternas aqua repleri iuſsiſſet.Quin etiam ab Auria poſtulat,vt partem claſsis in Si

ciliam mittat ad commeatus accersitos, ac pecunias conuehendas. Nimis periculosum dicere Auria, tanto imminente discrimine, classem separare, coactus tamen est incredibili Cerdæ contentione Vicecomitem Cicadam cum duodecim triremibus mittere: primo testatus, satius consilium esse iam ex eo tempore peditatum Hispaniensem Neapolim, & in Siciliam mittere; quo in tutum recepto, tum vero sese euentum rerum exspectaturos, conatusq́;, & incepta hostium rationem consiliorum suorum gubernatura. Sub discessum Cicadæ, cum nonnullæ ex his nauibus, quæ ex Sicilia exspectabantur, venissent, iterum Auria Cerdæ, vt proficiscerentur, instare, cum non modo præstituta dies, quæ erat septimo Calendas Maias: sed dies sexto Nonas Maias venisset. Cæterum spei perficiendi operis cupiditas insulæ Gerbis possessionem Regiæ Hispaniensi stabiliendæ admota ita obcæcabat animum, vt omnia ab eo consilio abhorrentia respueret. cum ecce duæ celoces à Vicario Regni veniunt veteranos Hispanienses in præsidium Regni, classe Turcica aduentante, repetentes. Multo acrius profectionē instare Auria, qui haud exiguā quoq; pecuniæ vim ad illū detulit, quæ in arce relinquatur; maiorē sese illi confecturum promittens, simulatq́; Siciliam attigisset; perfecturumq́; se, vt eæ pecuniæ in arcem introducerentur; obsidibus, ea de caussa, qui in arce ipsa adseruarentur, oblatis. Nihil ista, vt cætera Cerdam mouerunt omnibus curis in munitionem ad exitum perducendam versum, cumq́; Auria nullum instandi finem faceret, peruicit tandem, vt partem peditatus in naues imponere inciperet. Dum hęc à Christianis administrantur, Cicada è Sicilia reuerso, ecce ante diem sextū Idus Maias celox à magno Magistro cum equite Coponio missa ad Auriam tum in lecto, vt diximus, in Regia triremi cubantem venit, litterasq́; magni Magistri illi reddit: in quibus erat scriptum, præualidam classem Turcarum duarum, & octoginta triremium omnibus rebus instructisimā Nonis Maijs sex ante datas litteras horis in littoribus Gozi apparuisse, itinere in meridiem directo Africæ littora petentem. Cohorruit Auria atroci, ac subito nuntio perculsus: illicoq; Gumeranum, qui forte officij caussa illi asidebat, cum Coponio equite, ac litteris magni Magistri ad Vicariū mittit, eumq́; consilia enixis precibus miscens etiam atq; etiam hortatur, & obsecrat, vt ille omnibus rebus omisis classem illico conscendat. vt eodem vestigio discedant, vrgere tempus, neque exspectent, dum Turca, nisi ante lucem euaserint, sub aduerso flatu uen-

ti sine vlla elabendi spe ipsos ad vnum capiat. tanta autem esse classis momenta, vt consilio illius seruandæ nihil sit præuertendũ. Nuntijs dimissis extemplo consilium ducum, ac primorum classis in Regiam puppim vocat, cui interfuerunt Sanctius Leiua Neapolitanarũ triremium præfectus, Berlingerius Rechesentius Sicularum triremium rector, Scipio Auria, qui triremes ab Antonio parente acceptas ducebat, Vicecomes Cicada magni in rebus naualibus vsus, & nominis. Ij, cum Auria, quæ magnus Magister scripserat, exposuisset, simul sententiam suam demonstrasset, ac veris, & firmis rationibus confirmasset, ad vnum sententiam Auriæ omnes improbant. Cũ interea Gumeranus à Vicario reuersus esset, renunciassetq́; Vicarium nullo modo discessurũ, nisi copijs in triremes impositis, ac secum ductis. affirmabant enim dissentientes, classem nullo modo, neque postero, neq; multis insequentibus diebus ad insulam Gerbim esse posse, quam à Turca ad Dragutem missam verisimile esse illum prius adituram, ducesq́; classis cum illo capita collaturos, atq; ex eius præscripto omnia facturos. Declarare hoc iter in meridiem, vt magnus Magister scribit, directum: quod Gerbim petentibus in Lybicum flectendum sit. Refellere eos Auria, ac dicere, vt maxime primum consilium sit Tripolis petendæ, ac Dragutis conueniendi; non tamen illos ita supine desides fore, vt Christianorum classem tanto imparem sub aduersum flantem ventum in itinere deprehensam sine vllo negotio capiendam omittant, ac tantam occasionem turpiter deserant. deinde ne magnetem quidem, ac nauticam acum re explorata certum, atq; indubitatum facere posse locum, quò classes appellant; cum perexiguus, & vix sensibilis flexus in longo itinere cursum longe variet. Cum Auria in consilio acriter pugnaret, clamaret, Deum, hominesq; imploraret, classem Turcis prodi, seq; eius culpæ exsortem testaretur, ac tandem magis tolerabilem eorum sententiam diceret, qui, vt sese cum corbitis ad pugnam pararent, suadebant: quamquam ne hoc ipsum quidem consilium probaret in utramq; partem infelix, siue pugna à Turcis vincerentur, siue in locis illis angustis obsessi deditionem facere cogerentur. Contra igitur Auriæ sententiam decretum est, vt nonnullę triremes sub orientem solem in altum euehantur, ac, si nulla Turcarum classis apparuisset, tum vero per otium in copias in classem imponendas operam ponerent. Consilio dimisso, Auria eumdem Gumeranum ad Vicarium mittit, eadem consilia, easdemq́; preces iterans. Quibus

nihil

nihil motus Vicarius in Regiam puppim circiter mediam noctem venit, affirmans sibi stare sententiam relictis copijs non discedere; seq́; hoc illis promisisse, ac nescire, quo ore, si fidem datam fallat, in illorum conspectum sit venturus. Cui Auria, &, si classem, dux, inquit, in manum hostium prodideris, quo tandem ore in conspectum Philippi, & Italorum, atq; Hispanorum venies? Nimis properum promissum fuit. classe enim seruata, copias, quas relicturus es, & cętera omnia seruas, asiduis supplementis, & subsidijs à classe subinde vehendis. Nihil ea mouerunt Cerdam: qui dato mandato Corbitis, vt continuo discedant, imperat Auriæ, vt duabus ante lucem horis cum tota triremium classe, vna tantum triremi sibi ad subita relicta, altum petat, solisq́; ortu exspectato, si nullæ Turcarum naues ab ipso conspiciantur, tum vero ad copias in naues accipiendas reuertatur: scaphasq́; ea de caussa omnes sibi relinqui iubet. Auria, cui suũ probare, alienum consilium sequi necesse esset, iussa impigre exsequitur; quem ad præstitutam horam motum cætera clasis consequitur. Cum secundus ventus aliquandiu Auriæ flasset, cælo albescente in aduersum mutatus est tanto impetu, vt non modo Auria eius vim remorum connixu eluctari non posset; sed proram conuertere coactus sit; vixq; dum certa luce hostilem classem in se sub aduerso flatu venti deprehensum plenis velis tendentem cernit. Tum ingemiscens, haud ignaro inquit, exitium imminet. vicit temeritas consilium. At omnes, qui erant in classe, subito metu trepidi, ac consilij inopes, cum nulla effugij spes ostenderetur, triremes partim scopulis illidunt, partim in littora eijciunt, partim ab hostibus capti, ac nonnulli depresi sunt; cum ex tota classe, quæ fuit duarum, & quadraginta triremium, decem septem tantummodo manus hostium euaserint, reliquæ viginti octo varia peste perierint. Cæterum Auria, cum Regia ad arcem se applicauit: quam tamen prope subire nõ potuit, humili vado altitudinem aluei Regiæ nõ ferente. Auriæ Cerda præsto fuit; ac Ioannes Andrea, inquit, quem vnum hodiernæ cladis insontem Deus in primis respicere debet, quiq́; inter omnes errantes sapuisti, quid mihi auctor es? Cui Auria terrestres, inquit, res tui consilij, & imperij sunt, mihi, quod ad nauales attinet, certũ est celocem actutum conscendere, Messanamq́ue petere: ibi reliquias cladis colligere. In eamdem voluntatem descendit Vicarius, quamquam cõsilium primo nimis audax videbatur. Multis locis Sandius Carolo Cæsari, ac Philippo filio Regibus suis fortem, ac fidelẽ ope-

ram nauauit, nullusq́; omnino fuit nostra ætate de Hispanis proceribus, qui plura egregiæ fortitudinis, audaciæ, consilij opera ediderit. Illud fuit eximium virtutis, atq; animi magnitudinis specimen, quod, cum ipse vna cum cæteris principibus periculo se subtrahere posset, neq; vllum suum esset defendendæ arcis munus, Rempub. ac Regis sui commoda priuatæ saluti antepouit: seq́; ipse in voluntariam perniciem obtulit. Nam, cum dux illum cum cæteris primoribus ducere secum vellet; Ne istud, inquit, Christus immortalis, virgoq́; mater sinat; vt tot fortissimos milites, ac miseram turbã Christiani nominis necessitudine nobis coniunctam in tanto discrimine deseram, ac non cum illis quamcunq; fortunam subeam. Egone vt patiar tot Christianos homines sine duce Turcis trucidandos proijci? quàm conueniens hoc meis antefactis fuerit? quid? parua ne hic Regis nostri, atq; illius Regnorum res agitur? quid enim futurum est, si Pialis arcem hanc expugnarit? an dubitamus, quin ille duplici victoria nauali, & terrestri elatus, & inflatus Siciliæ, ac regni Neapolitani littora sit tentaturus? In quibus cum multa sint opida pręsidijs nudata, atq; ab omnibus necessarijs rebus imparata, quis non videt, illum omnia, quæcumq; adierit, loca extemplo in suam potestatem redacturum? distinendus igitur hic est lẽto bello, tibiq; dux interea tempus ad comparandum, atque ad suspecta loca munienda, præsidijsq́;, & bellicis apparatibus firmanda dandum. cui rei ipse me, ac caput meum deuoueo; in meq́; recipio, si Pialis arcem oppugnatione capere aggressus fuerit, haud minoribus cladibus audaciam illi staturam, quàm quibus ipse nos affecerit. quod si obsidione nos expugnandi consilium ceperit, eam ego ita extraham, vt per otium tu interea omnia in tutum redigas. Cum ad extremum peruentum fuerit; commeatibusq́; deficientibus iam vltra obsidio sustineri non poterit, audaci eruptione tãto impetu illum inuadere in animo habeo, vt aut clara victoria, aut decora, & memorabili morte bellum finiã: eaq́; detrimenta illi me redditurum spero, vt flore, ac robore copiarum amisso, ita eneruatus ex hac insula discedat, vt præclare secum actum putet, si Cõstãtinopolim classem incolumem reduxerit; nedum ille audeat Christiana littora tẽtare. est quidem Barahona, quẽ rebus præfecisti, vir impiger, ac strenuus: verum tanta moles incumbens maiori viro est sustinenda, cuius auctoritate tanta hominum multitudo pauore consternata, ex tamq; multis nationibus collecta regi possit, cum præsertim tot dura perferenda sint; ac non modo cũ homini-

hominibus, sed cum fame, & siti, ac penè cum natura ipsa pugnandum. Virtutem miratus dux, ingentibusq́ue laudibus prosecutus summum imperium homini, vt postularat, mandat; seq;, cum in Siciliam venerit, spondet, omni cura, omniq; contentione incubiturum in triremes, quæ ex naufragio supersint, colligendas, omnesq; Philippi classes vndiq; contrahendas, ac nouas copias scribendas; omnia deniq; summa facturum, vt quamprimum subsidio veniat, illumq́; obsidione, & periculo eximat: quod idem magnus Magister postea per litteras, ac nūcios Sandio cōfirmauit. His promissis Sandio cōfirmato, dux, ac Ioannes Andreas cum primoribus, qui ex naufragio, & clade reliqui fuerunt, septem celocibus conscensis silentio discedunt, incolumesq́; in Melitam perueniunt. At Sandius omni adhibita contentione, nocturnamq; operam, ac laborem diurno continuando, commeatus, ac bellicos apparatus, qui passim in littore strati iacebant, in arcem comportare, fossas ad maiorem altitudinē deprimere, loca debiliora, ac magis suspecta firmare, reliquaque ad tantam in se intentam molem sustinendam expedire instituit: nouāque munitionem ante fossam ducit, qua milites protecti in fossa versentur. Coniunxit se cum Bassa statim Dragutes haud contemnendis pedestribus, & equestribus copijs adductis, partim ex vrbe Tripoli eductis, partim ex finitimæ Africæ oræ circumiectis locis contractis: paucisque post appulsum diebus omnes copiæ expositæ sunt, arxq; circumsessa. Multi ex primoribus Sandio auctores fuerunt, vt acie instructa, hostes, dum in terram exscenderent, incompositos, atque improuisa re turbatos, ac trepidantes inuaderet, ac fortunam pugnæ experiretur: sæpe per eiusmodi occasiones magnas copias à parua manu fusas, ac deletas; periculosam illam quidem, verum vnam esse salutis expediendæ viam: intelligere se non esse cauti, ac sapientis ducis copias numero tanto inferiores in aciem producere, atque hostibus tanta multitudine superantibus veluti trucidandas obijcere: verum incidere sæpe tempora, in quibus audacia consilia cautis sint anteponenda. consilium igitur illud non se, sed rem ipsam, atque omnium rerum desperationem dare, omni alia certissimæ pestis vitandæ via præcisa. nam si se in arcem includi, atq; obsideri patiantur, quem alium finem exspectandum, quàm vt fame, siti, laboribus, vulneribus confecti, ad extremum commeatibus in victum deficientibus, qui in breue tempus præparati sint, in manus immanium Barbarorum veniant vel crudeliter iugulandi, vel in æternam seruitutē

te ipsa longe tetriorem abducendi? Quid enim classe amissa, cum alia in multum tempus refici non possit, exspectandum? pennisne in sublime elatas peditum, atque equitum nubes subsidio venturas sperandum, à quibus obsidione eximantur? Magnopere igitur se sua dere, omni alia spe salutis adempta, vt illam, quæ reliqua sit, tentet; cum præsertim consilium in vtrumq; casum probandum sit. nam si secunda pugnæ fortuna fuerit, virtute, quam omnes nationes miren tur, egregiaq; victoria tantum periculum discusserint; si aduersa; nihil damni fieri: nihil enim aliud, quàm lucis huius vsuram duorum mensium amitti: quod damnum illo ingenti lucro compẽsetur, quod mortem ignominiosam, aut teterrimam seruitutem decora morte, quam nullus vir fortis vmquam recusarit, repræsentarint. Quæ monita quamquam haud ex toto vana intelligebat Sandius, multa tamen hominem ab eo consilio deterruerunt. nam primum apertis, & patentibus campis ad hostem pergendum erat, vt nulla esset fallendi spes; neq; dubium esset, quin Turcæ, Christianis ad se tendentibus procul conspectis, tempus habituri essent ad se expediendum, & ad pugnam aptandum, valida scloppariorum manu præmissa, quæ Christianorum iter, dum ipsi aciem instruunt, moraretur. Turcis porrò ad pugnam instructis, quid aliud exiguas illas copias quàm iugulandas dari? neq; enim plus tria millia bellatorum erant, cum reliqua imbellis turba duo millia essent. manu porrò conserta, si omittere pugnam vellent, nullus erat peditibus in arcem receptus, quæ tria millia passuum aberat: Turcas igitur copijs deletis arce illico potituros. Hoc vero erat consilio, quo remãserat Sandius, in primis aduersarium longa oppugnatione Turcas distinendi, tempusq; gerendarum rerum, atq; omnem æstatem illis eximendi; vt interea spatium Christianis ad comparandum, ac muniendum resq; firmandas daretur. ea se de caussa in insula Gerbi remansisse, ac Rempublicam priuatæ saluti anteposuisse. Igitur primores solatur, ac spe præsidij confirmat, quod à duce promissum non sit desperandum: cum præsertim facultas non desit. Ad triginta enim triremes Philippo superesse, quæ vt tempore æstatis ad nauigandum aptissimo nullo negotio, breuiq; contrahi possint: quibus magna onerariarum vi adiuncta, quarum in Sicilia, & circumiectis littoribus ingens semper sit numerus, subsidium vehi possit, ipsiq; obsidione eximi. Quare, reliquis cogitationibus depositis, omnem virium conatum in arcẽ defendendam esse conferendum. Non est operæ vniuersam historiam

scribere

scribere aggresso singula huius obsidionis stilo persequi: quæ atrox in primis,& memorabilis fuit, in qua virtus, & constantia Sandij quàmmaxime enituit: cui non cum hoste modo, sed multo magis cũ suis, ac cum cælo,& ipsa rerum natura pugnãdum fuit. Nam acres, & crebras oppugnationes sustinuit,& continenti verberatione muri sæpe postrati sunt,& turribus à Turcis excitatis, quę Christianorum munimentis altitudine exstabant, sagittarum veluti densissimæ nubes intra arcem assidue ingerebantur, quibus milites, qui in continuo opere erant, vũlnerabantur,& exanimabantur: & Turcarum munitionibus prolatis, atq; cum fossa arcis cõtinuatis, quæ Turcas à supernis ictibus tegerent, tota in circuitu arx suffossa est. Verum alia longe maior dimicatio fuit, nam intolerabilibus æstibus vt in caniculæ diebus, atq; in calidissimis Africæ regionibus, assiduoq; operis labore milites conficiebantur. sed nulla maior erat, quàm sitis pestis in summa aquæ penuria, cuius exiguum modum, cumq; salsa immixtum militibus admetiebãtur. Augebat acerbitatem, quod caseo, ac carnibus,& reliquis cibis salitis, quæ sitim accendebant, vescebantur, vt multi cum alijs malis, tum vero hac in primis peste vulgo deficerẽt. Nonnulli reperti sunt, qui necessarium sibi alimentum subtraherent, vt sitim, quando aquæ non possent, inedia sedarent. quæ res nonnullos ad summam imbecillitatem, ac tabem perduxit. Quibus rebus factum est, vt, vi malorum pudoré vincente, multi ad Turcas luce, ac palam transfugerent, cum diligens ducum opera in illis retinendis eluderetur. quæ res eo tetrior, ac miserabilior erat, quod ij, qui transfugiebãt, illico ab hostibus in Christianorum conspectu ab arce spectantium vinciebantur, ac remo addicebantur. quo tamen spectaculo transfugia haudquaquam cohibebantur, hominibus horribilem, atq; æternam seruitutem breui sitis cruciatu leuiorem ducentibus. Aduersus quæ omnia mala virtus Sandij inuicta stetit, qui tres circiter menses tot angustijs circumuentus obsidionem extraxit. Ad extremum aqua deficiente, cum vltra durari non posset, ducibus, ac primoribus,& militibus conuocatis, qui ex tanto numero ad octingentos redacti erãt, cum reliqui varia peste perijssent, iniquitatem rerum lamentatus est, hortatusq;, vt pristinæ virtutis memores tot egregia gesta præclaro exitu concluderent, animosque secum ad mortem virtute, hostiliq; sanguine honestandam præpararent. quibus verbis accensos silentio noctis è castris eduxit; hostiumque munimenta intrauit. Iamq; ad interiora tentoria penetrarat, in

quibus

quibus Bassa ipse cubabat, consopitosq; hostes nactus magnam illorum cædem editurus fuerat; cum, Turcis excitatis, ac trepidãtibus, in uariasq; partes discurrẽtibus, respiciens se à suis in tumultu cum duobus tantum comitibus desertum cernit. quare pauorem, & ignauiam suorum exsecratus per viam ab vno ex comitibus commostratam sese sub arcem à parte maritima recipit, in triremesq; , quæ ex naufragio reliquæ ad arcem deuinctæ erant, conscendit, qui paullo post magna scapharum vi armatis refertarum ad eum locum à Turcis missa circunuentus ad Bassam adductus est: qui hominem honorifice ob uirtutem acceptum asidere iussum bono animo esse imperat. omnem enim honorem, & pretium illius virtuti apud summum Imperatorem fore, si operam illi nauare in animum induxerit. Constantinopolimq; adductus; honorificisq; conditionibus illi à Turca delatis, si sub signis suis stipendia facere vellet, repudiatis, in carcerem est inclusus, à quo tamen paucis post annis liberatus est. Qui in arcem fuga se receperunt milites, Sandio capto, euestigio nonnulla prius pacti deditionem fecerunt: conditionibusq, à Turca non seruatis in miseram seruitutem omnes fere abducti sunt. Hicq; fuit infelicis expeditionis finis.

DE

DE EXPEDITIONE PRO ORANO, ET IN PIGNONVM.

CVM vrbs Oranum Hiſpanorum Colonia, quæ eſt in Africæ ora è regione Carthaginis nouę, Regno Cirthæ grauis accola eſſet, finitimamq́; regionem aſsidue infeſtam faceret, Rex peſtem viſceribus hærentem ex Africa expellere conſtituit, in eamq́; expeditionem cum viginti octo triremibus partim maioris, partim minoris formæ, & nonnullis omnis generis nauibus, haud contemnendisq́; terreſtribus Maurorum, & Turcarum copijs profectus Marzachebiro copias prius admouet. quod opidum ab vrbe Orano terreſtri itinere quattuor millia paſſuum diſtans, cum maritima longe breuior ſit via, quingētorum Hiſpanorum præſidio tenebatur, Martino Comitis Alcaudetis, qui vrbi, & regioni præerat, fratre præfecto. Eſt autem Marzachebirum in lingua, cuius paullum inflexus procurſus ſinum facit, ducētos, & quinquaginta circiter paſſus introrſus retractum. in cuius linguæ angulo paruula quædam inſula eſt exiguo ſpatio à continenti diſiuncta. multi circumpoſiti huic opido imminent colles; à quibus bombardarum ictibus eſt obnoxium. Id incommodum vt vitarent Hiſpani, caſtellum in vno collium, cuius altitudo cæteris exſtabat, excitarant; præſidioq́; firmarant: quod caſtellum Rex primū omnium expugnare eſt aggreſſus. Qui erant in præſidio; cum aliquot dies impetum hoſtium ſuſtinuiſſent, nec iam pares eſſent, propugnaculis decuſsis, colleq́; quodam proximo, qui colli, in quo erat caſtellum ædificatum, imminebat, à Barbaris occupato, vnde maxima detrimenta accipiebant; nocte caſtello excedunt; ſeq; in opidum recipiunt. Rex caſtello potitus extemplo opidum aggreditur; inſulaq́; angulo proxima octingentorum armatorum præſidio firmata, vt ab ea parte aditum ſubſidijs intercluderet, multis ex partibus opidum quatere inſtituit. cumq; à planitie opido proxima munitionē anteriorem à Chriſtianis ędificatam proſtrauiſſet, ea res Chriſtianis in bonum vertit. ſtrages enim diruti muri vſum aggeris obſeſsis prębuit, eamq́; opidi partem veluti munimento firmauit. quare cum

ab ea parte nihil proficeret, proximum murum quatere incipit; cuius haud exigua parte decussa, hostes per patefactum ruinis locum sæpe magno impetu opidum sunt aggressi, & à Christianis egregie se defendentibus repulsi: qui ictibus bombardarum præsertim è superioribus locis emissis aperti, & expositi murum interiorem duxerant transuersis muris à latere firmatum, solumq; multis in locis excauarant; muroq;, ac cauis latentes minus ab ictibus bombardarum lædebantur. Quibus rebus cognitis, Philippus haud cunctanter auxilium ferendum ratus, eius expeditionis Franciscum Mendozam ducem creat; atq;, vt, necessarijs rebus comparatis, quamprimũ proficiscatur, imperat. Simul Ioanni Andreæ Auriæ scribit, vt, quantis plurimis posit nauibus in Italia coactis, in Hispaniam protinus veniat; ac cum Francisco coniunctus in expeditionem proficiscatur. Iam ante acceptas Regis litteras Auria obsidione Orani audita Nea polim se contulerat, vt naues ea de caussa vndiq; cõtraheret; quibus coactis in Hispaniam iter intendit: cæterum aduersis tempestatibus multis locis subsistere sæpe coactus est. Tandem idoneam tempestatem ad nauigandum nactus è Balearibus insulis soluens oram Hispaniæ tenuit; atq; in vrbem Barchinonem exscendit. Ibi Mendozã offendit ea, quæ ad expeditionem pertinebant, sedulo comparantẽ: qui diplomate Regio, quo dux creabatur, Auriæ ostenso postulat, vt se, ac vires ex Italia aduectas secum coniungat. prius se cõuenturum Regem Auria respondet; magnisq; itineribus in Regiam contendit. Rex honorifice acceptum, & appellatum Auriam mirari vetat, si non illum ducem creasset: instans enim Orani periculum, cuius opidi salus in vna celeritate verteretur, sibi hominem, quem præsto habuerit, eligendi necesitatem imposuisse, cum ipsius ex Italia aduentus serior existimaretur: nec res dilationem ferret. Creato porro imperium abrogari nimis iniuriosum esse. proinde postulat, vt rem æquo animo ferat, haudq; retractanter sese cum Mendoza coniungat: in ipsius enim virtute, ac naualium rerum scientia omnem secũdi exitus spem habere. Excusationem haudquaquam fucatam, aut commentitiam, sed à re ipsa profectam æquo animo accipit Auria, cum illud quoq; à Rege impetrasset, vt sine vllo honoris titulo, omniq; procuratione solutus tamquam in voluntaria militia priuatam operam in ea expeditione nauaret; triremesq; suas Pagano fratri ducendas tradere sibi liceret, ad quem mandata Regia deferrentur. Rexq; insuper idem ipsi vicissim imperium in triremes Mendozæ

vltro

vltro detulisset, si quis classis in Italia augendæ vsus aliquando fuisset. qui insuper Mendozæ imperat, vt Auriam quamquam priuatim militantem ad omnia consilia adhibeat. Qua Regis benignitate mitigatus Auria, commeatu accepto Carthaginem nouam petit; quò paullo post Mendoza, & omnis classis, ac terrestres copiæ conuenerunt. fuerunt autem tria peditum millia præter proceres, & nonnullos nobilitate præstantes viros Hispanos, atq; etiam Italos sponte in eam expeditionem profectos: classeq; conscensa, quæ fuit quinq;, & triginta triremium, cursum Oranum dirigunt: duorumq; dierum nauigatione eò processerunt, vnde præaltum montem, ad cuius radices Oranum vrbs est, in cõspectu habuerunt: confestimq; iussu Mendozæ vela more nautico demissa sunt, ac mali refixi, & summisi, ne procul ab hoste conspicerentur, Auria aduersante, ac contendente, id sine ratione, & ante tempus fieri: neq; enim se ita terræ appropinquasse, vt illud periculum sit. quare vlterius procedendum fuisse, aliquantumq; itineris ante noctem præcipiendum. Sub vesperum de ratione hostis inuadendi disputatum est; ac de sententia Auriæ constitutum, omni contentione connitendum, vt classem hostilem saltem, cum dilucescere inciperet, improuiso deprehensam adoriantur. eam esse in primis aptam horam, tardiorem ipsos detecturam, atq; omnem conatum irritum facturam. ratio etiam itineris faciendi præscripta est. Igitur primis tenebris malis erectis, ac velis datis iter persequuntur. Paullum processerant, cum iussu Mendozæ ratio itineris mutata est, paullumq; ad Orientem iter flexum, Auria reclamante, ac Deum, & hominum fidem testante, bene incohata consilia sine caussa mutari, ea nauigatione seriorem ipsorum aduentum fore: ac sic occasionem rei bene gerendę è manibus emissum iri. quod & factum est. His enim duabus de caussis, & nauigationis nocte mutatæ, & quod die nimis properatum est in velis demittendis, ac malis proclinãdis, cursus ita retardatus est, vt prima luce procul ab Orano duodecim millia passuum abessent. quare procul in alto conspecti tempus Mauris dederunt fugæ præcipiendæ, qui ea hora improuiso, ac trepidantes à Christianis animo ad pugnam præparato depræhensi profecto satis temporis non habuissent ad armamenta componenda, seq; nauigationi aptandos. Ita sapientibus cõsilijs Auriæ spretis, egregia occasio hostilis classis aut omnis, aut maioris partis capiendæ, ac delendæ è manibus emissa est; Maurorumque classis fugam extemplo cepit. Idem fecit Rex terrestri itinere

castris subito per summam trepidationem incensis; nonnullisq; machinis partim relictis, partim vel concrematis, vel demersis. Ita Oranum obsidione ereptum est. Orano liberato classis in Hispaniam redijt; compluresq́; duces, ac proceres in sua reuersi sunt. Cæterum cũ tempus gerendarum rerum nondum exijsset, Philippus alteram expeditionem in Africam facere decreuit, arcemq́; opidi, quod Veles vocatur, in scopulo sitam, quod vulgo Hispani Pignonum vocant, tentare: quæ receptaculum piratarum esset, ex qua illi in circumiecta maria assidue excurrentes Hispaniæ littora infesta faciebãt; prędasq́; nauium, & hominum agebant: cum fretum quoq; Herculeũ, cui arx propinqua est, exire iam auderent; ac commeatus ex India venientes sæpe interciperent. quam rem, & Hispaniæ in primis dãnosam, & sibi in tanto imperio turpem intelligebat. Felicis exitus spes posita erat non tam in apparatibus, qui satis tenues erant, quàm in verbis Petri Vanegæ militiæ præfecti. Is confirmarat, se per duos Christianæ religionis desertores occulta consilia cum nonnullis in arce habere arcis subito tradendæ, si nauis silentio noctis ad promõtorium appellatur, quæ scalas deferat. Quare Philippus eidẽ Mendozæ huius quoq; expeditionis duci creato imperat, vt cum classe, quam habeat, eò illico contendat. In Mendozæ postea morbo implicITI locum Sanctius Leiua suffectus est, qui cum classe profectus cũ Pignono appropinquasset, partem classis præmittit, ac cum eo Vanegam, & duos desertores; qui nocte nauicula ad promõtorium appulsa, pro eo vt intra arcem acciperentur, bombardarum ictibus excepti sunt. Igitur spe, qua in primis inductus venerat, frustratus Leiua exscensionem tamen fecit, vt omnia expertus videretur, ac, si qua occasio rei bene gerendæ forte oblata esset, eam ne prætermitteret. Verum mox intellexit, maioris certaminis, maiorumque virium, quàm earum, quas adduxerat, rem esse. Igitur classe iterum conscensa, nulla re tentata, in Hispaniam reuertitur.

ALTE-

ALTERA EXPEDITIO IN PIGNONVM.

PHilippus nullam expeditionem Hispanis vtiliorem, aut gratiorem ijs de caussis, quas alio loco diximus, in præsentia intelligens, arcem Pignoni superioribus annis frustra tentatam maiore conatu repetendam decreuit. Igitur Garsiæ Toleto, quem præfectum classium crearat, cuique summam maritimarum rerum detulerat, mandat, vt omnibus rebus sedulo comparatis in eam expeditionem quamprimum eat. Ille imperata impigre facit, Barchinoneq; profectus in Italiam contendit. Ibi classibus Philippi ex omnibus Italicis Regnis, ac simul Ducis Sabaudij, Genuensium, Ducis Florentiæ, ordinis Hierosolymitani contractis, ac mille quadringentis veteranis Hispanis ex præsidiarijs Regni Neapolitani, Annibaleq; Altempsio cum legione Germanorum, quam iussu Philippi scripserat, in naues impositis, in Hispaniam reuertitur, atque ex vrbe Barchinone reditus sui Regem certiorem facit, seq; Malacam confert, præfectisq; classium in multas partes Hispaniæ circummissis ad naues, & necessarios apparatus contrahendos, ipse in ea vrbe, quæ in expeditionem necessaria erant, comparare, & expedire instituit. Breui omnis Philippi, & sociorum classis in eius vrbis portum conuenit. fuerunt autem triremes omnino nonaginta quattuor numero; quarum viginti sex sociorum erant, reliquæ ipsius Philippi, minoraq; nauigia, quæ remo agũtur, quattuordecim: ad hoc onerariæ sexdecim, quæ commeatus, & bellicas machinas, atq; apparatus veherent: terrestres vero copię peditum decem millia, ac centũ quinquaginta equites. Adfuit & haud contemnendus insignis nobilitatis virorum numerus partim Italorum, partim Hispanorum; vnaq; complures Hierosolymitani ordinis equites spectatæ virtutis. Hi omnes voluntariam militiam professi erant; Italiq; Chiappinum Vitellium ducem habebant, quem Garsias Magistrum exercitus creauit. Bombardæ murales decem octo, ac nonnullæ campestres; magnaq; omnis generis bellicorum apparatuum, & commeatuum vis. Ad hoc non exiguus iumentorũ numerus, quibus commeatus, ac bellicæ machinæ à mari, si vsus po-

ſtulaſſet, in interiorem regionem ſubueherentur. Cum his terreſtribus, & naualibus copijs Garſias in exitu Auguſti menſis é portu Malacæ ſoluit; ſecundaq; nauigatione vſus biduo littus Africæ tenuit prope à Pignono quinq; paſſuum millia: quem locum incolæ Turrim Alcala appellant; copijsq;, & bellicis machinis, reliquisq; apratibus, & commeatibus expoſitis, caſtellum eo in loco ædificat, atque communit; præſidioq; quattuor ſignorum militum impoſito omnem annonam, omnesq; commeatus in illo includit; ex quo tamquam ex horreo neceſſariæ res iumentis, ac nauibus ſubinde ad exercitum ſubueherentur. Triduo in ijs rebus adminiſtrandis commoratus ex eo loco agmine compoſito mouit; vrbemq; Veles petit. Primum agmen dimidia pars Hiſpanorum erant, ac cum illis Hieroſolymitani equites, quod Sanctius Leiua ducebat, in eoq; erat Chiappinus Vitellius, quod eius muneris eſſet caſtris locum deligere. Medij erant reliqui Hiſpani, ac Luſitani à Rege Portugalliæ miſsi; quibus præerat Franciſcus Baretus Luſitani auxilij præfectus. Poſtremi Germani ſequebantur; quibus additi ſunt, quadringenti Sclopa rij Hiſpani. His præfectus eſt. Io. Andreas Auria, qui omnia circumſpiceret, ac, ſi qui labore, ac tædio viæ deficerent, aut à ſignis dilaberētur, eos ad ordines cogeret redire. ad hoc ſi quis tumultus à Mauris laceſſentibus increpuiſſet, prouideret, ne ordines turbarentur. Aliquantum itineris proceſſerant, cum circiter quingenti pedites Mauri, ac quadringenti equites apparuerunt, qui cum primum agmen attingere non auderent, quòd quinquaginta Sclopi maioris formæ illud antecederent, ac campeſtres bombardæ ſubſequerentur, poſtremum agmen carpere, ac laceſſere modo accedentes, modo refugientes ſunt aggreſsi. Cum his continenter dimicatum eſt, Auria fortem, atq; indefeſſam operam nauante, maiore cum Maurorum quàm Chriſtianorum detrimento. Peruentum tandem eſt ad vrbem à loco, vnde mouerunt, ſex millium paſſuum interuallo diſtantē: quã habitatoribus vacuam inuentam præſidio occupant; Vitelliusq;, loco caſtris delecto, ad ſitum Pignoni ex propinquo cognoſcendum procedit. Muralium bombardarum ſubuehendarum maritima via breuior quamuis periculoſior magis placebat: ipſam enim arcem prætereuehenda erant nauigia. quod negotium, ac ſimul bombardas ſtatuendi, & opidum quatiendi Auriæ datum eſt; cuius auctoritas facilius, ac minus retractanter nauticos ad pericula ſubeunda eſſet impulſura. Eſt autem Pignonum paruum promontorium, non

amplius

amplius trecentos passus in circuitu ambiens, in littore Africæ Mauritaniæ è regione vrbis Malacæ situm procul à freto Herculeo centum millia passuum, à continenti freto quinquaginta circiter passus disiunctum; vndiq; præruptum, vt nullus sit ad cacumen, in quo opidum est, aditus, præter angustę inter abscissas rupes semitæ arduũ, ac perdifficilẽ ascensum. mœnia turriculas, ac pinnas habẽt antiquo munitionum genere. fretum interiectum decem triremibus tutam stationẽ præbet. Omnibus rebus satis inspectis; bombardisq; adductis, locus leniter fastigiatus, vt maxime aptus, delectus est, caueisq; aggere refertis, ac bombardis positis arx totum diem à terrestri, & maritima parte continenter quassata est; propugnaculaq; decussa. verum missis, qui stragem factam ex propinquo specularentur, intellectum est, maiore cum fructu arcem quassatum iri, si bombardæ in collem arci imminentem translatæ essent. quæ res magni, ac perdifficilis operis erat. Auria munus illud sibi depoposcit: sed superuacaneus conatus fuit. proxima enim nocte præsidiarij duabus scaphis, quas in freto præsto habebãt, silentio opido excesserunt. qua re à transfuga nuntiata, præmissus est Auria, qui certa, & explorata referret. Is cum nimio ardore prouectus proxime murum, ac portam pridie verberatam solus subijsset, tres Mauros obuios habuit nutu deditionem significantes, quorum duobus ad Garsiam missis, ipse cum circiter duodecim militibus, qui interea sese cum illo coniunxerant, primus arcẽ ingressus est: cui perpauci illi, qui reliqui erãt, Turcæ ad triginta numero sese tradiderunt: Garsiasq; arce natura loci munitissima vno die potitus est; quam rem longæ, ac difficilis oppugnationis, magniq; certaminis fore animo præceperat. Garsias arcem quadringentorum Hispanorum præsidio, machinisq;, & reliquis necessarijs bellicis apparatibus firmat; formamq; nouæ munitionis, qua arx erat firmanda, à Vitellio descriptam ad Regem mittit. Reditus, ac conscensus in naues paullo infestior fuit. Sariffus enim cum magnis pedestribus, & equestribus copijs venit; ac prope à castris consedit; castraq; sæpe frustra tentauit, cum omnes colles, atq; edita circa loca Christianorum præsidijs tenerentur: eaque de caussa in discessu Christiani ordinem agminis mutarunt: præmissiq; sunt tirones, ac subitarij Hispani, quibus minimum fidebatur. hos sequebantur Germani: postremum agmen veterani erant Hispani, quibus additæ sunt duæ validæ scloppariorum alæ, ac cum illis Vitellius, cuius cõsilium, & virtus ad omnia subita præsto esset. Simul

Auriæ

Auriæ delecta militum manus attributa est; ipsiq; negotium datum, vt omnia circumspiciens prouideret, ne in conscensu aliquis tumultus excitaretur, siquid Mauri forte mouissent. Primi iam ad mare peruenerant, ac conscendere cœperant, cum subito ingens numerus Maurorum peditum missilibus armatorum se ex superioribus locis deijcit, postremumq; agmen inuadit, ita obstinatis animis, vt sæpe virtute Christianorum in illos conuersorum repulsi iterum reuerterentur, ac Christianos premerent, nonnullosq; interficerēt. Eodem tempore magna pars equitatus è collibus descendit, validamq; impressionem in sclopariorum alas dat, cui illi cedere coacti sunt; pedemq; referre incipebant; Maurisque instantibus, & prementibus haud dubie in fugā versi fuissent; atq; ab ea parte ignominia accepta esset; ni virtus Vitellij res inclinatas sustinuisset. Is circum discurrens fugientes reprehensans, ac sistens, & in prælium reuerti cogēs; hortando, Deumq;, & hominum fidem obtestādo, fugam repressit, & pugnam restituit. Eodem tēpore Garsias delectam loricatorum manum laborantibus sclopariis auxilio mittit. diu, & acriter cum Mauris pugnatum est; mutuęq; impressiones sæpe datæ, quibus modo hi, modo illi cedebant. Virtus Auriæ conspecta in primis est. Is cum locum quendam editum occupasset, vt ex eo laborantibus præsidio esset, à Mauris circumuentus, ac cum paucis relictus proximus extremo periculo fuit, cum equo suffosso ad pedes descendere coactus esset. quod periculum virtute, & audacia discussit. cuneo enim facto per ipsam Maurorum aciem audacia obstupefactorum erupit; incolumisq; se ad suos recepit. Tādem Mauris repulsis, cum per totum pugnæ tempus primi, ac qui post illos deinceps insequebantur, classem numquam conscendere intermisissent, omnes conscenderunt, circiter ducentis in prælio amissis; cum de Mauris longe maior numerus cecidisset. Cæterum Sariffus, & ante profectionem, & in itinere, & pugna accensa, & in ipso classis conscensu, totoq; biduo, quo classis, postquā copiæ conscenderūt, aduersa tempestate in littoribus Africæ retenta est, per nuncios, ac caduceatores de pace, & compositione agere numquam intermisit. cum Garsias nullam pacis conditionem propositam auribus admisisset, qui tempestate ad nauigandum apta tandem facta soluens secundo cursu Malacam incolumis appulit. At Rex ijs, quæ gesta erant, cognitis, per litteras suas Garsiæ operam, & diligentiam laudauit; Auriæque, & Vitellio gratias egit, quorum virtus, & industria ea in expeditione

maxi-

maxime enituisset, egregiæq; nauatæ ab illis operæ sese memorem fore affirmauit.

DE EXPEDITIONE TVNETANA.

EXpeditio Tunetana tractu quidem breuis, confectu facilis, exitu felix fuit: cæterum bene rei gestæ lætitia cito in luctum, & dedecus vertit, partim alicuius ex defensoribus ignauia, partim socordia nostrorum procerum lente, ac negligenter res administrantium, ac promissa hominum, & bellicorum apparatuum subsidia tarde, ac maligne submittentium. Eam historiam nunc ordiri pergam. Ioannes Austrius, fœdere soluto, curam in vsum societatis præparatam Tunetum conuertit: quam vrbem paucis ante annis, Amida Rege eiecto, Turcæ occuparant, haud paruum operæ pretium fore ratus eius vrbis recuperationem, cuius possessio Turcis stabilita, periculum esset, ne secum traheret arcem Guletæ tantis hominum, & pecuniarum impensis, tantaq; dimicatione à Carolo parente omnibus Regnorum suorum viribus connixo expugnatam, ab eodemq; amplificatam, & valido munimẽto firmatam; ex eaq; capta gradus fieret Turcis ad Regnũ Neapolitanum, insulasq; Siciliam & Sardiniam inuadẽdas. Animos Ioanni faciebat naualium, & terrestrium copiarum abundãtia, quibus Turcæ, qui Tunetum tenebant, haudquaquam pares essent, quodq; nullus eo anno esset metus subsidij Constantinopoli submittendi. Igitur omnibus rebus paratis, & instructis, Mazaria Siciliæ vrbe, quò copias contraxerat, mouet. fuerunt autem naues longæ nonaginta numero, onerariæ decem, & octo, Hispanorum octo peditũ millia, Italorum decem, Germanorum duo, equites quadringenti; ad hoc magna annonæ, & bellicorum apparatuum copia. Primus appulsus fuit ad insulam Fauigianam; paucisq; post diebus tempestatẽ idoneam ad nauigandum nactus ante diem octauũ Idus Octobreis soluit, ac secunda nauigatione itinere breui confecto, Africæ oram tenuit, copijsq;, ac tormentis, & commeatibus, cæteroq; omni bellico apparatu exposito, Tunetum iter intendit; cuius aduentũ Rada

mus à Bassa captę vrbi præfectus relictus, & Aidares, qui nuper Cõstantinopoli venerat successor missus, haud exspectandum rati Carauanum concedunt, copiarum suarum non tam numero, quàm generi diffidentes: erant enim sex millia stipendia facientium, partim Turcæ, partim aliarum nationum, ac par numerus ex delectu prouinciali; vrbe, atq; arce libera Austrio relicta annona, atq; omni genere commeatuum referta, ac circiter quinquaginta curulibus bombardis, magnoq; pulueris tormentarij pondere. Capta vrbs à Christianis direpta est, rerum tantummodo præda militibus permissa, humanorum capitum interdicta. Postero die Austrius mœnia circumiens situm vrbis contemplatus, omnibusq; diligenter perlustratis, nouam arcem inter stagnum & partem vrbis in stagnum vergentem ædificare constituit loco idoneo opportunitatibus ex noua arce Guletanæ præbendis: sitũq;, & formam describit, tantum spatium munimento amplexus, quod octo mortalium millia caperet, quattuorque tantummodo defensorum millibus tutum esset. Id eo consilio fecit, vt turbulentis temporibus præter præsidiarios receptaculum cæterorum esset; neq; ciues Tunetani diuersorijs, & hospitijs grauarẽtur. qua re nihil est, quod regnantes populis magis inuisos faciat. Situs vrbis Tuneti, lociq;, & regionis circumiectæ natura nobis hoc loco est explicanda. Sita est hæc vrbs haud procul à vetere Carthagine, cuius vestigia, ac ruinæ magnitudinem illam adhuc spirantes passim iacentes etiam nunc cernuntur. In eo Africæ oræ sinu, qui inter promontoria Hermeam, & Apollinis magno ambitu curuatur, quorum illud caput bonum, hoc farinæ nunc appellatur, nomine à portu, quem promontorium ipsum introrsus flexum tutissimum facit, accepto. à quo portu haud longe distat vrbs Biserta, quã castra Cornelia fuisse credo, Bagrada celebris nominis flumine intercedente. Tunetum autem nescias mediterraneam, an maritimam vrbem rectius dixeris. nam à perpetuo recti littoris cursu septẽ circiter passuum millia introrsus retracta est, vt à præteruehentibus nõ cernatur, & nobilissimum illum Carthaginis olim portum, omniũque ingentium classium capacem viginti circiter millia passuũ ambientem, cum in longitudinem, ac latitudinem septem tantummodo pateat, qui mœnia Tuneti attingit, stagnum verius, quam portũ appellaris. terra enim vndique cingitur pertenui tantum euripo in mare peruium, vt tutissimam, nullisq; ventis infestam stationem nauibus præbeat. cæterum vetustate omnia perimente, & negligentia ho

minum

minum portum non purgantium factum est, vt purgamentis vrbis, atq; humo ab influentibus vndiq; imbribus, & torrentibus paullatim ingesta celeberrimus portus pene exsiccatus sit, totusq, vadosus factus, ac nullo in loco nauigiorum patiens. vnus tantummodo à mari ad vrbem per ipsum eundem tenuem euripum, qui non modo terram; sed stagnum ipsum medium secat, perangustus commeatus relictus est singulis exiguis nauigijs, ijsq; fundo plano: neq; enim carinatum alueum vndæ humilitas fert. In medio stagno parua insula est paullum à recto euripo, qui in vrbem fert, deflexa; ad quam per transuersum breuem euripum cum recto coniunctum vnus est nauigijs aditus. Ad ripam euripi, qua terram secat, fuerat vetus arx antiquo munimenti genere, quam Carolus expugnatam noua munitione ad recentem formam ampliarat, validoq́; muro quadrato sæpserat singulis prominentibus turribus, quæ ab vsu latera subeuntiũ incessendi, latera appellantur, in singulis angulis firmato. Cæterum postea admonitus exiguum illum arcis modum non esse magnæ incumbenti moli ferendæ, maius spatium amplexus, vlterioreq; ripa comprehensa, noua, ac late patente munitione priorẽ cinxerat, sexangulari ambitu, sex prominentibus belloarduis munito, vt euripus, qui prius exteriora mœnia arcis alluebat, nunc mediam ipsam arcem interfluat. Igitur Austrius arcis ædificandæ negotiũ dat Gabrieli Serbellono, quem eundem vicarium Regis cum summo imperio Tuneti reliquit, Pagano Auria cum viginti duobus Italorum signis, Andreaq́; Salazario cum totidem Hispanorũ, ac Lupo Hurtado Mendoza cum scloppariorum equitum ala illi additis. insulæ Sinogheram Hispanum, captæ vrbi, ac Regno, Maurisq; regendis Ametum Regis Amidæ fratrem præfecit, ipso Amida repudiato turbulenti, & inquieti ingenij homine, tum autem Mauris inuiso ob parricidium in patrem admissum luminibus orbatum, ac Regno deiectum. Qui Amidas in naues impositus iussu Austrij Neapolim deuectus est: in qua vrbe inopem, & ignobilem ætatem egit, diemq́; extremum tandem clausit. Serbellonus non quidem laborem, & curam recusare, sed multa opponere, quæ effectum impedirent, materiæ, calcis, instrumentorum, operarum, fabrorum, architectorum penuriam. bono animo esse iubere hominem Austrius: omnia enim hæc affatim illi ex Italia submissum iri prolixe promittit. Quod reliquum belli opus erat, vt Bisertam quoq; finitimam vrbem caperet, sine qua res Tunetanas pacatas relinquere non poterat; Mauri

ipsi, ac ciues Bisertini sine vllo certamine illi confectũ dederũt, Turcis, qui erant in arcis præsidio, obtruncatis. Arci Franciscus Auila Hispanus cum signi sui militibus trecentis numero; vrbi ipsi, atque incolis is ipse Bisertinus ciuis, qui in Turcis exigendis, & obtruncãdis dux, & auctor facinoris fuerat, præfecti sunt. At Selimus nauali clade accepta, ac Philippo vrbis Tuneti potente facto, castello quoque ad eam vrbem ædificari cœpto, tantas indignitates, ac detrimenta vlcisci constituens omnes curas in expeditionem Tunetanam cõfert. Quod consilium cum sua sponte commotus cepisse dicitur; tũ Vluzalis assiduis adhortationibus instigatus spem facientis, atq; in se recipientis maiores clades, quàm acceptæ sint, Christianis se redditurum, ac funestam Philippicis ducibus temeritatem, & audaciam facturum, qui tanti fastigij Principem sibi irritare non veriti sint, munitionem quoq; inchoatam impediturum; quin etiam arcem Guletam, quæ ceruicibus Regni Tunetani, ac circumiectæ Africanæ oræ immineat, expugnaturum. Viam igitur sibi ad consilia exsequenda præmunire aggressus Regibus Tripolis, Algerij, Carauani beneficiarijs suis per litteras imperat, vt quantas maximas possint, hominum, & commeatuum, bellicorumq́; apparatuũ copias contrahãt: cum quibus ineunte æstate classi suæ, quam omnium, quæcunque Constantinopoli exierint, maximam, ac potentissimam in Africam mittere in animo habeat, præsto sint. Illi imperata impigre exsequi instituunt. Qui tanti consiliorum apparatus à Christianis cogniti Philippicorum ducum, ac procuratorum animos potius commouerunt, quàm curam, & diligentiam intenderunt. At Serbellonus animo angi res ad iniqua inclinatas cernens, qui quamquam omnes diligentiæ, & vigilantiæ partes in arce ædificanda præstitisset, tamen necessariarum rerum, & operarum penuria opus absoluere non potuit, neq; aduersus tantam intentam vim satis firmare; cum per assiduas litteras monenti, oranti, fidem promissorum obtestanti nihil promissarum rerum submitteretur, non pecuniæ aut in militum stipendia, aut in operarum mercedem, non materia, non ferramenta, non claui, non instrumenta fabrilia, non architecti, ac fabri, non pactæ ineunte vere triremes quadraginta numero, quarũ remigij multiplex opera, ac varius vsus futurus fuerat. Qua in re Austrius omni culpa est liberandus; qui cum iussu Philippi in ditionem Mediolanensem concessisset, & ad Vigleuanum consedisset, ac propterea rebus expediendis interesse non posset; non tamen in partibus suis im-

plendis

plendis cessarat, per litterasq; enixe imperarat, vt pacta hominum pecuniarum, & armamentorum, atq; instrumentorum, cæterarumque necessariarum rerum subsidia ad Serbellonum sedulo mitterentur. Cæterum tanta fuit in Regijs procuratoribus Regnorũ in Africam versorum res administrantibus partim negligẽtia, partim auaritia, partim gloriæ Austrij obtrectatio; vt, tamquam laudi sibi ducerent officium, & fidem Regi debitam deseruisse, nihil imperatorum effecerint, nullaq; in re Gabrielem iuuerint, ac tantummodo viginti triremes Bernardino Velasco præfecto non prius tamen dimidio mense Iunio Tunetum miserint. quarum ipsarum nulla aut perexigua vtilitas fuit. nam non plus decem dies ibi fuerunt, cum Gabriel Velascum neq; precibus, neq; obtestationibus retinere potuisset; illiq; demonstrasset, quantus esset miserorum militũ labor, quos omnibus iniquitatibus conflictatos in opere assidue habebat, quantoq; in periculo arx, si opus imperfectum esset, simulq; tot Christianorũ capitum millia fidelem, & indefessam operam Regi nauantium, atq; haud exiguus procerum, & insignis nobilitatis virorum numerus relinquerentur. Quæ omnia nihil hominem mouerunt; tamquam is quoq; turpe sibi duceret, si in officio, & fide Regi suo debita negligenda cæterorum socordiæ cessisse videretur, eò cæteris magis dãnandus, quòd subiecta oculis necessitas omnẽ homini illius rei non creditæ excusationem adimit. Quibus rebus factum est, vt in appulsu Turcicæ classis omnia imperfecta essent, non ad iustam altitudinem muri perducti, alibi decempeda, alibi eo amplius humiliores; non munimenta pectus tegentia superædificata, fossæ quoq; partim non inchoatæ omnino, partim non in iustam altitudinem, aut latitudinem depressæ, aut dilatatæ: viæ tectæ vix inchoatæ, solo tantummodo complanato, ac forma vestigij dumtaxat descripta. ad hoc quattuor propugnacula vltra fossas excitata, ac viam tectam contingentia ante muros arcis, qui campos spectant, inchoata non altiora alabardæ hastili fuerunt. deiecta quidem sunt mœnia vrbis arci & ipsi vrbi interiecta; cæterum non ita prorsus decussa, vt non illorum altitudo multis in locis exstaret, arciq; immineret: cum opera multipliciter partienda fuerit in cætera quoq; loca arci imminentia, quæ plurima fuerunt, diruenda, in duas imminentes turres extruendas, in stationum receptacula, domos militum ædificãdas, in cellas ad annonam, ac commeatus, bellicosq; apparatus, & instrumenta recipienda præparandas, ac fabricandas, in easq; ipsas res à stagno in ar

cem subinde conuehendas, in molas fabricandas, cisternas defodiendas, & aqua implendas; cuius tanta vis ingesta est, vt non modo toto obsidionis tempore numquam defecerit, sed septem cisternæ intactę superfuerint. Quæ omnia in tanta operarum penuria, tantoq; omnium necessariarum rerum defectu octo mensium curriculo administrata sunt. Dum ea administrantur, mandatum acceptum est, vt Biserta deseratur, ac duobus Hispanorum millibus, totidemq; Italorũ in noua munitione, duobusq́; tantummodo Hispanorum millibus in arce Guletæ retentis; qui si numerum explere non possint, Italis suppleantur, reliquæ copiæ, tamquam superuacuæ, atq; aliorũ inopiam aggrauantes dimittantur. quod illico factum est: Frãciscusq; Aialius cum sui signi militibus Hispanis, Bisertæ arce relicta, in arcẽ Guletæ concessit; in quam quattuor Hispanorum signa, totidemq́; Italorum à Gabriele ex noua munitione missa sunt, quę copiæ, pecunia in militum stipendia deficiente, cum lustrari non potuissent, arbitrio ductorum delectus dimittendorum permissus est. qua re factum est, vt præscriptus numerus retentorum defuerit potius, quàm superfuerit. Illud quoq; ad cæteras iniquitates accessit. nam mense Iunio exeunte Reges, seu præsides Tripolis, Gerbis insulæ, Carauani, ac ductor quidam ab vrbe Constantina missus cum duodecim circiter armatorum millibus, quibus nonnulli Turcæ admisti erant, cũ quibus magnus Maurorum, atq; equitum Arabum numerus se coniunxit, Tunetanos fines infestis copijs ingressi sunt; qui quamquam in conspectum vrbis numquam venerunt, viam tamẽ commeatibus ex agro in urbem conuehendis penitus clauserunt, arctioraq; omnia Christianis fecerunt. Dum ea administrantur, Granuelani Cardinalis Neapolitani Regni Vicarij litteris Calendis Iulijs redditis certior fit Gabriel de ingenti Turcarum classe Tunetum pro re certa, & explorata petente, magnamq́; vim hominum, ac bombardarum, omnisq; generis bellicorum apparatuum, & instrumentorum, magnamq; annonæ, & commeatuum copiam vehente. quibus litteris postulabat Granuelanus à Gabriele, ne grauaretur arcem Guletæ inuisere, singulaq́; diligenter perlustrare, ac circumspicere, Petrũq; Portucarrerium arcis pręfectum, quibuscumq; in rebus posset, ope sua, & consilio iuuare. Erat Portucarrerius Hispanus genere, nobilis, ac minime malus vir: cæterum rei bellicæ ignarus, atq; insolens, & ad omnia militaria munera rudis. deprauatis enim horum temporum moribus in tanto pretio apud Christianos homines est nobilitas, vt

tas,vt eam ad virtutem interpretatione reuocent.qua re fit, vt sæpe maxima,& grauissima munera,strenuis,& fortibus,magniq; consilij,& peritiæ viris præteritis,ignauis hominibus,quiq; nullum rerũ vsum,aut scientiam habeant,sola nobilitate commendante,tamquã illa virtutem secum necessario trahat,committantur; qui mandatis negotijs impares res inscitia sua euertunt.Quo sæculi vitio Hispani vsi custodiam arcis Guletanæ,in qua tanta essent ad tutelam Regnorum in Italia à Philippo possessorum momenta,Portucarrerio mandarunt: quod prauum consilium magna arcis amissæ mercede illis stetit.Morbo hoc Turcæ carent,apud quos vni,eiq; expertæ virtuti omnis honos,& pretium est;quã non genere,neq; stemmatibus, sed editis,& conspectis facinoribus metiuntur, qui sint, non vnde sint, homines spectantes.Neq; ego nobilitatem insector,à qua virtutem, modo illa subsit,ornari,& splendidiorem fieri confiteor; sed infelicẽ cæcitatem huius sæculi lugeo,quę virtutem nobilitati tamquam illi congenitam asignet.cæterum iusta indignatione paullo longius prouectus ad inceptum redeo.Morem igitur gessit Serbellonus; seque illico in arcem Guletanam contulit,singulasq; eius partes interiores,& exteriores diligenter,& accurate contemplatus,vitiorum, quæ haud leuia in ea offendit,Portucarrerium monuit: quorum illud primum fuit,cuius hominem sex ante mensibus frustra monuerat, nec curam neglìgentis monita excitarant, munitionem pectus tegentem muris in campos versis suppositam,atq; humiliorem consulto relictam,vt locus aptior esset bombardis, quibus campus petebatur,in eo statutis,ad duos pedes exaltandam esse: militumque saluti,vt illorum altitudine ad ictus hostium tecti essent,potius consulendum,quàm bombardarum rationem habendam; quarum prę militum tutela non ita magna esset vtilitas.Caussante Portucarrerio inopiam terræ, at tu,inquit Serbellonus,defectum industria supple: solumq; areæ,in quo milites consistunt,duos pedes deprime,sic assequeris,vt tantumdem altitudo munitionis crescat,quantum solum decrescet.nam bombardæ ad partes,quæ sunt à tergo, vbi nulla est necessaria munitionis altitudo, commode, & vtiliter transferentur. veteribus quoq; interioris arcis muris munitionem superpositam extollendam censuit Gabriel,eaq; de caussa Tunetum reuersus duas fabrorum centurias,atq; asseres,cæteraq; instrumenta ad opus necessaria Portucarrerio misit.Dum ea à Christianis lente, & segniter administrantur;classis Turcica ducentarum nonaginta nauiũ;qua-

rum

rum ducentæ sexaginta longæ fuerunt, ex ijs ducenta triginta maioris, triginta minoris formæ triremes, reliquæ onerarię varij generis, ac nominis, ante diem tertium Idus Iulias in Africæ oram appulsa est. cumq; vno die ad promontorium pulchri, quod nũc caput Carthaginis appellatur, in anchoris fuissent, copias, ac bellicos apparatus sine vllo certamine, in terram exponunt, quæ ex varijs locis Europæ, & Africæ contractæ fuerunt ad quadraginta armatorum millia, in quibus fuisse dicuntur septem millia Ianizerorum, quod erat robur exercitus; reliqui partim Turcæ, partim Mauri, dimidia pars sclopis, dimidia arcubus armati. Præerat classi Vluzalis, terrestribus copijs Assenamus Bassa ipsius Imperatoris gener. ad eum summa imperij respiciebat: qui eodem tempore vtramq; curam amplexi ad arcem Guletæ, & ad vrbem ipsam partitas copias admouent, Aydare Carauani præside ad oppugnationem vrbis misso cũ omnibus copijs, quę terrestri itinere ad exercitum venerant, quattuor millibus ex ijs, quas vexerat classis, additis, octoq; maioris formæ, ac totidem minoris bombardis illi tributis, qui ante diem sextum Calendas Augustas in vtroq; vrbis suburbio castra statuit, vrbemq; quatere inchoat: quam Gabriel, ne multis commodis, quæ ex ea retenta percipiebantur, sese priuaret, prius non deserendam duxerat: cæterum cum tanta virium pars, contra quàm putarat, in ipso initio incubuisset; post validam impressionem à Christianis erumpentibus in Turcas datam, qua cum non exigua ipsorum cæde auersi sunt, vrbe, & veteri arce Turcis relicta, omnes copias in varias vrbis partes distributas eodem die ex omnibus locis contractas, ne vno quidem suorum desiderato, in nouam munitionem retrahit; in quam eadem se recepit statio, quæ erat in custodia turris Morabiti, atq; ipse Muleasses Ametes non tam cõsilio mutato, quàm re coactus, cum prius Serbellono promisisset sese cum haud contemnenda clientiũ, ac partes suas sequentium manu per circumiectam regionem peruagaturum, ac subuectiones annonæ, & cæterarum rerum ad vsum exercitus quotidie comportandarum infestas illis facturum: qua de caussa pecunijs, armis, bellicis instrumentis, annona, tentorijs instructus fuerat. Desistendi caussa fuit plaga ingens suorum proditione accepta. Nam cum aduersus aduentantes Turcas cum noningẽtis equitibus, ac quattuor Maurorum millibus ex vrbe prodijsset, præsidio quoq; vndecim signorum Hispanorum pone sequente, Salazzario duce, atq; equitatu Hispaniensi, quem ducebat Lupus Hurtadus,

fultus,

fultus, propeq́; ab vrbe ictu bombardæ consedisset: simulatq́; exercitus Turcarum in conspectum venit, à suis relictus est, qui omnes ad Turcas repente, nullaq́; tentata re, transfugerunt. Consilium Serbelloni copias in nouam munitionem contrahendi, atq; in incepto persistendi varie pro cuiusq; ingenio acceptũ est, variosq; sermones præbuit. Sunt enim qui fidem, & constantiam hominis laudent, qui arcem, quam defendendã susceperat, fidemq́; Austrio iureiurando datam ne certissima quidem proposita pernicie deserere voluerit. Alij contra Serbellonum vehementer reprehendunt, imperatorisq; sapientiam in illo desiderant, cuius cura non vno tantum mandato munere, vnoq; opere terminatur: nam hoc priuati cuiusuis ductoris est; sed summam curam animo, & cogitatione debet amplecti, ad eamq; consilia accomodare. debuisse igitur Serbellonum nouam munitionem, quæ non in eum statum adducta esset, vt tantam oppugnationis molem sustinere posset, deserere, atq; vel ante Turcarum aduentum, vel etiam ipsis appulsis, in arcem Guletæ cum omnibus copijs procedere: quam procul dubio tam valido addito quattuor millium strenuorum militum præsidio, tum autem opera, & cõsilio suo rerum bellicarum peritissimi hominis aduersus omnem impetũ defendisset; quæ seruata nouam munitionem, atq; vrbem à Turcis captam, tantosq́; conatus inutiles fecisset. Guletæ enim arx retenta Christianos vrbis, ac nouæ munitionis potẽtes fecisset. omni autem non seruatæ fidei culpa, ac verecũdia Serbellonum liberaturam fuisse necessariarum rerum inopiam, sine quibus arx aduersus tantam vim firmari non potuisset. Illius igitur amissæ culpam in illorũ negligentiam, & desidiam versurã, qui in pactis hominum, materiarũ, instrumentorum, reliquorumq; apparatuum subsidijs non submittendis tanto officio ita supine indormientes fuerint, Serbellonumq; ipsum, ac tot egregios duces, & fortes, ac strenuos milites, simulq́; vrbem Tunetum, arcemq́; Guletę tanto labore, tantisq; impendijs à Carolo quinto partam Turcis prodiderint. Cæterum historiam scribentis est, res litterarum monumentis mandare: nec de illis iudicium ferre. Magna opera, magnaq; contentione ad arcem Guletæ res geri cœptæ sunt. Nam Turcæ quattuor bombardis in colle proximo ei loco, in quem exscensionẽ fecerant, positis, quæ eos, qui erãt in opere, tutarentur; munitiones excitare extemplo incipiunt: quas septimo die ab inchoato opere non anguineo flexu continuatas, sed deinceps aliam post aliam interruptas ad fossam arcis producunt; cũ

facile opus esset, firmaq́; arenæ illius, paucis admistis cæmentis, coagmentatio esset: qui quamquam valida impressione ab erumpentibus Christianis cum nonnullorum cæde à munimẽtis expulsi sunt; tertio decimo tamen die locis ad verberãda mœnia firmatis, ac cõmunitis, arcem bipartito à parte maritima, ab extrema ipsa ora fossæ, & stagno quatere instituunt. Nec minore interea opera, minusue assiduo labore Turcæ munitionibus ex compluribus locis producendis nouam arcem ad vrbem vrgebant; cum sæpe inter illos munientes & Christianos erumpentes per varias occasiones, variaque fortuna dimicaretur, in quibus prœlijs Pagani Auriæ opera, & audacia in primis conspecta est. Quas res Austrius cum ex nuntijs à Portucarrerio ad se, & ad Regem missis cognouisset; suæ in Regem fidei, suæq; pietatis, ac sui maxime muneris, suiq; operis esse ducens, ne arx, cuius ædificandæ ipse auctor fuisset, in manus hostium veniret; neue tantus numerus procerum, egregiorumq́; ducum, ac fidelium militum periret; nulla mora interposita certis hominibus ad scribendos milites circummissis, ipse Genuam magnis itineribus contendit. Ibi aliquot dies subsistere coactus est ab horribili, ac subita procella coorta, re eo anni tempore insolita, ac prodigij loco habita: qua Regia triremis, ac quotquot naues illo in portu fuerunt, laceratæ sunt; vt aliquot dies in nauibus quassatis, ac perfractis reficiẽdis ponendi fuerint. Genua tandem soluens, pridie Idus Augustas Neapolim appulit. qua in vrbe spe, qua venerat, pecuniarum, & copiarum frustratus, cum perexiguum vtrumq; subsidium fuisset, cum nonnullis triremibus Panhormum contendit, quò ante diem quintum decimum Calendas Octobreis Marcellus Auria appulit cum tribus, & viginti triremibus, atq; Italicis copijs iussu Austrij nuper coactis. Austrius Carolo Darcalo ad Regem misso, qui statum rerũ eum doceret, cum nondum omnes copiæ ad eum conuenissent, animo angebatur. à die enim decimo nono Calendas Septembris ad decimum Calendas Octobris, toto illo quadraginta dierum spatio nullum nuncium de rebus Tunetanis accepit, tristeq́; omen mentibus omnium insidebat. Miserat ante Austrij appulsum Dux Terræ Nouæ Tunetum duas expeditas triremes cum trecentis delectis Hispanis, omni instrumento, omnibusq; rebus, quæ cursum tardare possent, præter necessaria, atq; etiam bombardis ipsis exoneratas: cũ milites arma tantummodo, quibus sese, ac remigium armarent, secũ ferrent; libertate remigibus promissa, si in misso subsidio introducẽdo im-

do impigram, & indefessam operam nauassent. cæterum aduersa tempestate cursum tenere non potuerant, retroque compulsæ, Panhormum redierant. Has igitur duas triremes Austrius iterum misit, Aegidio Andrada cum quattuor triremibus, vt tutius nauigarent, comite addito; de quarum itinere, atq; incertis casibus sollicitus Austrius nullo de illis nuncio per multos dies accepto, animo suspensus Alphonsum Bazzanum cum octo triremibus Fauigianam vsq; procedere iubet; qui certa, & explorata de subsidio, & Andrada misso ad se referat: qui aliquanto post, nulla omnino re comperta, redijt. Interea Turcæ arcem Guletanam continenter quassando, magnam stragem exterioris muri ediderant; tredecimq; dierum dimicatione omni ope contenderant, vt tecta via ad mare ferente potirentur; verum irrito conatu, Christianis illam acriter defendentibus. cæterum eadem via tandem occupanda Turcis vltro dimissa est Portucarrerij iussu; cum à sententia deduci non potuisset à Boccafosca Italo, & Aialio Hispano peritis ordinum ductoribus omni ope orantibus, & postulantibus, atq; in se recipientibus, se viam illam duos mēses defensuros, ac sic partem Turcarum copiarum à nouis conatibus distenturos, negante Portucarrerio, sese eius rei retinendæ caussa, quæ nihil, aut perexiguum ad summam rerum faceret, arcem defensoribus exinaniturum; quæ satis tuta futura esset, si mœnia defenderentur. Interea nostri occultum cuniculum ad tentorium ipsius Assenani Bassæ ferentem ducere inchoarunt: quem ad effectum perducere non potuerunt proditione transfugæ Hispani, qui rem Turcis enunciauit ingentibus præmijs ab Vluzali affectus, qui, vt cæteros ad idem scelus instigaret, munimenta Christianorum circumiens magna voce clamitabat, magnum sibi pretium, magnū honorem apud Turcas esse; idem cæteris futurum, quicunq; ad meliorem, & honoratiorem militiam sese contulissent. Grauis, & acerbus tristis cuniculi euentus Christianis fuit; cæterum longe magis Portucarrerij animum fregit, quod Turcæ interea haud exiguam murorum partē prostrauerant, munimentaq; vsq; ad oram fossæ Carthaginē spectātis produxerant: crebraq; circum castella excitarant, Vluzali, cui ille locus obuenerat, omnia impigre administrante; cum remigio è triremibus educto operarum copia abundaret, ac quingentos camelos accersisset, magnamque materiæ vim varij generis contraheret, qua fossam impleret, operarijs assiduam, & indefessam operam læte illi nauantibus, non tam adhortationibus, quàm effusa hominis li-

beralitate inductis, qui large omnibus donãdo sua sponte commotã diligentiam incitabat; vt Turcę illum montem aureum appellarent. Nec segnior interea erat arcis Tunetanæ oppugnatio, minusue ad illam laborabatur; quamquam maiore animo, maioreq; consilio, & audacia, fortioreq,, & magis impigra opera Turcis ibi, quàm ad Guletam resistebatur, cum Turcæ bifariam diuisis copijs (vt duobus locis consederant) bipartito Christianos vrgerent, munimentisque subinde promouendis magis in dies mœnibus appropinquarẽt, portasq; arcis, atq; interiora ædificia militum receptacula assiduis bõbardarum ictibus incesserent, ac magna detrimenta Christianis inferrent: ad quorum audaciam comprimendam Christiani iussu Serbelloni acribus eruptionibus septies illos aggressi sunt, modo, quousq; procederent, neq; eum terminum prætergrederentur, à Serbel bellono pręscripto. quibus impressionibus Turcæ sæpe retro compulsi sunt, magna facta hominum iactura, quingenis ex illis in singulis prælijs absumptis. quæ res illos coegit copias in vnum contrahere, vt ad resistendum Christianis inuadentibus firmiores essent. Cæterum Serbellono non minus suam, quàm Portucarrerij vicem laborandum erat, à quo assiduis nuncijs, & litteris fatigabatur, vt hominum subsidia ad se submitteret, sine quibus arx Guletana impetum Turcarum diutius ferre non posset, cui Serbellonus semper respondit, nullam esse rationem, cur illũ subleuandi caussa ipse copias suas imminueret: quin etiam verius, & æquius esse, Portucarrerium sibi, quàm se Portucarrerio subsidia submittere. neq; enim se in minores angustias à Turcis adductum, quàm illum esse; neq; minus acriter ab illis vrgeri, quin etiam longe maioribus iniquitatibus premi: quippe arcem Guletanam prealtis mœnibus, ac vetustate duratis munitam, altissimaq;, ac perampla fossa, circumfluenteq; aqua cinctam; angustiorem præterea, ac minore idcirco numero defensorum egentem. contra, Tunetanam munitionem latissime patentem, nudã fere, & apertam hostibus expositam esse; muros habere recentes, & inualidos, nullo in loco ad iustam altitudinem perductos; quin etiã multis in locis dimidio humiliores, nulla fossa firmatos, nullo flumine illos circumluente. huc accedere, quod si Turcæ pręsidium Tunetanum imminutum senserint, haud dubitandum sit, quin illi oppugnatione Guletana paulisper intermissa, protinus Tunetum aduolent, omnemq; vim belli in nouam munitionem vertant, qua haud dubie mox potituri sint: ea porrò expugnata, Guletam omnes repe-

tituri sint, quibus coniunctis quo modo tum Portucarrerium restiturum, qui sese dimidiatis nunc imparem esse prædicet. quæ si omnia Portucarrerius cogitatione amplexus fuerit, intellecturum profecto illum pro sua sapientia, quàm iniquum sit, vires illi detrahere, qui illis magis, quàm detrahens egeat. Tandem cum audisset Turcas fossæ, vt diximus, imminere, illamq; mox replere aggressuros, victus assiduis precibus, simul metuens, ne quid Portucarrerius per metum mollius consuleret; delectam sexcentorum strenuorum militum manum ad illum misit, in qua complures fuerunt Itali, & Hispani. At Turcæ remigio è triremibus educto, quingentisq; camelis contractis, cum operarum copia abundarent, inchoata opera assidue vrgentes, aliaq; super alia noua quotidie inchoantes, arctiores res obsessis in dies faciebant, cum munitionem vsque ad ostium canalis, quæ in stagnum influit, produxissent, spe illius operibus obstruendi, eiusq; vsum hosti adimendi. Cæterum libera stagni possessio Christianis perpetuo fuit; qua illos numquam vllo argumento Turcæ, cum omnia extrema tentassent, deijcere potuerunt, cum tamen bombardis idoneis, & eminentibus locis statutis vsum canalis, & commercia impedirēt, aditumq; subsidijs, quæ Tuneto sæpe submissa sunt, difficilem & periculosum facerent. Magna eo tempore mæstitia, magnusq; metus obsessorum mentibus insidebat res ad ini qua inclinatas cernentibus, via tecta amissa, horribili bombardarū hostilium arcem continenter, ac bipartito quatientium procella incumbente, fenestris laterum, quæ belloardua vocant, obstructis, & cæcatis, ipsorum bombardis loco deiectis, quarum tamē perexiguus vsus semper fuerat, machinis ligneis, quas platas formas appellant, quibus statuerentur, ac stabilirentur, nullis ante præparatis, magna displosorum penuria: vt summa fuerat Christianorum in præparando negligentia. Igitur Turcæ, cum munimentis arci successissent, fossam Carthagini oppositam implere incipiunt; magnam per plures dies coactam varij generis materiam ex immanibus arborū truncis, saccis lana refertis, cupis humo plenis nocte in eam demittentes; cum diurna opera in suffodiendo, aggeribusq; extruendis poneretur, quorum ea erat latitudo, vt tricenorum militum ordinē in fronte caperet, inter quos altitudo aggeris aduersus belloarduum sancti Petri excitati eminebat, in quo tredecim ingentibus bombardis statutis, continenti totius diei verberatione, quam duabus horis ante ortum solem inchoabant, quattuor tantummodo meridianis horis

intermissa belloarduum quatiebant, cum per mensis amplius spatium non minus mille in die ictibus (id quod certissimis argumentis compertum est) mœnia petijssent, quibus ingentes muri strages multis in locis ediderũt, cum Christiani è regione locorum ruinis patefactorum munitiones ducerent: quibus tamen ad ictus hostiles non ita tegebantur, vt non ex illis complures quotidie caderent: eoq́; miserabilior erat obsessorum conditio, quòd non modo aperta vi, sed proditionibus quoq; suorũ oppugnabantur. detectus enim est gregarius quidam Hispanus, qui de puluere incendendo occulta consilia cum Turcis habuerat; ac merito supplicio affectus. Dum vtroque in loco vehementer laboratur, litteræ Granuelani Cardinalis, & Ducis Suessani ad Serbellonum afferũtur, ad ipsum, & ad Portucarrerium communiter datæ; in quibus erat scriptum: quoniam ex assiduis litteris Portucarrerij cognouissent, res arcis Guletanæ ad extremum adductas; neq; teneri iam eam arcem posse, nisi ingenti præsidio subueniatur: magni autem Regis interesse eam arcem non amitti, eamq́; curam cæteris omnibus rebus præuerti debere; sese igitur magnopere censere, vt Serbellonus omnia summa faciat. quod si opus sit, ipsemet sese cum omnibus, quas habeat, copijs, relicta arce Tunetana, in arcem Guletanam conferat. hanc vnam se rationem censere illius arcis retinendæ: cęterum se has litteras moniti potius, quàm iussi vim habere velle, liberumq́; se illi de omnibus rebus consilium relinquere, quod illi certius, & exploratius præsens res, quàm cuiusquam absentis iudicium dare possit. faceret igitur, quod è fide sua, & è Regis sui re duceret. His litteris acceptis, Serbellonus continuo consilium procerum, eorumq́;, qui procurationes habebãt, in domum Salazzarij, qui ex vulnere in lecto cubabat, conuocat, litteras recitat, simulq́; eas, quas à Portucarrerio acceperat; quibus demonstrabat Portucarrerius omnium animos in arce Guletana iacere, auxiliumq́; enixis precibus flagitabat. Vtrisque litteris lectis, sententias exquirit; ac primum ex Sinoghera stagno, & comercijs prępecto quęrit, quantum, omnibus nauigijs, quæ habeat, contractis, militum numerum vno commeatu transuehere possit. Ille, vt connitatur, non plus quadringentos respondet. Tum Serbellonus litteras inquit, illarumq́; sententiam audistis proceres, quoque statu res nostræ sint, iuxta mecum omnes intelligitis; quantoq́; cum periculo copię in arcem Guletanam traijciantur. quas si omnes traijcere, vt litteræ suadent, placet, id non minus sex commeatibus fieri

potest:

potest: in quorum vno si offendatur, haud dubie vtraq; arx amittitur. quapropter mihi in animo est, proceres, nisi vos aliter censeatis, delectam quadringētorum manum sub peritis, & strenuis ducibus ad Portucarrerium mittere, cum quibus ipsemet caput meum Deo, & Regi nostro deuoueo, speroq; fore, vt pręsentia mea animos Guletanorum prostratos erigam, ac cum ijs, quos mecum veham, sine alio vllo nouarum copiarum supplemento eam arcem, si Deus adiuuerit, me retenturum confido. Acriter ab omni cōsilio restitum estⁱⁿ eo, quod se, arce Tunetana relicta, in Guletanam concessurum dixit; in reliquis assensum. Missi sunt igitur de Hispanis Martinus Cugnius, & Diegus maldonadus cum suorum signorum militibus ducentis omnino numero: totidem Itali fuerunt, quos duxit Hercules Pisanus, tot de alienis militibus signis suis additis, qui ducentorū numerum explerent; Cugniumq;, & Petrum Boadilium verbis suis Portucarrerio demonstrare iubet, quàm egregia sua sit in ipsum voluntas, quantæq; curæ eius, & arcis Guletanæ salus: qui, nisi à cōsilio retentus esset, sese ipsum illi subsidio venire professus sit; cæterū debere Portucarrerium non adeo sese solum respicere, vt non cæterorum quoq; non minus necessariam operam Regi nauantium rationem ducat; ac cogitare, non minoribus angustijs, cæterum maioribus iniquitatibus res Tunetanas premi; neque æquum esse, illas copijs omnibus exinanitas Barbaris occupandas prodi. ad hoc considerandum illi esse subsidia die quidem submitti non posse omnino; nocte periculosissime submitti, cum non plus mille passus nauigia arci appropinquare posint, stationibus Turcarum, & operibus ab illis excitatis prohibentibus, vt necesse sit militibus exscendere, ac per stagnum aqua cingulo tenus immersos pedibus ad arcem accedere, vt omni leui aduerso casu pereundum sit: quæ res secum certam, & haud dubiā omnium perniciem, euidentēq; caussam vtriusque arcis amittendæ coniunctam habeat. animum igitur obfirmet Portucarrerius ad arcem cum ijs, quas habeat, copijs, cumq; duobus iam missis supplementis defendendam, quæ res non magni negotij, minimiq; discriminis sit; neq; se videre vllam tantā timoris caussam, quam Portucarrerius significet, si modo is partes boni ducis præstet, parque in illo sit negotio, ac muneri suscepto animus, cum nulla ex parte, natura loci ita ferente, hostis magno numero illū inuadere posit, vt multitudine defensorum egeat, præterquam ad belloarduum sancti Petri, cuius fossam exsiccauerant Turcæ; neque ad

illud

illud ipsum pluribus, quàm quantas viæ latitudo caperet. Quare cũ hunc locum munimentis, ac validis stationibus firmarit, à reliquis illum securum esse, neq; vllam vim in vnum tantummodo locum incumbentem formidolosam, cui nullæ quamuis exiguæ copiæ non facile resistant; quas obsessi distrahere, vt multis locis occurrant, non cogantur. bono igitur animo Portucarrerium esse iubeant, adquem, si res cogat, ac si arx in extremum discrimen adducatur, ipse cum omnibus copijs periculo eximendum aduolaturus sit. cum his mandatis nocte ante diem quartum decimum Calendas Septembris dimissi, cum exscensionem valde procul ab arce fecissent, inter scloporum hostilium ictus, quibus è munitionibus incessebantur, atq; ex vado cum illis dimicantes, omnibus discriminibus superatis, incolumes arcem ingressi sunt. Postero die, qui fuit ad duodecimum Calendas Septembris, Turcæ omnibus rebus satis præparatis, ingentibus animis, magnoq; impetu arcem inuadunt: Christianisq; acriter resistentibus, per septem amplius continentes horas pugnatum est. Turcæq; tandem cum magna ipsorum cæde sub vesperum auersi sunt; cum ne Christianis quidem incruentum prælium fuisset, ducentis cæsis, ac trecentis vulneratis. fessos superioris prælij laboribus altera oppugnatio insequenti die excepit; quæ quamquam breuis, duarumque tantum horarum fuit, virorumq; fortium opera ab illis edita sunt, vires tamen lassitudine debilitauit. Iterum igitur subsidiũ à Serbellono petunt; quod ab illo itidem quadringentorum haud retractanter missum est: ac per eadem discrimina, quibus superior cõmeatus, in arcem tandẽ peruenit. Posterus dies, qui fuit decimo Calendas Septembris, finem oppugnationi attulit. arx enim sine vllo certamine, vlloue strepitu à Turcis capta est; cum neq; milites, qui mille ducenti supererant; neq; dux quidquam, quod ipsorum muneris esset, fecissent. Qui dux simul atq; Turcas Belloarduum santi Martini, munitionemq; superpositam adscendisse vidit, nulli rei occurrens in veterem arcem extemplo se recipit; hostesque exteriore munimento, nemine resistente, potiti sunt, nec minore ignauia, minoreque cum dedecore interior arx amissa est; quam illico, nemine defendente, Turcæ intrarunt; cum murum duodecim pedum altitudinis sine scalis, nostris obtorpentibus, alij super alios scandentes, paruoq; terræ agere eò comportatæ extemplo excitato, superassent. Trecenti omnino milites superstites relicti sunt, atq; imbellis sexus & ætatis circiter ducenta capita; reliqui omnes obtruncati.

cati. Portucarrerius, Ametesq; frater, & filius Amidę Regis in potestatem hostium venerunt. præda ingens fuit, magna vi armorum bellicorumq; apparatuum omnis generis capta, in quibus fuerunt bombardæ circiter ducentæ variæ magnitudinis. Inopiam subleuauit magna annonæ inuenta copia; sine qua Turcæ vsq; ad Idus Septembris, quo die Tuneto potiti sunt, tolerare vitam haudquaquam potuissent. Hostes captā arcē, vt iusserat Rex, cū omnibus ædificijs diruunt, cuniculis suffossam, igneq; indito; nauesq; sub ea subducūt, bombardis statutis, atq; in mare versis, quibus Austrium, si eò cum classe venisset, ab accessu arcerent. Arce Guletana capta, omnis vis belli Tunetum, in nouamq; munitionem versa est; cum bellatorum numerus, qui fuerant millia quattuor, ad mille quadringentos redactus esset, reliquis partim ad arcem Guletanam missis, partim prælijs, eruptionibus, transfugijs, alijsq; belli casibus absumptis. Igitur Turcæ, bombardis statutis, tripartito arcem, triaq; belloardua, Serbellonum, Auriam, santi Ioannis quatere, ligonibusq; eodem tempore suffodere incipiunt, cum munitionibus producendis, fossę appropinquassent, transuersamq; & firmam, ac præaltam munitionem in singulis trium belloarduorum oppugnatorum fossis excitassent, quibus ad ictus cæterorum belloarduorum ipsorum latera incessentium tuti essent. ad hoc paruum collem multa congesta materia ad eam altitudinem excitarunt, quæ aream belloardui Auriæ oculis subijceret, aggeremq;, qui fossam belloardui santi Ioannis transuersam secabat, ita exaltarunt, vt eam quoq; aream oculis subiectā haberent: vallaq;, & munitiones multiplicarunt, vt alicubi sexcuplices essent, alia ante aliam; cum à nostris opere prohiberi non possent, quod firmæ sclopariorum stationes in præsidium opus facientium locatæ continentibus sclopor ū ictibus Christianos incessebāt, ex quibus illico caderet, si quis è muro caput protulisset. qua peste, simulq; ijs detrimentis, quæ colliculus, ac bombardæ inferebant, non minus in die quadraginta ex Christianis exanimabantur præter saucios, cū Turcæ opus, ac verberationem numquam intermitterent, modo hanc, modo illam partem petentes; vt nihil tecti, ac tuti obsessis relinquerent. qui tamen tantis iniquitatibus conflictati numquam in locis ruina patefactis obstruendis, decussis reponendis, cęterisq;, quæ res necessario poscebat, obeundis mandata munera omiserunt, cum noctu exsequerentur; quæ interdiu nimis periculosa, atq; adeo

exitiosa essent; ac tria hæc arcis loca, in quæ maior vis hostium incubuerat, quanto maximo defendentium numero in illa paucitate potuerant, firmassent; cum Turcæ munitionum numerum multiplicare, colliculos, & aggeres exstructos exaltare, Christianorum munimenta suffodere, cuniculos ducere, mœnia quatere numquam cessarent, eo artificio vtentes, vt speciem arcem aggredi parantium sæpe præberent; quo Christianos ad eum strepitum caput proferẽtes ictibus sclopariorum expositos haberent. Rebus in summas angustias adductis, Serbellonus potius, vt ne hunc quidem officij gradũ omisisse videretur, cæteris omnibus in præparando, & defendenda arce diligenter, & integre seruatis, quàm vlla magnopere spe, circũsistens periculum maiorem vim ad hominum curam, & diligentiam stimulandam habiturum, quàm imminens habuisset, litteras de cõsilij sententia ad Austrium dat, quibus statum rerum demonstrat: ex quattuor defensorum millibus se ad perexiguum numerum redactum, mille ducentis in arcem Guletanam quattuor commeatibus missis, reliquis varia peste, ac belli laboribus absumptis; Turcas præaltis excitatis munimentis arci circumuallatæ, & belloarduis imminere; quod ni propere validum subsidium submittatur, arcem in hostium potestatem in ipsius Austrij oculis sedentis, & inspectantis venturã; illudq́; Austrium assecuturum, vt expeditione sua, ac consilio nouæ arcis ad Tunetum exstruendæ nihil quæsisse videri posit, quàm vt Turcas aliter quieturos irritaret ad Christianos non modo ex noua munitione, sed ex veteri quoque Guletana exterminandos. Viam quoq; subsidij introducendi demonstrat. exscensionem enim ad Camaitam, qui pagus est vltra ruinas veteris Carthaginis, faciendã; stagnum inde petendum, quò cum milites in auxilium missi peruenerint, qui non pauciores sint duorum millium numero, secundum stagni littus ad Tunetum, & ad nouam munitionem cõtendendum. Sinoghera quoq; præfectus insulæ in eandem sententiam ad Austriũ scribit, affirmans ad extrema ventum esse, neq; retineri arcẽ diutius posse: cæterum in ope ferenda à Serbellono discrepabat. nullum enim auxilium nõ serum fore existimabat; & huius ipsius in arcem introducendi nullam aliam viam cernebat, quàm si Austrius ipse cũ tota classe veniret, ac fortunam pugnæ cum præpotenti Turcarum classe, quam non magnopere terrestria prælia copijs imminuissent, experiretur, se seq;, ac classem in tantam aleam daret. magni autem

laboris,

laboris, ac magni discriminis fuit harum litterarum mittendarum ratio. scapha enim, quæ litteras perferret, è stagno educta humeris hominum onus subeuntium tria passuum millia ad mare gestanda fuit. litteræ incolumes Panhormum, vbi tum erat Austrius, peruenerunt, quibus ille acceptis, consilium procerum continuo vocat, litterisq; per scribam recitatis, quantas copias habeat, exponit, sex & nonaginta triremes partim ipsius Regis, partim ipsius stipendiarias, decem Principum amicorum, vndecim peditum millia, quinq; Hispanorum, sex Italorum; ac de ratione subsidij mittendi illos consulit. Variatum est sententijs, alijs nõ placere Camaitæ via à Serbellono proposita, cum dicerent eum locum non minus à stagno sex millia passuum abesse; interesseq; puros, ac patentes campos, per quos necessario iter faciendum sit, vt nullo modo exiguæ Christianæ copiæ equestrem illam Maurorum procellam vitare possint. igitur magnopere censere, vt exponendæ copię à parte Aracz subsidio obsessis eant, propeq; à munitione Tunetana considant; ibiq; valido munimento excitato tecti in occasionem munitionis intrandæ intenti sint. Magnopere alij dissentire, arciq; Tunetanæ per æqua per iniqua omnibus copijs, totaq; classe opem ferendam dicere; nullumq; discrimen in eo, in quo tãta res Philippi Regis, tantaq; existimatio Christiani nominis agatur, recusandum. exempla etiam Principum proferre, qui nullis discriminibus in simili re tentãda deterriti sunt, quorum insigne erat, ac recens Henrici Gallorum Regis in subsidio in fanum Quintini introducendo. Cum acriter in consilio pro sententia ab auctoribus pugnaretur, Austrius finem certaminibus imposuit, consilio suo exposito. sibi enim esse in animo dixit, cum septuaginta expeditis, ac valido remigio firmatis triremibus Drepanũ petere. ibi sperare aliquam se rationem consilij ad effectum perducendi inituram, ac consilium, quod res & tempus, aliquisque nouus exortus casus dederit, se capturum. sibi enim stare sententiam omnia summa facere, personamq; suã cuiuis discrimini objcere: hac enim se mente ex Longobardia profectum in ea loca venisse. rogat, vt illi interea in omnes partes animum versent; sollertiq; cogitatione cuncta amplectantur, vt consulere in medium possint: factaq; dictis continuans Drepanum iter dirigit. Interea Turcæ, cũ res vsq; ad octauum Idus Septembris in operibus ligonis, & in quatienda arce fuissent; eo tandem die cælo albescente, omnibus rebus ad oppugnatio-

nem instructis, magno impetu arcem tripartito ijs in locis, quæ diximus, inuadunt; cum in ipso oppugnationis initio ignis è cuniculo in belloarduum Serbellonum ducto erupisset; cum maiore tamen ipsorum oppugnantium, quàm defendentium pernicie, in quorum caput maior vis emicantis materiæ, quàm in obsessos recidit. quo tamen aduerso casu nihil ab incepto retardati sunt, magno scalarum numero ad singula oppugnata belloardua erecto, prælioque semper acrius, maioreq; impetu repetito. Tandem Turcæ, Christianis acriter mœnia defendentibus, haud leuibus acceptis detrimentis repulsi sunt; cum oppugnationem ab aurora ad meridiem produxissent. Mire felici huius oppugnationis successu confirmati sunt militum animi, qui tot superioribus cladibus, ac tanta numeri imminutione fracti labare iam cœperāt; vt alacres, ac cum hostium contemptu illorum impetus exciperent, impauidiq; sese discriminibus offerrent. Idem igitur exitus secundæ oppugnationis fuit ante diem quintum Idus, eadem hora, eodemq; impetu initæ, eodemq; temporis spatio continuatæ. At tertia, quæ ante diem tertium Idus commissa est, iudicium tulit, qui exitus rerum breui futurus esset. ad sexcentos enim tantummodo bellatores sese redactos viderūt Christiani; cum in tutela belluarduorum oppugnatorum vix centeni milites essent, reliquis perexiguis copijs ad custodiam reliquorum trium belloarduorum, ac sex interiectorum murorum relictis; vt in tam vasto ambitu tam exiguis sparsis copijs, vix in singulis partibus extremi speculatores essent. illud etiam accedebat, quod hostes in superioribus oppugnationibus quarta parte areę singulorum belloarduorū potiti erāt; neq; quidquam inter oppugnantes & defendentes intercedebat, pręter aggerem terrenum forma persimili humo è fossa egestæ, quæ ab imo lata, natura sua in acutum cacumen paullatim fastigiatur, nō plus quàm humani corporis altitudine: quem ipsum aggerem suffodiendo hostes continenter extenuare conabantur, cum ignibus, lapidibus, & alijs missilibus sese mutuo Christiani & Turcæ ex eo aggere incessērent; hostesq; nocte, quæ postremam oppugnationem antecessit, bombarda in belloardui Auriæ parte, quam tenebant, statuta, longe plus aggeris deijcerent, quàm quantum obsessi reficere possent. Insequenti igitur die, qui ipsis idibus Septembris fuit, Turcæ, oriente luce, magno impetu, atq; omnibus viribus tribus in consuetis locis arcem inuadunt. Acriter, vt in tanta paucitate, à Christianis

nis resistitur. omnium atrocissima pugna erat ad belloarduum Auriam; in quo, tamquam hosti magis opportuno, & extremo periculo propiore, ipse Serbellonus erat; eaq, fortitudinis, & audaciæ documenta ediderunt Christiani, vt incitatum impetum Turcarum comprimerent, postremo illos auerterent. Dum ad belloarduum Auriam laboratur, ingens strepitus ad aures pugnantium accidit; Serbellonusq; respiciens ignem cuniculo inditum ad belloarduum Serbellonum emicantem cernit. quare omissa pugna, eò propere accurrit, totamq; frontem munitionis in ipso belloarduo inter obsessos, & hostes ductam ab erumpente igne euersam, & complanatam cernit, hostesq;, cum fumus omnia oppleuisset, occasione vsos magno numero aream belloardui ingressos; quibus Hispani, & Itali, cum dextera, et lęua se ab incẽdio subduxissent, medio loco cessissẽt: quos Serbellonus appellans vnum in locum, atq, in medium belloarduũ cogit, hortaturq;, vt in extremo discrimine plusquam virilem operã pro se quisque edat. illi, & monitis, & extrema necessitate inuitati, omnibus viribus connixi primo inferunt pedem, postremo hostem auertunt, & e belloarduo deturbant: Serbellonusq; re restituta atq; imperatis, quæ opus essent, ad belloarduum Auriam cursu propere reuertitur, resq; ibi perditas offendit; Turcasq; aggeribus superatis Christianos trucidantes cernit, à quibus ipse, cum neminem præter puerum secum haberet, ignotus, quinam homo esset, captus est. qui euentus fecit, vt beneficij loco numeraret miserabilem filij casum pridie sclopi ictu sublati; quasi mors in tempore imminenti calamitati illum exemisset. Ita Christiani vrbem Tunetum, & arces tantis impendijs exstructas amiserunt maiore cum dedecore, quàm quanta cum gloria ea vrbs à Carolo Quinto parta, & firmata fuerat; cum ne ipse quidem Serbellonus vir cæteroqui fortis, & prudẽs, idemq; in primis cautus, & peritus dux reprehẽsione liberetur; quamquam in arce tutanda nullas seduli, & boni imperatoris partes prętermiserit. Expugnationem arcis Tunetanæ insulæ deditio mox secuta est; quam, Serbellono per epistolam iussu Bassæ conscriptam suadente, paucis vltro citroq; commutatis verbis, fecit Sinoghera, libertatem, & incolumem discessum sibi, ac suis pactus. Cæterum pactorum fidem Bassa non quidẽ aperte fregit, sed impudenti, atq; indigna tanto fastigio, degeneriq;, & abiecto causidico erubescenda calumnia elusit. ex quadringentis enim capitibus, quæ omnino erant in insu-

 la, quin-

la, quinquaginta tãtummodo dimisit; reliquos in seruitute retinuit; interpretatus eos tantum pactis comprehendi, qui præsidio insulæ ante captam arcem Tunetanam fuerant asignati, non autem eos, qui in expugnatione arcis eò aufugissent, iam mancipia sua iure belli factos. In insula erat Paganus Auria, qui eò sontico morbo correptus concesserat. Is cum de deditione agi sensisset, salutem suã gregariorum quattuor Maurorum non perspectæ, quàm Turcarum procerum suspectæ fidei committere maluit; qui, promisso decem ducatorum millium accepto, hominem per occulta, & deuia itinera in paruam insulam, quæ è regione Tabracæ coloniæ sita nomen nostra ætate ab vrbe accepit, incolumem perducendum susceperunt. Verum gens, cui nulla iurisiurandi religio, aut promissorum fides vmquam sancta fuit, à natura sua degenerare non potuit. miserũ enim adolescentem acriter primo se defendentẽ, ac perfidiam exprobrantem, à cuius ingenij, & audaciæ indole, si vita longior contigisset, maxima quæq; exspectabantur, circumuentum obtruncant, caputq, à ceruice desectum ad Bassam deferunt, cum minus violatæ fidei præmium maiori seruatæ prætulissent.

DE -

DE OBSIDIONE MELITENSI.

OBſidio Melitæ ex omnibus rebus, quas plurimas ætas noſtra vidit, memorabilis in primis fuit, nullumq; bellum aut noſtra, aut multorum ſæculorum memoria geſtum eſt, in quo acrius, maioreq; animorum certamine vtrimq; pugnatum ſit; pluraq;, aut maiora ſint edita egregiæ fortitudinis, audaciæ, cõſtantiæ, documenta. Haud igitur opera abuſus exiſtimandus ſim, ſi ſingula paullo diligentius perſecutus fuero; quin etiam dies interdum, quibus res geſtæ ſunt, notauero; nomina eorum, quorum virtus, & opera conſpectior fuit, tradidero, ne nonnullis quidem paullo minutioribus omiſsis. Multæ autem, eæq; haudquaquam leues, vt Turcę putant, cauſſæ Solimanum ad eam expeditionem ſuſcipiendam impulerunt. Primum vetus in Hieroſolymitanos equites odium, multipliciter inuiſos: quippe illos in expugnatione Rhodi incolumes dimiſſos tanti beneficij immemores ſtudia ſua cum perpetuo ipſius hoſte ad ſeſe oppugnandum coniunxiſſe, inſignẽ in primis, ac perpetuam illi operam nauantes; ad hoc continentibus excurſionibus omnem Africæ, atque Aſiæ oram infeſtam facere, quotidieq; prædas hominum, & mercium agere: quin etiã, quod intolerabile in primis videbatur, commercia Mecham vrbem, in qua ſepulchrum Mahumetis eſt, religionis cauſſa commeantium interrumpere. indignationem accendebat, quód cum reliquæ Chriſtianorum claſſes Turcis cõtemptui eſſent, vnæ Hieroſolymitanorum naues formidoloſæ erant. omnibus enim bellicis apparatibus affatim inſtructæ, ad hoc ingenti vi acrium bellatorum, ac nauticorum ſociorum refertæ in naualibus pugnis ſuperiores diſcedebant; eaſq; de Turcis victorias ſæpe tulerant, vt illorum claſſes neq; cum Hieroſolymitanis congredi auderent; neq; congreſſæ, niſi numero longe præſtarent, pares eſſent. Quibus de cauſsis aſsiduis ſuorum querelis in Hieroſolymitanos equites incitabatur; mulieribus etiam religionem illi inijcientibus, magnamq; labem illius animo concipi dicentibus, ni nefarios prædones, qui pijs hominibus aditum ad ſan-

ctiſsimum

ctissimum vatem suum venerandum intercluderet, quiq; exceptos in miseram seruitutem abducerent, toto orbe terrarum exterminaret. Ad veteres irritationes nouus stimulus accessit Pignoni ad vrbē Veles superiore anno expugnati, quæ expugnatio vt Philippo læta in primis fuit, quippe quæ Hispaniam hęrente visceribus peste liberasset, ita Solimanum vehementer perculit in admirationem animi atq; opum Philippi versum, quem nihil fregissent maxima classis pars ad insulam Lothophagitim, quam Gerbim appellant, amissa; neq, duæ & viginti triremes in Hispanię littoribus naufragio paullo ante absumptæ, vt maritimas vires diu recuperare, seseq; à tanto casu erigere non posse videretur; quin contra ingenti classe comparata, non modo Oranum e faucibus Sariffi omnibus viribus in eius vrbis oppugnationem incumbentis eripuisset, sed etiam ipsum tanti nominis Regem vltro bello lacessere non dubitasset. Ad hoc assiduis litteris & ducum Turcarum, qui opida, & arces in Africæ ora præsidijs tenebant, fatigabatur, non modo turpe illi esse dictitantiū in tanto Imperio classibus Philippi, atq; equitū Hierosolymitanorum omnem illam oram vexari, ac nautica commercia impediri; sed etiam monentium, nisi obuiam eatur, breui omni Africę possessione Turcas expulsum iri. Illa etiam tacita suberat cogitatio, se sibi ex tā opportuna insula gradum in Siciliam, & in Regnum Neapolitanū facturum, stationemq; classibus suis firmaturum, quibus ex propinquo omnia circa Christianorū maria infesta faceret, ac commeatus maritimos illis clauderet. His de caussis Solymanus Melitæ insulæ Hierosolymitanisq; equitibus arma inferre decreuit. Cōsilio à summis proceribus probato, classem quammaximam instrui, & ornari; atq; alia, quę in vsum maximi belli necessaria sunt, comparari iubet. simul Regi Cirthæ fiduciario suo, ac Draguti imperat, vt classes, quas habeant, expediant, atq; instruant; quantasq; plurimas possint piratarum naues contrahant: seseq; cum classe, quam missurus sit, coniungant. eadem mandata per omnes Regnorum suorū oras circummittit, præterea duos speculatores mercatorum habitu ad res explorandas in Melitam ire iubet. Hi situm opidi, atq; arcium contemplati; quin etiam altitudinem murorum, & fossarum partim propinquo aspectu æstimando, partim hasta, quam gestabant, permensi, cum illam casu, aliasq; res agentes modo ad murum erigere simularent, modo in fossam decidere permitterent, ad Solimanum reuersi

omnia,

omnia, quæ cognouerant, referunt, cum etiam situm, ac formam opidi, & arcium in tabella descriptam attulissent. Turcarum apparatus in Christianas prouincias statim, vt necesse erat, perlatus omnium animos exspectatione suspendit, cum non satis constaret, quem locū Turcæ petituri essent, quoue tanti procella esset incubitura: magniq́ue animorum motus excitati sunt. multi enim mortales consilium Pignoni expugnati improbare, quod Turcarum animos irritasset, tantamq́ belli molem Christianis populis conflasset multorum cladium caussam futuram. formidolosa enim Christianis erant eo tempore Turcarum arma, ac nomen ob multas aliam super aliam illis annis acceptas clades. At Garsias Toletus Vicarius Regni Siciliæ, & classium Philippi præfectus arci Tuneti timens, raptim classe cōtracta, necessarijs omnibus rebus comparatis, initio mensis Aprilis cursum Tunetum dirigit; atq; in itinere exscensione ad Melitam facta, Ioannem Valletam Magistrum Hierosolymitani ordinis tantæ imminentis molis exspectatione sollicitum confirmat demonstratione egregiæ Philippi in sacrum ordinem voluntatis, ac promissione ingētium terrestrium, ac naualium subsidiorum, si Melita à Turcis bello petatur. quare nihil esse, ait, quod ille de nouis copijs comparādis laboret, sustineat modo primum belli impetū cum eo, quod tum habeat, pręsidio, ac delectibus insulanis, delectaq́; Hispanorum manu, quam, simulatq́; in Siciliam reuersus sit, se se illi missurum affirmat. quam rem facilem sibi fore recentibus adhuc corporibus, & animis militum, neq; belli laboribus absumptis, aut confectis. sese enim quamprimum affuturum: ad hoc magno Magistro summa contentione agente, retractans primo, ac penuriam, qua in ipsa Sicilia laborabatur, annumq́; frugibus aduersum excusans, tandem precibus expugnatus se hominem cum mandatis Drepanum missurum promittit, qui rem frumentariam expediat, annonæq́; quantam maximam, vt in illis angustijs, vim possit, comparet, quæ Melitam subuehatur. Quibus promissis magnus Magister confirmatus, magni animi, & consilij vir, opidum, atq; arces munitionibus firmare; bellicos apparatus comparare; annonam remq́; frumentariam prouidere; tota insula delectum habere; aliaq;, quæ tantę obsidionis sustinendæ vsus postularent, summa cum cura, & diligentia expedire instituit. Interea Garsias Tunetum appulit, arceq́ue ad fauces portus omni genere bellicorum apparatuum, atque aucto præsidio firmata, omnibusq́; prouisis, securus ab eo periculo in Siciliam reuertitur.

Messanaq; vt maxime opportuna sede delecta, omnem cogitationē in liberationem Melitæ, si vis Turcarum in illam vertatur, confert. ac primum duo Hispanorum signa, vt magno Magistro promiserat, mittit; qui vrbe Syracusis conscendentes triremibus sunt deuecti: quò etiam peruenerunt trecenti, & quinquaginta Itali milites ab ijs missi, quibus militum extra insulam scribendorum magnus Magister negotium dederat. eodem tempore nonnullam annonæ, ac fascium sarmentorum copiam in vsum muniendi aduexerunt partim naues ex Sicilia, Drepanoq; vrbe ad id ipsum à magno Magistro eò missæ, partim triremiū præfecti ea de caussa circummissi, onerarijs, quæ in illos inciderunt, captis, & Melitam adductis; pretio frumenti dominis persoluto. ex ipsa enim regione nihil, aut parum adiutus est, frumentis messi nondum maturis. At Garsias Philippum de statu rerū certiorem facit; necessariaq; auxilia postulat. Philippus intelligens in discrimine Melitæ salutem Siciliæ agi, omni ope subueniendum statuit; ducibusq; prouinciarum Italicarum, & præfectis classium imperat, vt Garsiæ præsto sint; & imperio pareant. Garsias omnes triremium præfectos cum classibus suis ad se statim cōuenire Messanam iubet: præterea ingentem vim onerariarum, conquisitoribus in omnes oras missis, ad se contrahit; Hispanosq; euocat. ad hoc per duces in multas Italiæ partes missos, ac per litteras à Principibus prouinciarum Philippi amicis, ac beneficiarijs petit, vt viginti peditum Italicorum millia non quidem ita scribant, vt illis iam ex eo tempore stipendia procedant, (idq;, vt pecuniarum impensæ parcatur) sed nomina dari iubeant, fidemq; accipiant, illos, cum appellati fuerint, ad signa conuenturos. Interea classis Turcarum omnibus rebus instructa, & ornata quarto Calendas Aprilis sesquidecimi sæculi Christianę salutis anno sexagesimo quinto Constātinopoli soluit: quæ cum in Peloponnessum venisset, portum Methonis tenuit. ibi Mustaphas Bassa vetus, ac peritus miles terrestrium copiarum dux exercitum recenset. Fuerunt ex præsidiarijs Anatoliæ septem spahiorum millia, ex præsidiarijs Mitylenes, nonnullorumq; obscuri nominis opidorum mille. Ianizeri, qui robur Turcarum exercitus habentur, quattuor millia & quingenti: ad hoc tredecim millia voluntariorum militum ex quodam hominum genere, qui vectigalibus sacerdotiorum aluntur. Hi Solimano ipsi promiserant, se se pro religione, ac pro fide Imperatori debita mortē forti, alacriq; animò oppetituros. ex præsidiarijs Romanię mille ducenti spahij:

præterea

præterea tria millia voluntariorum militum ex multarum gentium colluuie lucri cupiditate,& rapinarũ ſpe tractorũ, vt oẽs terreſtres copiæ ſummam triginta millium armatorum conficerent. Claſsis vero,cuius præfectus fuit Pialis Baſſa,Conſtantinopoli profecta fuit triremium centum triginta;quibus additę ſunt decem triremes præſidiariæ inſulæ Rhodiorum, ac duæ præſidiariæ Mitylenes:ad has triremes numero decem ſeptem;vt numerus nauium, quæ remigio aguntur, tum eſſet centum quinquaginta nouem. ad hoc onerariæ viginti duæ commeatuum & bellicorum apparatuũ refertæ. quibus,vt poſtea dicemus, cum claſsis in Melitam perueniſſet, additæ ſunt ſex triremes ex præſidiarijs Alexandrię,ac tredecim, quas Drogutes adduxit:ad hoc decem minoris formæ triremes vrbe Bona,& ex inſula Lothophagiti, vt numerus nauium omnino eſſet remigio actarum cẽtum octaginta octo,onerariarum viginti duarum.Claſsis,quæ tum contracta eſt,Peloponneſo profecta,ſecundoq́ue vento vſa vigeſimo Calendas Iunias Marzã Siroccum vnũ ex inſulæ Melitæ portubus tenuit. portum enim inſulæ Araba voce Marzam appellant,in quo cum mari fluctibus aſpero iactaretur, in aliam ſtationem, quam Maiarum vocant,conceſsit.Sed prius ſitus,& forma inſulæ Melitæ nobis eſt deſcribenda.eſt autem inſula Melita in mari Siculo Siciliæ inſulæ & Africæ oræ interiecta; diſtatq́; à Pachino Siciliæ promontorio ſexaginta millia paſſuum;ab vrbe vero Tripoli,quæ eſt in Africæ ora, & à minore Syrti paſſuum millia ducenta ſeptuaginta. Patet hæc inſula in circuitu ſexaginta paſſuum millia, cum longitudo viginti millium paſſuum ſit, latitudo circiter decẽ. lateri,quod in Occidentem vergit,parua quædam alia inſula prætenditur, quam recentiores Gozum vocant,freto latitudinis quattuor millium paſſuum interpoſito. In media fere inſula vrbs eſt eodem, quo inſula,nomine,à qua octo millium paſſuum interuallo abeſt inſulæ portus,ad quem obſidio,omniſq́; vis belli conſtitit. Is eſt ſinus oſtio Aquilonem,& Siciliam ſpectanti mille circiter paſſus intorſus retractus, quem lingua ab intimo ſinu ad oſtium portus excurrens medium ſecat;duoſq́; ſinus facit.in extrema lingua tumulus conſurgit,in cuius cacumine arx munitiſsima eſt,quæ ſancti Hermi appellatur.Sinus,qui eſt à læua,Marza Muſſetus appellatur,nonnulloſq́; exiguos receſſus habet. eius vero ſinus,qui eſt à dextra, latus quattuor receſsibus,ijſq́; ſatis amplis excauatur, quos tres intercurrentes linguæ diſtingunt: in quarum vna opidum eſt valido munimẽto

 cinctum,

cinctum, in eiusq́; linguæ extrema parte arx, & ipsa munitissima sancti Angeli vocata loco edito sita est: in altera vero proxima lingua arx est ipsa quoq; munitissima, quæ sancti Michaelis nominatur; quæ arx totum illud spatium, quod est à media ad extremā linguam, munimento amplectitur. Validissimis & numero, & genere bellatorum præsidijs opidum, & arces firmatæ erant. delectā enim militum mille partim Italorum, partim Hispanorum partim Gallorum manum magnus Magister in armis habuit: mille præterea nauales socios conspectæ multis in prælijs virtutis; quingentosq́; opidanos. Accedebant insulanorum circiter quattuor millia, quos vicatim habitantes ex tota insula ad se contraxerat sclopis armatos, illisque egregie vtentes: ipsi ordinis equites, qui tum aderant, erant quingenti numero. Hę omnes copiæ in opidum, atq; arces, quas diximus distributæ sunt. in castello enim sancti Angeli quinquaginta delecti milites erant; arx sancti Michaelis valido vnius signi militum, ac naualium sociorum duarum triremium præsidio tenebatur; quò etiam se contulit Petrus Montius admiratus, qui postea magnus Magister fuit, cum magno equitum Italorum numero. In arce sancti Hermi sexaginta erant armati, quæ validiore præsidio postea firmata est quadraginta equitū, & vnius signi Hispanorū. Insula Gozus octoginta armatorū præsidium habuit. Vrbis vero veteris præsidio præfectus est Petrus Mesquita; quò etiam missus est Ioannes Vagnonius cum sex equestris ordinis viris, ac delecta centum, & quinquaginta peditum manu. Campestri regioni præfuit Gulielmus Capperius marescalus, trigintaq́; illi additi sunt equestris ordinis viri, qui cum sexcentis armatis illi attributis, atq; insulanis equitibus ad ducentos quinquaginta numero regionem circumiret; ac pro loco, & tempore, quæ opus essent, prouideret; exq́; Turcarum conatibus cōsilia caperet. Hic admonuisse nō ab re fuerit nostræ ætatis vsum nouum equitum nomen à veteribus diuersum induxisse. omnes enim, qui equo merebant, cuiuscumq; fortunæ homines à veteribus equites vocabantur, & in equestri ordine censebantur; at nostra ætate, qui equo merent, equestreq́; munus faciunt, equitum appellatione carent, neq; equestris loci viri sunt. ad quem ordinem, ac nomē tantummodo admittuntur viri nobilitate, & fortuna cōspecti; estq́; insignis honoris titulus, qui vel à Regibus impetratur; vel à maioribus veluti hæreditarius in posteritatem insigniorum gentium manat. locus postulare videbatur, vt litterarum monumentis mandaremus,

mus,quis ſit ſacer Hieroſolymitanorum equitum ordo; quod Reipublicæ genus; quæ hominum inſtituta, ac leges; quàm præclaris, quamque pijs de cauſsis fuerint inſtituti; quanto vſui Chriſtianis rebus ſemper fuerint, præſertim in ſacri belli expeditionibus; qui illorum fuerit curſus ad gloriam; quàm multa egregiæ fortitudinis, ac bellicæ virtutis terra, mariq́ue omnibus ætatibus ediderint opera; quæ res tantas illis opes toto Chriſtiano vrbe conflarit; quo modo Hieroſolymis vna cum Chriſtianis Regibus à barbaris tandem expulſi multis locis peruagati ſint, quaſq́; ſedes tenuerint: quarum vltima Rhodus inſula fuit, qua à Solimano Turcarum Imperatore excedere coacti ſunt, cũ arctiſsima obſidione cincti, atrociſsimisq́;, & continentibus oppugnationibus eodem die ſæpe redintegratis cõflictati complures menſes Turcam omnium Regnorum ſuorum viribus ſubnixum in ſe vnos incumbentem ſuſtinuiſſent, omniumq́ue ſæculorum, & gentium memoriam fortitudinis, ac virtutis gloria eo facinore ſuperaſſent: ad extremum quomodo inſulam Melitam ſedẽ ſibi delegerint à Carolo Quincto vnà cum vrbe Tripoli in Africæ ora fiduciariam aſsignatam. Sed non neceſſe habui ea perſcribere; nam neq; ſuſcepti operis eſt, qui res tantummodo ætate noſtra geſtas vniuerſa Hiſtoria complecti aggreſsi ſumus; & alij permulti diligenter ſcripſere. Ii igitur equites, quos diximus, non ex equeſtri nobilium ordine erant, ſed ex eo genere equo merentium, quod memorauimus: eorumq́; opera in excurſionibus faciendis, Turcis vexandis, commeatibus impediendis, & expediendis, nuncijs in Siciliã mittendis ſedula, ac diligens, magnoq; vſui toto hoc bello fuit. Cæterum tanta erat in omnibus cupiditas manum cum Turcis conferendi, vt animorum ardor, & alacritas oculis, ac vultu emicaret. At magnus Magiſter tanto circumſiſtente terrore nihil animo fractus, omnia ſedulo, atq; impigre comparare, ac prouidere, muneraq; inter proceres partitus omnibus locis occurrere, ſuos hortari, quæ facto opus ſint, imperare, plurima ipſe obire, poſtremo nullas egregij ducis partes prætermittere, cum Garſiam per expeditum nuntium aduentus Turcarum eueſtigio certiorem feciſſet. Poſtero die claſsis in portũ Marzã Siroccum reuerſa nocte inſequẽti copias per otiũ exponit; primaq; luce inſequentis diei valida Turcarum manus ad vicum Catharinæ prope ab opido duo paſſuum millia ad ſitum locorum cognoſcendum accedit. At magnus Magiſter omnium primum ſupplicationibus, ac ſollenni quadraginta horarum precatione Di-

uini Numinis pacem exposcit; quingentosq; armatos opido emittit ad iter, & consilium Turcarum cognoscendum: inter quos & Turcas propinquos factos prælium commissum est, primo Turcis magis secundum; quorum crescenti multitudini Melitenses cedere coacti sunt. qua re ex muris conspecta, nonnulli equestris ordinis viri, magnaq; cum illis armatorum multitudo opido erumpentes suis laborantibus subsidio accurrunt: forteq; eodem tempore magna insulani equitatus pars eodem superuenit. quare Melitenses, qui primo cedebant, numero, & animis aucti in Turcas conuersi magno impetu illos inuadunt: qui & ipsi subsidijs subinde accurrentibus aucti Melitensium impresionem constãter sustinent; atroxq; aliquãdiu proelium fuit. tandem Melitenses omnibus viribus connixi Turcas cum multorum cæde, ac vulneribus auertunt. Postero die Turcæ è vico Catharinæ, vbi ea nocte consederant, mouent; agmineq; bipartito partim ad opidum succedunt ad situm, ac moenia ex propinquo contemplanda: partim Marzam Mussetum petunt. Qui ad moenia subierunt crebris bombardarũ emisionibus repulsi sunt. in agmen Marzam petens valida armatorum manus, cum quibus nonnulli equestris ordinis fuerunt, emissa est; quæ acri sex horarum proelio iter illorum morata est, modo terga cædendo, cedentibusq; instando, validisq; impresionibus sæpe illos vrgendo; modo Turcis conuersis fortiter resistendo. Nõ incruentum hoc proelium Turcis fuit, ex quibus plus centum quinquaginta partim cecidisse, partim grauiter sauciati dicuntur; cum de Christianis non plus vndecim occubuerint, ac triginta vulnerati sint. Turcæ cum omnibus copijs ad Marzã Mussetum considunt; cum vicisset ea sententia, quæ omnium primum arcem sancti Hermi oppugnandam censebat, qua expugnata, portum ipsum Marzam Mussetum in potestate essent habituri: quæ statio longe tutior; ac commodior, quàm Marza Siroccus futura esset. At Mustaphas postero die, quam castra locata sunt, prima luce copias tripartito distribuit. cum vna parte ipse ad situm arcis sancti Hermi ex propinquo speculandum succedit, alterã partem ad eam opidi partem, quæ Prouinciæ appellatur, cognoscendã mittit; tertiam ad bombardas, reliquaq; bellica instruméta ad locũ, in quo castra locata sunt, attrahenda. Qui ad inspicienda moenia subierunt, vtriq; crebris bombardarum emisionibus repulsi sunt. qui ad tormenta accersenda misi, bidui spatio duodecim bombardas ad Marzam Mussetum attraxerunt, magna boum copia suppeditante

ditante ex præda, quam Turcæ ex tota insula ingentem egerant. Bombardis adductis, Turcæ aggeres ad arcem sancti Hermi excitare incipiunt. Eorum consilio cognito, magnus Magister eam arcem validiore centum quinquaginta armatorum submisso præsidio firmat. Postero die Turcæ castra propius arcem admouent, duabusq; bombardis maioris formæ in colle quodam statutis, cathenam, qua sinus opido & arci sancti Michaelis interiectus clauditur, nauesq́;, quæ in portu erant, ædificiaq́; opidi, atq; arcis sancti Michaelis crebris emisionibus petere incipiunt; birememq; quandam ictibus demergunt; ac nonnullos mortales interficiunt. Magnus Magister è vestigio triremes tres in fossam opidi ad ictus Turcarum tutã subducit, aliasq; tres demergit, ita, vt summæ nauium partes æquor maris æquarẽt. eo die, is fuit viij. Kal. Iun. Vluzalis pręsidij Alexandrini præfectus cum sex triremibus ad Melitam appulit: seq; cum reliqua classe coniunxit. At magnus Magister de procerum consilio Camillum Medicium, & Raphaelem Saluagum equestris ordinis viros illum ad Pontificem maximum, hunc ad Garsiam legatos mittit, Medicium, qui, quãtis angustijs prematur, in quantumq; discrimen adductus sit egregius ille equitum Hierosolymitanorum ordo, in quo tantum decus, tantumq; pręsidium Christianis rebus semper fuerit, Pontifici demonstret; illumq; pro communis parentis iure obtestetur, ne sese in tanto discrimine deserat: Saluagum, qui Garsiæ diligentiam stimulet, classeq; appulsa, & copijs expositis, nullum esse iam differendi tempus doceat; officijq;, & promissorum commonefaciat; atq; oret, & postulet, vt promissa terrestria, & maritima auxilia vndiq; quamprimum properet contrahere; ac subsidio veniat; nonnullosq; Christianos, qui in aduentu clasis ad magnum Magistrum transfugerant, secum ducere Saluagum iubet, ex quorum ore Garsias consilijs Turcarum cognitis, nihil sibi cunctandum, neque segniter agendum intelligat: imperatq; Saluago, ne prius à Garsia discedat, quàm consilia procedere videat. Hi ambo ea nocte triremi sancti Iacobi conscensa portum furto egresi in Siciliam iter dirigunt. Per ea tempora Ioannes Zerda arcis præfectus ad magnum Magistrum validius pręsidium, nonnullasq; necessarias res petitum venit. simul admonet, exiguam arcem, ac nullis prominentium turrium lateribus firmatam non esse tantæ moli in se incumbenti diu ferendæ: persimilemque esse dixit corporis longa tabe confecti, quod asiduo nutrimento egeat. At magnum Magistrum, & si Zerdam vera dicere

ra dicere intelligebat; mouebaturq; pernicie tot egregiorũ equitũ, ac procerum; multa tamen hortata sunt, ne ab arce defendenda desisteret. quorum illud primum fuit, quod eos, qui Philippo erant in consilio, lente acturos non dubitabat; intelligebatq, quanti operis, quamq; diuturni temporis res esset, tantas terrestres, & nauales vires ex tam longe dissitis regionibus in vnum contrahere; ac propterea exspectata auxilia seriora, quàm opus esset, futura prouidebat. quare si arce sancti Hermi ipso initio Turcis cessisset, illos opidum euestigio circumsessuros, atq; oppugnare incepturos. Cui autem nõ apparere tantam procellam diu ferri non posse? ac paucitatem à tanta multitudine assiduis laboribus, vulneribus, cædibus breui confectum iri? Turcas igitur oppugnatione sancti Hermi distinere statuit; eamq́; defensionem quamdiutissime extrahere, resq; producere; vt interim Garsiæ, ac Philippicis ducibus tempus ad comparandũ daretur; exspectataq́; auxilia, qua vna spe ipsorum salus nitebatur, venirent. Necessitate igitur subactus est vir pius, ac prudens medicos imitari; atq;, vt totius corporis salutem tueretur, membrum pati præcidi. quare bono animo esse Zerdam iubet: hortaturq;, vt ipse, ac cæteri in arce sancti Hermi defendenda fortem, ac fidelem operam edant, quam ab illorum eaq́; multis locis conspecta virtute omnes exspectent: sese enim nulla in re subinde prouidenda defuturũ. quod si milites, quos habeat, eo in præsidio esse grauentur, se ipsum Magistrum cum nouo præsidio eò accedere, atq; ibi esse, extremaq́; omnia subire paratum dicit: simul petitas res large dat, ac centum, & quinquaginta delectos Hispanos ad præsidium addit. Dum Turcæ in munitionibus ad arcem sancti Hermi extruendis, machinisq́; bellicis, & cæteris ad oppugnationem necessarijs rebus classe ad eum locum conuehẽdis sunt occupati, Dragutes cum tredecim maioris, ac duabus minoris formæ triremibus, quibus circiter mille, & quingentos bellatores aduexit, in Melitam appulit: honorificeq; à Bassis exceptus est. Magna erat huius viri apud Turcam auctoritas ob egregiam rerum bellicarum scientiam, atq; vsum; magnamq; virtutis opinionem in angustis, & maximis rebus sæpe spectatę: plurimũque in illius consilio ponebat Turca, sine quo ne quid mari, aut terra molirentur, imperauerat Bassis. Is igitur instituta belli gerendi ratione cognita, consilium Bassarum magnopere dicitur improbasse; qui bellum ab expugnatione insulæ Gorsi, atq; arcis in ea sitæ, ac Matris vrbis non essent exorsi. Gozo enim adempta, viam subsidiorum

rum submittendorum Christianis adimi; quæ res omnium prima prouidenda fuerit. Vrbe Matre in potestatẽ redacta, veluti vberibus, quibus opida tamquam filij alantur, facile esse filijs simul potiri. Defendere factum Mustaphas; ac se eo consilio à sancto Hermo initium fecisse dicere, vt tutam stationem classis Marzam Mussetũ haberet; neq; huic consilio quidquam debuisse preuerti. classe enim in tutam stationem redacta, tum cætera visuros. In ea lingua castra posuerant Turcæ, qua sinum discriminari diximus; in cuius extrema parte est arx ipsa sancti Hermi. igitur Mustaphas omnes industriæ, & diligentiæ neruos contendens, cum in opere faciendo remigibus, quibus quadraginta triremes nudarat, vteretur, operarũ copia abundante, breui munimentorum opus ad effectum perduxit, quæ nõ ex aggere fabricabantur, cuius in locis asperi, ac nudi soli nulla erat facultas; sed ex trabibus, & asseribus inter se compactis veluti murus ducebatur, quem palea, & lino referciebant: firmissimumq; erat hoc munimenti genus ad eos, qui arcem quatiebant, ab ictibus ab arce emissis tegẽdos. Igitur pridie Calendas Iunias quattuordecim muralibus bombardis statutis, arcem quatere instituunt, in primisque summam partem castelli, quod paullum ob arce disiunctum recẽter ædificatum fuerat, decutere conantur, quod mire Turcas lædebat. tantum enim huius castelli altitudo cætero ædificio exstabat, vt munimenta à Turcis excitata non satis ab ictibus à castello emissis milites tegerent. quod etiam castellum Dragutes ab extremo cornu Marzæ Musseti, quod, freto interiecto, est è regione arcis; simulque arcem ipsam quattuor maioris formæ bombardis quatere instituit: continentiq; verberatione cum numerum bombardarum auxissent Turcæ, superiora propugnacula, ac pluteos deijciunt. quę res Christianis vsum bombardarum ademit; cum Turcarum ictibus aperti in muro consistere nõ possent. quare quod reliquum erat, ad ea, quę quassata erant, reficienda, patefacta obstruenda, aggeres excitandos omnem curam, atq; operam ne nocte quidem cessãtes transferunt. Turcæ opus assidue vrgentes munimenta quotidie proferre, ac propius arcem subire, quæ breui ad ipsam fossam perduxerunt. inde dextra, & læua opus continuantes, totam oram fossæ in circuitu munimento ambire, atq; ita arcem circumuallare aggrediuntur. peruenerunt tandem ad littus dextra in opidum versum. Igitur, duabus bõbardis statutis, magnaque scloperiorum vi ibi locata, nauigia inter opidum & arcem commeantia, atq; hominum, & cæterarum neces-

sariarum rerum subsidia in arcem subuehentia incessere cœperunt; vt sic ea commercia interrumperent. qua etiam de caussa, nonnulla nauigia in eum sinum introduxerunt. quod inceptum Christians infestum quidem illud commercium fecit; cæterum non planè interrupit. numquam enim nauigia commeare destiterunt. læua vero munimento continuando, propugnaculum attigerunt, quod Marzam Mussetum spectans ab ea parte veluti eminenti latere arcem muniebat; iungebaturq́; castello, quod diximus, muro quodā e lapidibus sine calce coagmentatis; isq́; murus quinquaginta sclopariorū statione erat firmatus. Igitur noctem Turcæ ijs, qui erant in præsidio, asiduis è propugnaculo scloporum emisionibus infestā, & inquietam fecerunt. prima luce præsidiarijs labore nocturno fesis solute, & negligenter agentibus; extremoq́, vigile somno consopito interfecto, per fenestram ad vsum bombardarum patefactam irrumpere cœperunt, ad quorū aspectum præsidiarij subito pauore exanimati, pugnæ, atq, omnis militaris muneris obliti sese in præcipitem fugā conijciunt, partimq́; ex ponte ligneo, qui erat ponè propugnaculū, in fossam se deijciunt; partim, quibus id expeditum non fuit, à Turcis interficiuntur. Idem exitus fuit eorum, qui pauore, & fuga præsidiariorum propugnaculi perculsi sese & ipsi ex altero ponte ligneo in fossam deiecerunt. Turcæ propugnaculo potiti magnis clamoribus, & vlulatibus more illius gentis animi lætitiam significantes, cæco pugnandi ardore tracti magno numero in fossam descendunt, eodem impetu arce se potituros sperantes. In ea fossa inter ipsos & obsessos, qui omnes ex arce, & castello proximo in eam partem accurrerunt, à prima luce ad postmeridianum tempus acri prælio dimicatum est; cum Turcæ scalis ad murum erectis, quæ tamen muri altitudinem non æquabant, arcem conscendere tentarent. ceciderunt in eo prælio de Turcis circiter quadringenti; de Christianis quinquaginta. quod si arx lateribus prominentium turrium munita fuisset, longe maiore clade inconsulta audacia eo die Turcis stetisset. cum ad opidum, & arcem tanta animorum contentione res gererentur; non magis interea regio quieta, aut molestijs vacua erat. validæ enim Turcarum manus in tanta hominum copia ab exercitu discedentes tota insula prædabundæ vagabantur; ac cædibus, incendijs, vastationibus, pasim grassabantur: in quos egregiæ equitū turmæ, delecta peditum manu comitante, ex vrbe Matre sæpe erumpentes acres impresiones dabant, funestasq́; illis populationes faciebant,

ciebant, compluribus eorum interfectis, & vulneratis; ac prædam dimittere coactis. interea nuntij à magno Magistro missi Messanã appulerunt, Saluagusq́; mandata magni Magistri Garsiæ exposuit. Garsias eadem, quę sæpe promiserat, prolixe confirmat, sese in auxilia terrestria, & maritima vndiq; contrahenda totum animo, & cogitatione insistere, quæ simulatq; conuenerint, quod, antequam dies ante diem tertium decimum Calendas Augusti exeat, omnino futurum haud dubitet; se Melitam aduolaturum, nullumq́; discrimen recusaturum dicit: neq; enim suam, aut Philippi Regis sui fidem, & pietatem pati, vt sacer ordo Turcis opprimendus deseratur. proinde bono animo sit magnus Magister; certissimaq́; spe fretus opera eximia, ac conspecta ipsius virtute, & fortitudine digna edat: ipsumq́; met Saluagum, qui ea magno Magistro renunciet, remittit, duabus triremibus ipsius ordinis illi attributis. Huius viri egregia toto eo bello in primis opera, & virtus fuit; magnoq́; multis in rebus sacro ordini vsui; cuius hoc non in postremis editum est ab illo specimen. nam cum triremes superato Pachino promontorio tempestate vlterius procedere prohiberentur; neq; sine magno periculo nauigationi se committere possent, Saluagus in tanta re nullum discrimen recusandum ratus, omissis triremibus, celocem conscendit, seq; tanto discrimini sponte obtulit; quo superato, ad insulam appulsus portum ingrediendo aliud longe maius discrimen subijt, crebra veluti scloporum grandine à Turcis, qui aduentum senserũt, petitus; quibus nauta quidam iuxta illum exanimatus concidit. Saluagus, legatione renunciata, eadem nocte à magno Magistro ad Garsiam remittitur, qui nihil recenti periculo fractus; celoce conscensa, eodem cum discrimine portum egreditur. Propugnaculo potiti Turcæ, sarmentorum fascibus magna copia conuectis, ac super exstructis, illud ad altitudinem murum arcis æquantem exaltant, duasq; bombardas in summo statuunt, murum neq; ab ea parte, neq; a reliquis, in quibus bombardæ statutæ erant, verberare vnquam intermittẽtes. nonnullos etiam Turcas in fossam demittunt, qui exiguum victum secũ ferentes à prima luce vsq; ad occidentem solem obsessos sagittis assidue incessebant; neq; prius inde, graui cõstituta pœna, discedebãt, quàm signa receptui cecinissent. Turcæ nihil, quod ad expugnationem arcis iter expediret, non moliendum rati, præter cætera opera, pontem etiam ex nauium antemnis validis funibus cõstrictum eius latitudinis, quæ quattuor armatorum ordinem caperet, exstruunt;

humoq; superingesta insternunt, ne ignibus superne emissis absumi possit: eumq́; pontem ab exteriore ora fossæ cũ muro arcis coniungunt; in quo consistentes murum excauare incipiunt, ac cauum ea amplitudine facere, in quo nonnulli eorum abditi supernis ictibus interiores lædi non possint. quam rem obsessi sentientes è regione eius loci murum ducunt, omnia magno Magistro suppeditante, ac prouidente: qui etiam pręsidium centum armatis immissis auxit; fœminasq;, quę ex tota insula in eam arcem tamquam in tutissimũ locum confugerant, ex arce in opidum deduxit: saucijsq;, & nimio labore confectis militibus, & ordinum ductoribus in opidum subinde receptis, in eorum locum integros, & recentes submittebat. multi enim ex vtraq; parte quotidie cadebant. Erant præsidij præfecti, ad quos summa imperij pertinebat, Eguarras Euboicus, Balius, & Brolius. Eguarras, quamquam vulnere in prælijs accepto prægrauabatur; magnusq; Magister demonstrarat, se alium in eius locum mittere paratum; respondit, sese defensionem illam non deserturum; neq; arcem vllo modo exiturum: animum enim Deo immortali, corpus sacro ordini deuouisse. quod si alius magis idoneus inuétus sit, æquo animo se munere præfecti cessurum; meliorisq; imperio pro priuato equite obtemperaturum. Brolius vero, cum sese senecta, ac diuturno labore confectum tanto labori imparem esse respondisset, in eius locũ Melchior Monseratus missus est. At obsessi, quãquã labore nũquam intermisso die, ac nocte ijdem semper vrgebantur; tantum tamen certaminis mentibus imbiberant, vt neq; corpore, neq; animo succumberent; sed dies, & noctes intenti omnia impigre obirent, quassata reficerent, muros atq; aggeres ducerent, pluteos excitarẽt, omnibusq; locis moltimoda arte occurrerent, Miranda ordinũ ductore, cuius virtus in ea obsidione in primis enituit, egregiam operã nauante. Interea Saluagus Syracusas appulit; duasq; ibi sacri ordinis triremes nactus, Cornisono præfecto magni Magistri verbis imperat, vt delectam quadringentorum virorum manum, quæ ex multis orbis regionibus in eam vrbem conuenerat, in insulam Melitam traijciat, rationem quoq; nauigationis, quæ tutissima sit, vt magnus Magister monuerat, præscribit. Fuerunt autem in ijs nonnulli sacri ordinis equites, ac complures insignis nobilitatis viri; qui omnes religionis caussa in sacram militiam sine stipendio nomina dederant. Interea magna turbarum caussa Melitæ exorta est. qui enim in arce obsidebantur, nimio labore, ac tædio fessi, tumultu, & querelis

ab infimis ordinibus ortis, de communi ſententia magno Magiſtro ſcribunt, ventum ad extremum eſſe; neq; durari iam poſſe: neq; exiguum illum locum diutius durare aduerſus tantam vim poſſe: propugnaculi altitudinem arcis murum ſuperare; ſuperiora muri propugnacula, ac pluteos decuſſos; ſe ſe ictibus nulla re tegēte apertos, & expoſitos ex ſuperexſtante, atq; imminenti loco crebra miſsilium veluti grandine obrui: iam Turcas ipſum murum moliri aggreſſos, cuniculumq́; agere, in quem ſi ignem indant, cui non apparere, exiguum illum locum ſubito euerſum iri; ſeq; omnes ruina illa obruendos? Proinde ea ipſa nocte nauigia mittat, quæ ipſos in opidum traijciant. Id ni faciat, ſtare ſententiam ab vltima deſperatione cōſilium veſanæ audaciæ capiendi. omnes enim arce erupturos, certiſsimeq; morti Turcas aggrediendo ſeſe ſponte oblaturos; vt armati potius, ac pugnantes occumbant, quàm tam deformi mortis genere vitam finiant vel ruina oppreſsi, animaq́; incluſa ſuffocati, vel capta arce à Turcis veluti par numerus pecudum iugulati. Atrox, ac ſubitū poſtulatum magnum Magiſtrum ita perturbauit, vt diu neque mente, neq; vultu conſtaret. tandem cum ſe collegiſſet, tres equeſtris ordinis primarios viros ad res, ac ſtatum arcis inſpiciendum mittit, animorumq́; motus ſedādos. Magnæ inter miſſos, cum ſingula diligenter inſpexiſſent, & obſeſſos contentiones, iurgia quoq; iactata ſunt; retinereq́; miſſos volebant obſeſsi. Tandem cum miſsi lenibus verbis iras permulſiſſent; ad mediam noctem dimittuntur: qui cum ea, quæ cognouerant, magno Magiſtro renunciaſſent; res prima luce ad conſilium refertur, magniſq́; altercationibus, & diſputationibus iactantur, cum cuniculi timorem ex vano natum eſſe conſtaret. Per ingentes contentiones res eò deducta eſt, arcis defenſionem nullo modo omittendam; alioſq; in eorum locum, qui ibi eſſe grauentur, ſubmittendos: ſummusque præfectus creatus eſt Conſtantinus Caſtriotus, qui vnus ex tribus miſsis auctor fuerat arcis retinendæ, ſeſe in eo præſidio futurum profeſſus. vix ſcriptum decretum erat; cum litteræ ab arce veniunt, quarum hęc fuit ſententia, non ſe quidem arcem deſerere in animo vmquam vere habuiſſe; ſed negligentiam eorum, qui extra arcem ſint, eum tumultum commouiſſe: neque enim neceſſaria ſibi in tempore ſuppeditari. proinde magnum Magiſtrū, & conſilium orare, vt diligentiores poſthac ſint. ſeſe enim omnia extrema perferre, atq; animam potius profundere, quàm arcis defenſionem deſerere paratos. Sententiam mutaſſe dicuntur ignominiæ

metu,cũ multi ex opido amicos clam per litteras monuiſſent,quantopere illorum ignauia vulgo vituperaretur;quantamq; infamiæ labem nomini ipſi ſuo in perpetuũ conciperent.pro ſingulis enim, qui exituri ſint,quaternos intraturos ; certatimq; nouo præfecto creato nomina dare,arcem intrare cupientes. collaudatos magnus Magiſter,ac monitos,illos tum,cum in ſacrum ordinem cooptati ſint,corpus,et animam illi addixiſſe,neq; eſſe iam illis integrum vlla diſcrimina recuſare,ad quæ tanta iuriſiurandi religione ipſi ſe ſponte obſtrinxerint, bono animo eſſe iubet:ſe ſe enim nulla in re defuturum. ita nihil mutatum eſt.At Turcæ ante diem tertium decimum Idus Iunias belloarduum in Marzam Muſſetũ verſum malleis, & vectibus aſsidue tundendo in eum ſtatum perduxerant,vt veluti per gradus conſcendi poſſet:ac quamquam opus alterius pontis, quem ex antemnis inſtituerant,nondum ad effectum peruenerat, neq; tantũ ex ſummo muro decuſſerant,vt ſcalæ altitudinem ęquarent; veſana tamen ferocia inducti arcem omnibus copijs aggredi conſtituunt. Igitur omnibus rebus præparatis,ordinibusq; ſcloppariorum, & ſagittariorum inſtructis,ſcalis ad murum erectis,arcem bipartito aggrediuntur ad belloarduum Marzę Muſſeto oppoſitum, & ad eum locum, in quo pontem ligneum exſtruxerant ; funesque quoſdam in ſublime iactantes,caueas refertas humo, quas obſeſsi ſeſe tegendi cauſſa in muro ſtatuerant,harpagonibus apprehendere conabantur; cũq; omnibus viribus conniterẽtur, manibusq; eminentia ſaxa apprehenderẽt,ac veluti muro arreperent, nonnulli eorũ in ſummum murũ euadunt,ſignisq; aliquot in caueis defixis,ignes artificio cõpoſitos in arcẽ iacere incipiunt. Verũ mox ab obſeſsis acriter reſiſtentibus,& connitentibus retro impulſi ſunt, & in foſſam præcipites deturbati.quorum pars cum iterum conſurgentes,alijq; cum iſlis murum ſæpe conſcendere tentaſſent;nonnulliq, ad ſummum euaderent, ſimili ruina præcipites deijciuntur.Ita in longa,& atroci pugna irrito incepto,multorum ſanguine, ac cæde amentem ferociam luerunt;cum tamen ne obſeſsis quidem tam longa, & acris oppugnatio incruenta fuiſſet. Per ea tempora Medicius Romam peruenit,quingentosq; pedites à Pontifice impetrauit: quorum dux primo creatus eſt Lucas Antonius Thomaſſonus Interamnas,perſpectæ virtutis ductor,in cuius locum,illo mãdatum munus recuſante, ſuffectus eſt Pompeius Columna;centumq; pedites additi, qui eueſtigio iter ingreſſus pedibus Terracinam perrexit,vnde claſſem cõſcendit;

ſcendit;quam cum diu Tarracinæ exſpectaſſet,multæq́; cauſſæ iter retardaſſent,ſerior eorum appulſus Meſſanam fuit. Per idem tempus Corniſonus Gozum appulit, ex opidanisque cognouit, ſinum Antoſegæ à Turcarum nauigijs teneri, & in freto duas Turcarum triremes apparuiſſe;omniaq́; circa Turcarum cuſtodijs clauſa eſſe. Igitur tot nobilitate, ac virtute inſignes viros in manifeſtam perniciem non dandos ratus,ſed meliori tempori reſeruandos, Syracuſas reuertitur. Interea Saluagus Meſſanam venit,ſtatumq́; arcis ſancti Hermi,ſimul quantis anguſtijs magnus Magiſter,ac ſacer ordo prematur,Garſiæ demonſtrat,inſtatq;,vt promiſſa auxilia mittere maturet.ſe ſe omnia ſedulo facere,Garſias reſpondere; cæterum magni moliminis eſſe tam longe diſsitas copias, & claſſes in vnum locum contrahere. ad hoc Regis, & conſilij diligentiam in tanta re deſiderari;quam tamen ipſe aſsiduis litteris,& nuntijs ſtimulare non deſinat.At ſaltem,inquit Saluagus, interea, dum auxilia comparantur, delectam mille Hiſpanorum manũ ſubſidio ſubmitte, cum quibus, ijs adiunctis,qui Syracuſis præſto ſunt,magnus Magiſter,dum Regia claſsis,& auxilia conueniunt,tolerare oppugnationem poſsit.Se viſurum aliquid reſpondere Garſias,ac petit,vt magni Magiſtri poſtulata ſcripto edat, plurimum eam rem valituram ad diligentiã Regij conſilij incitandam.ſcriptum edit Saluagus.ſumma poſtulatorũ fuit,ſi paruum interea mille armatorum ſubſidium ſubmittatur,magnum Magiſtrum ſperare, ſe ſe vſq; ad tertium decimum Calendas Auguſti obſidionem producturum, dum promiſſa auxilia veniant. ea porrò ſatis eſſe nouem millium fortium bellatorum; qui ſi in inſulam exponantur,eos non modo Turcis ſuperiores haud dubie futuros,ſed non dubitare,quin Turcæ primo aduentu,ne tentato quidẽ certamine,obſidionem ſoluant; atq; ex inſula excedant. ad viginti millia bellatorum tum eſſe redactos Turcas,reliquos varia peſte abſumptos;ac tum,cum auxilia venerint,lõge minorem numerum iiſdem de cauſsis pugnantium fore;eos porrò aſsiduis, & intolerandis laboribus confectos ne ad arma quidem ſuſtinenda ſuffecturos. numero tantum confidere Turcas,cæterum genere longe eſſe infirmas copias,quotidieque in pede referendo ignauiæ ſuę ſigna haud obſcura dare;cum nõ ſenſim,neq; ordines ſeruantes,ſed effuſa fuga cedant.Interea ad arcem ſancti Hermi magnopere laborabatur; cum, nulla quiete ab operibus,& prœlijs data,laborem diurnum nocturnus exciperet;Mirandaq́;,& alij nonnulli ordinum ductores ad magnum

gnum

gnum Magistrum venerūt, demonstraruntq́; milites laboribus iam pares non esse; iamq́; vires ad arma sustinenda deesse: vnusq; eorū diserte magno Magistro dixit, se in arcem non reuersurum. centuriam enim suam ad vigintiquinq; redactam, reliquos varijs casibus absumptos. Sentētiam retinere magnus Magister, hortariq;, vt virtutis, ac religionis, & iurisiurandi memores animo ne deficiant. pro missa Philippi Regis auxilia propediem affutura; se interea supplementis, & alijs necessarijs rebus illos iuuare non cessaturum. Pudore victi in arcem reuertuntur, ac sese ad omnia extrema perferenda confirmant, renouatisq; studijs maiore animorum alacritate intermissa defensionis opera repetunt, ollasq; pice, ac tela refertas, & incensas deijciunt; magnaq; pontis pars igne concepto hausta est. Igitur Turcæ, cum pontis consilium non procederet, per omnem circumiectam regionem vineta, ac pomiferas arbores succidentes ingentem vim sarmentorum comportant, quibus fossam repleant. quæ opera facilia illis erant in tanta operarum copia. speculatoria enim nauigia à Piali continenter circummissa nonnullas Christianorū nauiculas ceperunt: idemq́; sermo inter captos constabat, nō plus quadraginta triremes in portu Messanæ tum esse, & Ioannem Andream Auriam abesse. Securus igitur ab eo periculo Pialis remigium ex septuaginta triremibus eduxerat, quas hominibus vacuas in portu Marza Sirocco habebat; castellumq́; ad eorum tutelam exstruxerat, quod quattuor bombardis firmarat. At Mustaphas, fossa aliqua ex parte repleta, periculum facere decreuit, quem animum, quasue vires defensores haberent; simul ascensum in arcem explorare. orto igitur sole, scalis admotis, multis ex partibus ascendere conatur. Christiani acriter obsistunt, conscendentesq́; Turcas deturbare nituntur. acre prælium commissum est, quod multas horas durauit ter à Turcis repulsis intermissum, & integratum: qui cum magnam par partem diei quieuissent, iterum sub vesperum murum aggrediūtur. ex ea oppugnatione, simul ex verbis duorum transfugarum spē concepit Mustaphas arce se potiturum. quare postero die omnibus copijs, omniq́; apparatuum conatu illam aggredi cōstituit; atq;, vt interim defensores assiduo labore defatigaret, totam insequentem noctem illis inquietam fecit, mœnia sine intermissione quatiendo. Igitur insequenti die, cum vix dilucescere inciperet, (is fuit dies ante diem xvi. Kal. Iulias) Turcæ omni instrumento, omniq́, oppugnandi apparatu prolato, atq; omnibus rebus instructis, & præparatis,

ingenti

ingenti vi ſcalarum admota, arcem, & caſtellum ex omnibus in circuitu partibus magno impetu aggrediuntur. Erat autem varium armorum genus: nam alij ſagittis, omniq́; miſsilium genere, alij gladijs & clypeis, alij breuioribus haſtis, alij ignibus compoſitis, quos vel fiſtulis æneis, vel fictilibus ollis geſtabant, erant armati. contra Chriſtiani ingentibus animis varie & ipſi armati reſiſtunt; breuique atrox prælium fuit, ac ſpectatu horribile; non ſolum quod multi vtrimq; caderent, cum vtrique, veluti mente ab omni periculi ſenſu alienata, in media mole pugnæ verſarentur; ſed etiam quod omnia circa ſonitu armorum, crepitu ictuum, clamoribus diſſonis, cadentium gemitu late perſtreperēt; flammaq́; fumo immiſta omnia compleret; ac modo proſpectum inter ſe pugnātium adimeret; modo res conſpectiores faceret. In tam triſte ſpectaculum magnus Magiſter, cæteriq́; equeſtris ordinis viri, ac militum, & opidanorum turba ex omnibus opidi locis in eam partem verſis erant intenti, periculi quidem præſentis, at non curæ expertes. ad ſuam enim ipſi ſortem fortunam pugnantium cogitatione, & miſeratione reuocabant; intuentesq́; non pugnam modo, ſed genus etiam pugnæ, tantamq́; molem in paucos illos defenſores ingruentem cernentes, horrore ingenti perſtringebantur; variusq́; erat in illis animorum habitus. alij vicem nobilium equitum in tantum diſcrimen adductorum ſolliciti miſerari; alij manus ſupplices ad cœlum tendere, omnibusque votis, ac precibus Diuini Numinis opem implorare, qui erant ferocioris ingenij, pugnantes veluti præſentes eſſent, eorumq́; voces exaudirentur, vt virorum fortium opera ederent, voce, geſtuq́; corporis hortari. at magnus Magiſter, nihil eorum, quæ auxilio pugnantibus eſſent, prætermittēs, bombardas in omnibus opidi partibus arcē proſpicientibus ſtatuerat; quæ aſsiduis ictibus Turcarum latera inceſſentes, & magna detrimenta inferebant, & impetus ſæpe retardabāt; magnusq́; vſus illarum vna in re fuit. Turcę enim omnibus viribus connixi in murum belloardui Marzæ Muſſeto reſpondentis euaſerunt, circiter quinquaginta numero, clamore velut arce capta lætitiæ indice ſublato. infrequentes eo in loco defenſores erant: omnes enim ad eam partem arcis, quæ ponte iuncta erat, ferè accurrerant; quod in eum locum maior oppugnationis procella verſa eſſet. Igitur qui erant in opido rem in ſummum diſcrimen adductam cernentes bombardam in eum locum collineant; cuius certo ictu nonnullis ex Turcis exanimatis, reliqui ſe ex muro deijciunt. Ea res ſaluti de-

fensoribus fuit. Tandem Turcæ omnia frustra experti pedem referunt; cum sex continentes horas ingentibus vtrimq; animis fuisset pugnatum: Turcæq; paullisper intermissam pugnam atrociores semper coorti sexies repetissent. ceciderunt in ea oppugnatione de Turcis circiter octingenti; de Christianis non pauci; in quibus nonnulli fuerunt equestris ordinis viri, ac pleriq; militaribus honorū gradibus functi. fuit hæc altera oppugnatio ex ijs, quæ vniuersis copijs commissæ sunt. oppugnatione dirempta, sub vesperum magnus Magister saucios omnes ex arce deductos curandos distribuit; ac nouū, & recens præsidium centum & quinquaginta armatorum in arcem mittit, simulq́; cum illis haud exiguum operarum numerū; ad hoc magnam copiam centonum, funium anchoralium, aliorumq́; id genus ad tegēdos bellatores aptorum. Interea Messanæ Saluagus Garsiæ instare, vt mille petitos Hispanos in Melitam mittat. Garsias extrahere, ac multa caussari. modo enim, vnde essent eroganda stipendia, quærere: quam rem Prior Messanensis expediebat, de suo se mēstruū stipendium persoluturum affirmans; modo se Hispanos non missurum dicere, sed illorum loco mille Italos; Chiappinumq́; Vitellium peritum ducem exspectandum, quem cum Etruscis copijs iam iter ingressum constet. Nimis longum id esse respondere Saluagus, & Prior; interea res ad Melitam in periculo esse. Se igitur Prior milites scripturum suscipere: præberet modo ille traijciendi facultatem. Vereri se respondere Garsias, ne nauigia, & præsidium à Turcis, qui omnia custodijs claussa teneant, intercipiantur. duplex in ea re damnum factum iri: nam & fortissimorum militum manum sine vllo fructu perituram; & consilia sua emanatura. tandem cum rem aliquot dies produxisset, pudore, & precibus victus quattuor triremes mittit; in quibus fuerūt duæ sacri ordinis, quarum, vt diximus, præfectus erat Cornisonus cum delecta Hispanorum veteranorum cohorte; dato mandato Cardonæ triremiū præfecto, vt, si cū in Melitam venerit, arcem sancti Hermi expugnatam offenderit, nullo modo præsidium missum exponat. Syracusas cum venissent, vnà conscenderunt insignis illa procerum, & nobilium equitū manus, quos religionis studium ad piam, & debitam operam sacro ordini nauandam in eam vrbem attraxerat. fuerunt autem omnino sexcenti numero. Interea ad arcem sancti Hermi vehemēter laborabatur: Turcæq́; mœnia quatere nunquam desistebant. Contra Christiani assiduo opere dies, & noctes vrgeri; omnibus locis impigre occurrere;
deiecta

deiecta restituere; quassata reficere: munitiones ex materia, centonibus, velis, funibus anchorarijs exstruere; cum sæpe etiam varias rationes pontis comburendi frustra inijssent, humo, qua pons constratus erat, materiam ab incendijs defendente. ac ne triremes quidem segne tempus interea terebant: quæ Marza Sirocco relicto in sinus sancti Paulli, & sancti Georgij cõcesserant; insulamq; circumibãt, atq; arcem ipsæ quoque à parte maritima verberabant. Illis diebus incidit casus, qui magnum in rebus momentum facere posset. Accesserat Dragutes ad oram fossæ: stragemq; murorũ ex propinquo contẽplabatur, à periculis cauendis ad imperandum, quę facto opus essent, tota mente auersa. forte globus bombardæ ex arce displosæ aduersum parietem fossæ percussit; ex quo ictu fragmẽtum lapidis resiliens aurem hominis tanta ui percussit, vt sopitus, ac nihil sentiens conciderit, qui magnam vim sanguinis ex faucibus, ac naribus euomẽs inter manus à suis pro mortuo inde ablatus est. Animaduerterat Mustaphas, expugnationis extrahendæ magnam caussam esse subsidia, quæ subinde in arcem ex opido submittebantur: quibus interclusis sperarat haud dubie paucitatem illam, quæ semper recentibus copijs renouabatur, vulneribus, cædibus, laboribus breui absumptum iri. Quare opus assidue vrgendo omni cura intentus fuerat in munimento perficiendo, quod ab ora exteriore fossæ vsq, ad littus maris ad opidum pertinens ducebatur, quo tecti Turcæ sagittis, & sclopis scaphas ab appulsu ad rupem, in qua arx est, arcerent. quod opus per hos dies ad effectum peruenit: quamquam Christiani, qui erant in arce, missilibus assidue superne incessẽdo Turcas ab opere prohibere omni ope frustra contenderãt, tenebris noctis Turcas, qui erãt in opere, protegentibus. Ante diem decimum Calendas Iulias cum Turcæ assidue quatiẽdo eas strages muri multis in locis fecissent, vt facilis per eas esset ascẽsus, omnibus copijs arcem tripartito aggrediuntur. fuit hæc tertia vniuersarum copiarum oppugnatio genere superiori haud absimilis; cum Turcæ scalis admotis magno impetu perrumpere tentarent; ac paullisper pugna intermissa, eandem maioribus virium conatibus repeterent; idemq; esset in ijs, qui ex opido spectaculo erant intenti, animorum habitus. multis autem de caussis hæc, quàm superior atrocior fuit, quòd longius vsq; ad vesperum producta est, & quod longe plures de vtraq; parte ceciderunt. Turcæ enim munitionem à parte belloardui Marzam Mussetum intuentis forma parũ introrsus curuata excitarunt, cuius

imminens altitudo ita munimentis arcis exstabat, vt omnia ferè arcis interiora illi aperta essent. Hanc igitur munitionem cũ magnus numerus Turcarum conscendisset, velut densissimam sagittarum nubem in arcem, ac subiectos Christianos ingerebant; qui, vt in loco angusto conferti, tamquam sagittis destinatum petẽtibus, partim cadebant, partim vulnerabantur, in quibus fuerunt complures ordinum ductores, ac qui procurationes habebant; cum in eas partes discurrere cogerentur, in quas defensionis vsus postulabat. nox pugnã diremit, quæ longe atrocior, & miserabilior, quàm ipsa pugna, obsessis fuit: qui per nuntium natantem (nulla enim alia erat facultas) magnum Magistrum certiorem faciunt ad extremum ventum esse, nec iam vltra sustineri posse; magnam defensorum partem in illius diei pugna occubuisse; qui superstites sint, maiore ex parte saucios esse; verum integros nihilo magis esse pugnæ habiles, cum, viribus assiduo labore affectis, non modo non arma sustinere, sed vix pedibus hærere possint; ad hoc puluerem, ignes compositos, ac reliquos omnes defensionis apparatus consumptos. quare ni ea nocte validũ hominum, & apparatuum subsidium mittat, insequenti die haud dubie arce potituros Turcas, seq; , quos sors pugnæ reliquos fecerit, veluti parem pecudum numerum barbarorum crudelitati iugulandos obiectum iri. Igitur magnus Magister quinque cimbas armatis, & bellicis apparatibus refertas subsidio mittit: sed irritus conatus fuit. nam præter eos, qui munitione ad littus perducta tecti sagittis, & sclopis, alijsq; missilibus eos arcebant, Pialis monitu Mustaphæ octoginta triremes ad fauces portus appulerat, magnoq; scapharum numero littori per totam longitudinem prætento omnia loca, in quę subsidia submissa exscensionem facere solebant, occuparat; quæ scaphæ sagittis, ac sclopis aduenientes cimbas arcebant, quarum nulla terram tenere potuit, cũ ter magnus Magister eas misisset, omniaq; expertus esset. Igitur obsessi subsidio interclusi omni salutis spe adempta totam noctem inter gemitus morientium, ac vulnera colligantium exspectatione certissimæ mortis insomnem traduxerunt. tandem appropinquante luce fletibus omissis, ijsq;, qui erant in castello, intra arcem receptis, ab vltima desperatione, nulla deditionis mentione facta, se se ad bene moriendum confirmant. Orto tandem sole Turcæ arcem defensoribus exinanitam inuadunt, ac quamquam pauci illi obsessi omnem incredibilis virtutis conatum in extrema sorte ediderunt, tamẽ tanta multitudine longe superante breui in ar

cem irrumpunt. quare qui reliqui fuerunt milites, cum Turcas in arce cernerent, se se ex mœnibus pręcipites deijciunt, cursuque ad littus contendunt; ac mare ingrediuntur. ex ijs perpauci ad opidum adnatarunt: reliqui partim vndis hausti, partim à scaphis Turcarum circum discurrentibus sunt interfecti. qui capti sunt, omnes crudelissime trucidati. In equestris ordinis viros oĩa immanis, ac barbarę crudelitatis edita exempla sunt. pedibus enim suspensi per summos cruciatus intestinis etiam auulsis fœdum in modum expirarunt. Turcæ, ingentibus clamoribus sublatis, frequentibus signis in muro statutis, lætitiam arcis captæ significāt; ex cuius exiguitate Mustaphas, quanta moles opidi futura esset, conijciens, exclamasse fertur, Proh superi, exiguus hic filius nos tam lõga oppugnatione distinuit, quid parentem facturum putamus? Durauit hæc obsidio dies nouem, & viginti, cuius extremus, quo capta arx est, fuit peruigilium diui Ioãnis Baptistæ. in ea obsidione de Turcis plus quattuor millia cecidisse feruntur, ijq́; ex melioribus, & fortioribus, multiq́; apud eos clari duces, ac militaribus muneribus vsi. de Christianis amplius mille, in quibus fuerunt multi equestris ordinis insignes viri, multique egregij ordinum ductores, honorificisque procurationibus ornati. Multis de caussis virtus Hierosolymitanorum equitum, ac Christianorum militum cum vniuersorum, tum nonnullorum nominatim ducum, ac procerũ in hac defensione memorabilis in primis ex omnibus rebus, quas audierim, videtur. nam præter tot vix humanæ patientiæ tolerabiles labores exhaustos, quibus, nulla quiete data, eosdem homines die, ac nocte paucitas obijciebat, quibusq; neq; corpus fatigari, neq; animus vinci vmquam potuit; ac præter incredibilem fortitudinem, & audaciam in discriminibus subeundis, ac præliis ineundis; cum omnes, veluti mẽte à cogitatione periculi alienata, nulloq́; ante se cadentium exemplo retardante, in eundẽ se se casum alacres darent, ac certissimæ morti veluti deuouerent; illud videtur ad posteritatis memoriam maxime insigne, quod in supplemẽtis in arcem mittendis, cum omnes se ad minime dubiam perniciem mitti intelligerent, nõ modo nullus inuentus est, qui retractaret; sed tantum fuit religionis in omnibus studium, pro qua se dimicare intelligebant, tantusq́; decoris æmulandi ardor, vt certatim nomina darent, supplicibusq́; precibus pro se quisq; tamquam in summi beneficij loco à magno Magistro sese potissimum mitti efflagitaret. Procerum vero in laboribus exantlandis: discriminibus subeundis,

prœlijs impigre ineundis, morte fortiter oppetenda ita omnia militaria officia constiterunt, vt multorum nomen cõsentiente omnium sermone celebre sit, in quibus virtus Mirandæ Hispani magistri exercitus in primis enituit. Is vir rei militaris peritissimus, de cuius consilio omnia agebantur, cum toto obsidionis tempore in consulendo, prouidendo, omnibus locis occurrendo: neq; imperando modo, quæ facto opus essent, sed pleraq; ipse transigendo, omniaq; maxima, & minima obeundo; discriminibus se se vltro offerendo; in media pugnæ mole versando, vulneribus accipiendis omnes strenui militis, atq, egregij ducis partes impleſſet; tot præclaras gestas res cõuenienti vitæ exitu conclusit. nam cum extrema oppugnatione multis vulneribus toto corpore in superioribus pugnis acceptis, confecto, & exsangui non modo ad arma sustinenda, sed ad membra regenda vires deessent, tamen ad locum pugnæ deferri voluit. ibi milites cohortando, vt extremam illam operam Christo, ac religioni fortem, & fidelem nauarent; & ad constituta cœlestia præmia accipienda vna secum alacres properarent, interfectus est. Nec Turcis arcis captæ gaudium sincerum fuit: quibus, præter tot fortissimos bellatores, & egregios duces, qui flos, & robur exercitus erant, amissos; funestam, ac luctuosam expugnationem in primis fecit mors Dragutis clarissimi ducis, in cuius consilio, astu, rerum militarium intelligentia tanta erant ad res gerendas momenta; qui eo ipso die arcis captæ ex ictu accepto decessit. Arce sancti Hermi capta, magnus Magister litteras querelarum plenas ad vrbis Matris præfectũ mittit: desertum se ab ijs, quorum ope iuuari debuerit: quorumq; fiducia tantam vim exspectarit, eorum negligentiam crebris litteris, & nuntijs alijs super alium missis opem suppliciter implorantibus excitare non potuisse: arcem sancti Hermi immanissimis hostibus a Christianis sedentibus, & inspectantibus per summam turpitudinẽ proditam; tot fortissimos milites, tot egregios duces, tot insignis nobilitatis equites, & proceres barbaræ crudelitati per acerbissimos cruciatus iugulandos relictos: quattuor tantum triremes toto obsidionis tempore semel in alto veluti in somnis apparuisse, ac subito euanuisse; nullam præterea opis ferendæ viam initam; ac ne tentatã quidem. imperatq;, vt hæc Garsiæ perscribat: simul moneat, ni propere auxilio veniatur, inanem postea omnem conatum fore; oretq;, ne miserorũ equitum salus ludibrio habeatur. Iussa facit præfectus; ac non modo litteras, sed certum hominem cum illis ad Garsiã mittit, qui

tit, qui

tit, qui ad insulam Gozum aduectus omni traijciendi in Siciliam facultate carens scapham quandam nactus pluribus locis dehiscentē, ac multam aquam per rimas accipientem, cum nulla esset tum clauorum, aut picis copia, qua compages linirentur, recentibus corijs bubulis contegit, ac funiculis deligat: ita nouo commento scapha ad nauigandum idonea facta, in Siciliam transmittit. At Turcæ arce potiti magnum Magistrum animis imminutum ad quasuis conditiones facile se adducturos credentes, turmam equitum mittunt, quæ cum arci sancti Michaelis appropinquasset, consistentes vexillum candidum colloquij postulantium index erigunt. paullo post extra turmam senex quidam procedit; iterque portam arcis versus capit. comprehensus nuntium se secum habere ad magnum Magistrū cū mandatis de conditionibus opidi dedendi dicit. vinctus, atq; oculis velatis extemplo ad magnum Magistrum mittitur. Magnus Magister hominem ad se adductum verbis male acceptum suspendi illico iubet: verum, re ad consilium relata, decretum est, ius gentium in nuncio valere debere. quare magnus Magister hominem propere e suo conspectu facessere, & ad suos redire iussum monet, ne amplius aut ipse, aut quisquam alius ea de caussa ad se reuertatur. si quis venerit, capitis pœna temeritatem luiturum. Summa mandatorum, vt postea compertum est, hæc fuit. Hortatur Bassa magnum Magistrū, ne vim, cui ipse nullo modo par esse posset, experiretur, sed deditionem faceret. incolumem enim se illum cum suis, suisq; rebus omnibus dimissurum; quin etiam magnum Turcarum Imperatorem pro Melita concessa insulam aliquam opportunam in Aegeo assignaturum, in qua, si ita libeat, ipse cum nobilium equitum suorum cohorte sedes, ac domicilium collocet: pro qua honestum vectigal Imperatori pendat. Hac spe frustrati Turcæ opido copias admouent; castrisq; tripartito positis opidum, atq; arcem santi Michaelis circunsidunt munimento tantum in fronte ad ictus opidanorum tecti, cū terga nulla munitione tegerentur; siue is mos est Turcis; siue illi omnem muniendi laborem tum superuacuum ducerent, vt in nullo hostilis exercitus metu: adeoq; mœnibus institerunt, vt voces loquētium ab obsessis exciperentur. Per ea tempora Cardona, quem Syracusis cum præsidio conscendisse diximus, in conspectum insulæ venerat, Martineziumq; Hispanum peritum, & impigrum militem celoce ad vrbis Matris præfectum miserat, ad statū belli, ac sancti Hermi, & ad locum, in quem tuto exscensionem faceret, cognoscēdum;

simul

ſimul ad ſignum tuti, vel impediti acceſſus accipiendum: varijſque caſibus impeditus, ac varijs erroribus iactatus cum bis in Siciliam ad locum, quem Pozalem vulgo appellant, reuerti coactus eſſet, inſulam Melitam tenere numquam potuit. tandem cum Martinezius, & vna Quinſius equeſtris ordinis vir cum Martinezio à præfecto miſſus ad locum Pozalis reuertiſſent, ſigno accepto, atque omnibus ſatis exploratis tertio iter in Melitam dirigit. Magno vſui vt multis locis, ita hic fuit opera, & conſilium Saluagi, qui ſedula diligentia omnibus rebus accurrens Meſſana profectus Syracuſas, ac deinde Pozalem venerat, vt difficultates, ſi quæ forte exortæ eſſent, expediret. Is cum mandata Garſiæ cognita haberet; neq; eum, quem cuperet, ardorem in Cardona cognoſceret, cum Martinezio, & Quinſio egerat, eosq; pro illorum fide obteſtatus fuerat, vt cum in Melitam appuliſſent, ipſi primi omnium in terram exſcenſionem facerent; ac ſi forte arcem iam expugnatam offenderent, reuerterentur ad Cardonam; atq; arcem à Chriſtianis adhuc teneri renunciarent, ne ille ſe mandatis Garſiæ prohiberi diceret præſidium exponere. quod monitum illi cum aſtu, ac fide ſeruarunt. nam cum latus inſulæ, ac locum, qui Petra nigra appellatur, claſsis tenuiſſet, in duas ſcaphas ſe dimittentes ad terram appellunt; ac cum nonnullis obuijs in conſpectu claſsis collocuti ſubito reuerſi renunciant Cardonæ, arcem ſancti Hermi, qua iam quinq; dies Turcas potitos cognouerunt, nondum captam, verum in extremas anguſtias adductam. quare copias rebus tam vrgentibus properet exponere. itaq; expoſitæ ſunt in locum, qui ab vrbe ſex millia paſſuum abeſt. Magnus Magiſter re per litteras præfecti cognita, lætus nuntio rationem itineris, & ad quem locum accedant, perſcribit. igitur illi poſtero die iter ingreſsi. Is fuit Petro, & Paulo feſtus, denſa forte, ac peropportune exorta nebula agmen à conſpectu Turcarum tegente, non recto itinere, ſed ex magni Magiſtri præſcripto trium millium paſſuum circuitu, vt fallerent, Marza Muſſeto vitato, ad Marzam Scalam iter dirigunt; & ad eum locum littoris, qui Riuella appellatur, prope ab æde ſaluatoris perueniunt. qui vnus locus, cum cætera omnia circa opidũ Turcis clauſa eſſent, ſtationibus & munimentis erat intermiſſus. Ibi ſcaphas à magno Magiſtro miſſas preſto habuerunt, à quibus in opidum incolumes ſunt delati, & à magno Magiſtro, totaq; equitũ cohorte, militumq; & opidanorum circumfuſa turba effuſa lætitia accepti, & complexi, omnibus illos laudibus proſequẽtibus, ac ſeruatores de

res de cœlo demissos acclamantibus; virtutemq́;,ac fidem ad cœlum extollentibus:qui,cum extra omne periculum essent,se se,ac salutem suam in tanta voluntaria discrimina obtulissent;atq; in eosdem cum cæteris casus pro religione deuouissent. Qua re cognita Mustaphas negligentiam suam magnopere accusasse dicitur, qui non eum quoq; aditum subsidijs interclusisset; atq; euestigio munimentis productis,firmaq́; hominum statione ibi posita,eam quoq; partem circumuallauit. Eo tempore quidam Christianę religionis desertor,qui complures annos apud Turcas fuerat; ab illisq́; opibus,& honoribus auctus in equestrem Spahiorum ordinem lectus, mente diuinitus monita, omni re sua spreta ad Christianos, & ad magnumMagistrum nando transfugit;quiq; sit,exponit,magnũq; Magistrum docet,Mustaphæ esse in animo,magna bombardarum vi arcem sancti Michaelis à colle sancti Hermi quatere, stratoque muro,omnibus copijs arcem ab ea parte magno impetu inuadere. Iam antea,arce sancti Hermi capta, magnus Magister veritus, ne Turcę cathenam,quę à littore opidi ad littus sancti Hermi iuncta portum claudebat,perfringerent; atque ita per omnes sinus partes excurrendi liberam facultatem haberent, eam inde transtulerat; eaq́; ab opido ad arcem sancti Michaelis ducta sinum interiectum clauserat, vt saltem illa pars à Turcarum excursionibus tuta esset. ad hoc graui edicto sanxerat,ne quis ad opidum,aut ad vrbem Matrem vllum Turcam captiuum faceret;sed omnes trucidarentur,vt Turcis ea crudelitate irritatis, ac propterea omni spe veniæ suis adempta,nemo de deditione cogitaret, sed omnes certissimo suppliciorum metu se se ad dimicandum, omniaq́; extrema præferenda confirmarent;nullamq́; aliam salutis spem,quàm in virtute positam haberent. igitur Mustaphæ consilio ex transfuga cognito, sollerti animo omnia circumspiciens, quæ Turcarum conatibus opponeret,de peritorum consilio vallum ex validis antemnis, & malis nauium contextum ab ea littoris parte ducere constituit, quo Turcæ ab accessu mœnium arcerentur: verum extremi littoris ea erat duritia soli,in qua pali defigi nõ possent,vt vallum quindecim circiter pedes introrsum retractius ducere coactus sit;atq; illi quoque parti opidi timens,quæ nationi Germanicæ,& Anglicę defendenda obuenerat, nonnullas scaphas cathenis inter se deuinctas ibi demersit,quæ ab ea parte Turcas arcerent. At Turcæ bombardis in colle sancti Hermi,& in alijs opportunis locis statutis,tertio nonas

nas Iulias opidum ab vna parte,atq; angulum castelli sancti Angeli,quem rostrum vulgo appellabant ; arcem vero sancti Michaelis ab omnibus fere partibus quatere incipiunt;cõtinenterq́; complures dies verberando;bombardisq́; sępe,prout vsus postulabat, modo in has,modo in illas partes trãslatis, magnas murorum strages multis in locis ediderunt. nam arcis sancti Michaelis tantum muri quodam loco decusserunt,vt strages fastigium conscendentibus opportunum efficeret.rostri vero sancti Angeli, & proximi muri,atque eminentium circa turrium tantam partem strauerunt,vt ruina solo fere ęquata sit.quæ res facilis Turcis fuit.nam ab ea parte,quę maritima erat,vt minus suspecta,minusq́; oppugnationibus obnoxia murus erat exigua crassitudine, neq; aggere introrsum firmatus.ad hoc nulla erat quassata reficiendi,atq; aggerum,& munitionum opponendarum facultas;cum ne nocte quidem, quod tempus muniendi,& reficiendi,ac patefacta obstruendi obsessis liberũ datur,Bassa quatere intermitteret,vt nemo ab ea parte in opere consistere posset.Interea Hispani pręsidiarij ex Italicis prouincijs Messanam conuenerunt,eodemq́ue tota classis contracta est. Quare Saluagus,qui,vt diximus,ex eo tẽpore,quo in Siciliam venit,numquam Garsiam precibus fatigare destiterat,vt promissum subsidiũ in Melitam mitteret, Messanam reuersus ; ac nuncio arcis sancti Hermi expugnatæ accepto,tum vero acrius,ac liberius Garsiæ instare,fidemq́; promissorum implorare. Garsias non aperte recusare,sed retractare,perplexeq́; respõdere,ac multa caussari;modoq́; Italicas copias nondum venisse , sine quibus tantam rem ingredi non possit,modo se Turcis longe viribus inferiorem,dicere. Hoc ipsum conqueri Saluagus;ac nimis lente in tanto discrimine agi dicere;extrahiq́, se,& miserorum equitum salutem ludibrio esse : ni cessatum esset,magnum Magistrum , ac sacrum ordinem eripi iam obsidione potuisse:neq; excusationem imbecillitatis virium accipere. nam si fortiter,& audacter agere velint , non posse quamuis ingentem classem prohibere,quo minus copiæ in insulam exponantur : nauticos & maritimarum rerum peritos in eam rem testari. deinde non esse hanc excusationem Garsiæ iam integram, quæ tũ afferenda fuerit,cum magno Magistro omni asseueratione confirmauit,se omnino subsidio venturum . illis promissis magnum Magistrum,ac nobilissimum ordinem inductos,Garsiæq́; fidem secutos tantam Turcarum in se intentam vim , & fortiter exspectasse,

& con-

& constanter sustinere. nunc in ipso discrimine miseros equites deseri, ac Turcis trucidandos proijci: quorum spem nisi Garsias promissis suis aluisset, consilium sibi capturos fuisse, neq; se in manifestam perniciem temere præcipitaturos. cum vrgeret Saluagus; ac Deum hominesq; testaretur, fidem non seruari, sacrumq; Hierosolymitanum ordinem prodi; hæcq; & alia eiusmodi non modo ipsi Garsiæ libere diceret, sed palam concionantis in modum vulgo vociferaretur, negligentiãq; Garsię asperis, ac liberis verbis perstringeret; enimuero ea res Garsiæ stomachum fecit: qui Saluagum magnam sibi audientiam, magnosq; ad se hominum concursus facere animaduertens; hominesq; vultu, ac nutu dolorem, atq; assensum significare; purgare se se, atq; inuidiam cunctãdi, neq; opis subito ferendæ detestari cœpit; cum diceret omnibus apparere, non esse se ad apertam vim Turcis parem. promisisse se quidem magno Magistro subsidio venturum; verum ea spe fretum promisisse, quæ ipsum defecerit. nam ex centũ viginti triremibus sibi à Rege promissis ad nonaginta se redactum; & Turcarum classem maiorem esse, quàm nuntiabatur, ipsummet Magistrum testari. Alexandriæ enim, & aliarum insularum præsidiarijs præter exspectationem additis, plus viginti triremibus auctam esse. qua re fieri, vt vtraq; ratione ducta quinquaginta amplius triremibus inferior sit, quã animo præceperat. quomodo igitur nonaginta triremes, ac paucas onerarias, quarum in pugna qui vsus sit, magna mercede multis locis ætatem nostram didicisse, ducentis Turcarum triremibus præter onerarias, quibus ne ipsi quidem careant, obijciatur? in eam rẽ litteras Regis proferre, quæ ita Melitensibus subsidio iret imperabant, vt diserte tamen adscriberet, caueret, ne in manifestam perniciem classem proijceret, qua vna omnium Christianarũ maritimarum rerum spes, ac salus contineretur. iam vero copiarum furto in insulam exponendarum multo minus rationem explicatam habere. quomodo enim fallere posit, cum illud cõstet, octoginta Turcarum triremes remigio, socijs nauticis, pugnatoribus refertas, omnibusque apparatibus instructas tam exiguam insulam asidue ambire, vt omnis aditus clam illis vel paruo nauigio sit interclusus, nedum tanta clasis fallere posse speret? non tamen se subsidio omnino iturum negare; sed rem temere nolle præcipitare, verum cum ducibus, ac peritis deliberare: cum ijs aliquam rationem opis ferẽdæ interea, dum accersitæ Italicæ copiæ conueniunt, initurum. bo-

no igitur animo esse omnes iubet, caput curarum sibi Melitę liberationem esse affirmans; neq; segne interea tempus terere, sed, quę ad eam rem pertineant, sedulo comparare, & expedire. quibus verbis vt fidem faceret; vtq; quod viribus deerat, arte suppleret, duo cõmentus est. nam scaphas onerariarum, quæ firmiores essent, magno numero comparauit, quas armatis implere in animo habebat, & in earum vnamquamq; singulas mediocris modi bombardas imponere; quæ, pugna commissa, cum triremes inter se iunctæ hærerent, per interualla triremium occulte discurrerent; hostiliumq; triremium latera bombardis incesserent. Alterum commentum tale fuit. Retia ex firmis, & crassis funibus quamminutissimis maculis contexi imperauit, quę palorum ordine in vtroq; triremium latere defixo sustinerentur, ad eam altitudinem, quæ inferius pugnãtibus impedimento non esset, instarq; tecti essent non fastigiati, sed plani, in quibus singulis centeni sclopis, & alijs missilibus armati consisterent, qui, pugna commissa, ipsi pluteis tecti subiectos Turcas, & apertos ictibus missilium superne peterent: quamquam hoc commentum à multis nauticarum rerum peritis, vt inane improbabatur, planeq; inutile fore dicebatur, si triremes mari fluctibus aspero iactarentur. Iam multis ante diebus Ioannes Andreas Auria triremium suarum classe Messanam venerat. is adolescentiam vix ingressus cum auitam, & contestatam gentis Auriæ, ac maiorum suorum in rebus naualibus gloriam virtute retulisset, eaq; iam inde ab initio adolescentiæ audaciæ, consilij documenta multis locis dedisset, vt appareret magni in illo futuri ducis indolem esse; tum vero in Melitæ obsidione eius virtus in primis conspecta est. nam cum complurium præclarorum consiliorum Garsiæ sæpe auctor fuisset, tum vero illud eximium, ac neutiquam vulgatæ laudis fuit; quod nuncio sancti Hermi capti, ac tanto sacri ordinis discrimine permotus, magnitudineq; animi inductus, professus est, se audaci, & memorabili facinore tantum imminens periculum discussurum; caputq; suum pro Christiana religione, ac pro Philippi maiestate, eiusq; Regnorum salute in omne discrimen obiecturum. tres igitur expeditas triremes de omni classe se delecturũ dicit, ex eorũq; remigio omnia seruitia detrahere; in eorum locum Christianos ad remum damnatos, & constrictos sufficere in animo habere; ijsque ad impigram, & fortem operam nauandam libertatis spe incitatis, compedibus detractis pro militibus vti: in triremes porrò duo veteranorum

teranorum Hispanorum signa, eos præterea equites, ac milites, qui religionis studio in Siciliam conuenerint, vt in Melitensi bello operam suam Christianæ Religioni nauarent, impositurum. ita fore, vt numerus bellatorum tribus triremibus traijciendorum omnino circiter mille, & ducentorum sit; quo præsidio recentium delectorum in opidum inducto, vel eo solo omnes Turcarum impetus magnus Magister posit sustinere; vel certe, si illud non satis sit, rem extrahere, dum quamuis serum vniuersarum copiarum auxilium in insulam traijciatur. rationem porrò subsidij in opidum inducendi periculosam quidem in primis esse: verum in tanta re nullum discrimen fugiendum. eam autem esse eiusmodi, se cum triremibus ad insulam accessurum, ac magno Magistro aduentus sui per celocem certiore facto, vt cathena sublata liber sit in portum interiorem ingressus, ostium portus silentio noctis intraturum. non dubitare se, quin fauces portus à triremibus Turcarum insideantur: verum improuiso aduentu dubitationem Turcis iniecturum, hostiles ne, an de suis triremes sint. ad hoc, tenebris omnia tegentibus, & incerta facientibus, haud exploratum Turcis fore, quantus sit triremium numerus; sic, dum illi inter ancipitia consilia spectabundi hæsitant, se vim remis facturum, & penetraturum. quod si Turcæ Christianas esse triremes sentiant, ac numerum deprehendant, hoc non prius fore, quàm ipse illis ita appropinquarit, vt illi non satis temporis habeant ad detēdendum, atq; arma super tabulatum extrahenda, seq; ad pugnam aptandos, quodq; maioris molimінis, & diuturnioris est, ad anchoras tollendas; quæ dum illi expediunt, se interea remis peruicturum, vt in portum irrumpat. quod si Turcæ impigre anteuertant, ipsumq; adipiscantur, se magna vi globorum in illos displosa, tantisper illos à manu conferenda moraturum, dū remigio omnibus viribus in spem promissæ libertatis connitente, celeritate triremium illos præteruolet. neq; moueri se ictibus bombardarum ab arce sancti Hermi superne emittendis, qui, nocte presertim, quàm incerti sint, multis locis compertum esse. quod si fato prorsus iniquo vtatur; ipseq; à Turcis capiatur, quid aliud dāni fieri, quàm vnius capitis, & exiguarum copiarum amissarum? Garsias in admirationem audaciæ, ac virtutis versus consilium laudat, ac probat; ac non modo eam facultatem facit, verum solenne insuper promissum ab illo exigit præclara cogitata exsequendi. ceterū dum Ioannes Andreas se omni alacritate, & diligentia comparat,

ſecum reputans Garſias tantæ nobilitatis adoleſcentem, tantiq́; in rebus naualibus nominis, cuius conſilio, ſcientia, virtute maritimæ res Philippi in primis niterentur, in tam præcipitem caſum haudquaquam dandum, ſed maioribus rebus reſeruandum, conſilium mutat, Auria ſumma ope contratendente, atq; expoſtulãte; vt Garſias precibus, & nouis rationibus victus Auriæ morem gerere iterum coactus ſit. cæterum paullo poſt, mutata ſententia, Auriæ ſe, quod ille cuperet, permiſſurum præciſe negauit; quem cum viginti ſeptem triremibus ad copias Etruſcas (fuerunt autem quattuor peditum millia) à Chiappino Vitellio conſcriptas tollendas, ſeq; cũ claſſe Hiſpanienſi, quam tandem Genuam appulſam allatum eſt, coniungendum mittit. neq; tamen conſilium Auriæ omittendum ratus eaſdem triremes tres ita, vt ſuaſerat Auria, remigibus Chriſtianis inſtructas mittit; quas Pompeius Columna, qui diu Garſiam precibus, & obteſtationibus fatigauerat, vt mitteretur, cum præſidio Pontificio, quod adduxerat; atq; vna, qui ſubinde ex compluribus locis conuenerant, equites conſcendunt. Verum Garſias caute agendum ſtatuit, neq; illos in incertum caſum dandos; ſed tuto, & explorato ingreſſum tentandum. igitur imperat, ne prius ad inſulã accedant, quàm per celocem litteræ ſuæ ad magnum Magiſtrum perferantur, quibus magnum Magiſtrum ſubſidij ſubmiſsi certiorem faciebat: petebatq́;, ne tam egregia manus Turcis temere proijceretur: qua vtrum ipſe indigeret, ac tutus aditus eſſet, an cõtra, ſignis editis declararet. tuti acceſſus ſignum fore ſonitum bombardæ ſub exitum primæ vigiliæ ter per modica interualla diſploſæ; interclusi vero ignem in ſingulis tribus vigilijs in loco edito, ac late conſpecto ſublatum, qui horæ ſpatium duret; quo extincto continuo ſonitus bombardæ ſemel diſploſæ edatur. Triremes cum Melitæ appropinquaſſent, ſex paſſuum millia procul ab inſula conſiſtunt, celoceq́; miſſa, ac literis magno Magiſtro redditis, ſignum aditus interclusi, ac reuertendi accipiunt. quare nulla re tentata in Siciliam reuertuntur. Dum auxilia lente comparãtur; ac res ſegniter adminiſtrantur; tempusq́; diſputationibus, & nuncijs circummittendis teritur; interea Melita atroci, internecinoq́; bello ardebat; opidumq́;, & arces arctiſsima obſidione premebantur: ſcapharum traiectus inter opidum, & arcẽ ſancti Michaelis aſsiduis Turcarum miſsilibus interſeptus erat, multique commeantes quotidie abſumebantur. igitur magnus Magiſter Petri Montij Admirati, il-

liusq; arcis præfecti monitu ponte ex suppositis cadis, ac tabulis superstratis ea latitudine exstructo, quæ binum ordinem armatorũ caperet, opidum, & arcem iunxit, per quem tutior, & expeditior erat commeantibus transitus. quæ res in oppugnationibus magno vsui fuit, subsidijs, quæ subinde laborantibus submittebantur, facile commeantibus. Per ea tempora Assanus Bassa Rex Cirthæ magni Turcarum Imperatoris fiduciarius cum octo, & viginti triremibus minoris formæ, ac duabus maioris, quibus duo millia egregiorum bellatorum aduexit, in Melitam appulit; magnaq́; lætitia à Basis, vt tempore tam opportuno, est exceptus. igitur Mustaphas, copijs, & animis suorum auctis, arcem sancti Michaelis omni vi aggredi constituit; scaphisq́;, & nauiculis varij generis ad quinquaginta in portum opidi partim per ipsum ostium portus nocturno tempore introductis, quæ littus linguæ, qua sinum distinctum diximus, per totam longitudinem legentes in intima portus penetrarunt, partim terrestri via per ipsam linguam incredibili militum labore transuectis; in eas duo peditum millia imponit, qui partem maritimam aggrediantur, hisq; Vluzalim præficit. à terrestri vero parte sex armatorum millia mœnia inuadere iubet. Prima igitur luce, quæ fuit idibus Iulijs, nauiculæ à littore linguæ mouentes magnis clamoribus sublatis arcem petunt, cum prius vallum ab ea parte exstructum, vt supradictum est, funibus reuellere frustra conati essent. Eodem tempore altera acies, cui terrestris pars oppugnanda attributa erat, mœnibus succedit. at obsessi ancipiti periculo vrgente ingentibus animis se ad resistendum parant, & ad pugnã aptant. igitur ij, qui à parte maritima veniebant, cum exscẽsionem in loca æqua facere vallo prohiberentur, ad extremam partem arcis, quæ rostrum appellatur, quò vallum productum non erat, flectunt. ibi in promontorium, in quo ipsum rostrum exstructum est, qui locus arduus, & periniquus exscendentibus erat, exscensionem faciunt, præ pugnandi ardore omnis periculi immemores; cum à Christianis crebris scloporum ictibus superne peterẽtur, magnaq; scalarum vi ad murum rostri erecta pars assensum tentant, pars vlterius procedentes ad locum ruinis solo fere æquatum perueniunt. ibi inter ipsos, & obsessos, cum veluti æquo campo manum conferrent, ingens prælium subito commissum est. Eodem tẽpore Turcæ à parte terrestri magno impetu mœnia aggrediuntur; nec minore constantia, & audacia à Christianis ibi quoq; resistitur. prælium

igitur

igitur ingentibus animis inceptum ipso certamine magis, ac magis accendi, atroxq; in primis pugnæ species esse; neq; gladijs modo, & hastis, ac sagittis, & sclopis, sed ignibus compositis res geri; multi vtrimq; cadere: ad hoc clamoribus Turcarum ex circumiectis locis pugnam spectantium, & cientium, gemitibus morientium, bõbardarum, ac scloporum sonitu omnia perstrepere. præterea fumo ex emissionibus bombardarum sublato veluti densa nube prospectum adimente omnia circa modo obumbrari, modo ignibus veluti fulguribus intermicãtibus refulgere. Diu, & acriter vbiq; pugnatum est, magnaq; cędes Turcarum vesana audacia se se interẽtium edita; magno Magistro valida procerum, ac militum subsidia suis laborãtibus subinde missitante, Montioq; in omnes partes discurrẽdo, ac prouidẽdo, omnia maxima, & minima impigre obeunte. Tãdem cum vires, & animi Christianis creuissent, Turcę illorum impressionem iam ferre non valentes terga vertunt, præcipitiq; fuga mare, ac scaphas repetunt, quos fugientes Christiani insecuti, & vrgentes ictibus scloporum conficiunt. Turcæ scaphas, quas quisque adeptus est, trepidãtes, ac sine ordine, seq; mutuo vrgentes, ac trudentes conscendunt: quarum nonnullis conscendentium multitudine prægrauante demersis, qui in illis erant, naufragio perierunt. qui Scaphas præsto non habuerunt, vt perniciem à Christianis prementibus vitarent, in certiorem pestem inciderunt. in mare enim amẽti trepidatione se se proijcientes, cum omnes ferè nandi essent ignari, infinitumq; spatium enatandum esset, vndis hausti sunt. miserabilisq; in primis fuit Turcarum in vndis pereuntium aspectus, cum pleriq; eorum manus supplices ad Christianos tendentes, illosq; per immortalem illum, quem colerent, Deum obtestantes, eorum misericordiam implorarent: breuiq; omne circa mare fluitantibus cadaueribus, capitibus, ac membris à corpore detruncatis, ad hoc scutis, galeis, thoracibus, signis constratum est; eaq; fuit clades Turcarum, vt de duobus millibus, quos à parte maritima mœnia aggressos diximus, sexcenti tantummodo incolumes ad suos redierint: reliqui nonnulli capti; maxima pars varia peste absumpti. à parte quoq; terrestri nonnulla, longe tamen minor clades accepta est. minus enim pugnæ ibi fuit; vt numerum cæsorum Turcarum, ac grauiter sauciorum mille octingentos excessisse constet. neque Christianis incruentum sane prælium fuit, in quo nonnulli ex insignioribus equestris ordinis viris, ac circiter octoginta milites ceciderunt;

derunt;

derunt; ac non pauci grauia vulnera acceperunt. captiui iussu magni Magistri ad vnum sunt iugulati. Magnus fuit in castris Turcarum luctus; magnusq; Mustaphæ mœror, qui ab ea arce, quæ pene capta videbatur, mœnibus vbiq; fere stratis; quaq; se se copijs admotis euestigio potiturum sperarat, tantam cladem, tantamq́; ignominiam accepisset. quin etiam ita illi exploratam, ac minime dubiā expugnationem fuisse ferunt, vt in scaphis captis magna copia funium, & compedum inuenta sit, quibus Christianos captiuos vincirent. Secundum eam oppugnationem obsessi, cum Turcæ quatere intermisissent, atq; in alias partes bombardas transtulissent, ex quibus maiores strages murorum se facturos sperabant, summa contentione, ne nocte quidem intermissa, munitionem vrgentes, paucis diebus quassata refecerunt, ac firmarunt, patefacta q́ue aggeribus obstruxerunt; vt de integro omnibus ex partibus muri essent quatiendi, præterquam ab ea parte, quæ magistro exercitus defendenda obuenerat; quod ibi Turcæ aggeres ita vltra promouissent, vt illis murum arcis pene attingerent. At magnus Magister in omnes partes dies noctesq́; animum versare, cum nihil vel minimum non suæ curæ esse existimaret, omnia, quæ ad defensionem pertinerent, summa diligentia exsequi, ingenti numero ignium artificio compositorum fabricato, magnaq́; copia ahenorum calida pice refertorū ad loca oppugnationum statuta, quibus subeuntes hostes perfunderent. ad hoc latus illud arcis, quod brachio maris ab ea parte, quæ Bromola appellatur, alluitur, totum in lōgitudinem vsq; ad intimū sinum cathena ex validis antennis contexta communiunt. Cæterū Mustaphas, vt omnia tentaret, ad aliam oppugnandi rationem animum adiecit. nam cum cerneret stragem ipsam muri, qui à parte magistro exercitus attributa, vt diximus, refici non potuerat, pro munimento obsessis esse, ligone & malleo vtendum ratus, murum multis in locis excauare incepit. quam rem cum obsessi sensissent, e regione eius loci interiorem fossam ducunt; tantaq́; à Christianis contentio adhibita est, vt biduo ad eam altitudinem foderint, vt solum fossæ cauis Turcarum depressius esset. qui idcirco in irritum inceptum se se terere tempus animaduertentes, excauandi opere omisso, munitionem, qua murum pene contingi diximus ad littus, vsq; ad castellum in Bromolam vergens producere instituunt. ab alia quoq; parte munimentum super aggere ipso fossæ excitant eò vsq; productum, vt ad ictus ex arce opidi emissos tegantur, atq; vt

arcem omni ex parte vrgerent, alio in loco in ipsa ora fossæ muro aduersa, immanibus antennis, ac nauium malis nocte defixis, pontē exstruere incipiunt, haud absimilem illi, quem ad arcem sancti Hermi ædificarant: tutoq; in eo opere versabantur, cum Christiani, pluteis, ac propugnaculis decussis, neq; caput proferre, neq; missilibus Turcas ab opere prohibere possent. Ab hoc pōte quamquam perexigua detrimenta Christiani essent accepturi, quod ille locus non esset quatientibus opportunus; tamen magnus Magister nullam quamuis paruam rem negligendam ratus, imperat, vt omnia tententur, quamobrem pons euertatur. Iussa impigre facit magister exercitus, bis nocte delecta manu irrito incepto emissa, quæ pontem cōburere tentaret. igitur Perisottus magni Magistri fratris filius iuuenili ardore tractus, delecta iuuenum manu secum educta, interdiu ex arce erumpit; eo cōsilio, vt sublicas fune apprehenderet, quo deinde à Christianis ex arce contēto, & adducto, sublicæ reuellerētur, ponsq́; corrueret; verum ictu sclopi percussus, sopitus concidit, interq́; manus ab ijs, qui cum eo erant, in arcem est relatus. igitur cum frustra omnes conatus essent, obsessi fenestra proximum murum aperiunt, ac bombarda duos globos cathena inter se annexos, ne inanis ictus esset, emittente, pontem ex ea quatientes nonnullam antennarum partem perfringunt; quem vt incendio totum absumerent, locum muri e regione pontis perfodientes foramine ad pontem penetrant; ignesq́; compositos in illum emittunt. qui conatus, quamquam sępe ignem materia concepit, non modo sine effectu fuit, Turcis incendium prohibentibus; verum etiam obsessis damnosus. bombarda enim è regione statuta, atq; eò collineantibus Turcis, globi per foramen penetrantes nonnullos intra arcem, qui erant in opere, interfecerunt. Erant singulæ opidi, atq; arcis partes singulis nationibus defendendæ distributæ: atq; vnaquæque nationis suæ primarium virum præfectum, singuliq́; præfecti cohortem nationis suæ equitum circa se habebant: tantusq́; erat in omni hominum genere pugnandi ardor, tantusq́; præ sempiterna cœlesti gloria, quam se in sacro bello occumbentes adepturos confidebant, mortis contemptus; vt duces non modo rebus consilio, & imperio regendis adessent, sed suis ipsi corporibus prœlia impigre inirent; se seq; discriminibus alacriter offerrent. quare multi quotidie in continentibus certaminibus grauia vulnera accipiebant: ex quibus, & ex ægritudinibus, ac morbis ex nimio labore contractis

nonnulli

nonnulli decedebant; vt sępe necesse fuerit in sauciorum locũ alios præfectos sufficere. Sed virtus magni Magistri in hoc quoq; mortis contemptu, vt in cęteris imperatorijs artibus, quas toto hoc bello edidit plurimas, in primis enituit. Percrebuerat fama Mustaphã solenni iureiurando sæpe confirmasse, se, cum opido potitus esset, omnes, qui in illo inuẽti fuissent, ad vnum interfecturum, nulliusq́; ætati, aut dignitati parsurum; vnumq́; magnum Magistrum viuũ seruaturum, quem in triumpho ductum ante magnum Imperatorẽ statueret. Re cognita magnus Magister in frequenti procerum, & equitum coetu clara voce in concionantis modum eiusmodi verba pronunciauit, non ita se Deum immortalem à Christianorũ caussa auersum existimare, vt fortissimos milites suos immanibus barbaris religionis suæ hostibus trucidandos sit relicturus: verum si, Diuina ira hominum sceleribus irritata, tã luctuosus exitus ipsos maneat, se se, vt laborum fuerit, ita mortis quoq; socium fore: gregarij enim militis vestitu sumpto in mediam pugnæ molem se proiecturum; ac certissimo discrimini oblaturum, vt ignotus, ac pugnans occumbat; neq; Bassæ gaudium, ac gloriam magni Hierosolymitani Magistri capti, & in triumphum ducti præbeat. Animaduerterat Bassa in oppugnationibus arcis continua subsidia laborantibus ex opido submitti. quare vt magni Magistri curam ad opidum defendendum auerteret, (neq; enim putabat illum in illa copiarum paucitate ad omnia suffecturum) bombardis in omnibus opportunis circa opidum, & arcem sancti Michaelis locis statutis (fuerunt autem sexaginta numero murales omnes, ac maximæ formæ) opidum, & arcem multis locis magno, ac continenti impetu quatere instituit. crebri erant, ac pæne continui ictus; cum Turcæ in bombardas displosas mira celeritate puluerem sacculis quibusdam, ac globos inderent. erat atrox in primis, & horribilis totius negotij facies, muris continenter quassatis multis in locis procidentibus; ad hoc fumo in sublime elato, ac numquam intermisso, alio post alium suboriente, densissimisq; tenebris omnia opplente, ac lucem solis adimente; præterea solo contremiscente, ędificijsq́, ingenti soli motu concussis pluribus in locis fatiscentibus, ac speciem, & metum mox ruiturorum præbentibus; postremo fragore assidue edito sensum aurium, animosq́; obstupefaciente: qui tãtus fuit, vt interdum ex ipsa Sicilia per tantum locorum spatium exaudiretur. illudque belli genus aliquot dies fuit, vt Turcæ à prima luce ad occidentem

solem vndiq; opidum, & arcem sancti Michaelis, bombardis sæpe aliò, & aliò translatis continenter quaterent: cumq; ingētes murorum strages multis locis ederent, obsessorum omnis opera ne nocte quidem quieti data in muniendo ponebatur: cum alibi mœnia ipsa ruinis patefacta aggeribus, varioq; munimentorum genere ex materia, & centonibus obstruerent; alibi vt loci, ac defensionis natura postulabat, muros, ac munimenta introrsus ducta opponerent. maxime igitur miserabilis erat Melitæ conditio; maximisq; animi, & corporis angustijs obsessi premebantur. nam labor operis non die, non nocte intermissus, qui vel eosdem semper in illa paucitate vrgebat, vel paruum quiescendi interuallum dabat, ita illos confecerat, vt iam vires ad laborem deessent; cum non milites modo, sed opidani quoq; sine vllo ætatis, aut sexus discrimine in opere versarentur: ad hoc, Turcis ex superioribus locis assiduis bombardarum ictibus interiora arcis nuda, & aperta petentibus, multi, qui erant in opere, necessariasq; res administrabant, quotidie vulnerabantur, & interficiebantur. quibus tamen ante se cadentium casibus nemo ab opere, & à se offerendo deterrebatur; certissimæ mortis exspectatione, si Turcæ opido potiti essent, omnium mentes à cogitatione incerti periculi auertente. præterea aqua laborari iam cœptū erat; non quidem vt tum esset illius pænuria, sed quòd magnus Magister serius auxilium veritus, quàm vt aqua sufficere posset, omnia ante prospiciens, ne in subita, & improuisa re trepidaret, aquæ altitudine omnibus in locis, in quibus adseruabatur, explorata, iam illam viritim admetiri inceperat. Iam vero nimium seri, ac lenti auxilij, quæ erat vnica spes, mentibus hominum insidens metus supra cætera omnia mala angebat. quæ res per crebras litteras à magno Magistro Garsiæ demonstrabantur, celocibus subinde per captas occasiones furto emissis. quibus litteris magnus Magister Deum immortalem, ipsiusq; Garsiæ fidem obtestabatur, & implorabat, ne auxilium mittere differret; si diutius extraheretur, superfluum omnino futurum; ventum ad extrema esse: nec durari iam vltra posse; mœnia passim strata; magnam partem hominum varia peste absumptam; paucis, qui supersint, iam vires ad arma sustinēda deesse. iam vero vt cætera mala vincantur, famem vinci naturam non sinere. Cæterum ne apud Turcas quidem res interea lætæ erant: nam re frumentaria laborari cœptum erat, longinquis subuectionibus, ac varijs de caussis impeditis. ad hoc continuis laboribus, cœloque

ipso,

ipſo,atq; intolerandis æſtiuis caloribus conflictati vario morborũ genere tentabantur,alui in primis profluuio, ex quo multi quotidie decedebant. Baſſarum animos in primis angebat conſtans inter omnes captiuos ſermo,Meſſanæ claſſem centum circiter triremium,& quadraginta onerariarum contractam;florentesq́;,ac magnas Italicas, & Hiſpanienſes copias conueniſſe, quibus recentibus, atque integris ſuas iam extenuatas, ac vulneribus, laboribus, morbis confectas haudquaquam pares futuras intelligebant, flore præſertim,ac robore exercitus varia peſte abſumpto. igitur, ne improuiſo deprehenderentur,octoginta triremes bellatoribus, ac ſocijs nauticis refertas, omnibusq́; rebus affatim inſtructas inſulam aſsidue circumire iubent. At Garſias litteris magni Magiſtri vehementer perculſus confeſtim reſcribens hortatur,ne animo deficiat, neue labori ſuccumbat: Philippi Regis certam ſtare ſententiam, vt Melitæ ſubſidio omnino eatur;neq; vllum diſcrimen recuſetur: ſibi vero Garſiæ ſtudio ſacroſancti, ac nobiliſsimi ordinis ex immanium barbarorum faucibus eripiendi neminem omnino mortaliũ, ac ne ipſum quidem magnum Magiſtrum præcurrere; quin etiam optare ſe in ipſo opido eſſe,atq; quemadmodum nunc tantummodo curę,& ſollicitudinis eſt,ita periculorum quoq; ſocium eſſe. ſe ſe igitur omnia ſumma facere,ac porro facturum,vt copiæ,quę á ſe non minore deſiderio Meſſanæ,quàm ab ipſo Magiſtro in Melita exſpectentur,quamprimum conueniant:quibus contractis, ſe eueſtigio iter ingreſſurum. neq; mirari debere magnum Magiſtrum, ſi cum tam longe mandata, & imperia Regis fuerint petenda, res diutius omnium exſpectatione,& deſiderio extrahatur:veniſſe iam libera Regis mandata;ac Ioannem Andreã Auriam multis ab hinc diebus à ſe in Etruriam, ac Genuam miſſum, qui res expediat,ac copias Etruſcas aduehat;quo appulſo,nullam ſe moram interpoſiturum. interea ſe onerarias, quod impeditioris nauigationis ſint, Syracuſas præmiſſurum;ne, cum triremes aduenerint, expeditius nauigantium triremium iter morentur.totum igitur menſem Auguſtum,cum tum Iulius in exitu eſſet,ipſi durandum eſſe, certiſsima auxilij ſpe ſubnixo, ac quod reliquum eſt malorum,conſtanter perferendum. interea Corniſonum cum triremibus ſacri ordinis ſe remittere,cum delecta manu equeſtris ordinis, ac reliquorũ nobilitate inſignium virorum,qui religionis cauſſa,nullaq; mercedis ſpe ſacræ militiæ ſponte ſe ſe addixerant, in Siciliamq́; conuenerant.

nerant, illis ſe ſigna iam conuenta edidiſſe: orare tamen, vt ſi omnes aditus ſint omnino intercluſi, ne tam delectam nobilium manum in certã peſtem ſe dare patiatur: monere in primis, vt ſummam diligentiam in aqua partienda adhibeat. hoc omnium curarum caput eſſe debere. His litteris datis, & onerarias præmittit, & Cornisonum dimittit, atq; vnà cum illo certos homines rerũ militarium peritos mittit, qui ſitum inſulæ, atq; opidi, locaq́; ad exponendas copias idonea, cognoſcant; ad hoc quæ ſit ad Turcas expeditior via, quæ hoſtilium caſtrorum forma, qui tendentium ordo; quo genere munimentorum tegantur, qui hoſtium numerus, quæ vires illis, qui animus ſit; omniaq́; ſatis explorata, & comperta ad ſe reuerſi referant. Interea Turcæ continenter opidum, & arcem quatientes non ſolum mœnia paſsim ſternebant, ſed omnia quoq; intra arcem infeſta faciebãt. interiora enim opidi, & arcis ex ſuperioribus, & imminentibus locis petentes nihil, quod in humanis miſerijs eſſet, reliquum obſeſsis faciebant, non eo ſolum, quod multi mortales bombardarum ictibus vulgo quotidie exanimabantur, ſed quod nihil tuti, aut quieti ne intra quidẽ cubicula ipſa, ac triclinia miſeris præbebatur; cum non modo ædificiorum tecta deijcerent, ſed ſæpe cubantium cubilia perfringerent, ac cœnantium menſas euerterent. nihil tamen tot malis frangebantur; quin ea quæ ſui muneris erant, pro ſe quiſq; impigre obirent; in opere verſarentur; mœnia defenderent: eaq; cum ſua ſponte faciebant, tum magni Magiſtri exemplo inuitati; quem prægrauem annis cernerent, & ad labores indefeſſum, & ad pericula intrepidum. neq; dubium eſt, quin ab illius conſtanti, atq; humanum pene captum exſuperante virtute res Melitæ ſuſtentatæ ſint, quæ ſine illo breui caſuræ fuerint. viuido enim ingenio in vegeto corpore vigente, ac virente, vir clarus, primoribus, quiq; maximum rei militaris vſum habere exiſtimabantur, latera cingentibus, omnibus rebus inuigilare, omnia prouidere, opidum aſsidue circumire, omnibus rebus occurrere, omnia maxima, & minima obire, operi inſiſtere, prœlijs intereſſe, hortari, laborantibus ſubſidia ſubmittere, inclinatas res ſuſtinere, pugnam reſtituere, nullas deniq; imperatorias partes prætermittere, numquam quieſcere; quin etiam exiguum illud noctis tempus, quod quieti dare naturæ neceſsitas cogebat, non veſtes exuere, neque lecto molliter ſubſtrato, ſed nuda tabula veſtitus recubare; cumq́ue ad arma conclamabatur, caput galea, ac collum, & ſumma pectoris

lorica

lorica tectus princeps prosilire,atq; ad loca, vnde tumultus perso-
naret,impigre occurrere . quæ res in viro egregio eò mirabiliores
erant,quod tantis belli occupationibus distentus,numquam tamen
curationem ægrotantium,atq; egentium prætermittebat, quin il-
los quotidie inuiseret;illisq, ministraret : vt si quis rem vere existi-
mare velit,nemo belli dux aut nostra,aut multorum sæculorũ me-
moria plura,aut maiora ingenij,consilij,fortitudinis,audaciæ, dili-
gentiæ,laboris,in perpesione malorum tolerantię documenta edi-
disse sit dicendus. Quare homines in tantarum virtutum admira-
tionem versi se ad imitationem Principis vnici exempli conforma-
bant. Magni Magistri laudibus coniungenda est equestris ordinis
virorum,ordinumq; ductorum,atq; omnium militiæ graduum ho
minum virtus:quorum quàm fortis,& egregia opera fuerit, quàm
nemo sibi pro communi salute, ac pro Christiani nominis decore
pepercerit, hinc licet existimare , quod nullũ omnino defendendi
opidi munus fuit,nulla mœnium pars ex omnibus, quibus singulis
toto opidi,& arcis circuitu,equestris ordinis viri præfecti sunt , in
quibus in locum interfectorum,aut ita sauciorum, vt pugnæ inha-
biles essent,non sæpe noui præfecti sint suffecti.At Turcę cum opi
dum asidue quatientes eam partem muri,quæ castella appellatur,
strauissent;tamẽ ad opidum succedere,& in fossam descendere pro-
hibebantur à prominenti turri, qua latera subeuntium incessebant-
tur;cuius impedimenti tollendi nouam rationem commenti sunt.
parietem enim fossæ muro opidi aduersum demolientes lapides, ac
terram egestam in fossam proiecerũt ; simul stragem diruti muri eò
comportarunt; cumulumq; ita alte consurgentem fecerunt , vt eo
ictus bombardarum à latere venientes impedirentur.quare Turcę
in fossam , & sub mœnibus tuto versabantur, ac, quamquam locus
iussu magni Magistri magna Christianorum contentione purga-
tus est,iterum tamen à Turcis multitudine operariorum abundan-
tibus est repletus. Eo tẽpore triremes duæ à Piali exploratũ missæ
Basis renuntiarunt,Messanę ingentem classem,terrestresq; copias
numero,& genere firmisimas contractas;Christianosq; haud du-
bie auxilio Melitensibus breui venturos ; res intentisime admini-
strari;iamq; onerarias Syracusas ea de caussa præmisisas. quo nun-
cio Mustaphas vehementer perculsus intelligens confectas illas,&
exsangues,quas habebat,copias Christianis recentibus,ac vigenti-
bus trucidandas obijcere,extremæ esse dementiæ,de obsidione sol-
uendâ

uenda animo dicitur agitasse, iamq; bombardas in naues imponere constituisse. verum ab eo consilio magnopere Vluzalis quod iã sæpe memorauimus, vir Calaber Christianæ religionis desertor hominem dicitur deterruisse. quare ipse & Pialis principum exercitus consilio vocato sententias exquirunt, quibus variantibus, ea vicit, quæ obsidionem nullo modo soluendã censebat. magnæ enim ignominiæ esse, magni Imperatoris classem, & exercitũ Christianis non ferentibus, sed comminantibus auxilium, ab incæpto desistere; ac res tanto labore, tantorumque consiliorum apparatu inchoatas non ad finem perducere. Ad nuncium igitur aduenientis auxilij, bombardis interea relictis, ijsq́; præsidio valido firmatis, ne obsidio deserta videatur, classem cum flore virium conscendendam, ac rem nauali pugnæ committendam. haud dubie penes Turcas si non alia re, numero saltem tanto superiores victoriam futurã. classe porro fusa, opidum, omni spe præcisa, vt nihil illi admoueatur, sua sponte e uestigio casurum. ita nihil mutatum est. igitur Turcæ instituta opera vrgentes, arctiusq; in dies opidum, atque arcẽ prementes iam in eum statum res adduxerant, vt ipsi tuto sub mœnibus essent, neq; supernis Christianorum ictibus læderentur; magnusq́; idcirco metus obsessis est iniectus, ne illi, nemine prohibente, cuniculos in opidum agerent. cæterum incidit casus, qui conatus Turcarum patefecit. nam cum terra, quæ angulum vnius ex arcis propugnaculis sustinebat, subtus excauata procidisset, foramen quoddam detectum est; per quod milites, qui erant in statione, introspicientes ingentem specum cernunt, ac per illum Turcas armatos discurrentes: dumq́; proceres, qui erant in statione, quid sibi ille specus vellet mirabundi inter se quærunt, signifer quidam Hispanus Andreas Mugnatonius nomine ollam igne composito ardentem in specum præcipitat; atq; ipse hastam eodem composito igne præfixam gerens in eundem se specum deijcit: quem duo equestris ordinis viri, qui proximi erant, ne inferioris sortis homini virtute cedere viderentur, consequuntur; ac post eos tres alij milites: ad quorum aspectum Turcæ perterrefacti se protinus e specu eijciunt. ita facultas perlustrandi Christianis data est; qui omnia diligenter contemplati è specu emergentes referunt, duos specus excauasse Turcas triginta circiter pedes intra arcem penetrantes, ea latitudine, vt ternus ordo armatorum per illos ingredi posit: quos eo consilio excauarant, vt solo superiore crebris cauis in omnes partes spe

ctantibus

ctantibus perforato, cum Turcæ ad illum locum oppugnandum subijssent; ex illis cauis eorum, qui in illo loco ad defensionem constitissent, crura, inguina, atq; omnes corporis partes supinis sclopo-rum ictibus peterent. qua re haud dubie factum iri, vt nemo ibi consistere posset, ictibus certis, ac destinatum locum petentibus: sic fore, vt Turcæ ab ea parte defensoribus nudata in arcem irrumpant. Re cognita, magnus Magister Mugnatonium laudatum, cuius virtute, & audacia tantum imminens periculum discussum sit, aureo torque magni ponderis donat; verborumq́; honorem addit, non esse quidem illud præmium tanto pro merito par; verum in illis têporum, & rerum angustijs se, quod posit, virtuti testimonium dare. pergeret porrò similia virtutis facinora edere, & à se maiora præmia in dies exspectaret. Obsessi iussu magni Magistri obijcibus oppositis specus claudunt, Turcisq́; multorum dierum laborem irritum reddunt. Postero die, qui Calendas Augusti insecutus est, Mustaphas arcem iterum tentandam ratus, copijs admotis ab vna parte magno impetu mœnia inuadit; præliumq́ue atrox, & cruentum accensū est, quod multas horas durauit, multis vtrimq; cadêtibus, atq; acriter vtrisq; pugnantibus. tandem obsessis constanter resistentibus, Turcæ cum multorum vulneribus, ac cæde repulsi sunt; cum de Christianis aliquot equestris ordinis viri, & complures inferioris sortis milites cecidissent; idq́; potius ex ictibus bombardarum ex superioribus locis ipsos petentibus, quàm alio pugnæ casu. Mustaphas ad institutam rationem conuersus belloardua loci, qui castella appellatur, & proximum illis murum magno, numquamq; intermisso impetu quatere; contra omnis ab obsessis diurna, ac nocturna opera in quassatis reficiendis poni, in primis in muro à parte maritima excitando, qui continenter verberatus totus pene prociderat. Iam Turcæ opus inceptæ munitionis ad effectum perduxerant; fossamq́; ante murum castellæ, quam obsessos semel purgasse diximus, iterum ruderibus, cementis, ac terra congesta ad eam altitudinem implerant, vt tuti ad strages editas ex propinquo contêplandas mœnibus succederent. Mira erat eo tempore in vtroq; duce, & Garsia quoq; hostilium rerum, & consiliorum ignoratio, cū eorum explorandorum varias rationes inijssent. Mustaphas enim biremes, ac celoces sæpe circummittendo neminē excipere potuit, ex quo certi quid cognosceret; propterea quod omnia littora Siciliæ validis præsidijs dispositis ita clausa tenebantur, vt Turcarum

naues neq; ad ea appellere, neque exſcenſionem facere poſſent: ad extremum veterem, ac peritum biremis præfectum mittit, ſangiacatusq́; honorem, ſi quid explorati, ac comperti ad ſe adferat, homini pollicetur. Garſias vero in actuariũ ad magnũ Magiſtrũ miſſum quendam conſcendere iuſsit Turcarum inſtitutorum, ac linguæ peritum; qui exſcenſione ad vrbem Matrem facta, veſtitu, atq; habitu Turcico ad hoſtes accederet, ſeq́; cum illis immiſceret; omnibuſque diligẽter exploratis, prima quaq; oblata occaſione ad ſe reuertendi vteretur. Actuarium in Turcarum claſſem incidit, isq;, qui litteras deferebat, vir cautus, & prudens, antequam à Turcis caperetur, illas demerſit, & ad Baſſam adductus mentitus eſt, litteras cum alio actuario miſſas, quod ad magnum Magiſtrum incolume perueniſſe putet. Cum omnia diligenter quęreret Baſſa, rogauit, ecqua cum Chriſtianorum claſſe nauis Gallorum, aut Venetorum eſſet, & quod illi auxilij genus miſiſſent. negauit captiuus. At magnus Magiſter Ioannem Vaſquezium Hiſpanum, impigrum, & expertę audaciæ virum, cum ſexaginta viris per foſſam caſtellæ nocte emittit, qui, manu cum Turcis, in quos primos inciderit, conſerta, aliquem illorum viuum capere ſtudeat, inciditq́, inſignis caſus, qui ſilentio non viſus eſt prætereundus. nam Vaſquezius cum audacius, quàm cautius ad hoſtem per foſſam pergeret, atq; ad loca quædam anguſta perueniſſet, ꝑ quę vix bini ingredi poſſent, à magna parte ſuorum deſertus in firmam Turcarum ſtationem incidit; eosq́; magna audacia inuadit, ac nonnullos primo impetu in mare præcipites agit. verum Turcis ad tumultum multis ex partibus accurrentibus, ijsq́;, qui primo fugerant, in pugnam conuerſis, circumuentus fortiter dimicans ipſe cum paucis illis, qui cum eo remanſerant, interficitur. cæterum Turcæ cum initio tumultus ſubito pauore attoniti, nocte præſertim ſpecies rerum incertas faciente, Chriſtianos veſtitu Turcarum inductos cernere ſibi viderentur, eo errore inducti, cum in fuga alij in alios inciderent, alijq́ue alios premerent, ac truderent, Chriſtianos alter alterum eſſe credentes inter ſe ipſi cõuerſi mutuo ſe interficiebant: neq; prius interficiendi finis eſt factus, quàm error liquido apertus eſt: cæterum nõ muris modo tam opidi, quàm arcis, ſed munitionibus quoq; ab obſeſsis in murorum locum excitatis ſæpe à Turcis ſtratis; iterumq́; à Chriſtianis refectis; nulloq́; verberandi fine à Turcis vmquam facto, cum foſſa ante murum caſtellæ iam ad ſummum repleta eſſet; Turcæque ab ea
parte

parte commode mœnibus succedere possent; tēpus visum est Mustaphæ vltima experiendi, omnibusq; viribus connitendi, atq; opidum, & arcem eodem tempore tertia acerrima oppugnatione tentandi. igitur ad septimum Idus Augusti tribus armatorū millibus, qui opidum à parte castellæ aggrederentur, missis, ipse cum octo millibus ad arcem sancti Michaelis magno impetu, magnisq; clamoribus inuadendam succedit. At obsessi aduersus tantam aduentantem vim corpora, & animos parant. Ex ijs, qui ad opidum missi sunt, quingenti tantum mœnibus successerūt, ac per stragem diruti muri commodum adscensum fastigio suo præbentem magna audacia, atq; impetu conscendere cœperunt. verum missilibus superne venientibus incitatus cursus repressus est: ipsiq; in medio fastigio consistere coacti. inde inter ipsos, & obsessos missilibus tantum pugnatum est. At ad arcem sancti Michaelis tanta animorum, & omnium virium contentione dimicatum est, vt nullum certamen in tota hac obsidione atrocius, aut adspectu horribilius fuerit, nec in quo maior cædes tam Turcarum, quàm Christianorum edita sit. non enim procul missilibus tantum, sed comminus manu conserta gladijs, & hastis res gesta est; cum vtraq; pars, morte contempta, nihilq; cadentium ante se casibus deterrita pugnę se offerret. atrox in primis fuit ignium compositorum vtrimq; emissorū facies; quorum tanta vis fuit, vt totus ille circa locus procul spectantibus cōtinenti incendio ardere videretur, miserabilisq; in primis erat varia peste pereuntium adspectus. nam alij igne correpti horribili genere mortis conflagrabant; alij ex alto præcipitati capite illiso cōfringebātur; alij scloporum, ac bombardarū ictibus exanimabātur; quorū capita, ac mēbra à corpore resiliētia toto aere circumuolare cernebantur. Cum multi vtrimq; caderent, maioribus tamē iniquitatibus Christiani conflictabantur; non enim à sola pugna premebantur, sed, quod longe grauius, ac pestilentius fuit, à bombardis ex superioribus circumpositis collibus in illos vndiq;, ac continenter displosis conficiebantur. stetit tamen immota statio tot iniquitatibus circumuenta, ac locum co..stanter tutata est, neque ipsi milites tantum, atq; equites impetum Turcarum sustinuerunt, sed vna cum illis mulieres ipsæ, atq; omnis imbellis puerorū, & senio confectorum ætas ad partem periculi capessendam adfuerunt, metu ineuitabilis mortis, si in potestatem Turcarum venissent, natura

lem timiditatem vincẽte: eæ ad mœnia, & ad loca, in quibus maxime laborabatur, accurrentes multimoda, & ſedula opera pugnãtibus magno adiumento eſſe; ſaxa, ac miſsilia, aquamq; ad reſtinguẽda incendia, aliaq;, quæ ad pugnam vſui erant, comportare; in media quoq; diſcrimina ſe inferre; quin etiam nonnullæ prælio ſe immiſcere, ſaxa, ac feruentem aquã, & calidam picem in ſubeuntes Turcas deuoluere. At magnus Magiſter ex opido pugnam ſpectãs duobus animi motibus angi: nam tot nobilium equitũ, ac reliquorum Chriſtianorum in oculis ſuis miſerabiliter pereuntium, vicem mœrere, & tantam in vnum locum incumbentem vim formidare, vereriq;, vt ſuorum virtus tantæ moli diu par eſſet: cum oppugnatio quattuor continentes horas ſemper recrudeſcens duraſſet. ſub oculis enim Baſſæ res gerebatur; qui cum primoribus diſcurrens, ac, ſi quos cedẽtes videret, fuſte domitos in prælium redire cogẽs, hortationibus certamen accendebat, monens, atq; obteſtãs, ſi paullum modo conniterentur, opido mox potituros: quæ res finem tot exhauſtis laboribus tandem eſſet impoſitura. Cæterum in medio pugnæ ardore, cum res in ſummum diſcrimen adducta eſſet; iamq; Chriſtianos magis vires, quàm animus deficere inciperent; Turcę, Chriſtianis mirãtibus, ac cauſſam ignorantibus, ſubito, ipſeq; cum illis Baſſa prœliũ omittunt, ac pedẽ referunt; trepidanteſq;, ac fugientium ſimiles caſtra repetunt. Trepidi diſceſſus cauſſa talis fuit. Meſquita vrbis Matris præfectus cum in ſpeculis continue eſſet, incendium ab ignibus compoſitis in prœlio excitatum late refulgẽs conſpicatus, arcem ſancti Michaelis conflagrare & à Turcis maxime premi ratus, vt illos à prœlio auerteret, Ioannem Lugnium cũ equitum Turma, ac Vincentium Venturam cum ſclopariorũ manu equis vecta mittit, qui caſtra Turcarum inuadant, ac tumultum excitent. Illi imperata impigre faciunt; itinereq; raptim facto, ad caſtra, & in eam forte partem, in qua ſaucij, & ægrotantes cubabant, veniunt. Ibi cum omniaq; ſoluta, & neglecta ſine cuſtode, ac ſine ſtatione offendiſſent, caſtra magno impetu inuadunt; ac magnam iacentium cædem edunt. Quare tumultu ab ea parte excitato totis caſtris ad arma conclamatur: cumq; omnia in caſtris clamoribus perſtreperent; tumultus ad eam ſtationem peruenit, quæ in colle Coradino vocato prope arcem ſancti Michaelis conſtiterat, qui in eam partem conuerſi cum ſuos in caſtris trepidantes, & diſcurrentes cernerent, rati Chriſtianorum auxilia ſuperueniſſe, ac cum illis

ipſum

ipsum fortasse Garsiam,castraq́; inuasisse; confestim mittunt, qui Bassæ rem nũcient. ille trepido nuncio,atq; eadem auxilij appulsi suspicione perculsus,omissa oppugnatione,effuso cursu castra repetit. Lugnius & Ventura id,cuius caussa venerant,assecuti, cum Ianizeri iam in armis essent,illorum vim haudquaquam exspectandã rati se incolumes ad suos in vrbem recipiunt. Magna fuit in hac oppugnatione vtriusq; partis cædes;multiq́; clari viri, atq; ordinum ductores vtrimq; ceciderũt;compluresq; grauiter vulnerati sunt. Magnus Magister tanto periculo ereptus Deo immortali, qui sibi numine suo in tanto discrimine adfuisset,precationibus, & hymnis in templo gratias agit. Magno cum dolore & indignatione repulsi Turcæ intermissam verberationem magno impetu ab omnibus in circuitu partibus repetũt: cumq; magnas strages murorum quotidie facerent;obsessi à parte castellæ interiorem murum ducũt fossa,& prominentium turrium lateribus firmatum. Immanis magnitudinis tormentis vtebantur Turcæ. nam globi bombardarum earum,quæ Basilisci appellantur, aggeres excitatos viginti pedes, Cannones vero duodecim penetrabant.cui malo vt occurreret Frãciscus Gueuara,rem,quæ minus penetrabiles aggeres faceret, commentus est. sacculorum enim magna copia ex rudi,ac crasso panno vt consueretur,curauit. ex his terra minute confracta, ac cribrata, ac plurimo humore madefacta infartis aggeres extruebat; quos septem tantum introrsus pedes Basiliscorum globi penetrarent. At obsessi cum nulli rei,quæ ad defensionem pertineret,deessent,ædificia diruebant,vt lapidibus ad defensionem vterentur,ijs,qui præparati fuerant,absumptis. Per ea tempora Cornisonus cum duobus sacri ordinis religionis triremibus Melitæ appropinquauit, cumq́; cognouisset omnia arctissimis custodijs clausa esse; neq; ad insulã appelli sine magno periculo posse;metu,ne si caperetur, præter dãnum tot nobilium equitum amissorum, consilia Christianorum ad Turcas emanarent,de omnium consilio in Siciliam reuertitur, Salazario à Garsia explorandi caussa misso cum scapha dimisso, qui furto ad insulam Gozum appulit, atq; inde tuto traiectu se ad vrbem Matrem contulit, validoq; præsidio equitum, ac peditum à præfecto accepto transuersis limitibus silentio noctis prope castra accessit,præsidioq; subsistere iusso,ipse cum quinq; equitibus in eũ locum processit,vnde in conspectu erant Turcæ,ibi luce exspectata loco quodam opportuno latens situm,ac formam castrorum,at-

que ordinem tendentium; omniaq;, quæ in tali re cognoscēda erāt, diligenter contemplatus, ad stationem, quæ ipsum exspectabat, reuersus in vrbem veterem incolumis peruenit; cū regressum varijs casibus infestum habuisset; sæpeq; in insidias hostium multis in locis collocatas incidisset. Dum ea ad Melitam geruntur, Garsias, qui incerto animo ad eum diem fluctuatus fuerat, differri iam non posse; ac de re tandem statuendum intelligebat: cæterum à consilio naualis pugnæ planè abhorrebat; ad quod multi hominem hortabantur, in quibus fuerat Ioannes Andreas Auria, qui tum aberat, ad Etruscas copias traijciēdas, vt supradictum est, missus. Is sibi illud negotium dari depoposcerat; seq; ex aperto Turcarum classem inuasurum receperat: neq; enim Turcas, quamuis Christianorum triremium classis dimidio minor sit, si quis tamen rem vere existimare velit, viribus naualibus Christianos anteire, qui tanto sint onerarijs superiores (ad septuaginta enim contractæ erāt) quæ si pugnatoribus impleantur, tamquam moles superne imminentes Turcicā classem sint deiecturæ; quibusq; Christianæ triremes vndiq; cinctæ, earumq; præsidio tutæ à Turcarum triremium multitudine circumueniri non posfint. Verum Garsias nullius hortatibus, aut auctoritate de sententia deduci potuit, cum se in tam præcipitem casum totam Regiam classem proiecturū negaret: qua amissa, omnia Regnorum Philippi littora naualibus præsidijs nudata Turcarum incursionibus exposita manerent. Igitur tota ea cogitatione planè deposita, de ope terrestri via ferenda animo agitare cœpit. req; hominum sermonibus, & disputationibus in cætibus diu agitata; multisq; sententiarum certaminibus iactata, tandē Garsias omnes terrestrium copiarum, ac classium præfectos; primoresque exercitus conuocat, vt cum illis deliberet; ratioq; rei gerendæ de communi sententia ineatur, ac statuatur. Fuit in hoc consilio Ascanius Cornius, quem Garsias initio huius belli à Pontifice omnibus precibus depoposcerat; cum illum Pontifex nonnullis criminibus insimulatum Romę in custodia haberet. verum Pontifex publicas rationes omnibus rebus præuertendas intelligens; ne in tanto rerum Christianarum discrimine virum tanto rerum militarium vsu, & scientia Reipublicæ subtraxisse videretur, carceribus liberatum ad Garsiā miserat. cum eo sæpe Garsias de tota ratione belli priuatos sermones contulerat; conatusq; fuerat Ascanius omnibus stimulis hominem fluctuantem ad rem suscipiendam incitare, quam illum sine

summo

ſummo flagitio omittere non poſſe diceret; magnamq́; dedecoris labem illius nomini concipi demonſtrarat, ſi tam apta Turcarũ conatibus inſula, tamq́; Philippi Regnis propinqua, ipſo ſedente, & inſpectante, in Turcarum poteſtatem veniſſet. Cum conſediſſent, verba facit Garſias, aliquam rationé ineundam Melitæ, ſacriq́; ordinis obſidione eximendi: pertinere id non magis ad fidem, & officium, quàm ad ſalutem, & incolumitatem Regnorum Philippi Italicorum: quæ, ſi Turcæ ſibi ſedem, & arcem in tam propinqua inſula fecerint, aſsiduis moleſtijs, & incurſionibus infeſta futura ſint; milleq́; caſibus, & diſcriminibus obnoxia. neq; rem vlterius extrahi poſſe: ventum enim ad extremum eſſe. illo igitur die finem contentionum faciendum; ac de re tandem ſtatuendum. ac, quoniam maritima via, ac naualis pugna, quæ neceſſario ſubeunda eſſet, non placeat; (neq; enim ipſos eſſe ad apertam vim pares; neq; vllo modo omnes Philippi maritimas vires eò contractas tanto Turcis inferiores in tantam aleam dandas) reliquam eſſe terreſtrem viam. in eam porrò duas deliberationes incidere: alteram eſſe, quænam ratio ſit expediẽda copiarum tuto, ac furto in inſulam traijciendarũ: alteram, an omnino traijciendæ ſint, ſubſidioq; eundum, ac pedeſtri certamine, ſi res cogat, cum Turcis decernendum; in qua re ſententijs variari videat. proinde omnes hortatur, vt ſententiam dicant, & in commune conſulant. ſe enim eo, quod illi ſtatuerint, ſtaturum confirmat, & ſecundum eam orationem inter claſsium præfectos, qui primi ſẽtẽtiam rogati ſunt, conuenit, copias traijci tuto poſſe; ac ratio rei expediendæ talis demonſtrata eſt. iter in Gozum inſulam dirigendum: cum inſulæ ad id ſpatium appropinquarint, vt à Turcis conſpici non poſsint, ſubſiſtendum, noctemq; exſpectandam; atq; in tenebris conuentum luminis ſignum extollendũ, quod arci Gozi aduentum claſsis ſignificet: ac, ſi eodem ſigno ſublato Gozenſes reſponderint, intelligendum, tuto accedi poſſe ad Gozũ; neq; Turcarum claſſem ibi tum eſſe. ni reſponderint, vlterius non procedendum, ſed retro claſſem mouẽdam, atq; iterum redeundũ, ſignumq́; tollendum; ac ſic deinceps faciendũ, donec reſpondeant: tumq; claſſem ad Gozum appellendam. appulſis littora Melitæ, ac circunfuſum mare, totumq; fretum inter Gozum & Melitam circuniectum ſub adſpectum fore. quod ſi Turcarum triremibus liberum ſit, nullius periculi, aut negotij eſſe, exiguum quattuor milliũ paſſuum fretum traijcere; copiasq; exponere. Inter terreſtres duces

plus

plus certaminis fuit, alijs alia censentibus: in quibus Aluarus Sandius sententiam rogatus ita locutus dicitur. Difficilem mihi, & impeditam huius expeditionis dissuadendæ rationem duo faciunt. nã & in tanta maioris partis voluntate, animorumq; ardore retractare, haud paruam videtur habere timiditatis significationem, & nostrorum militũ ignauiam coarguere &, id quod mihi necessario est faciendum, magnam mihi inuidiam, sat scio, vulgo conflabit: cæterum ea me mei documenta in bellis, quibus interfui, dedisse spero; ijsq; discriminibus caput semper vltro obiecisse; vt non maxime omnium aciem, ac tela horrere sim existimandus. inuidiam vero omnem ea, quæ ætas nostra vidit, à me plane deprecantur: vtinam milites nostri orationem meam factis refellerent, ac me verbis mẽtiri re coarguerent. Duo sunt, quæ nos ad opem ferendam hortantur, officium, & vtilitas. ingens, inquiunt, flagitium sit sacrum ordinem in extremum discrimen adductum ope nostra præsertim promissa deserere, & periculum Regnis Italicis imminens, Melita in Turcarum potestatem redacta, audacia est discutiendum. in qua re vide, Garsia, quàm ego ab ijs, qui ita disputant, dissentiam. nam ijs immo de caussis & ignominiæ, & damni vitandi tibi cessandũ censeo. quid enim turpius est summo duci, aut magis detrimentosum, quàm inconsulta temeritas, & imprudentia? ea porrò nulla maior esse potest, quàm copias sine vlla vtilitate Turcis veluti parem numerum pecudum trucidandas obijcere. si vlla subest spes, sacrum ordinem tantis angustijs circumuentum liberandi, Melitæq; retinendę; nullum quamuis ingens discrimen non subeundum censeo; omniaque extrema tentanda. nunc sine vlla effectus spe, in tantam aleam classem dando, & in certissimam perniciem copias præcipitãdo, quid aliud, quàm damnũ damno, & dedecus dedecore cumulamus? Sexaginta expeditis triremibus subsidium traijciendum censent. mitto, quot subitis casibus, qui a nemine quamuis prudẽte prouideri possunt, classis obnoxia futura sit; octoginta Turcarum triremibus omnibus rebus instructis, propugnatoribusq; refertis tam paruam insulam assidue ambientibus, quàm difficile sit, in traijciendo, in subsistendo, in classe appellenda, in copijs exponendis fallere: verum fac copias tuto expositas; quæ tandem res nobis animos facit, aut spem nostram alit? vtrum tandem nos, an hostẽ ignoramus? & vtrum numero, an genere copiæ nostræ cũ hostibus sunt conferendæ? numerum duplo maiorem hostium esse constat. nos

enim

enim sexaginta triremibus octo peditum millia summum traijcere possumus. Genus vero vtrumq; cosideremus. Hostes Turcæ sunt, gens diuturnis malis durata, ac longa armorum tractatione assuefacta; quaq; nulla gens ad pericula ingredienda, ac manum conserendam audacior, aut promptior est. eademq́; prælio inito ad nulla tela, aut vulnera pauida, ad nullosq́; impetus cedens, sed obstinate locum asignatum obtinens, mortemq́; fortiter oppetens. præterea (quo res bellicæ in primis continentur) disciplina militaris apud illos incorruptior est, & sanctior: & vt præmia virtuti, ita pœnæ ignauiæ sunt constitutæ; nullusq; in delictis est gratiæ locus. quo metu animis tacite insidente homines adacti, nulla discrimina recusant; à flagitijsq; militaribus admittendis cauent, quæ sciant capite sibi haud dubie luēda. iamq; eò & sui fiducia, & nostrorum contemptus peruenerunt, vt parua sæpe illorum manus longe maiorem nostrorum numerum; paruaq; illorum nauigia, & numero inferiora Christianorum triremes omnibus rebus instructas inuadere non dubitent: idq; semper felici audacia. clades multis locis accepta, nauigiaq́; nostra per summum nostrorum dedecus quotidie capta satis id declarant. quibus rebus factum est, vt fractis nostrorum animis formidolosum sit Turcarum nomen; nostriq́; cum illis manum conserere horreant. Age nostros contra consideremus, ac primum Italos. equidē de perpetua, contestataq; huius nationis, atque illorum maiorum bellica laude numquam detraham; neque quisquam est omnino de Hispanis, qui à nobilissima gente voluntate, & studio me minus abhorreat. verum, quas exspectamus, copiæ quid tandem erunt, quā collectitius, & subitarius miles, quorum maxima pars aciē numquam viderit; quique in aciem producti, vix hostium adspectū ferant, sed ad primum impetum (id quod sæpe vsu venisse scimus) ne tentato quidē prælio turpi fuga deserant signa? Iam vero de Hispanis nostris, qui veterani videntur, quique robur exercitus futuri sunt, pudet loqui, sed rei magnitudo cogit vera fateri: longa bellandi desuetudine eueruati sunt, tum autē diuturno otio, & delicijs, ac voluptatibus Italicarum vrbium effeminati: vt omittā haud exiguam partem tyronum esse: vt numquā res nostratum imbellis, ac deses fuerit. quid igitur ad aliud, quàm vel ad certam perniciē, vel ad ignominiam properamus? quid igitur placet, dicat aliquis, Melitam deserere; tantumque dedecus nomini nostro concipi? mihi quidem hæc non placent, si prohibere

posſim. ſed rationem prohibendi me doceant, oportet, qui expeditionem decernunt. ego quidem in omnibus rerum iniquitatibus hoſtem ex aperto inuadere ſtultæ temeritatis ſemper eſſe audiui. neque dedecus dedecore præſertim culpa, & temeritate contracto diſcutitur, ſed augetur; reique inexſuperabilis magnitudo ſemper homines ab omni dedecore liberauit. ad meliora igitur tempora claſſem hanc, & has copias, noſque ipſi reſeruemus. quodque ad ſacrum ordinẽ attinet; magno Magiſtro ſcribamus, vt, omni via auxilij ferendi, intercluſa, ſibi conſilium capiat; quamque honeſtiſsimis conditionibus poſsit, cum Turcis tranſigat; atque, vt ipſe, ac ſui incolumes dimittantur, pactus, fortunæ, ac tẽporibus cedere in animum inducat. quam rem ad Rhodum conceſſam facile nunc quoque impetrabit. Nam, quod ad nos attinet, non habet id vitij res; neque Melita capta res Philippi funditus euerſæ ſunt. exiguum tantum ea inſula paucarum triremium erit receptaculum, quibus maiorem numerũ opponemus. nam totam claſſem in Melita Turcas relinquere neque moris eſt illius gentis, neque illorum rationibus aptum: neque vero a tam exigua, & ſterili inſula, aut à circũiectis oræ Africanæ opidis, quæ Turcarũ præſidijs tenentur, tantus mortalium numerus ali poteſt: neque periculum eſt, quin Philippus illos ex Melita expellat; cum rebus neceſſarijs prouiſis, & comparatis maiore conatu illam expeditionem capeſſendã decreuerit, vt eoſdem Turcas Carolus parens Tuneto expulit; ipſumque Ahenobarbum tanti nominis ducem, longeque maiorem negotij molem ſuperauit. Cum peroraſſet Sandius, Cornius in contrariam ſententiam ita diſſeruit: Haud diſsimulauit initio orationis Sandius in promiſſo auxilio Melitenſibus nõ ferendo magnum ineſſe timiditatis ſpeciem; qui eam ipſam ſuſpicionem, cuius nemo illum coarguit, neq; vero iure coarguere poteſt, à ſe remouere vltro ſtuduerit. ego vero Garſia non timiditatis modo ſpeciem e im rem, ſed proditionis quoque grauiſsimum crimen habituram ſtatuo; plurimumque nos in tanto officio prætermittendo apud omnes nationes offenſuros. neque, quæ Sandius de maritimis periculis in traijciendo, & appellendo attigit, ad ea neceſſe habeo reſpõdere, cum hominis oratio tot præfectorum, ac naualium rerum peritorum conſtanti auctoritate refellatur; qua nobis ſtãdum eſt, cum etiam rationem rei expediendæ demonſtrarint. ad terreſtre igitur ſubſidiũ venio. ac primũ quod mihi in oratione tua dediſti Sandi,

id li-

id libenter accipio;tantum officium nostrum,tantamque rem Phi-
lippi Regis nostri agi, vt in Melita liberanda nullum quamuis ma-
gnum discrimen subeūdum non sit;modo id sine certa pernicie fie-
ri possit: quod negabas. de tua igitur sententia subsidio eundum
est, si nos in nullam perniciem daturos doceo. quid si illud etiam
doceo, ne nullum quidem periculum adiri? tu enim ita disputasti,
quasi aperto prælio res sit processura;ac signis collatis iusta acie cū
Turcis dimicandum sit; nullaque alia sit obsidionis soluendæ via.
verum ego longe aliam rationē ingrediendā censeo, quæ certa,&
explorata,ac tuta est.sed prius silentio præterire non possum,quod
tu tantum de nostrorum virtute detraxisti, ac tantū Turcis tribui-
sti.nam ego cōtra sic statuo,nos copias habituros, quas Turcis op-
ponamus & numero non inferiores,& genere lōge firmiores. Tur-
cas enim non plus quattuordecim millia,sūmum sedecim in armis
habere, constantissimis nuncijs compertum est; cum dimidia exer-
citus pars prælijs, laboribus,morbis, aliaque varia peste sit absum-
pta ; verisimileque sit, florem, & robur totius exercitus amissum.
fortissimos enim & audacissimos quosque primos fere in prælijs
cadere solere scimus: ignauos, & timidos superesse, existimandum
est;& eos ipsos laboribus,morbis, vigilijs confectos,& exsangues,
ad hoc more illius gentis nullis loricis tectos. huic tu igitur homi-
num generi nostros recentes,& integros, pariterque ad hostem pe-
tendum,& ad se defendendum armatos opponere formidabis? ne-
que, si quid aliquando otio,& lasciuia nostri deliquerunt, id igna-
uiæ, & timiditati est asignandum. adest enim corporum, animo-
rumque robur, præsertim à necessitate excitatū,quæ in Melita ma-
xima erit.nam in parua insula mari vndique cincta, omniq; fugien
di spe præcisa,(classem enim,simulatque illos exposuerit,discedere
volo) quis dubitet, quin,cum viderint sibi aut vincēdum, aut mo-
riendum; omnemque salutis spem in armis, & virtute esse,virorum
fortiū opera sint edituri? sed numero quoque illos æquabimus.non
enim octo tantū millia sub signis habebimus primo commeatu tra
iectos, sed altera totidem Italorum, qui exspectantur, quique,pri-
mis expositis,secundo commeatu repetentur,vt etiam si acie,& æ-
quo campo sit concurrendum,superiores simus futuri. verum ego
ab acie censeo abstinendum; cuius exitus & si mihi non dubius,ta-
men non ita exploratus est; aliamque rationem certam, & explica-
tam, ac sine vllo periculo Melitæ obsidione eximendæ ineundā cē-
seo.

ſeo. ea vero, quæ alia eſt, quàm ea, quæ æque tibi, ac mihi, & vero omnibus, qui militarium rerum vſum habent, nota eſt; quæque & noſtra, & alijs ætatibus ſæpe experta, ſemper fere effectum habuit? cũ enim ad vrbem venerimus, quę ab opido, & caſtris Turcarum octo millium paſſuum abeſt interuallo, tum volo, vt caſtra paullatim promouentes hoſti appropinquemus; locoque munito conſidentes, nullique diſcrimini nos offerendes, & in omnes occaſiones intenti, ſpectatores tantum ex tuto ſimus. Ad noſtrorum aduentum Turcæ, aut ſpe Melitæ obtinendæ plane depoſita, obſidionem ſoluent, claſſemque conſcẽdent, id quod illos facturos potius reor: aut, ſi obſtinati perſtiterint, alterutrum fore neceſſe eſt; vel vt, obſidione relicta, in nos copias conuertant: tum igitur obſidio ſoluta erit, tempusque magno Magiſtro dabitur ſuos à diuturnis laboribus reficiendi, ſubſidiumque integrorum, & recentium à nobis miſſum in opidũ accipiendi; nosque interea tutis locis nos continentes, nullamque pugnãdi copiam faciẽtes exſpectabimus, dum copiæ ſecundo commeatu veniant: quibus traiectis, tum pro re, & tempore cõſilium capiemus; ſatiſque erit nobis interea Turcas à mœnibus opidi abſtraxiſſe. quod ſi obſidionem non quidẽ ſoluant omnino; verum copias, quibus nunc tamquam corona opidum cingunt, in anguſtum cõtrahant, ne ſparsi, & longitudinę extenuati opportuni ſint noſtrorum conatibus, & irruptionibus, cum præſertim terga nullis munimentis tecta illos habere ſciamus; tum idem aſſequemur. nam magna ex parte relaxabitur opidanis pugnandi, ac tot locis occurrendi labor: faciliorque tũ erit nobis via ſubſidium per intermiſſa à Turcis loca in opidum inducendi, quã ſexcentis illis fuit, qui Melita pene circumuallata, per ſummũ decus in opidum penetrarunt. tam recenti, ac tantæ virtutis exemplo nos inuitãte, & ignauiam noſtram coarguente, quid cum ſummo dedecore noſtro, ſummoque periculo tam opportunæ inſulæ amittendæ ceſſamus? ac quin, Deo immortali bene iuuante, ſubſidio quamprimum accurrimus? quem nobis ſuo numine aduerſus caeleſtis religionis hoſtes affuturũ dubitare nõ debemus. ac quid eſt, quod de re tam facili, & explorata, tamquam de difficili, & impedita tam multis verbis diſſeramus? diſciplinamque Turcarum, ac noſtrorum temporum ignauiam, & deſidiam, tam multasq; res in conſilium adhibeamus? perinde quaſi huc cõuenerimus, vt gymnaſia de re militari more Philoſophorum haberemus; aliquamque

de bel-

de bellicis rebus doctrinam ederemus. Et frequētiores, & ipse Garsias Cornio assensi sunt; decretūque est omni ope auxilium ferendum. igitur Garsias omnia, quæ ad speditionem pertinerent, toto pectore, omnibusque curis amplectitur: cum interea Ioannes Andreas Auria Chiappinum Vitellium, ac copias Etruscas aduexisset. Eodē tempore Salazarius, vt supra dictum est, exploratum missus ex Melita redit, ac, quæ cognouerat, refert; simul literas Vincentij Anastasij ad Cornium datas affert, quibus ille situm insulæ, opidi naturam, interualla locorum, loca ad classem appellendam, & ad copias exponendas apta; ad hoc formam castrorum Turcarum, clades ab illis acceptas, genus militum, quot bello absumpti, & ad quem numerum redacti existimentur, ac cætera, quæ in tali re cognoscenda sint, omnia diligentissime persequebatur. exspectabanturque Ioānes Cardona, & Sanctius Leiua cum classis parte: quorum ille Panhormum missus fuerat ad onerarias, quæ ibi erant, remulco trahendas; hic Tunetum ad arcē Guletam, ad supplementū hominum, & annonam, bellicosque apparatus vehēdos. Dum in Sicilia omni studio comparatur; obsessi cōsuetis malis assidue vrgebantur: ac Turcæ ira, & indignatione, quòd oppugnationes tanto impetu, atq; omnibus viribus sæpe tentatæ non procederent, in rabiem versi mœnia continenter quatiendo, quando oppugnationibus non possent, opidum euertere sunt aggressi. quare partitis muneribus, Mustaphas arcem Sancti Michaelis, Pialis opidum expugnandum sortiuntur; emulationeq; vtrumque stimulante, ad gloriam eius partis, quæ vnicuique obuenit, prius expugnatæ certatim connituntur. principium enim cætera attraxisse visum iri; ac penes illum belli confecti, ac victoriæ decus haud dubie fore, à quo illa inceperit. neque tamen interea vmquam intermiserunt opidum, aut arcem ab aliqua parte cum aliqua virium parte aggrediendo, tentare; vt duplex labor, & quassata, ac diruta reficiendi, atque erigendi, & preliorum sustinendorum eodem tempore obsessos exerceret. At Bassæ, cum litteræ per idem tempus à magno Imperatore venissent, quibus imperabat, vt Melitā omni ope expugnare contenderent; quam rem si ea æstate ad effectum perducere non possent, in ea insula hiemarent; cumque militum querelæ audirentur, se se sine vllo præmio intolerabiles labores exhaurire; consilio cum primoribus habito, pronunciant, tres continētes dies oppugnatione numquam intermissa, opidū, cum maturum

 fuerit,

fuerit, oppugnare decreuisse; vt, si non alia re, lassitudine tandem obsessos expugnent, omnemq; tam rerum, quàm seruorum prædam militum, si egregiam, & constãtem operam nauarint, fore pollicentur. Interea mœnia dies, & noctes quatere vrgent: deficientibusque copijs, quattuor millia de remigio triremium detracta in supplementum armant. At obsessorum opera non continenti modo, sed multiplici labore distringebatur. nam Turcæ, non modo mœnia continue quatiendo, ac sæpe aggrediẽdo, sed specubus subterraneis excauandis, per quos in opidum penetrarent, Christianos vexabant. quam rem obsessi vt prohiberẽt, fossas e regione fodiebant, solumque multis in locis perforabant, vt per ea caua Turcas ab opere missilibus arcerent. verum Turcæ, in tanta operarum copia, fossas, caua ab obsessis facta euestigio obstruebãt. quare magnus metus Christianos incessit, ne turcæ occultis cuniculis actis, & indito puluere incẽsis, aliquas opidi, atq; arcis sancti Micahelis partes euerterent. Tandem Turcæ ante diẽ quintum decimum, & quartum decimum calendas Septembris duabus validis oppugnationibus opidum, & arcem S. Micahelis tripartito aggrediuntur. In vtraque diu, & acriter pugnatum est; multique vtrinque ceciderunt, ac vulnerati sunt. in quibus fuerunt nonnulli ex primoribus. Quo tempore magnus Magister, nuncio accepto ad murum castellæ vehementer laborari, iamque Turcas in summum euasisse, gladio educto extemplo eò accurrit; verum offendit suos cõstanter resistentes, ac Turcas repellentes; cũ etiam mulieres prælium impigre inissent, ac saxa, & missilia in subeuntem hostem deuoluerent, audacterq; in media pugna versarentur. Cum res diurnis oppugnationibus non processisset, Turcæ nocturnam experiri constituunt. igitur mœnia arcis S. Michaelis acriter prius verberata, cũ luna pernox esset, aggrediuntur; ac per stragem diruti muri adscensum tentant: sed ab obsessis vigilantibus cum multorum cæde, ac sanguine repelluntur. Insequenti die, qui fuit tertio decimo calendas, Bassæ oĩbus viribus connixi duabus longe, q̃ superiores fuerĩt, atrocioribus, ac diuturniorib' oppugnationibus opidum, & arcem sancti Michaelis prima luce vndique aggrediũtur, non tam potiendi opidi spe, qui conatus sæpe irritus fuerat, quàm eo consilio, vt, quoniam nulla alia re poterant, lassitudine, & paullatim absumendo obsessos tandem vincerent. In hac oppugnatione, & in cæteris superioribus eo astu vsi sunt Turcæ, vt cum primi

in sum-

summum euasissent, ac manum cum obsessis æquo campo cõseru-
issent, postremi ordines ex inferiore loco, & ex ipsis munimentis
obsessos sagittis, & sclopis collineantes incesserent: quorum ictibus
multi cadebant. quo Turcarum astu animaduerso, obsessi non te-
mere extra munitionem caput proferebant, ne certis, ac destinatum
petentibus ictibus se apertos exponerent. quod si aliquando illos
prodire, res coegisset, huic pesti obnoxij erant. igitur Turcæ op-
pugnationem ingentibus animis accẽsam paullisper subinde inter-
mittentes, eamdẽ mox maiore impetu repetebant. cæterum quem-
admodum illi ad inuadendum, ita Christiani ad defendẽdum sem-
per acriores, & alacriores consurgebant. Cum omnia vndique cer-
taminibus maxime arderent, trepidus nuncius ad magnum Magi-
strũ, qui in medio foro cum primorum globo armatus constiterat
ad omnia subita intentus, accurrit exclamans perditas res: Turcas
enim à parte castellæ in oppidum irrupisse. quo nuncio perculsus
magnus Magister hasta, vt erat armatus, eò extemplo aduolat. ibi
Turcas iã in mœnia euasisse cernit, resq; in summas angustias ad-
ductas; suos tamen constantissime vim, & impressionem sustinere,
cum multi ex omnibus vndique partibus in eum locum, quem ma-
xime premi audissent, aduolassent. quare ex ijs, qui secum erant,
manu delectorum missa, qui pugnæ succederent, hortatur, ne ani-
mis deficiant; sed virorum fortium, vt semper fecerint, in extremo
discrimine operã dent: se se adesse; ac si necesse viderit, vna cum
illis corpore ipsum suo pugnam initurum, ac socium gloriosę mor-
tis futurum. ita illi cum nouo auxilio aucti, tum ab hortationibus,
ac conspectu principis incensi omnibus viribus cõnitũtur, ac tãdẽ
Turcas, magna illorũ edita cæde, auertunt, & e munimentis detur-
bãt. Virtus, & audacia Vincentij Vasconij in ea oppugnatione si-
lentio prætereũda non est. is cum in locum Boninsignij saucij in eã
partem, quæ illi defendenda obuenerat, iussu magni Magistri suc-
cessisset; sensissetque Turcas pluteum, quo defensores tegebantur
non modo ligonibus, ac malleis suffodiendo, sed vncis quoque ab
hastis exstantibus apprehensum reuellere conari; militem conscen-
dere munimentum iubet, ac, quid agant Turcæ, inspicere: qui sta-
tim ictu sclopi exanimatus concidit. quo casu nihil deterritus Vas-
conius pluteum ipse conscendit, hastam prælongam igne cõposito
præfixam gestans; duosque secum ducit singulas fistulas igne com-
posito refectas gestantes; quas cum illi in subiectos Turcas præci-

pitassent,

pitassent, ipse hasta incensa illos pertingere incipit: verum duobus scloporum ictibus vulneratus, brachioque dextro traiecto, pluteo descendere cogitur: nihil tamen vulneribus, aut doloris morsu fractus viginti circiter milites cum ollis igne composito refertis pluteum conscendere iubet; a quibus ollis in Turcas deuolutis, non nullisq; eorũ igne correptis, reliqui se ex loco, in quem conscenderant, pręcipites deiecerunt. Ad arcẽ sancti Michaelis minus pugnæ fuit, minoreque animorum certamine res ibi gesta est, non tamen prælio omnino incruento. Turcæ tandem vndique repulsi, ac prælio dirempto, cum aliquantum spatij quieuissent, Christianos lassitudine confectos minus habiles ad resistendum rati, opidum & arcem sancti Michaelis, eodem, quo prius impetu, eodemque omnium virium conatu iterum inuadunt. nec minus atrox minusue cruenta hæc secunda oppugnatio fuit; Christianis, contra quàm Turcæ existimarant, eadem animi magnitudine resistentibus; atq; vtiisque nõ modo hastis, & gladijs, atque omnis generis missilibus, sed maxime ignibus compositis, vt in omnibus oppugnationibus factum est, pugnantibus: quibus cũ multi corriperentur, partim horribili mortis genere conflagrabant, partim ambusti discedebant. illa res periniqua Turcis fuit, quod cũ sub mœnibus conferti starẽt, saxis instar creberrimę grandinis superne deuolutis vulnerabãtur; nullo ictu in illa densitate inani accidente, sed veluti destinatũ petente. quod incommodum si se dilatando vitare vellent, in aliã maiorem pestem incidebant. nam in eum locum venire necesse erat, in quo ictibus bombardarum ab arce sancti Angeli continenter displosarum se se apertos exponebant. ad extremum eadem cum clade, atque ignominia Turcæ repulsi sunt, cũ hæc oppugnatio duas continentes horas durasset, superior quattuor; atque vtraque multos mortales absumpsisset, & vulnerasset, compluresque in ijs de vtriusque partis primoribus. Virtus Francisci Gueuaræ in hac, & in cęteris oppugnationibus in primis enituit. is in mediam molem pugnæ semper se se inferens, atque ad loca, in quibus maxime laborabatur, discurrens, dextra crucifixum cicumferens, ac pugnantibus ostentans, eiusmodi hortationibus illorum animos acuebat. Macti virtute estote fortissimi huius, quem cernitis, Christi milites, ac pro illius gloria, & religione acriter dimicate. quem enim sanguinem Dominus, & Deus vester pro salute vestra fudit, eum nunc à vobis repetit. Insequenti die Turcæ, cum totam noctem,

quæ antecesit, numquam quatere intermisissent omnibus copijs opidum, & arcem S. Michaelis aggrediuntur. eadem fuit species pugnæ, idemque armorum, & missilium, atq; ignium genus: maior tamen vis in arcem sancti Michaelis, quàm in opidum illata est: tandem multis illorum cęsis, ac vulneratis, repulsi sunt; ira, ac rabie ardentibus, nihil ex tantis conatibus procedere. Per idem tempus duo transfugæ ab arce S. Michaelis in castra Turcarum venerunt; narraruntque Mustaphæ, obsessos bono, & magno animo esse; neq; vllius necessariæ rei inopia premi. ternos enim panes, ac grandem lagenam vini in die viritim distribui. Mustaphas ira, & indignatione ardere, angustiores res obsidentium, quàm obsessorũ esse: cum puluis, ac reliqui bellici apparatus iam deficere ĩciperẽt, in primisque globi: quo fiebat, vt emissos colligere cogeretur. iamque fame laborare Turcæ cœperant; ac Bassæ expectatione pendebant onerariæ, quam in insulam Gerbim ad ingentem vim panis torridi conuehendam miserant; aliasque onerarias in Gręciam, & Syriam mittere constituerant, ad cõmeatus aduehendos, vt in Melita hybernarent; paruumque opidum, quoniam nulla alia re possent, ad extremum fame expugnarent. Atque, vt transfugia Christianæ religionis desertorum, quorũ maximus semper apud Turcas est numerus, in Siciliam impediant, cathena ex immanibus antennis, ac malis nauium contexta, inter vtrũque cornu ducta portum claudunt. Interea Garsias, omnibus rebus comparatis; cum Cardona, & Leiua tandem venissent, nihilque iam expectaretur, pręter quattuor peditũ millia in ditione Vrbinate conscripta; quibus imperatum fuerat, vt Caietam venirent, vt inde à tredecim triremibus, ac nonnullis onerarijs, quæ ea de caussa Neapoli substiterant, traijcerentur; non vltra differendum ratus, de omni classe tres & sexaginta triremes deligit; quas, omnibus impedimentis detractis, vt ad cursum essent celeriores, omnibusque rebus instructissimas, ac firmatas remigio, gubernatoribus, nauticis socijs affatim refersit; cum omnem florem, ac robur de reliquis triginta quinque triremibus, quæ Messanæ remanserunt, detraxisset. cum hac classe Messana soluens Syracusas venit. quo eodem tẽpore terrestres copię traiectæ sunt. Ibi magnũ Procerum numerum offendit: qui ex multis Italiæ locis, nonnulli etiã ex Hispania religionis stimultis impulsi in eam vrbem cõuenerãt; vt operam suam in tam pio, ac sacro bello nauarent; magnũq; cli-

entium, ac strenuorum virorum numerum omnes fere secum duxerant. quos omnes Garsias amanter complexus, honorifice appellauit. Haud temere tanta classis, qua vna Christianorũ nauales res continerentur, in incertos casus danda erat: quam rem etiam Rex magnopere illi mandasse dicitur. explorato igitur in tanta re agendum intelligens, aliquem virum de longe primoribus in insulam Gozum mittere statuit, ad quam ex consilij decreto classis, vt diximus, primo appellenda erat; qui vir cum præfecto opidi de signis conueniret. sermone de ea re iniecto, Ioannes Andreas Auria se iturum profitetur. gratijs ingentibus actis, negare Garsias se illum missurum: rem enim longe minorem esse eximia illius dignitate; ipsumque tantũ virum maioribus rebus reseruandum dicere. Instãdo peruicit Auria, vt ipse mitteretur. itaque cum prætoria triremi sua profectus est. signum autẽ hoc editum est. in speculis esset pręfectus opidi; cum in mari nocte lumen conspexisset, intellecturum præfectum, signum illud esse aduentantis classis. quare ipse, si fretum, omniaq; circa littora ab ipso conspecta hostiũ nauibus vacua sint, lumine vno sublato rem significet. quod si denæ circiter naues in conspectu sint, duo tollat lumina; ac sic deinceps denas quasque naues singulis luminibus significet; hominemque facem gestantem eum locum versus, in quo hostiles naues sint, cursitantem mittat. Magni moliminis, magnorumque discriminium ea res fuit. nam cum Auria tertio post profectionem e portu Syracusano die ita Gozo appropinquasset, vt latratus canum exaudirentur, Martinezim quendam Hispanum ad eam rem delectum cum celoce in terram mittit, signis conuentis homini descripto editis: dato insuper mandato, vt insequente nocte, qua ipse ea de causa Gozũ repetiturus esset, lumine sublato se se in opido sospitem esse significaret; ac certum hominem cum altera scapha comitem illi addidit, qui paullo post reuersus renunciauit, Martinezium in terram incolumem exscendisse. Inde ignitur discedens Auria, totũq; quod reliquum fuit noctis, insequentemq; diem mari Siciliæ, & Melitæ interiecto discurrens, aduersoque vento vsus, Gozo noctu repetita, complures horas in speculis fuit; cumque signum nullum conspexisset, vehementer animo perculsus est, veritus Martinezium insidijs exceptum; alterumq; speculatorẽ misisset; ni nauibus hostium circa discurrẽtibus prohibitus esset. à quibus prope factũ est, vt bis interciperetur, qui bis ea nocte summo discrimini proximus fuit,

fuit: quod cum euasissent, inde concedens, ac non minus animo,
quàm corpore fluctuans haud exiguis tempestatum asperitatibus,
aduersisque ventis iactatus, varijsque casibus, & discriminibus cō-
flictatus, tandem tertio die, cum tempestas deseuisset, Gozum no-
ctu tertium accessit, signumque conuentū bis conspexit. inde igi-
tur profectus Siciliam repetit, ac Pachinum tenuit. ibi cognoscit
Garsiam promontorio superato in Lenosam insulam iter direxisse.
quò Auria, cum aquandi caussa aliquādiu ad Pachinum subsistere
coactus esset, propere contendit, atque ibi consedit. Multos circa
eandem rem ambitus fecerim, legentibusque fastidio sim, si quot
circuitus, quotque errationes ab Auria factæ sint, dum Garsiam,
& classem quærit, persequi velim; quo ad Lenosam vt conuenerat,
non inuento, quoties inter Lenosam & Lampedosam, aliasque cir-
cumiectas insulas, ac Siciliæ littora discurrere coactus sit, continen-
tibus aduersis tempestatibus, atque imbribus iactatus, tum autem
aquandi difficultatibus vexatus. quare ad Garsiam reuertor. qui
interea, exercitu lustrato, cum classis omnes, qui conuenerant, ca-
pere non posset, mille e septigentis ex Vitellianis, quos traijceret,
delegit; reliqui omnes fuerunt Hispani, cū omnino octo millia es-
sent. reliquæ copiæ cum magna ipsorum querela in Sicilia relictæ
sunt. Igitur omnibus rebus constitutis Garsias ante diem nonum
calendas Septēbris e portu Syracusano soluit; Pachinoq́; superato,
littora Siciliæ legens cursum in insulam Lenosam dirigit: quam, &
alias Siciliæ adiacentes alijs nominibus à veteribus appellatas scio:
in qua insula Auriæ reditum se exspectaturum cum illo composue-
rat: atque in itinere onerariam illam, quæ in insulam Gerbim ad
panem, ac reliquos commeatus tollendos à Bassis missa fuerat, cō-
meatibus, & bellicis apparatibus onustā capit. verum ventis con-
uersis, atque aduersa tempestate incumbente, non modo Lenosā,
sed ne Lampedosam quidem, cum omnibus viribus contendisset,
tenere potuit. quare in insulam Pantalareā iter flexit, ventisq́; cre-
bro variantibus, modoque in hanc, modo in illam partem ferenti-
bus, ad eorum flatus nauigationem accommodare cogebatur. qui-
bus tres dies continenter iactatus ad extremum Euro sæuiente ad
uersa, atque aspera tempestate exceptus est, marique ingentes flu-
ctus voluente, effusissimoque imbre assidue decidēte, totum diē,
atq́; insequentem noctem classis conflictata, ac disiecta est: omnes-
que triremes partim toto mari sparsæ sunt, partim, quę conglobatę

remanſerunt, ſe vicißim vrgentes, atque inter ſe incurrentes proras, ac roſtra perfringebant. tandem cum venti ſæuire deſijſſent, tempeſtasque deſediſſet, tota claſsis quaſſata, & lacerata, nulla omnino trireme deſiderata, Fauigianam inſulã tenuit, quæ inſula haud procul ab vrbe Drepano Siciliæ adiacet. ibi milites quiete paucorum dierum à labore, & iactatione maris ſunt refecti. Aliquot dies in ea inſula fuit Garſias Auriæ expectatione ſuſpenſus. tandem tempeſtatem ad nauigandum aptã nactus. Fauigiana profectus Lenoſam inſulam tenuit; ab hominibusq; ab Auria relictis ſigna cõpoſita Gozenſibus edita cognoſcit; nuncioq; lætus diſcedit, tribus hominibus de ſuis viciſsim relictis, iuſsis quindecim dies Auriam opperiri, homini que, ſi eò appulerit, renunciare, vt, quoniam conueniendi poteſtas non fuerit, Syracuſas ſe conferat, quò copijs expoſitis Garſias eueſtigio ſit reuerſurus. ibi conuenturos. tria erant agmina aliquanto interuallo interiecto. Igitur cum Gozo appropinquaſſent, poſtremũ agmen, quod Cardona ducebat, nocte proſpectũ adimente, atq; omnia incerta faciente, à reliqua claſſe aberrauit. erroreque cognito Cardona claſſem quærens cum aliquamdiu vltro citroque diſcurriſſet, ea nuſquam inuenta, fretum intrauit, & ad locum, in quem copiæ exponendæ erant, peruenit. vbi cũ claſſem non inueniſſet; mirabundus inde diſcedit. Garſias vero cũ ſe à poſtremo agmine deſertum ſenſiſſet, totam noctem errabundus, pluribus ſcaphis ad hominem quærendum circummiſsis, à luce oppreſſus eſt. qua omnia aperiente, tandem conuenerunt. cumque ſe à Turcis cõſpectos haud dubitarent; egregia occaſione copiarum tuto exponendarum amiſſa, cum totam inſulam à parte in Africam verſa ãbiſſent, in Siciliam reuerſi Pachinum tenuerunt: & ad locum, quem Poxalem vocant, omnes copiæ expoſitæ ſunt. ibi circiter mille quingenti à ſignis diſceſſerũt, partim morbis impliciti, pugnęque inhabiles facti, partim nauſea, & tædio iactationis mare horrentes: quibus malis, atque aduerſis rerum initijs fractus Garſias iterum fluctuari animo cœpit; atq; de incepto omittẽdo agitare. Per ea tempora Turcæ non ſegne tempus terebant; cũ in opere aſsiduo eſſent, Chriſtianorumque munitiones ſubtus continenter excauando, complures ſpecus ſubterraneos duxiſſent; magnoq; in metu eſſent obſeſsi, ne, cuniculis actis, & incẽſis, aliquę opidi partes euerterentur. quos vt prohiberent, contrarias foſſas ducebãt, cum die, ac nocte in opere eſſent. At Turcæ, opus aſsidue

vrgendo,

vrgendo, aggerem belloarduum castellæ altitudine ęquantem, ac proximo muro superexstantem ad ipsa mœnia perducunt. quę res longe detrimentosa obsessis fuit. nam Turcæ area complanata, & dilatata, firmã sclopariorum stationem ibi constituerunt; locumque pluteis circumuallarunt corio contectis, vt ab incendijs tuti essent. quare ipsi ex tuto, atq; ex superiore loco subiectos obsessos sclopororum ictibus assidue petebant, quibus multi passim exanimabantur; cũ nihil obsessis profuisset interior iam ante eo in loco ductus murus; quem fenestra aperuerũt, vt per eã bombardę ictibus Turcas ex aggere deijcerent. verum Turcæ ex superiore munitione in eum locum bombardis suis collineantes fenestram obtruxerunt. quare ab ea parte res ita in arctum adductæ sunt, vt multi magno Magistro confirmarint, eã partem iam defendi non posse; auctoresque illi fuerint, se in arcem S. Angeli cum aliquibus delectis recipiendi, & opidum, atque arcem S. Michaelis deserendi: quam vocem ille magno, & constanti animo abominatus, atque ita suadentes auersatus, nullam aliam cogitationem eo tempore in consilium adhibendam dixit, quàm de Turcis eo loco expellendis. Claramontioque equestris ordinis viro, cuius virtutem, & audaciam multis locis perspectam habebat, cuique plurimum confidebat, ad se vocato, quid illum facere velit, imperat; validamque, ac delectam armatorum manum attribuit. Ille impigre imperata faciens, per fenestrã à Christianis ea de caussa in muro factam Francisco Gueuara comite, nocte in ipsum summum aggerẽ egreditur; stationemque Turcarum omnibus viribus aggressus e vestigio ex eo loco deturbat, nonnullis eorum obtruncatis; magnoq; operarũ numero eò adducto locum illum valido munimento firmat. quam rem Turcæ cũ sensissent, bombardarũ emissionibus eos, qui erãt in opere, vexare cœperunt. quarum ictus ne in tenebris incerti essent, hastam lumine pręfixam subtus eum locum ad perpendiculum defigunt, vt destinatum locum, & à lumine indicatũ peterent; quarum ictibus multi, qui erant in opere, exanimati sunt. quare Turcæ eam pestem, quam Christianis aggere excitando machinati fuerant, in se ipsos vertisse cernentes, omni cõsilio opidi à parte castellæ toties infeliciter tentata aggrediendi plane deposito, pridie calẽdas Septembris ad inferiores partes opidi oppugnationem transferunt. quam rem obsessi animaduertentes cuniculos in eam partem agere incipiunt, quibus incensis, Turcæ mœnibus succedentes in

sublime euolarent, atq; ea peste perirent. verum Turcæ cum rem sensissent, subtus penetrantes tanta celeritate res administrarunt, vt, priusquam ab extremis vigilibus sentirentur, ad ipsa præfurnia peruenerint; nonnullisq́, cadis pulueris raptis, se in tutum receperint. eodem die Turcæ arcem S. Michaelis, cum opposito munimẽto decusso simplex tantum tabulatũ remansisset, aggressi sunt omnibus viribus connixi; vltimaque experti, tandem cum multorum cæde repulsi sunt, ac paullo post, cum aliquantum imbris deiectũ esset, Turcæ idcirco Christianos stationes deseruisse, soluteq́; ac negligenter agere rati, quod nulla oppugnatio decidente imbre verisimilis esset; arcem iterum aggrediuntur. cęterum spes eos frustrata est. frequẽtes enim stationes inuenerunt, atque acriter resistentes. quare inceptum statim omittunt. cæterum Turcæ non aperta modo vi, sed astu quoque in oppugnationibus vtebãtur, varia genera fallendi commenti. nam cum obsessos ad manum conserendã prodeuntes cernebant, ipsi procumbentes, ne ictibus essent obnoxij, suis, qui erant in statione, innuebant. illi ex munitionibus Christianos apertos ictibus bombardarum incessebãt. ad hoc cum manus conserta esset, in medio pugnæ ardore bombardas inanes displodebant, vt eo metu Christiani astus ignari pugnæ se subtraherent, ac Turcę consisterent. At Mustaphas omnia nequidquam expertus, se in irritam spem terere tempus intelligere; in omnesque partes animum versare, ac quærere, quidnam sibi conãdum esset; ne sine vllo omnino effectu eius in Melitam aduentus, tantique conatus essent. subijt animum cogitatio, ipsam vrbem Matrem bello ad eum diem intactam aggredi, verum prius quid animi, quid viriũ defensores haberent, explorandum ratus, cum valida delectorũm manu eò ipse accedit. cęterum audaci eruptione, ac frequentibus bombardarum emissionibus exceptus, haud minorem molem vrbem, quàm oppidũ ipsum esse intellexit. quare eo consilio plane deposito, ad suos redit. Vulgo fremebant milites, proceres exercitus nullam periculi partem capessere; neminemq; ex illis sibi in oppugnationibus præire; sed spectatores tantum alieni periculi miseros milites, tamquam vilia, & despecta capita, Christianis trucidandos obijcere. haud iniustis querelis permotus Mustaphas tentoriũ suum in ipsa ora fosse ante arcem statuit; vallo excitato, quo ab ictibus obsessorũ tegeretur. ipseque, & Rex Cirthæ proceribus in cõsiliũ adhibitis capita conferunt. ibi Rex se principẽ mœnia conscensurum;

surũ; atq; in sũmo muro signa Turcica defixurum profitetur. quæ res ĩ vulgus pronunciata sermones compescuit, ac querelas sedauit. Eo tempore pius monacus vulneribus exsanguis; cum præ membrorũ lassitudine in publicum prodire non posset, assiduis precibus, quando pugnando, aut concionando non poterat, res iuuabat. quibus precibus ab imo pectore erumpentibus, Diuino Numine propitio facto, visa est homini species Christi Domini, atq; vna Ioannis sacri ordinis præsidis, paullique, & Frãcisci: editaque vox, Diuinum numen exoratum Melitam, ac Sacrum ordinem seruaturum. qua re magno Magistro demonstrata, atq; in vulgus pronunciata, magna lætitia toto opido fuit. omnes igitur Diuino promisso confirmati se mutuo ad sustinendum hortari. At Turcæ subterraneis specubus assidue fodiendis longe introrsus opidum multis ĩ partibus penetrarant, aduersus quos obsessi contrarios cuniculos egerant: quibus Septembri mense ineunte puluere indito tribus in locis incensis, Turcæ solo, in quo constiterant, euerso, in sublime emicantes horribili mortis genere interierunt. ad arcem vero sancti Michaelis Turcæ omnia belloardua partim tota, partim maiore ex parte occuparant, locaq; subtus excauata tuti insidebant, ac murum cum ipsis obsessorum aggeribus coniunxerunt. prȩterea omnibus propugnaculis detersis, vallo tantummodo simplicis tabulati inter obsessos & Turcas interiecto obsessi tegebantur. quod & ipsum Turcæ vncis, quibus prȩlongas hastas præfixerant, apprehensum reuellere conabantur. ad hoc hastis quibusdam, ronchis vulgo appellatis, cuspide falcibus haud absimili Christianorum hastas apprehensas perfringere nitebantur. aduersus quæ omnia cum, obsessorum virtute immota stante, Turcæ nullam aliam esse viam inuictos animos expugnandi intelligentes, quàm ipsos paullatim absumendo, turrim ligneam aggere fartam altitudine mœnibus arcis exstantem ædificant; ac super illam magnum sclopariorum numerum constituunt, qui ex superiore loco Christianos subiectos & aptos assiduis ictibus incessant. e vestigio Christiani, munimentis ab ea parte perforatis, bõbardas in fenestris statuunt; continentibusque ictibus turrim demoliuntur. vicit tandẽ inuicta Christianorum virtus Turcarũ pertinaciam. nam Bassa omnia vltima expertus oppugnationem tandem omittere decreuit, cũ intelligeret opidum, & animos defendentium inexpugnabiles esse; ad hoc voces, ac querelæ militum vulgo audirentur, se se, sine vl-

la fructus

la fructus ſpe, aſsiduo labore vri, quo pene iam confecti ſint: membra ſe vix iam regere poſſe; longeque maiore malorum mole ſe, quàm obſeſſos premi. quare conſilia ad opidum artiſsima obſidione vrgendum conuertit; vt quos vi, & ferro inexpugnabiles expertus fuerat, eos fame ad extremũ expugnaret. Interea Ioãnes Andreas Auria in Lenoſam inſulam reuerſus, ibique Garſiæ mandato ex hominibus relictis cognito, confeſtim Syracuſas petit. qui cum in conſilio, quæ geſsiſſet, quæque ſibi in eo itinere accidiſſent, expoſuiſſet, ingentibus ipſius Garſiæ, & omnium procerum laudibus eſt exceptus; qui talis vir, Garſia illum retinente, atq; eximiæ hominis dignitati parcente, caput ipſe ſuum pro Republica, ac pro Chriſtiani nominis gloria in tanta diſcrimina, atque in ipſã pene mediam Turcarum claſſem vltro obtuliſſet. Nutare iterum animus Garſiæ cœperat, re de integro ad diſputationem reuocata: ceterum omnes proceres pro ſe quiſque ipſeque in primis Ioannes Andreas Garſiam hortari, vt bene inchoata conſilia ad exitum perducat; dataque facultate ſecundę nauigationis vtatur; neque dubitet ad certam victoriam properare; monereque, ne cunctetur miſeros equites in extremum diſcrimen adductos, quorum omnis ſalutis ſpes à promiſsis ipſius pendeat, ex immanium barbarorum faucibus eripere. quibus victus tandem orationibus; ac veritus inuidiam; ſi ipſe ſolus tanto omnium ardori defuiſſet; proficiſci decreuit, rebus prius conſtitutis, ac mandatis ſcripto editis, cũ, copiis expoſitis, in Siciliam eueſtigio reuerti ad ſecundum commeatum repetendum in animo haberet, Auria apud ſe retento, ut Rex per litteras imperarat. quinque igitur duces exercitui præficit, in quibus principem locum Aluarum Sandiũ voluit obtinere, (ita n. & imperarat Rex, & merita hominis poſcebant) penes quos coniũctos imperium ſit, idque ratum ſit, quod maior pars cenſuerit. fuerunt autem, ipſe Sandius, Aſcanius Cornius, Vincentius Vitellius cognatus Chiappini, qui nonnullis de cauſsis munus recuſauit, Sanctius Londionius, Gundiſaluus Bracamontes; ſingulisque ſingula munera nominatim ſunt diſpertita. Nam Sandius Legionis Neapolitanæ, Londionius Mediolanenſis, Bracamontes Sardæ, Vitellius Italicæ duces facti ſunt; Cornius magiſter exercitus creatus. dato mandato, vt edicta ipſius Garſiæ nomine pronuncientur; ac, ſimulatque ad magnum Magiſtrum peruenerint, imperio illi cedãt, hominiſque dicto, tamquam ipſius Garſiæ audientes ſint. His editis manda

tis mandatis, copiiſque in naues impoſitis Syracuſano portu ſoluit; Siciliæque littora legens promótorium Saccæ tenuit. inde iter in Melitam intendit; ſecundiſsimiſque flantibus ventis tantum itineris confecit, vt meridie ad Melitæ conſpectum venerit. inde in inſulam Gozũ curſum dirigit, cui cum viginti paſſuũ millia appropinquaſſet, ſubſtitit, ne ab hoſtibus conſpiceretur: primiſque ſe intendentibus tenebris mouit, ac circiter dimidiam noctem, cum inſulæ appropinquaſſet, lumineq; ſublato, compoſito ſigno ab opidanis reſpõſum eſſet, omnia circa hoſtilibus claſsibus vacua, ac tuta eſſe, lætus fretum ingreditur; & ad opidum claſſem appellit. cumq; ab opidanis cognouiſſet, Turcarum claſſem circiter quadraginta triremium eo die in freto fuiſſe, ac die in occaſum inclinato diſceſſiſſe; vt ſecurior ab omni periculo eſſet, lucem ad exponendas copias exſpectare cõſtituit, turbas, & errores nocturnos veritus. Igitur cum luceſcere inciperet (is fuit dies ſeptimo idus Septẽbris) freto traiecto, ad illud littus Melitæ e regione paruę inſulæ Comini, quod promontorium Meleghę appellatur, claſſem appellit, omniaque cum ordine adminiſtrans, minus quattuor horarũ ſpatio omnes copias, quæ erant ad ſex millium numerum redactæ; omneſq; commeatus, ac bellicos apparatus exponit; certiſq; hominibus itinerum peritis ad vrbem veterem, quæ ab eo loco octo milliũ paſſum aberat interuallo, præmiſsis, qui aduentum ſuum nuncient, ac petant, vt quãtum maximum poſsint iumentorum numerum ad commeatus, & impedimenta conuehenda mittant, ipſe e veſtigio claſſe conſcenſa, magna bombardarum vi diſploſa, qua aduentus claſsis, & ſubſidij magno Magiſtro ſignificabatur, Siciliam ad ſecundum commeatum accipiendum repetit. At duces, agmine e veſtigio ordinato, iter ingrediũtur, cum milites (vt in nulla iumentorum facultate) commeatus, & bellicos apparatus, ac reliqua impedimenta ipſimet humeris ſuis comportare cogerentur, duabuſq; iniquitatibus eodem tempore vrerentur & nimij oneris, & itineris aſperi & confragroſi; vt multi, cum prægrauarentur, ſaccis apertis dimidiam partem panis proijcerent. qua re à ducibus animaduerſa, onera alleuare coacti ſunt, ac panem vnius ſacci in duobus ſacculis ponere. quibus rebus effectum eſt, vt tria tantum paſſuũ millia eo die perrectum ſit; nec citius, quã quaternis caſtris, breue illud iter confici potuerit. quo tandem peracto, exercitus, loco ſatis idoneo à Cornio, qui agmen præcedebat, antecapto conſedit. cliuũ

enim perardui aſcenſus in fronte habebat; alterumque latus ipſa vrbe, alterum peramplo monacorum cœnobio muniebãtur. In eo igitur loco exercitus conſtitit labore itineris, & oneris, ad hoc vigilijs, & cæli iniurijs confectus; cum, vt in nulla tabernaculorũ, ac lectorũ facultate, ſub dio in aſpero, ac nudo ſolo cubantes quietem capere toto eo itinere coacti eſſent. Ibi duces litteras à magno Magiſtro accipiunt: in quibus erat ſcriptum, ad vrbem ſubſiſterent: nihilq́; eſſe; cur ad opidum accederent. Turcas enim, cognito Chriſtianæ claſsis, atque auxilij aduentu e veſtigio tabernacula detendiſſe, bombardasque, & commeatus, omnesq́; bellicos apparatus in naues impoſuiſſe; ipſosque omnes conſcendiſſe: atq́; ita Diuini numinis benignitate, illorumq́; opera obſidionem ſolutam. in opido porro non eſſe commoda hoſpitia, tectis dirutis, nulloque ædificio integro. ad Marzam vero caſtra poni non poſſe, aere tetro odore cadauerum hominum, & iumẽtorum paſsim ſparſorum, ac purgamentorũ toto circa corrupto, ac peſtilenti facto. Cum ab omni Turcarum moleſtia ſecuri triduũ in caſtris tranquillã quietẽ egiſſent; ecce trepidus eques à magno Magiſtro miſſus currẽs prima luce venit, nunciatq́; Aſcanio Cornio, quem portam vrbis forte egredientem offendit, Turcas mutato conſilio exſcenſionem feciſſe; ac cum Chriſtianis congredi decreuiſſe, iamque magna parte itineris confecta mox affuturos. Mutati conſilij cauſſa fuit, transfuga quidem Granatenſis ex Maurorum ſtirpe; qui nunciauit Baſſis, exiguas eſſe traiectas copias: non enim ſex millium numerum excedere (& vera narrabat, cum plus mille quingenti ijs, quas diximus, de cauſsis à ſignis diſceſsiſſent) verum mox numerum duplicatum iri. Garſiam enim Siciliam repetiſſe; ac quæ ibi præſto ſint, reliquas copias ſecundo commeatu adducturum. Enimuero Muſtaphæ haud omittenda occaſio viſa, Rege Cirthæ aſſentiente; Piale magnopere diſſentiente, hominemque à nouo conſilio reuocare fruſtra cõtendente. Muſtaphas affirmare magnæ ſibi inuidiæ, ac fortaſſe fraudi quoque apud ſummmum Imperatorem fore, plurimumque apud omnes ſe ſe offenſuros, ſi ipſi ad primum Chriſtianorum crepitum, tamquam examen apũ, perterriti ſubito auolarint, ac numero duabus amplius partibus ſuperiores fortunã pugnæ experiri detrectarint. contra Pialis ita diſputare, flore, ac robore exercitus in præteritis prælijs amiſſo, imbelles illos, qui remanſerint; tum autem diuturnis laboribus confectos, & exſangues,

atque,

atque inermes florentibus, ac delectis, integrisque, & recentibus op timeque armatis Christianis, quid aliud quàm veluti pecudes trucidandos obijci? victus est duorum consẽsu Pialis. ita copiæ iterum expositæ sunt ad sedecim millia numero; Mustaphasq; ad Christianos terrestre iter intendit, Pialis vero negotium classis ad stationẽ S. Paulli appellendæ sumpsit, vt Turcæ ad omnia subita tutum receptaculum sub manum haberent. nuncio ad Sandium & reliquos cum litteris magni Magistri misso, Cornius extemplo in castra aduolat, copiasque instruit; atque ibi, vbi constiterant, edito loco Lõdionio, & Bracamontio, quos secum habebat, consilium approbantibus, inuadentes Turcas exspectare constituit: certam enim, & exploratam victoriã esse, si Turcę eò subierint. quos sine vllo certamine ipsa iniquitas loci victura sit. cęterum cum ad extremã crepidinem, vnde erat in inferiora loca despectus, processisset, cernit alterã planitiem, quæ suberat, militibus plenam. eò accurrit Cornius, asperisque verbis castigatos, qui ordines relinquere ausi sint, additis etiam minis, si cunctarentur dicto audientes esse, ad ordines reducit. Dum ea Cornius administrat, Sandius, ac Vitellius, reliquique, qui cum illo erant, proceres, nuncio Turcarum aduentus accepto, cum magna hominum caterua in eam ipsam inferiorẽ planitiem, Cornio ignaro, descẽdunt. hos conspicati milites pleriq; ad eos se applicant; breuiq; tota planities armatis completur. qua re conspecta Cornius accurrens iterum eò descendit, Sandioque, ac proceribus rationem consilij sui exponit; magnæq; temeritatis esse dicit, ac contra rectam belli rationem victoriam certam, & exploratam in incertam aleam dare; proinde hortatur, vt omnes se in superiorem locũ secum recipiant, remq; ratione potius, quàm temerário impetu gerentes. fateri Sandius superiorem locum tutiorem esse; cęterũ Turcas numquam eò subituros: itaq; occasionẽ egregiæ victoriæ e manibus emissum iri; quæ haud dubia sit aduersus confectos, & imbelles, ac præteritis malis iam victos. responde- re Cornius, diuinare id neminem posse. quare conatus Turcarum prius inspiciendos: qui si à colle conscendendo abstinuerint, integra tũ fore Christianis consilia: ac tum, si visum fuerit, ad illos descensuros. retinere sentẽtiam Sandius, ardoriq; militum indulgẽdũ dicere. Hic altercatio ex vtriusq; contentionis studio inter illos exorta est, vario assensu. Cornius Deũ immortalẽ, atq; homines testari, si quid cladis acceptũ sit, nõ penes se, sed penes eos culpã fore,

qui res nõ ratione,& consilio,sed temere velint geri.cæterũ victus est ardore militũ,ac procerũ pugnare cupientiũ,ac celeriora consilia tutioribus præferentium.Iam Turcę apparere incipiebãt, quos ad locum castrorum iter intendere Christiani duces existimarunt. deinde cum, vrbe ad læuam relicta , iter flexissent, intellectumest, illos collem quendam proximum petere . quare Sandius validam scloppariorum manum,quæ à signis discesserat, ad locum pugnantibus opportunum prȩoccupandum cursu propere contendere imperat;aliosque post eos,vt ad illum multi pugnandi cupidi subinde conueniebant,submittit,cũ quibus Chiappinus Vitellius iuit; qui cum in summũ collem euasissent,Turcas iam & ipsos conscendisse inueniunt,quos magno impetu aggressi de colle deiiciunt; prȩcipitique fuga se ad suos recipientes insequuntur.interea conclamatum est,vt acies ex loco,in quo instructæ stabant, moueant, atque vlterius procedant.ipseque Cornius,quia magis factum nõ probare,quã non interesse pugnæ poterat,in inferiorem locum descendens se cum cȩteris coniungit.Sandius Chiappinum præmissum subsequens collẽ paullo post conscendit,atq; in subiecta valle aciẽ Turcarũ instructãcernit . quare retromissis, qui agmina aut accelerare iubeant,ex superiore loco ignauiã Turcarum ferocibus verbis increpat. sclopparij Turcas cedentes insequentes ipsam aciẽ sclopis incessere,pugnãq, procul lacessere incipiunt.at Mustaphas audacia Christianorũ perterrefactus,appropinquantibus agminibus procul cõspectis,suosq́; fracto animo,ac victis similes cernẽs, pedẽ statim referre cœpit; ducibusq́; Christianis, qui Turcas cedentes conspicati euestigio collem descenderant , vrgentibus,ac terga abeuntium cædentibus , acriterque,si quando Turcȩ conuersi restitissent , dimicantibus, fugienti potius, quam se recipienti similis trepido cursu naues, ac mare repetebat.qui;cum ab amẽti trepidatione neque animus,neque sensus homini constaret , bis equo decidisse dicitur. tantaque fuit in Turcis fugiendi,atque imminenti discrimini se subtrahendi auiditas,tantusque in Christianis manum conferendi ardor,cum à ducibus cohiberi non posset, vt meridiano,æstu etiam conficiente, plerique lassitudine in ipsa via,aspera præsertim,& incommoda defecerint,ac nonnulli exanimati sint. tandem, cum ad mare peruenissent,multo confusius, quã iter fecerant,naues conscendunt, ipsa turba se mutuo impedientes,cũ multis qui scaphas præsto nõ habuerunt,ab insana tre

pidatione

pidatione se in mare proijcerent, nando se ad naues peruenturos sperantes; compluresq; in classe conscendenda fœdius, quã in ipso prœlio vario genere mortis perierunt, partim nando, partim scaphis nimio pondere demersis vndis hausti, partim etiam scloporũ ictibus à Christianis assidue emissis in ipso mari confecti. illudq́; memorabile in primis fuit, quod multi ex Turcis nantes ab Hispanis militibus, qui, ardore pugnæ ab omni periculi cogitatione animos auertente, se post Turcas in mare proiecerunt, in medijs vndis partim cæsi, partim capti sunt, ac, nisi triremes bombardarum ictibus Christianos accedentes ab extremo littore arcuissent, perexiguus Turcarum numerus in naues incolumis se recepisset; duo tamẽ illorum millia in ea fuga, illiusque diei assiduis prœlijs, ac laboribus, vt ex transfugis postea cognitum est, varia peste absumpta sunt, cum de Christianis non plus quattuordecim desiderati sint. Is fuit infelicis expeditionis finis. Bassæque eadem nocte ignominię, & cladis pleni, viginti mortalium millibus amissis, quorum duodecim millia bellatores fuerunt, reliqua turba remiges, ac nautici, classem soluentes cursum in Gręciam dirigunt, insula Melita libera tandem relicta; quam arctissima quattuor circiter mesium obsidione, acerrimaque oppugnatione presserant. littoraque Siciliæ præteruecti à Garsia e portu Syracusano conspecti sunt. ex qua re intellexit obsidionem solutam. quam rem etiam paullo post ex magni Magistri, ac ducum litteris cognouit. quæ res laborem secundi commeatus traijciendi illi ademit. At Christiani duces ad opidum accesserunt ad magnum Magistrum salutandũ: qui illos omni verborum honore, omnique gratiarum actione prolixe est prosecutus, quorum optato aduentu ipse, ac sacer ordo ex immaniũ barbarorum faucibus esset ereptus. Fœda opidi facies ducibus apparuit, omnibus mœnibus prostratis, opidoq́; ipso in circuitu toto pene suffosso; omnibus fere intra opidũ tectis dirutis, atque ædificijs quassatis, & apertis; vt non effigies opidi ab interitu seruati; sed capti ab hostibus, ac diruti relicti videretur. auxit miserationem cladium recentium commemoratio; cum de quindecim mortalium millibus omnis ordinis, omnisque sexus, & ætatis (tot enim capita ante obsidionem in opido, atq; in arcibus. S. Hermi, & Sancti Michaelis censa sunt) nouem millia partim belli casibus, partim morbis interierint, in quibus fuerunt amplius tria bellatorum millia; vt de tanto numero, cum obsidio soluta est, sexcenti tãtum bel-

latores equestris ordinis, viris connumeratis, reliqui fuerunt. admirationi in primis fuit immanium bellicarum machinarũ à Turcis relictarum species. morlachi.n. (id est tormenti genus) globos lapideos trecentorum pondo torquebant, basilisci globos ferreos centum sexaginta pondo, cannones octoginta emittebant. ductaque inde ratione, amplius septuaginta millia emissionum pro certo fuisse creduntur.

FINIS.

REGISTRVM

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z
Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii KK Ll Mm Nn
Oo Pp Qq Rr Sſ.

ERRATA

quæ corrigenda maxime uisa sunt.

Paullo paullo	2 30.
prætiosiora pretiosiora	3.36.
te se	4.5.
pessime publico pessimo publico.	4.10.
Cum ex insula Nam cum ex insula	4.11
Dupplíciter dupliciter	5.24.
Operæ prætiũ operæ pretiũ	6.11.
Gispaniam Hispaniam	7.13.
federum fœderum	13.19.
Porta portu	25.14.
angustiis angustis	32.19.
prætium pretium	96.18.
sæpti septi.	97.16.
Portao Pertao.	112. 2.
nom non	124.4.
Euripo euripo 138.36. & *semper sic legendum.*	
erant erat	[illegible]09.12.
agere aggere	248. 36.
Magnum magnam	306.27.

INDEX RERUM MEMO-rabilium sacri fœderis in Selimum.

Cypria-

Iacobus

Nicosiensi

Ragaz-

INDEX.

militibus

INDEX EXPEDITIONIS in Tripolim.

INDEX EXPEDITIONIS
pro Orano, & in Pignonum.

INDEX EXPEDITIONIS TVNETANAE.

INDEX MELITENSIS Obsidionis.

Chri-

non

mittit

FINIS.

27

calibrite
colorchecker CLASSIC
mm